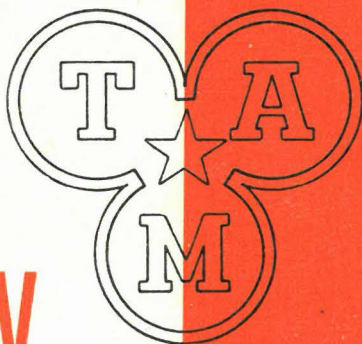

BOREC

4-5

TOVARNA AVTOMOBILOV MARIBOR

IZDELUJE:
3 t KAMIONE
»PIONIR«,
ŠASIJE,
AVTOBUSE,
VZMETNE
TRAKTORSKE
IN KAMIONSKE
PRIKOLICE,
ODKOVKE
V TEŽI DO 15 kg,
ODLITKE
DO 20 kg

SE PRIPOROČA
KOLEKTIV
TAM

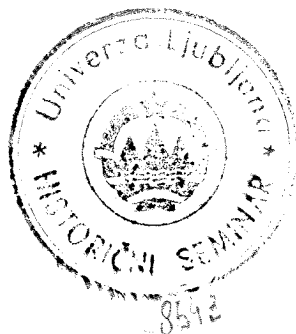
Naslovno stran sta izdelala akademska slikarja Ive Šubic in Milan Bizovičar.

»BOREC« izhaja mesečno. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Skerlavaj-Petrač, Stane Škrabar-Braškar in Jože Bertonec-Marjan. Odgovorni urednik: Bojan Ajdič. Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195. Telefon uredništva in uprave: 22-736. Posamezna številka 50 din, letna naročnina 480 din, polletna 250 din in četrtletna 130 din. Letna naročnina za tujino 900 din. Naročnino pošiljajte upravi revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195, ali na čekovni račun Ljubljana 60-KB-1/Z 1195; naročniki v tujini pa na račun NB Ljubljana 3180-000-74 Klišaji, tisk in vezava: Tiskarna »Ljudske pravice« v Ljubljani.

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 4-5 — Letnik VII — April-Maj 1955

Veličastna zmaga

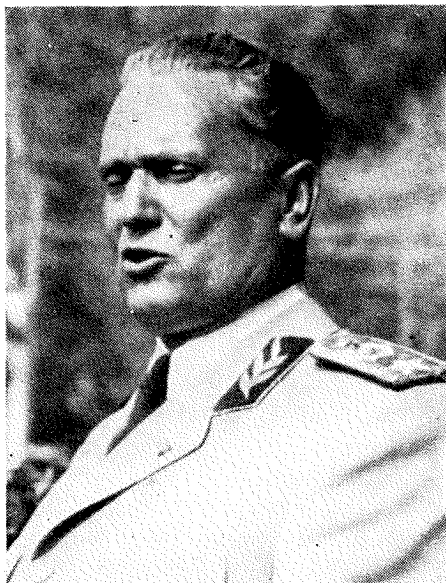
LETOŠNJI maj nas spominja na desetletnico veličastne zmage, ko so močne osvobodilne sile Jugoslovanske armade v siloviti ofenzivi strle sovražnika in osvobodile zadnji košček Slovenije.

Tisto pomlad, pred desetimi leti, je IV. Jugoslovanska armada napredovala ob Jadranu in z jekleno pestjo rušila in uničevala sovražno živo silo in tehniko ter osvobajala hrvatske in slovenske kraje in mesta v Primorju in na Krasu. Ko je 1. maja osvobodila tudi Trst, je nadaljevala bojni pohod po Kanalski dolini proti Trbižu. Od Zagreba pa je prodirala III. Jugoslovanska armada ter gonila, uničevala in razoroževala sovražne čete, ki so se umikale z Balkana. In ti dve močni Titovi Armadi sta v obliki krepkih klešč prodirali proti Avstriji, da zajameta v svoj objem Slovensko Koroško in jo osvobodita. Takrat so tudi slovenske sile Revolucije in Osvoboditve bile v največjem poletu h končnemu cilju. Na bojnih pohodih so rušile postojan-

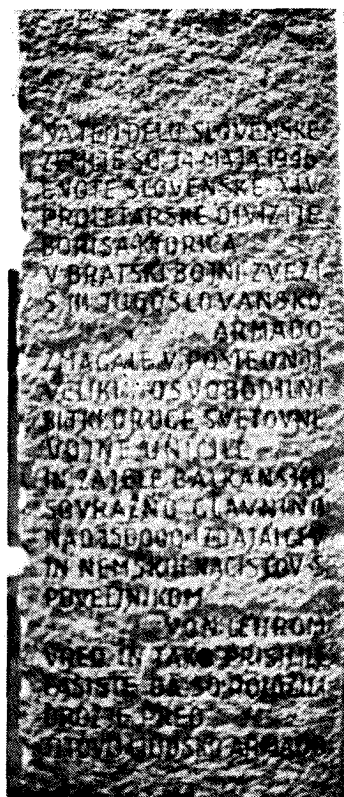
ko za postojanko, tolkle, razbijale in razoroževale sovražne kolone, osvobajale mesta in vasi, reševale iz zaporov politične jetnike, skratka — trgale so verige in okove štiriletnega suženjstva.

In še ena pomembna obletnica v zgodovini slovenskega naroda! Brž ko je IX. korpus skupno s IV. Jugoslovansko armado osvobodil Primorsko in Julijsko Krajino, se je 5. maja 1945 sestal v osvobojeni Ajdovščini Slovenski narodno-osvobodilni svet, ki je sprejel zakon o narodni vladi. Mandat za sestavo vlade je bil poverjen sekretarju KP Slovenije Borisu Kidriču, ki je tako postal predsednik prve slovenske vlade.

Po borbi s četniki, esesovci in domobranci na Kočevskem, je tudi VII. korpus rušil sovražne postojanke po Dolenjski in Notranjski, z nezadržno silo prodiral proti Ljubljani, in jo dne 9. maja skupno s Hercegovsko divizijo tudi osvobodil. XIV. divizija pa je po zavzetju Žerjava ter po napadu na Dravograd in Črno prekoračila

*Tovarišu Titu ob njegovi 63-letnici —
naše prisrčne čestitke!*

Spominski kamen v Poljani pri Prevaljah, kjer je vklesano: »Na tem delu slovenske zemlje so 14. maja 1945 enote XIV. proletarske divizije Borisa Kidriča v bratski bojni zvezi s III. jugoslovansko armado zmagale v poslednji veliki osvobodilni bitki druge svetovne vojne, uničile in zajele balkansko sovražno glavnino nad 150.000 izdajalcev in nemških nacistov s poveljnikom von Lehrom vred in tako prisilile fašiste, da so položili orožje pred Titovo ljudsko armado«

staro avstrijsko-jugoslovansko mejo in začela osvobajati slovenski del Koroške. Kokrški in Koroški odred sta že dne 9. maja vkorakala v Celovce, Šercerjeva brigada v Velikovec, Tomšičeva v Sinčo ves, Bračičeva pa na področje Jezerske ceste...

Toda, ko so pokrajine: zibelka slovenskega partizanstva, Bela krajina, neuklonljiva Dolenjska in Notranjska, Primorska z Julijsko Krajino in Trstom ter Gorenjska z Ljubljano že svobodno zadihale in se spremenile v mogočen val navdušenja, v veliko manifestacijo zmage nad fašizmom in suženjsko preteklostjo, je bil pretežni del severne Slovenije še poln sovražnih čet. Sem

od Zagreba se je valila krvava bratovščina Balkanske Heeresgruppe, ki ji je poveljeval generalobrst von Lehr. Ta orjaška vojska v jačini 300.000 mož raznobarvnih divizij redne nemške vojske, esesovcev, vlasovcev, četnikov, ustašev, domobrancev ter močnih enot tankistov in druge motorizacije, se je hotela prebiti na Koroško in se tam predati Angležem. Naše enote na Štajerskem so se zaman trudile, da bi razorožile omenjeno Balkansko Heeresgrupo. Pri tem je prišlo do srditih spopadov in krvavih borb. Orožja niso hoteli položiti niti Nemci, še manj pa njihovi hlapci ustaši in četniki.

Prav zato je IV. operativna cona prejela povelje Glavnega štaba Jugoslovanske armade za Slovenijo, da na relaciji Karavanke—Črna—Dravograd zaustavi von Lehrovo vojsko in jo razoroži. Ta naloga je zahtevala izrednih naporov, hitre odločnosti in nepopisnega junaštva vseh borcev. Vendar se je XIV. divizija takoj postavila po robu umikajoči se Balkanski Heeresgruppi. Tomšičeva brigada se je pri Poljanah zgrabila z esesovci in ustaši, jih pošteno nakresala in jih nikakor ni pustila naprej. Šercerjeva brigada je vodila borbo s sovražnimi četami, ki so pri Dravogradu izsilile proboj proti Gradcu, nato pa od tam pribеžale pred Rdečo armado v smeri Celovca. Bračičeva brigada pa je s četami Kokrškega in Koroškega odreda okoli Borovelj in pri mostu na Dravi bila svojo najhujšo bitko z Nemci, domobranci in četniki, ki so se z generalom Erwinom Rösenerjem prebili iz Ljubljane čez Gorenjsko in Karavanke. Pri Borovljah se je odigrala ena najbolj krvavih bitk, ki je v ognju in klanju požrla veliko naših borcev, izgube pa je imel tudi sovražnik. Ko sta Šlandrova in Zidanškova brigada skupno z brigado VDV in Kamniško-zasavskim odredom osvobodili Revirje in Zasavje proti Ljubljani ter spodnji del Štajerske, sta prihiteli na Koroško v pomoč svoji diviziji. Takrat je zaščita štaba IV. operativne cone zajela vso generaliteto Balkanske Heeresgruppe s Von Lehrom.

Čeprav je bil v Topolšnici podpisan sporazum o predaji orožja Balkanske Heeresgruppe, so se borbe pri Poljanah, Borovljah, Velikovcu in Dravogradu, kjer so se tolkle XIV. divizija, 51. divizija III. JA ter Bolgarska divizija, še vedno nadaljevale. Šele 15. maja je XIV. divizija skupaj s

VII. brigado 51. divizije izvojevala veliko zmago nad sovražnikom. Dolge in nepregledne kolone ujetnikov so se klavrnih postav vračale v osrčje Jugoslavije — v ujetništvo. In čeprav so se posamezne grupice četnikov in ustašev umaknile v gozdove, je bila 15. maja 1945 vsa Slovenija, vključno Slovensko Primorje in Slovenska Koroška, osvobojena. Rešena izpod krvavega biča in zločinske tujčeve pete, je zadihala v veličastni pesmi zmagoslavja, tako svobodno in radostno kot še nikdar v zgodovini.

Najdragocenejša vrednota — svoboda je bila izbojevana. Toda ljudska revolucija s tem še ni bila končana. In vsa naša domovina je bila izropana, požgana, porušena... Treba jo je bilo obnoviti. In s prav takšno za-

vestjo in odločnostjo, kot smo se uprli okupatorju, smo se lotili tudi obnove svoje domovine. Tako kot pred leti na bojnem polju, smo v povojnem desetletju kovali nove uspehe — želi nove zmage. Kot je bil v štiriletnem krvavem boju naš najsvetlejši cilj — svoboda in neodvisnost, je bil v povojni dobi naš smoter — boj za novo gospodarsko skupnost, za boljše življenje, nov družbeni red, za socializem.

Danes smo lahko ponosni na mnoge bojne uspehe, na zmago nad fašizmom in suženjsko preteklostjo, na velike uspehe v izgradnji socializma ter na čvrsto in moderno oboroženo Jugoslovansko ljudsko armado — na nepremagljiv branik neodvisnosti in svobode naše socialistične domovine.

Ivan Točko:

V ledeni noči...

PO VIŠINAH legendarne planine Romanje so bile razmeščene naše vojaške enote... Utrujeni od neprestanih pohodov so borci zakurili velike ognje, da bi si ogreli premrle ude.

Dolga zimska noč je rezala in mrazila s svojim ostrim, ledenim dihom. Drva so se kot sveča topila v ognju in ljudje, ki so sedeli okrog njih, so se vse tesneje stiskali drug k drugemu. Spanec jih je kmalu premagal...

Le redki niso mogli zaspati od prevelikega, nadčloveškega duševnega in telesnega napora in utrujenosti. Tu in tam se je čul redek šepet. Kot je minevala noč, je tudi šepet postajal vedno redkejši; plameni so pojemali, rdeči ogorki so na mrazu ugašali in se pokrivali z debelim slojem sivega pepela. Nihče ni vstal, da bi nabral drv in podnetil ogenj. Kot da je utrujenost prikovala ljudi k zemlji. Mraz se je vedno ostreje zajedal v kosti. Nihče se ni premaknil... Noč se je nagnila k jutru. Straža se je izmenjala... Nekdo je podrezal žerjavico; nekaj isker je nizko zatrepetalo in brž ugasnilo. In spet mir in neskončen, skrivnostno bel prostor... Čas je mineval počasi, kot da se tišina nabira v plasteh in pritiska na preutrujene borce.

Nenadoma so se začule stopinje in lahko škripanje snega. Krepak mož, ogrnjen v dolg

vojaški plašč, je hodil okrog spečih borcev. Od časa do časa se je sklonil, kot da nekaj išče. Pokrival je vojake, otrple od mraza. In spet se je zravnal in tako ogrnjen, zamišljen in mrk nadaljeval svoj obhod.

Začul se je šepet: »Tovariš, tovariš...«

Mož, ogrnjen s plaščem, se je za hip ustavil. Nato se je približal mestu, odkoder je prihajal šepet.

»Kaj je?« je tiho vprašal.

»Tovariš, prinesi kakšno poleno, strašno me zebe,« je z dremavim in prosečim glasom rekel eden izmed borcev, ki so ležali ob ognju.

Mož v vojaškem plašču se je oddaljil brez besed. Kmalu se je vrnil z naročajem dračja. Sklonil se je, razgrebel pepel in enako molčeč in zamišljen podnetil ogenj. Plamen je osvetlil njegov obraz. Borec, ki je vse dotlej zrl vanj dremavo in brezizrazno, je zdaj, ko je zagledal njegov obraz, vztrepetal in se zdrznil, kot da mu je napol zmrznjeno telo prešinil električni tok.

»Tovariš Tito...! se mu je iztrgalo iz prsi, in poizkusil se je dvigniti.

»Tiho, tovariš, tiho!« mu je blago stavil roko na ramo ljubljeni komendant in ga zadržal. »Tiho, da se ne prebude drugi! Spi, tovariš...!« mu je še nežneje rekel Tito in nadaljeval svoj obhod...

Prevedla Nada Carevska

Neugasli plamen revolucionarja

ČEPRAV mineva letos že dve leti od tistega pomladanskega dne, od 11. aprila leta 1953, ko je ugasnilo življenje velikega jugoslovanskega revolucionarja Petra Kalana-Borisa Kidriča, se nam zdi, kot da je bilo to včeraj. Da, kot da smo še včeraj mislili nanj in na vse njegovo delo, nanj, ki je bil izčrpan od dela in boleznih neizprosno priklenjen k bolniški postelji. Iz vsega srca, iz vse svoje zavesti smo mu želeli skorajšnjega okrevanja, zdravlja in povratka v delovni tok našega socialističnega življenja. V tisti tok naše stvarnosti, za katero je v vseh bojih naše revolucije nosil najtežje breme. Želeli smo mu povratka med nas... Vendar njegovega glasu, in njegove podobe, take, kakršna nam je ostala v živem spominu še iz najhujših časov naše revolucije in naših povojnih bitk za boljše živ-

ljenje, nismo več videli. Umrl je, ko smo to najmanj pričakovali, umrl je, ko bi ga naša skupnost prav tako potrebovala kot ga je potrebovala, ga znala ceniti in mu zaupala že od tedaj, ko je prvič nameril svoj korak na pot revolucije. Na tej dolgi poti pa njegov korak ni nikoli omagal! Hodil je tako, kakor hodi človek borec-revolucionar. Umrl je, da... Toda za nas je umrlo samo njegovo telo. Kajti revolucionarji ne umirajo! Revolucionarji — in tak je bil tudi Peter Kalan-Boris Kidrič — žive v srcih tistih, s katerimi in za katere je delal — za svoje ljudstvo, za njegov napredek in s tem tudi za boljše življenje vsega človeštva. Umrl je... Toda on živi v nas kot lik človeka, ki je vse svoje življenje razdal do zadnjega diha svojemu ljudstvu. Resnično: on za nas ni umrl, čeprav smo zakopali njegovo

telo. Kajti njegov neugasli plamen, plamen revolucionarja, plamen njegove ustvarjalne sile izžareva iz vsega njegovega plodnega življenja, iz njegovega življenjskega dela. Zakaj to je plamen, ki ne more nikoli ugasniti, ker izhaja iz človeka, ki je vse svoje življenje razdal za ljudi. Zato pa bo ta plamen gorel v srcih sedanjih in bodočih pokolenj... Neugasli plamen revolucionarja! Spremlja nas v vseh sedanjih zmagah pri naši socialistični graditvi in bdi nad vsem našim gospodarskim in političnim življenjem. Njegov neugasli plamen pa nas spremlja tudi povsod tam, kjer teče beseda o revoluciji, o naši narodnoosvobodilni borbi... Čeprav letos, ko proslavljamo deseto obletnico osvoboditve, Petra Kalana, prvega političnega sekretarja Izvršnega odbora Osvobodilne fronte Slovenije, prvega komisarja Glavnega štaba NOV in PO Slovenije, prvega predsednika Narodne vlade Slovenije, ne bo med nami, nas spremlja njegov spomin. Spremlja nas in živi v nas, v naših srcih in mislih in pri našem delu, kajti ta spomin je neugasli plamen našega velikega revolucionarja: Petra Kalana-Borisa Kidriča.

Drobca iz spominov ...

MAJA tisoč devet sto dvainštiridesetega leta je bilo... Tedaj sem bil nekakšen »leteči Holandec« — imel sem namreč motorno kolo — pri štabu III. grupe partizanskih odredov, kjer je bil komandir zaščitne čete kočevski rudar Jaka, komandant grupe Mirko Bračič, njegov namestnik delavec Jerin, komisar pa Aleš Bebler — Primož Tratnik. Naše taborišče je bilo na Tisovcu nad Strugami v Suhli krajini. Tukaj je bil nekakšen glavni stan osvobojenega ozemlja.

Ko sem nekega dne vozil od Muljave pri Stični preko Zagradca in Ambrusa v Struge, me je v Žvirčah ustavila precejšnja skupina ljudi. Vajen sem bil videti in gledati mnoge novodošle borce, ki so prihajali od vsepovsod k partizanom, zato me ta skupina ni prav nič presenetila. Toda nisem se niti »snel« z motorja, ko je prihitel k meni možak v športni obleki, okroglega obraza z energičnimi potezami in s črnimi, nazaj počesanimi lasmi. To bo zdaj nekaj posebnega, sem si mislil, ko sem gledal tega tovariša. In res! Takoj me je začel podrobno izpraševati kdo sem, kaj sem in če vem, kje je štab III. grupe odredov. Nato pa mi je naročil: »Tja nas boš odpeljal!«

»Ne prav rad,« sem mu odgovoril.

»Pa boš!« mi je energično odgovoril. In tako sem začel ugibati, da bo ta tovariš le nekaj več kot pravkar prispeli novinci... On pa se je naglo odstranil od mene, začel v bližnjem skednju nekaj iskati in klicati:

»Matija, Matija! Semkaj pridi!« Kaj kmalu sta oba prišla k meni. Brž sem uvidel, da bo le treba iti. Pristal sem, toda le tako, da popeljem enega in naj se s Primožem zmenita, potem pa kakor hočejo. Kajti več odgovornosti ne morem prevzeti nase...

V Strugah sva dobila še konje in po ovinkih sem končno pripeljal novega tovariša v naše taborišče. Tu sta se Peter Kalan in Primož pristrčno po-

zdravila... In šele čez nekaj časa sem izvedel, da je bil ta energični tovariš — Boris Kidrič.

*

Ko smo že po italijanskem bombardiranju Tisovca prese-lili naše taborišče na »Triglav«, to je v Novi breg pri Starem trgu na Kočevskem, sem bil nekoč s Petrom pri Krki; na njenem desnem bregu nasproti Zagradca, kjer je prav tedaj besnel boj. Partizanski komandir Čičerka, ki je bil v tisti borbi huje ranjen, se je spoprijel z Italijani. Le-ti so se utrdili za cerkvenim zidom, v zvonik pa so postavili opazovalca, ki je popravljal streljanje iz minometalca. Petra in mene je zakrivalo gosto bukovno drevje. Toda on je kar preveč rinil naprej in celo rekel: »Tja pojdem!«

»Tovariš Peter, premisli, če smeš!« sem mu hitro dopovedoval, ker sem se zavedal njegovega pomena za našo borbo. »Pomisli, kaj bodo porekli tovariši!?!«

»Kaj ti veš o tem!« me je zavrnil. Nato pa: »In vendar ne smem...!«

Poslal me je po novice, ker od same neučakanosti ni več

držal. Priplazil sem se na naše položaje in ravno videl, kako je izza debele bukvle ob strašni eksploziji omahnil naš borec. Bilo pa ni nevarnosti, da bi Italijani prišli čez Krko, ker so se tiščali le za zidom in ropotali samo z minami. Poizvedel sem, kakšen je položaj in se vrnil k Petru. Komaj sem ga zadržal in mu dopovedal, kako bi jo lahko v tem ognju skupil. Kmalu nato so se Italijani umaknili iz Zagradca, ker res niso imeli poguma, da bi nosili svoje glave na prodaj tostran Krke.

Kaj kmalu je bil osvobojen tudi Žužemberk. Ko smo šli s Kamenjaka nad Novim bregom — z našega »Triglava« — in se spuščali po travniku mimo naše radiooddajne postaje (bili smo v treh: Peter, Josip Vidmar-Saša in jaz), sem vprašal Petra:

»No, tovariš Peter, si zadovoljen?« Pri tem sem mislil na najnovejši partizanski uspeh, na osvoboditev Žužemberka.

»Zadovoljen?« me je vprašujoče pogledal Peter. »Da, zadovoljen! Toda komunist ne sme biti nikoli slepo zadovoljen!« je nato dejal. Nato pa je še pribil: »Zato ni lahko biti komunist! In to je, kar si dobro zapomni!«

Rastko Brađaškja

Na Stražnem vrhu pri Črnomlju, 27. aprila 1945. Od leve proti desni: Boris Kidrič, Zdenka Kidrič in Josip Vidmar

Dr. Pavel Lunaček-Igor

V soboto 2. aprila je v Ljubljani umrl za zavratno in neizprosno boleznijo predstojnik Klinike za ginekologijo in porodništvo v Ljubljani, akademik profesor dr. Pavel Lunaček. Z njegovo smrtjo smo izgubili našega največjega organizatorja porodništva in enega najboljših zdravstvenih organizatorjev pri nas. Še bolj pa nas tare njegova smrt zato, ker smo z njim izgubili organizatorja sanitete v NOB. Čeprav je pokojni Lunaček že precej napisal o partizanski saniteti, je šlo z njim marsikaj tudi v grob. Kljub zavratni bolezni pa je lani dr. Lunaček obljubil, da bo za revijo »Borec« izpopolnil svoje, do tedaj že napisane spomine na ustanavljanje partizanske sanitete in nam jih izročil za objavo. Žal tega ni mogel dokončati, čeprav je bila njegova želja, da bi bila partizanska saniteta enkrat do podrobnosti, tako z zgodovinskega, kakor s strokovnega stališča dokončno obdelana. Spomin na velikega pokojnika bo ostal vedno svetel, še zlasti pa se ga bodo spominjali partizanski borci-ranjenci. Slava njegovemu spominu!

*

Dr. Pavel Lunaček se je rodil 31. jan. 1900 v Šentrupertu na Dolenjskem. Njegov oče je bil učitelj. V družini je bilo 10 otrok. V Ljubljani je končal realko in se nato vpisal na gozdarsko akademijo v Zagrebu. Ker je čutil posebno nagnjenje do medicine, je v Zagrebu končal latinski tečaj na filozofski fakulteti in se vpisal leta 1920 na medicinsko fakulteto v Ljubljani. Nato je nadaljeval študij medicine v Grazu in ga dokončal v Zagrebu 31. marca leta 1927 z odličnim uspehom. Med študijem se je preživil skoraj izključno z inštrukcijami. Po odsluženju vojaškega roka je bil nastavljen kot sekundarij v brežiški bolnišnici, kjer je služboval dobri dve leti. Konec julija 1930 je dobil mesto sekundarija v bivši bolnišnici

za ženske bolezni v Ljubljani, kjer se je specializiral in napredoval do primarija. L. 1942 je odšel od tod v partizane. Po osvoboditvi je bil predstojnik Klinike za ginekologijo in porodništvo v Ljubljani, ki je pod njegovim vodstvom postala ena največjih tovrstnih klinik v Evropi.

Že junija 1941 je postal član zdravniškega matičnega odbora OF za Ljubljano, v katerem je deloval do odhoda v partizane. V tem času je organiziral zbiranje, sortiranje, vskladiščenje in pošiljanje sanitetnega materiala za partizane. Kot član zdravniškega matičnega odbora je poleti 1941 s kolesom prepotoval velik del Slovenije tja do Kolpe in pridobival zdravnike za OF. Iz bolnišnice za ženske bolezni v Ljubljani je v temnih nočeh bos prenašal sanitetni material čez vrt in obzidje bolnišnice v skladišče, kjer ga je naslednje dni urejeval in nato odpremljal dalje. Tako je s svojo izredno požrtvovalnostjo uspel, da so prejeli partizani dve toni zelo dragocenega materiala, ki je bil osnova za

razvoj partizanskih bolnišnic na osvobojenem ozemlju Slovenije. Ko je dobil sporočilo, da je pošiljka dospela na cilj, je odšel tudi sam v partizane. Že dobrih 14 dni po njegovem prihodu na osvobojeno ozemlje je pričela delovati centralna vojna partizanska bolnišnica, katere upravnik je bil do 23. decembra 1943, ko je bil imenovan za šefa sekcije za bolnišnice pri sanitarnem oddelku Glavnega štaba Slovenije. To funkcijo je opravljal izredno požrtvovalno, vestno in iznajdljivo vse do osvoboditve. V maju 1943 ga je imenoval Glavni štab za sanitetnega polkovnika. Od leta 1943 je bil član Zveze komunistov. Oktobra 1943 je bil v Kočevju izvoljen za člana SNOO in za delegata za II. zasedanje AVNOJ v Jajcu, kjer je bil nato izvoljen za člana AVNOJ.

Takoj po osvoboditvi je bil izvoljen za ljudskega poslanca Zvezne ljudske skupščine in je vršil to funkcijo do novembra 1953. Od 16. junija 1954 je član glavnega odbora OF (sedaj SZDL Slovenije). Od leta 1950 do 1953 je bil dekan medicinske fakultete v Ljubljani, nato pa rektor medicinske visoke šole do njene združitve z univerzo. Od julija 1954 je član Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Prav do pred kratkim je deloval kot zelo aktiven član v 26 komisijah, odborih, svetih, inspektoratih in drugih funkcijah.

Za svoje izredne zasluge je prejel Red partizanske zvezde II. stopnje, Red za zasluge za narod II. stopnje, Red dela I. stopnje, Red bratstva in enotnosti II. reda in Red za hrabrost. Je nosilec Spomenice 1941. Dvakrat je bil nagrajen s Prešernovo nagrado.

V partizanih je hitro spoznal, da enote ne morejo nositi s seboj ranjencev, ker bi sicer postale nesposobne za boj, in da partizani ne morejo trovratno braniti stalnih bolnišnic, ki bi bile ranjencem nujno potrebne. Kmalu je našel rešitev: začel je ustanavljati konspirativne bolnišnice. Tako je razbremenil borbene enote najhujšega bremena, ranjencem pa je nudil neogibno potrebno zdravljenje v

mirnih bolnišnicah. Teh konspirativnih bolnišnic je bilo na slovenskem ozemlju okrog 60. Opravile so ogromno delo, saj se je v njih zdravilo več deset tisoč ranjencev in bolnikov. Okupator je zaman iskal te bolnišnice. Odkril jih je samo majhen odstotek in še te so bile večidel že poprej izpraznjene.

Pred dobrima dvema letoma je zbolel za zahrbtno boleznijo. Kot zdravnik je dobro vedel, da zanj ni rešitve. Natančno je predvideval, kdaj bo moral kloniti v neenaki borbi z boleznijo. Kljub temu ni mislil nase, temveč je z nezmanjšano vnemo in vztrajnostjo delal dalje. Prav na koncu svoje življenjske poti, ko je bilo očitno, da so mu dnevi šteti, je še vedno predaval, deloval na vseh področjih kot poprej in z dvojno silo v plemeniti želji, da izpopolni porodniško pomoč našim materam.

*

V torek, 5. aprila, je več tisoč ljudi spremilo dr. Lunačka na njegovi zadnji poti. Pogrebni slovesnosti na Žalah so se udeležili naši najvišji predstavniki oblasti ter političnih in družbenih organizacij, med njimi podpredsednik Zveznega izvršnega sveta Edvard Kardelj. Pogreb je pokazal, kako priljubljen je bil dr. Lunaček kot človek, zdravnik, znanstvenik in politični delavec. Njegove izgube ni moč pozabiti. Njegov spomin bomo spoštovali.

Miha Klinar:

Žalostinka

(1941)

*Minuta pada za minuto:
vsaka je krvava kaplja ...
Sonce v zlati prah razsuto
v lastni krvi se utaplja.*

*Oblaki kot ljudje pobiti
nehali so krvaveti ...*

*Zapleteno v črne niti
mi srce ne more peti.*

Mati in sin

BILO je v tistih toplih majskih dneh leta 1945, ko se je umiril prvi val navdušenja, ki je bil zajel Ljubljano ob prihodu narodnoosvobodilne vojske. Presenečenje nad močjo partizanske vojske, njenih motoriziranih oddelkov, njene odlično opremljene in oborožene pehote, se je umaknilo ponosu in samozavesti, ki je žarelo iz oči slehernega naprednega človeka, se odražala v njegovi drži in zvenela iz vsake njegove besede. Vsepovsod je zavladala svobodna sproščenost. Misli, rojene pod škornjem okupatorja, so lahko brezskrbno privrele na dan. V preteklost se je odmikal čas previdnega šepetanja in plašnega oziranja na vse strani, ko je prijatelj srečal prijatelja, znanka znanko ... Glasno in veselo so zdaj zveneli na ulicah pozdravi, svobodno so se izmenjavali vtisi, ki si jih je vsakdo nabral v prvih dneh po osvoboditvi, iz srca so vreli opisi ganljivih srečanj po štiriletnem čakanju ...

Vse ulice so bile polne sreče, ponosa in zadoščenja. Tu pa tam je kak drobec pripovedovanja mimohitečih udaril tudi na uho partizana, ki je stražil pred hotelom »Slonom«, stiskal k prsim brzostrelko in samozavestno opazoval vrvenje na ulici. Pogostoma se mu je prikradel na lica srečen nasmeh. Takrat je vsakokrat okrenil glavo, pogledal navzdol v kot ob vratih in se srečal z očmi, iz katerih je sijala nepopisna nežnost in radost. Bile so oči njegove matere. Sedela je na stolčku ob vhodu v poslopje. Stolček je bila prinesla s seboj. Štiri leta je samevala v svoji bajtici in trepetala za sinovo življenje. Zaradi njega so jo preganjali in topli najprej Italijani, za njimi Nemci, nazadnje še domobranci ... Štiri leta je sanjala o trenutku, ko se bo njen sin-edinec spet prikazal med vrati zdrav in vesel — zdaj, ko so se sanje uresničile, ga noče več izgubiti! Zato je prinesla stolček s seboj, ko je izvedela, kje stoji na straži. Ni in ni se ga mogla nagledati. Kak fant je postal! Saj je bil še na pol otrok, ko ga je pred štirimi leti nenadoma vzela noč.

Na materin obraz je dahnil nasmeh in ga zgladil, da so gube skoroda izginile z njenih lic. Dvignila je glavo in ponosno pogledala predse na pločnik. Njene oči so polne ljubezni in ponosa govorile mimoidočim:

»Glejte — moj sin!«

In ljudje so razumeli govorico njenih oči. Pokimali so presrečni materi, se ji nasmehnili in šli molče mimo. Prečudni sliki nepremično stoječega partizana in njegove matere, sedeče na stolčku ob njem, se ni nihče čudil. Zakaj takrat je bila Ljubljana prepolna slik tihega in blaženega srečanja toplih src ...

Josip Ribičič

NARODNOOSVOBODILNA borba in ljudska revolucija na Slovenskem se je razvila v tesni povezanosti z osvobodilnim bojem ostalih jugoslovanskih narodov. Pod vodstvom CK Komunistične partije Jugoslavije jo je organizirala **Komunistična partija Slovenije**, ki je od svojega ustanovnega kongresa **18. aprila 1937** do vojne skovala enotnost slovenskega delavskega razreda, okrog sebe zbrala kmečke množice in napredno inteligenco. Slovensko delovno ljudstvo je KP Slovenije tedaj povezovala v legalno **Kmečko-delavsko gibanje**, leta 1939 v **Zvezo delovnega ljudstva** in leta 1940 v **Društvo prijateljev SZ**.

Ob fašističnem napadu na Jugoslavijo je KPS pozvala svoje člane in vse domoljube na obrambo domovine, po razpadu Jugoslavije pa je **CK KPS** konec **aprila 1941** pozval komuniste, naj kujejo enotnost proletariata, zvezo delavcev in kmetov ter močno Osvobodilno fronto vsega slovenskega naroda. **27. aprila 1941** je bil na pobudo CK KPS **ustanovni sestanek Osvobodilne fronte** in maja 1941 je začel izhajati »Slovenski poročevalec« kot informacijski vestnik OF. **Partijska konferenca 1. in 2. junija 1941** v Ljubljani je sklenila, naj vojni revolucionarni komiteji pospešijo priprave na oborožen upor.

CK KPS je **22. junija 1941** ustanovil **Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet**, ki je 16. julija ukazalo, da je treba preiti v dejansko vstajo. Skupine ilegalcev so se reorganizirale v **partizanske čete** in okrog **22. julija 1941** začele oborožene akcije. Zato praznujemo ta datum kot **dan vstaje slovenskega naroda**. Napore KPS je podprl tudi **Vrhovni plenum OF**, ki je na svojem II. zasedanju **28. julija 1941** pozval Slovence na oborožen odpor.

Po vsej razkosani Sloveniji so rasle parti-
zanske čete in se povezovala v bataljone: **Can-**
karjev bataljon se je formiral na Gorenjskem
5. avgusta 1941 na Vodiški planini, **Kamniški**
bataljon 17. avgusta 1941 na Rašici, **I. Štajerski**
bataljon na Grmadi **2. oktobra 1941**, **II. Štajerski**
bataljon na Pogledu **15. decembra 1941** in **Krim-**
ski bataljon v začetku **oktobra 1941** v Zali. Na-
padi na **Šoštanj 7. oktobra**, **Lož** in **Bezuljak**
19. oktobra, **brežiški pohod** I. Štajerskega ba-
taljona od **27. oktobra** do **6. novembra**, napad
na **Buško 2. novembra**, napad na most pri **Pre-**
serjah 4. decembra, uničenje nemške čete pri
Rovtah 12. decembra, boji **II. Štajerskega**
bataljona pri **Tisju** in **Primskovem** od **22.** do **26.**
decembra 1941, bitka v **Dražgošah** od **9.** do **11.**
januarja 1942 in neuspele ofenzive italijanskih

19. 1942.

Porcillo,

1. Que 29-30. to smo uveliki napadi in obteževanje Luftfance na skotopije Rusov, in Pirouk. Italijani smo ob sodelovanju sprejemnega letalstva in 2. et. 2. grupe. uveliki napad na karabijersko stano in 2. et. in na postajo železnice in tramovca. 2. Napad na Rusov in so Italijani hudo poškodovani in streljali se poroča, da smo tudi po razmetili naše postojanke govorijo o 1. et. in v napredku. Letalstva Pirouk so mnogi odgovorjali, na nekaterih mestih ni bilo plača in izgleda, da jih ni v hudi bitki, naši smo uveliki sledor tako da smo imamo prave slike

Postaj! Palog smo hoteli pargati pa so
nas opazili in prišli stregati mi smo pa
odgovorili natkar smo se umaknili.

Harabineško stanio smo samo obred
javiti ker so nas opazili vratar in Ahmet
haritler od naših pogostov Harabineže
so odgovarjali s ognjem iz pušk in mital
fuzij.

Pri tovarni smo sargali dva sklasificirana
polna prajmora in sta prajolusmorjena

Zagreb je 1911 vagonovnaprava za Gorale ži-
 klov gineje se druge obale plo 11 h.
 Umakniti smo se v reku in brez pito-
 Stajani so sneli na mostu v Glasje
 i poslati od nas poslati ko smo se
 umaknili

3. Que 30-31. VIII. smo napad na Polag in
Tovarno prajerjo pronovili.

Do Raloga nismo mogli priti ker so
bili Italjani alarmirani po stonavi
naše bombe katero je našel sovražni
tovarisen na tla in eksplozivni pri-
tem so bili ranjeni trije tvoj in 7. grupe
Italjani so odprli ogenj iz več kletov
in polasajev naši so odločili nato
vstati se umaknili na tem sek. torju.

Tovarni poizved je uspešno tudi drugi
izigati in je bil ahen se vsi kot prvi
več. Razgledni smo sklanjati leša na
desnem bregu Gubljane katero so poročila
so tal na vnetje, da se je smel tudi
samoj tovarna, s strani in moči obli
poročila Italijani so streljali z več
razpoložljivim orožjem in pri tem
se je pojavilo eno gospodarsko posloje

Faksimile poročila štaba I. bataljona proletarske Udarne brigade Toneta Tomšiča, ki sta ga podpisala komandant Stane Bizjak-Kosta Dobravec in politikomisar Mica Slander (Marinko), v katerem obširno poročata o akcijah, ki jih je izvršil ta bataljon po ukazu Glavnega poveljstva v dneh od 29. do 31. avgusta 1942. leta v najbližji okolici Ljubljane

in nemških okupatorjev so prekalile slovensko partizansko vojsko, ki se je v hudi zimi 1941-42 politično in vojaško pripravljala na spomladansko ofenzivo. Partizani so uživali veliko oporo in vsestransko pomoč slovenskega ljudstva, ki ga je KPS organizirala v OF.

Vrhovni plenum OF, v katerem se je s KPS povežalo 17 političnih in kulturnih skupin, se je na svojem tretjem zasedanju **16. septembra 1941** v Ljubljani konstituiral v Slovenski narodnoosvobodilni odbor in sprejel odlok o vključanju slovenskih partizanskih čet v narodnoosvobodilne partizanske oddelke Jugoslavije, odlok o zaščiti slovenskega naroda in njegovega gibanja za osvoboditev in združitve, po katerem so bili kaznovani narodni izdajalci Praprotnik, Ehrlich, Natlačen in drugi, odlok o narodnem davku in odlok o posojilu svobode. Slovensko ljudstvo se je ravnalo po navodilih in odlokih OF in tako je nastala »država v državi«. Okupatorji so skušali z množičnim interniranjem, požiganjem vasi in streljanjem talcev zatreli NOB. To nasilje pa je še bolj podžigalo in krepilo borbenost slovenskega ljudstva.

Zaradi priliva novih borcev so se partizanski bataljoni razrasli v **odrede** in konec **aprila 1942** v tri **grupe odredov**, ki so jim pomagali bataljoni **Narodne zaščite**. **III. grupa odredov** je **maja 1942** osvobodila skoraj vso **Notranjsko** in **Dolenjsko**, na osvobojenem ozemlju pa se oblast

prevzeli **odbori OF** in **NOO**. Na osvobojeno ozemlje so se iz Ljubljane preselili CK KPS, IOOF in Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet. **II. grupa odredov** se je konec junija z **Notranjske** preko **Gorenjske** med nemško ofenzivo proti **I. grupi odredov** prebila na **Štajersko** in tam okrepila osvobodilno borbo. Na **Primorskem** je operiralo več čet, ki so se **10. avgusta 1942** združili v **Gregorčičev bataljon**.

Tak razmah partizanstva je italijanske okupatorje privedel v velike težave in skrbi, zlasti zaradi neprestanega rušenja železnic, po katerih so prevažali petrolej iz Romunije za svojo vojsko v severni Afriki, ki je obtičala pred Egiptom, ker je ostala brez bencina. Zato so **16. julija 1942** začeli s 75.000 možmi veliko **ofenzivo na Krim**, ki se je nadaljevala v valovih po vsej **Notranjski** in **Dolenjski** ter končala **4. novembra 1942** na **Gorjancih**. Čeprav je italijanskim okupatorjem na tem kolonialnem pohodu pomagala **bela garda**, niso uspeli uničiti slovenske partizanske vojske, ki se je med sovražno ofenzivo ojeklenila in reorganizirala v udarne brigade.

Proletarska brigada Toneta Tomšiča se je formirala **16. julija 1942** v Cesti na Kočevskem. **Gubčeva brigada 4. septembra** na Trebeljnem. **Cankarjeva brigada 23. septembra** v Lapinjah nad Spodnjim Logom in **Šercerjeva brigada 6. oktobra 1942** na Mokrcu. Brigade so začele protiofenzivo in uničile sovražne postojanke: **Sv. Križ pri Kostanjevici, Suhor, Ajdovec, Dob in Primskovo**. S pomočjo hrvaških brigad so od **30. januarja do 1. februarja 1943** pri **Krašiču** porazile več tisoč močno italijansko koncentracijo, **27. marca 1943** so v **Jelenovem žlebu** uničile bataljon divizije Macerata.

V **Slovenskem Primorju** sta se Severnoprimorski in Južnoprimorski odred konec **aprila 1943** reorganizirala v **Gradnikovo** in **Gregorčičevo brigado**, ki sta **maja 1943** med hudimi boji prodrli v **Beneško Slovenijo**. **Julija 1943** sta se obe brigadi združili v **Gradnikovo brigado**. **Gorenjski odred** je spomladi leta 1943 narasel na devet bataljonov, **13. julija 1943** pa se je iz njegovih borcev formirala **Prešernova brigada**. Na **Štajerskem** so spomladi leta 1943 pod poveljstvom **IV. operative cone** operirali Kamniško-zasavski odred, Kozjanska četa, Pohorski bataljon in Koroški bataljon. Iz teh enot se je **6. avgusta 1943** osnovala **Šlandrova brigada**.

Glavni štab NOV in PO Slovenije je **13. julija 1943** formiral **XIV. divizijo** (Tomšičeva, Šercerjeva, Gradnikova in Prešernova brigada) in **XV. divizijo** (Gubčeva, Cankarjeva in Šlandrova brigada), razen divizij pa je v vsej Sloveniji operiralo tudi več partizanskih odredov. Po kapitulaciji Italije **8. septembra 1943** je NOV in PO Slovenije razorožila več italijanskih divizij v tako imenovani **Ljubljanski pokrajini** in **Slovenskem Primorju**, uničila belo gardo in osvobodila skoraj vse to ozemlje. Na **Dolenjskem** so se formirale nove brigade, **XVIII. divizija** in **VII. korpus**, v **Slovenskem Primorju** so zrastle nove brigade in divizije v sestavu novega **IX. korpusa**. **Gradnikova brigada** se je vrnila na Primorsko, **Prešernova** na Gorenjsko

*v lastnem obziru skode niso nepopravljive
Pri vsaki akciji, ne le od naših, ne
je pač ena stvar, da se sploh
tudi v Ljubljani je stavek provalno
Italijane prevorajo svoje sile v
blizini Ljubljane z sloki in avto
bili nekaj tudi proti Barosim
Na meji od Ljubljane do Primorske
vegor. Konec konca, tvojih svoje sile
neka, tudi noi Italijanske strani
in to v Ljubljani.*

*Pravni utrujenosti in pade tega
ker na sektorju Ljubljane. Polica
ni po probiti. Proje splošno se pomak
niti ni je proti štiri kjer konča
osvobodili nekaj akcij in se odpočili
sloki in ne slabino nadobitih nov
dile od Pas ale Glavnega poveljstva
4. Proti Ljubljani smo krenili po
nasredle Glavnega poveljstva, zato
ker ni bilo več potrebe da gremo
na osvobodimo teritorij.*

*Št. poveljstva Svobodno narodno
komandant polit. Partizanske
Komandant nove brigade
Kontobokanje Tomitačunov Polit. komisar
Mica*

10. maja 1945 leta na Viču. Od leve proti desni: Janez Vipotnik, komisar VII. korpusa, Jože Borštnar, komandant IX. korpusa, Boris Kidrič, prvi predsednik slovenske vlade, Zoran Polič, minister za notranje zadeve, Ivan Tavčar-Rok, načelnik štaba II. divizije NO, in spredaj (s hrbtom) Franc Poglajen-Kranjc, komandant VII. korpusa

in Šlandrova na Štajersko, kjer se je formirala tudi **Zidanskova brigada**. IV. operativno cono na Štajerskem je februarja 1944 okrepila še **XIV. divizija**.

V osvobojenem **Kočevju** je od 1. do 3. oktobra 1943 zasedalo 572 izvoljenih odposlancev na **Zboru odposlancev slovenskega naroda**, ki je izrekel priznanje IOOF za njegovo dotedanje vodstvo osvobodilnega boja, izvolil IOOF, plenum OF ali SNOO in slovenske zastopnike v AVNOJ.

Zaradi takega poleta narodnoosvobodilne borbe so Nemci 24. septembra 1943 po razorožitvi italijanske vojske pričeli **VI. ofenzivo**, ki se je začela 24. septembra pri **Gorici** in brezuspešno zaključila 12. novembra 1943 na **Dolenjskem**. Naša vojska je takoj prešla v protiofenzivo in osvobodila vso Notranjsko in Dolenjsko razen Novega mesta in Kočevja ter pretežni del Slovenskega Primorja.

V osvobojenem Črnomlju je bilo 19. in 20. februarja 1944 prvo zasedanje **Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta** (SNOS), prve slovenske ljudske skupščine, ki je pristal na federativno zvezo slovenske države z ostalimi jugoslovanskimi narodi in s svojimi sklepi ter odloki (preimenovanje SNOO v SNOS, osnove zakonodajnega odbora, razpis volitev v NOO itd.) dogradil slovensko državnost. SNOS se je izločil iz Vrhovnega plenuma OF in kot prva ljudska skupščina postal samostojen, vrhoven organ državne oblasti na Slovenskem.

Po vsej Sloveniji so se do osvoboditve ostrili boji z Nemci in njihovim »slovenskim domo-

branstvom«, ki so za vsako ceno hoteli uničiti NOV Slovenije. Na **Dolenjskem** so divjale borbe za cesto Grosuplje—Novo mesto in za cesto Pijava gorica—Ribnica—Kočevje. Na **Primorskem** so Nemci s pogostimi ofenzivami skušali streti enote IX. korpusa, ki so neprestano rušile sovražnikove prometne zveze, življenjsko važne za njegovo italijansko bojišče. Na **Štajerskem** so enote IV. operativne cone **poleti 1944** osvobodile **Zgornjo Savinjsko dolino** in več drugih predelov. Zaradi zavarovanja hrbta pred prodirajočo Rdečo armado skozi Madžarsko in za zavarovanje umika z Balkana so Nemci **novembra 1944** začeli na Štajerskem silovito ofenzivo, ki se je vlekla skozi vso zimo.

Z vsemi temi ofenzivami pa Nemci in belogardistični »slovenski domobranci« niso dosegli zaželenih uspehov. V silovitem ofenzivnem pohodu je **IV. armada JA 1. maja 1945** osvobodila **Trst in Postojno, IX. korpus pa Gorico in Tržič, 4. maja** je bilo osvobojeno **Kočevje in Logatec, 5. maja Ribnica in Vrhnika, 6. maja Grosuplje, 9. maja Ljubljana, 15. maja 1945** pa je bil po boju v **Poljani pri Prevaljah** z uničenjem nemške balkanske glavnine osvobojen poslednji košček slovenske zemlje. Predsedstvo SNOS je **5. maja 1945** na svečani seji v **Ajdovščini** sprejelo zakon o narodni vladi Slovenije in imenovalo **narodno vlado Slovenije** pod predsedstvom **Borisa Kidriča**. Popoldne **10. maja 1945** je slovenska vlada prišla v svobodno **Ljubljano**, kjer jo je na balkonu univerze v imenu radostnih prebivalcev toplo pozdravil pesnik **Oton Zupančič**.

V zadnjih borbah

Iz daljšega prispevka o XIX. SNOUB »Srečka Kosovelca«, ki ga je napisal tovariš Ciril Drole-Čiro iz Sežane, in v katerem opisuje zaključne operacije te brigade pred koncem vojne, objavljamo odlomek t. borbah za osvoboditev Trsta.

Uredništvo

ČEPRAV je bil korak Kosovelove brigade že namenjen proti Trstu, smo imeli pred seboj še dokaj hude naloge, saj je od Trnovske planote do Trsta kar gomazelo sovražnikov. Šele v gozdu nad Malimi Laznami smo se ustavili. Tu so nas znova dodelili XXX. diviziji. Štab divizije nam je tedaj naročil, naj preprečimo sovražniku dostop do Idrije in Črnega vrha na Trnovsko planoto ter na Otlico. Na sedlu nad Zalogom pri Črnem vrhu smo se ustavili, enote pa so krile del levega boka enotam IX. korpusa, ki so rušile pred seboj sovražne postojanke v smeri proti Trstu, Gorici in Tolminu. Ko je XVIII. SNOUB »Bazoviška« zmagala v borbah za Sinji vrh na Otlici, smo skupaj z vso divizijo napravili pohod čez Vipavsko dolino na Kras. Naša brigada je šla čez Kuk v Vipavsko dolino. Preden pa smo šli čez glavno cesto Vipava—Ajdovščina, smo se ustavili. Prav tedaj je šla po cesti proti Ajdovščini sovražna kolona. Ker nismo vedeli, kako je močna, predvsem pa, ker smo štedili sile za Trst, smo jih pustili mimo. Čez nekaj časa pa je prišla še ena kolona. Le-te pa »brez pozdrava« nismo pustili mimo, temveč sta mitraljezca z dolgimi rafali kar »dostojno« pozdravila sovražnika. Drugi dan smo izvedeli, da je bila to četniška kolona, ki se vso noč ni upala dalje. Naša pot pa je šla naprej — skozi Planino, Gaberje in Štanjel v Gabrovico na Krasu, kjer je bil zbor brigade. Komisar Janez in komandant Karlo Maslo sta na hitro povedala, da so enote IV. Armade že pred Postojno, Ilirsko Bistrico in Pivko. Mi pa gremo v borbo za — Trst. In smo odšli! Skozi Skopo in Dutovlje do železniškega predora pred

Dolom, kjer smo se že spoprijeli s sovražnikom. In kar podnevi smo šli skozi vasi, ljudje pa so nas navdušeno pozdravljali in nam želeli mnogo uspehov v borbah za Trst.

Zdi se mi, da je bilo dne 25. aprila 1945 okoli štirih popoldne, ko smo skupaj z Gregorčičevo, Bazoviško in Udarnim bataljonom XXX. divizije napadli sovražnika. Do grebena nad Repentabrom smo zadeli le na manj odporne in manjše sovražne enote, od Repentabra naprej in za Opčine pa so bili že srditi boji. V Dolu pri Vrhovljah smo imeli zasilno ambulanto, kjer smo nudili našim ranjencem zasilno pomoč. Ranjencev smo imeli mnogo. Zgodilo se je namreč, da so naše enote večkrat zavzele nekaj hiš in del železniške postaje na Opčinah, vendar so morale zaradi silnega pritiska popustiti. Skratka: borba za Trst je bila srdita! Kajti Nemci so imeli na obronkih okoli Trsta močne utrdbe, zaloge streliva in hrane pa toliko, da bi se v podzemnih rovih lahko branili mesec dni. Naša komanda je to kmalu spoznala; zato je sklenila uporabiti — partizansko taktiko.

Bazoviška brigada, kot najmočnejša, je ostala pri Repen-

tabru, Gregorčičeva, Kosovelova ter Udarni bataljon pa smo bili določeni za borbe proti Trstu. Kosovelova brigada je imela 29. aprila zvečer zbor na cesti iz Dola proti preseki na Repentabor, da se pripravi za zadnji nočni pohod. Ko smo prišli po glavni cesti proti Opčinam, smo zavili na desno. Okoli polnoči, ko smo že prekorčili železnico in glavno cesto, ki peljeta iz Opčin na Prosek, smo naleteli na izvidnico lokalne nemške postojanke v utrdbi na kamenitem grebenu, nekje blizu preloži, kjer se svet proti jugozahodu že spušča proti morju. Sovražna izvidnica je alarmirala svojo postojanko in nenadoma nas je obsulo sovražno topništvo. Dobro uro smo prečepeli v zaklonih, da je topništvo utihnilo. Nato pa hitro čez gmajno in travnike nad predorom enotirne železnice, ki pelje nad Trstom na železniško postajo Sv. Andreja. Nad tem predorom smo zopet naleteli na manjšo sovražno patrolo, ki pa je pobegnila takoj, ko smo nanjo spustili nekaj rafalov. Po železnici na Podhribu smo se namenili kar po stezi proti mestu Rojan. Do jutra, ki je obetalo lep dan, je komandant brigade Karlo Maslo, razporedil brigado. Nekaj čet je odšlo v zasedo in patrole v bližnjem okolico, komandant pa je z majhno četo odšel do prve fi-

Nemški zločin v Trstu 1945. leta

Tržačani pozdravljajo partizanske enote, ki so osvobodile Trst

nancarske kasarne. Z naglim navalom so presenetili stražarje, nato pa z jurišem zasedli vsa izhodna vrata iz spalnic, v katerih so spali italijanski financarji. Italijane ni bilo treba mnogo prepričevati — kar vdali so se. V Rojanu so se nam pridružili tudi številni prostovoljci — delavci, Slovenci in Italijani, ki so bili z našimi organizacijami povezani že prej in so nas že čakali. Kar z orožjem so se priključili naši enoti, ki je sedaj štela že okoli 400 borcev. Pripravili pa so tudi rezervno orožje, hrano in prostore za ambulantno s potrebnimi sanitetnimi potrebščinami. Nato so posamezne čete, okrepljene z novinci, pričele borbe za ulice. V bližini kasarne, ki so jo naši že prej zavzeli, je bila še ena, polna italijanskih financarjev. Štab brigade je menil, da bi le-to zavzeli tako, da ne bi imeli žrtev. Nalogo so poverili meni. Za vodnika sem vzel Italijana iz Rojana, ki se nam je že prej pridružil, za spremstvo pa štiri borce z dvema brenoma in brzostrelkami. Ko smo se približali italijanskemu stražarju pred kasarno, je le-ta naglo vstopil v stražarnico in kričal: »Chi va là?« Rekel sem mu, naj takoj pokliče dežurnega oficirja. On je najprej poklical dežurnega podoficirja, le-ta pa komaj oficirja, ki si je, preden

je prišel do nas, nataknil še modri dežurni trak preko rame. Začudeno nas je opazoval in kar ni mogel verjeti, da smo Titova vojska. Še bolj pa je bil presenečen in iznenađen, ko sem mu povedal, da smo eno od njihovih vojašnic že zasedli, vojake pa razorožili, da naši borci osvobajajo ulico za ulico. Izgovarjati pa se je začel, ko smo mu naročili, naj takoj pride njihov komandant h komandantu naše brigade, da se pogovorita o predaji italijanske posadke. Kar kmalu je prišel komandant, ki pa se je sprva upiral iti k nam. Komaj potem, ko sem mu povedal, da je njihova vojašnica popolnoma obkoljena, in če ne gre z nami, da bomo napadli vojašnico, se je vdal in vzel s seboj dva štabna oficirja, za vsak primer pa še — zdravnika. V našem štabu se je italijanski oficir predstavil. Molčal pa ni tudi naš komandant, rekoč: »Jaz sem Karlo Maslo!« O, da bi ob teh besedah videli zaprepaščene in prebledele italijanske oficirje! Niti črhnili ni nihče od njih! Kajti Italijani so na glavo Karla Masla že prejšnja leta razpisali visoke nagrade, tako so se ga bali. Ker so njegovo sliko priobčevali tudi v časopisih, so ga seveda tudi tile oficirji takoj prepoznali. Odtod torej njihov molk in njihova

bledica... In kako so se predali? Kar hitro! Italijanski kapetan je napisal listek za dežurnega oficirja, čes naj odda naši brigadi takoj vse orožje in preda tudi prostore. Nekaj je sicer govoril o tem, da se »častno« predaja in da se bo s svojo vojsko boril proti Nemcem. Ker pa nam njegova »pomoč« resnično ni bila potrebna, zato smo vso posadko pridržali kot vojne ujetnike.

Skupaj s tržaškimi delavci je naša brigada čez dan zavzela in osvobodila večji del Rojana, pri čemer smo zajeli nad 500 Italijanov in Nemcev. Proti večeru pa so Nemci začeli od glavne železniške postaje in izpod Podhribo pritisniti. Vedeli smo, da bo prihodnji dan vroče... Res! Dne 1. maja so se začeli boji že zgodaj zjutraj. Nemci so navalili na nas z vsem orožjem in celo s tanki. Mi pa smo imeli le težke strojnice in dva minometalca. Zato smo se borili proti tankom tako, da smo minirali ceste. Boji so trajali nepretrgoma, zato smo imeli tudi dokaj mrtvih. Največ je padlo novincev. Čeprav nismo popustili, saj je bila to že bitka na življenje in smrt, so nas začeli Nemci stiskati v obroč. Popoldne se je njihov pritisk še povečal, saj so nas nad Miljami obmetavali s tempiranimi izstrelki; drobci granat so padali okoli kot gost

Narodni heroj Karlo Maslo, komandant Kosovelove brigade

dež. Sovražni pritisk smo na severovzhodni strani vzdržali, po glavni ulici pa so Nemci s tanki že rinili v Rojan. Metter za metrom smo se umikali, počasi, previdno, a še vedno je kdo naletel na mino. Res, položaj je postal nevzdržen. Naši vezisti so preko radiooddajne postaje iskali zvezo z našimi drugimi enotami. Okoli 14. ure je naš vezist dobil zvezo z vezisti iz tankovske enote IV. Armade. Zaprošili smo jih za pomoč in jim tudi povedali v kateri smeri prodirajo sovražni tanki proti nam in v Rojan. Naši borci za ta dogovor še niso vedeli, temveč so se z vsemi močmi borili proti nemškim tankom. Prav ko so obstreljevali Nemce, ki so hoteli napraviti pot tankom s tem, da so odstranjevali barike, ki smo jih nastavili mi, smo začuli zadaj za nami topovsko streljanje. Dva nemška tanka sta začela goreti. Med

Nemci je nastala panika. Ne vem, kdo je tedaj našim zakričal, da so nam prišli v pomoč tankisti, toda v hipu so naši jurišali na Nemce in skoraj vse polovili na ulicah. Ob štirih popoldne je bil Rojan — popolnoma osvobojen. Srečanje s tankisti je bilo nadvse pristrčno, saj so bili med njimi tudi številni Primorci. Se tega dne je bil osvobojen tudi Trst in mi smo se zvečer v miru najedli in tudi v precejšnjem miru naspali.

Drugega maja 1945 so se naši borci po Trstu svobodno sprehajali. Nešteto jugoslovanskih, slovenskih in italijanskih zastav z rdečo zvezdo je bilo razobešenih v mestu. Pravo morje zastav! Tedaj so od Tržiča pripeljali in Trst tudi zavezniški tanki... S prihodom in Trst so bile za brigado »Srečka Kosovela« borbe končane.

Ciril Drole-Čiro

Naj zaregljajo naši mitraljezi, naj zapoje partizanske puške, naj nas čujejo ostanki sovražne bratovščine in Ljubljani! Naj le vedo, da jih bomo vsak čas izgnali iz naše slovenske prestolnice!

Prebivalci so se pomešali med borce in se zvedavo zanimali za vse: kako je bilo pri partizanih, poznate tega, ste videli onega, je v brigadi naš Tonček, kaj je z Janezom, kje je Tinček... Toda za te pomenke ni bilo časa, čete so morale odriniti na bojne položaje. Sovražnik še ni zapustil obrambnih utrd ob Ljubljani. Vseposvods je prasketalo in treskalo.

Ponoči se je po Vrhniki raznesla radijska vest, da je Ljubljana osvobodjena. Ne, to ni res, to je prevara, zanka! Mi tega nismo verjeli, kajti naše čete so bile v bojnem stiku s sovražnikom.

V jutranjem svitu, 8. maja leta 1945, se je komandni del Dolenjske brigade narodne obrambe premaknil v Borovnico. Tja so prišli tudi znani oficirji iz štaba divizije: Rok, Pavjan in Humbi. V štabu brigade, ki se je nastanil v prostorni hiši tik porušenega viadukta, je bilo vse živo. Tam so čitali obveščevalna poročila, sestavljali načrte in povelja.

Zdaj pa urno na komandno ogledovanje! S kurirjem Majljem sva v vasi sedla na kolesa in se odpeljala proti Pod-

Zadnji pohod

ZOBVEŠČEVALCEM Sodčkom sva na motorju pribrela na Vrhniko. Nepričakovano sva trčila na poslednjo trojko Nemcev, ki so se umikali proti Ljubljani. Spopad se je končal s padcem, z razbitim motorjem, krvavimi praskami in streljanjem.

Potem je Sodček javil brigadi, da na Vrhniki ni več Nemcev, jaz pa sem obvestil Vrhničane, da se trgu približuje brigada. Vsa Vrhnika se je pripravljala na svečan sprejem osvobodilne vojske. Starčki so izobešali slovenske zastave, mamice so peklo kruh in slaščiice, dekleta so z rožami krasile hiše, trška godba pa je šla brigadi naproti... Glejte jih, že korakajo proti Vrhniki! Sami mladi fantje, zagorelih lic, polni junaškega zanosa, žive priče krvavih spopadov s fašisti in nacisti, ki so zaslužnili slovenski narod.

Na čelu brigade je korakal krepak fant in ponosno držal v rokah slovensko zastavo, ki je plapolala v hladni sapici. Za njim je jezdil komandant Zidar in komisar Ferdo, sledila

je trška godba, za njo pa so se vrstile čete; borci so ob zvokih godbe udarjali strumni partizanski korak. Ko je brigada prikorakala na trg, so jo Vrhničani radostno pozdravili in jo obsuli s cvetjem. Med vzklike in veselo kramljanje se je pomešala partizanska harmonika, nato pa so švigile v nebo še škrlatnordeče rakete.

10. maja 1945. leta, ob prihodu slovenske vlade v Ljubljano. Od leve proti desni: Zoran Polič, dr. Aleš Bebler in Boris Kidrič

Ljubljana, 9. maja 1945 — sprejem partizanov

peči. Tam sva skrila vozila v bližnjo hišo in se povzpela na grebenast griček nad vasjo. Od tam sva oprezala po Ljubljanskem barju.

Glej, tam je Ljubljana — tam je sreča naše domovine! Uh, kolikokrat smo na dolgih pohodih, premraženih in lačni, sanjali o tej poti; kolikokrat smo mislili na Ljubljano, kolikokrat smo jo molče, s tihimi vzdihni gledali z vrhov naših gora. Vsa bela, zastrta s tenkim pajčolanom megle, je ležala pred nami, podobna ujeti kraljici, ki zvesta in neuklonljiva čaka svojega rešitelja.

In zdaj se rešitelj odpravlja na zadnji pohod, zdaj stoji pred njim le še poslednja ovira...

Tisto jutro je Ljubljano oblegala narodnoosvobodilna vojska že z vseh strani. Čete naše brigade so z borbenih položajev od Vrhnike do Tomišlja pritiskale v smeri proti Viču in Rakovniku. S severne strani so nastopali bataljoni Hercegovske divizije, z južne in vzhodne pa enote VII. korpusa. Ljubljana je bila obkoljena.

Ej, krvava bratovščina. Sva bi in domobranci, nocoj vam bo odklenkalo! Zavedajte se, da vam bijejo zadnje ure!

Ko sem tako skozi daljnogled brskal z očmi v daljavo,

sem ugotovil, da na Ljubljanskem gradu, a tudi na vrhu nebotičnika še vedno vihrata sovražnikovi zastavi. Na Ljubljanskem barju, daleč okoli Ljubljane so se šopirile vojaške utrdbe, vmes so oprezale bojne patrole, pri Notranjih goricah pa je bilo videti položaje nemške artilerije.

Kje je prva bojna linija sovražnika s strelskimi jarki, ni bilo moč ugotoviti. Zato sem se vrnil v vas, poiskal brigadne »ase«: Naceta, Ožbolta in Ernesta in se z njimi odpravil na nasilno ogledovanje proti Črni vasi.

Iz Podpeči vodi v Črno vas lepa cesta. Od Podpeči ubira ravno linijo najmanj kilometer, potem prečka neki potok, obraščen z vrbami in jelšami,

naprej se prometna žila vije med redkim močvirnatim drevjem. Tam zadaj pa je Črna vas.

Na robu Podpeči smo legli v suhe obcestne travnate jarkke: levo Nace in Ernest, desno pa midva z Ožboltom. Naprej smo se pomikali kobacaje po vseh štirih. To je bilo zelo naporno. Komaj pol kilometra ceste je bilo za nami, ko sta postala obcestna jarka plitvejša. In brž ko smo se oddahnili, smo plezali dalje, zdaj še bolj sklonjeni k tlom, po komolcih in kolenih...

»Pozor!« je nenadoma zašepetal bistrooki Ernest. »Nemci!«

Vsi hkrati smo se naglo pritisnili k tlom in oprezali proti zaraščenemu potoku. Nič nismo opazili, prav nič posebnega! Toda Ernest je trdil, da je videl tri nemške čelade, izpod katerih so gledali vojak, skriti v strugi.

»Naprej, prepričajmo se od blizu,« smo menili. »Naši mitraljezi na gričku nas bodo ščitili!«

Previdno in oprezno smo se plazili ob cesti ko kuščarji, ki po dežju prilezejo iz mahu na sonce. In spet smo obstali, zajeli sapo in prisluhnili. Vse tiho. Naprej!

Kaj pa tisto vozilo na robu ceste? Motorno kolo! Seveda, to je naš motor. Se že spominjam: jutraj so Nemci napadli našo izvidnico, ki je hitela proti Črni vasi. Borci so se umaknili, vozilo pa je ostalo pod stalnim sovražnikovim ognjem.

Poglejmo, kaj je z njim!

Niti deset metrov nismo bili oddaljeni od motorja, ko smo

LJUBLJANA — nosilka

VLJUBLJANI je bilo spočeto tisto ponosno gibanje slovenskega naroda, ki žanje danes svojo popolno zmago. Spočeto je bilo neposredno po zlomu stare Jugoslavije, neposredno po prihodu prekletih okupatorjev. Spočela ga je Ljubljana, Ljubljana ga je razvila do tako visoke stopnje, da se je že leta 1941 dogajalo, o čemer je bila prejšnje čase večina ljudi prepričana, da slovenski narod tega ne zmore. Ljubljani gre danes predvsem zahvala za nastanek in razvoj Osvobodilne fronte. Ljubljani gre danes predvsem zahvala za vse njene velike zmage, Ljubljani gre zahvala za nastanek in razvoj partizanstva na slovenskih tleh in zahvala za to, da se je slovenski narod hkrati z drugimi

zagledali, da je mostiček pred njim porušen. Zapreka!

Vtem so zrastle iz struge potoka nemške glave, pokrite s čeladami. V istem hipu je tudi zaropotalo, zažvižgalo in zatreškalo.

Udarili smo na prvo linijo sovražnikove obrambe Ljubljane!

Puškarnje in mitraljiranje se je stopnjevalo na obeh straneh; Nemci nas niso pustili blizu, niti do motorja, ki so ga še posebej čvrsto branili. Toda iz svojih zaklonov le niso upali ven. Ernest z brenom, Nace in Ožbolt z ruskimi hitrostrelkami, jaz pa s parabelo, smo jih čvrsto priklenili v zaklone.

Ej, fantje! Zavoljo takšnega športa naj bi se mi tukaj klestili s sovražnikom? Naša naloga je opravljena: ugotovili smo, kje je bojna črta. Toda, kako naj se vrnemo? Kako naj se v plitvem jarku sploh obrnemo? Toda partizan se mora znajti, sicer na partizan!

No, pa je le šlo. V cik-cak sistemu smo se izmenjaje pomikali zadenski: zdaj leva, zdaj desna dvojka. Tudi branili smo se izmenjaje. Veliko moralno oporo pa smo imeli v naših mitraljezcih, ki so nas ščitili izza hrbta in prisilili sovražnike, da so tiščali svoje betice v zaklonih in se niso upali iz struge napasti četvorke.

Komaj smo se vrnili v Podpeč, ko že prifrfole tri granate izza Notranjih gor in se raztreščile v kamnolomu nad vasjo. Sledila je druga serija granat, ki so udarjale v vas in njeno okolico, kjer so bili položaji naših borcev.

S pesmijo na ustih je 10. maja 1945 vkorakala v Ljubljano tudi partizanska inženirska enota

He, tudi naš minometalec jim je poslal v pozdrav nekaj izstrelkov. Merilec Lakner je bil res mojster streljanja. Njegove mine niso samo plašile vrabcev. Že z drugim izstrelkom je zadell v živo, v artilerijsko gnezdo: razneslo je top in vso posadko okoli njega. Nemška kanonada je na mah postala gluha.

Popoldne je z bojnih položajev še vedno odmevalo prasketanje pušk in mitraljezov. Tu pa tam je udarila granata, se raztreščila ročna bomba, zvečer pa je nastalo močno zatíšje.

Takrat smo v štabu brigade ocenili stanje na bojišču in računali, da bodo naše osvobodilne sile — Hercegovska divizija in enote VII. korpusa — tisto noč osvobodile Ljubljano. Vskladno s tem smo se

stavili dnevno povelje brigade za dan 9. maj 1945. V njem je bilo med drugim rečeno, da moramo vkorakati v mesto, nato pa zasedi in zastražiti banko, radijsko postajo, pošto, kolodvor, vse javne zgradbe, skladišča in drugo. Mestu moramo zagotoviti mir in red...

Ponoči so naše čete začele pritiskati na sovražnikov obrambni položaj. Nemci in domobranci so se panično umikali, naši borci pa so jim za popotnico natresali svinca in jim pošteno podkurili.

Po polnoči je Dolenjska brigada narodne obrambe krenila na svojo zadnjo pot pred svobodo. Bataljoni so v jutranjem svitu, ko so se Nemci in domobranci že umaknili iz Ljubljane proti Gorenjski, s treh strani vkorakali v mesto.

Prihod v slovensko prestolnico Ljubljano je pomenil konec naše dolge poti. To je bil dan naše zmage, dan, o katerem smo tolikokrat sanjali. To je bil dan svobode, za katero smo šli v boj, zanjo prelivali kri in žrtvovali toliko življenj.

Revolucionarna Ljubljana, velika kovačnica kadrov slovenske revolucije, nas je sprejela prekipevajočega srca. Vsepovsod, na cestah in ulicah, je bilo živo ko v čebelnem panju. Velike množice ljudstva so nas obsipale s cvetjem in zelenjem ter z raznovrstnimi darili. Dekleta so nam mimogrede pripenjala na prsi duh-

zastave osvobodilne borbe

jugoslovanskimi narodi uvrstil v našo ponosno, najslavnejšo, nepremagljivo, zmagovito Jugoslovansko armado. Vse slovenske pokrajine, vse ljudske plasti slovenskega naroda so žrtvovale. Toda prepričan sem, da se sleherni Slovenec danes zaveda, da te žrtve, najsi so prišle od koder koli, ne bi bile rodile takih sadov, če bi zastave osvobodilne borbe tako ponosno ne nosila tudi v času najhujšega terorja — naša Ljubljana...

(Iz govora prvega predsednika Narodne vlade Slovenije Borisa Kidriča, ki ga je imel 10. maja leta 1945 popoldne v Ljubljani.)

teče rdeče nageljne. Spremljala nas je gromko vzklikanje, skandiranje naši zmagi, svobodi in maršalu Titu. Na Miklošičevi cesti so se Ljubljanci pomešali kar med nas. Tam je sin objemal mater, tu je mož poljubljaj ženo in otroke, stara partizanska borba je pozdravljala svojega očeta, fant svoje dekle... Poliholi so polzele solze veselja, pa tudi solze žalosti. Marsikatera mati je zaman čakala sina, mnogokatera žena je ihtela ob misli na moža, o katerem ni vedela, kje počiva, kje je zemljica, ki ga pokriva.

Tudi jaz sem lahko samo gledal vsa ta vesela in žalostna snidenja. Kaj bi dal, da bi po vsej tej dolgi, krvavi, naporni in hkrati čudovito lepi borbeni poti, sedaj, ob tako

hrepeneče dočakanem dnevu zmage, zagledal ljubljeno materin obraz! Kaj bi dal, da bi stisnil žuljavo očetovo desnico. Toda... kdo naj ve, če sta v izgnanstvu še živa, če so žive tudi sestre? Ta skrb mi je sicer nekoliko grenila srečo zmagoslavja, vendar pa me je nepopisno splošno veselje in vznichenje počasi potegnilo za seboj, da sem se ves predal opojnemu vzdušju svobodne Ljubljane.

Ko je vsa Ljubljana, to zlato srce slavne slovenske ljudske vstaje, tako mogočno in prekipjavajoče utripala v omotični pesmi zmagoslavja, kakor še nikdar v zgodovini, šele takrat smo se resnično zavedali, kaj vse in koliko pomeni — svoboda.

Jože Štok-Korotan

Ob uri osvoboditve

Pred mano leži »Slovenski poročevalec«, ki je izšel, ko so prikorakale v Ljubljano prve s cvetjem okrašene kolone osvoboditeljev in je mesto kipeło v valovih navdušenja. Prebram ga in ob vsakem stavku stopa predme spomin na nič koliko značilnosti dni, v katerih je ta skromni, a zaradi svoje iskrenosti pomembni dokument časa in razpoloženja nastajal...

BILO je v prvih dneh aprila 1945. Razpoloženje borbene Ljubljane je postajalo od dne do dne bolj praznično, vsaka nova vest je pomaknila uro osvoboditve bliže, koprnjenja polne oči so nestrpno čakale trenutka, ko bodo izginile žične ovire in bodo onemeli bunkerji, ki so oklepali mesto, da je bilo več kot 3 leta podobno velikemu kazenskem taborišču. Prepah v sovražnikovih vrstah se je iz dneva v dan večal, nemška oholost se je vidno izpreminjala v ponižnost, brutalnost izdajalskih hlapcev se je pre-tapljala v sadistično divjost obupancev.

V tistih razburljivih dneh sem prejel od mestnega odbora OF nalog, naj pripravim posebno izdajo »Slovenskega poročevalca«, ki naj izide kot 1. številka v svobodi na dan, ko bo prikorakale v Ljubljano zmagovita Jugoslovanska armada. Številka naj bi vsebovala poleg splošnega skupnega

pozdrava borbene Ljubljane še posebne pozdrave in misli kulturnikov, delavcev, žena in mladine.

Naloga ni bila lahka. Treba je bilo hiteti, obenem pa izvršiti vse delo v največji tajnosti; samo osebni stik s posamezniki je obetal uspeh. Kljub prepričanju, da smo vsi eno v tistih dneh, da preveva vsa borbeni srca Ljubljane enako navdušenje, enako koprnjenje, so v meni vstajale skrbi: ali se bodo sredi divjanja izdajalskih odpadnikov in njihove krvave policije ter »črne roke« upali povedati vsi, kar jim štiri leta skriva srce? Ali se ne bo zdelo temu ali onemu pretvegano, da bi izpričal svoje misli s polnim in pravim imenom? Številko bodo morali postaviti in jo morda celo tiskati v veliki nakladi že med divjanjem belih in krvavih črnorokcev. Ali ne bo koga spreletela groza ob misli, da bi prišla policija temu na sled?

Čimbolj sem se bližal stanovalju prvih, ki sem jih nameraval prositi za prispevek, tem bolj so mi take misli otežale korak. A čim pogostejše so postajale te poti, čim več je bilo obiskov že za mano, tem lažja mi je postajala hoja, tem vedrejši lice: čeprav se je vsakdo zavedal, kako nevarno in tvegano je, izpričati svoje misli v času, ko je izdajalec iskal prilike, da bi se znesel v svojem obupu nad komer koli, ni nihče ne okleval ne preveč inpraševal, ampak takoj in rad pristal.

Oton Župančič je takrat ležal v bolnišnici. Bolj zaradi tega, da se zakamufilira, kot pa zaradi bolezni. Ko sem stopil k njegovi postelji in povedal, kaj pripravljam in kaj bi rad, je zakrožil z roko po zraku in vzkliknil: »Bom! Morda celo pesem!« In ko sem se vrnil nekaj dni kasneje, me je že čakal s pesmijo, ki jo je lastnoročno napisal in podpisal in jo niti ni imel skrite.

V tej pesmi desetih kitic je Župančič poln občudovanja nad junaškimi dejanji partizanov, ki

*»ne boji se puške ne prokletega
[v Bégunjah kola»,*

ampak

*»čvrsto mejnike stare v tla zagoditi,
v Ljubljano prinesi na zlati vagi
[pravico,
zasópel še, nespočit na sever
[odhiti.«*

A kljub navdušenju, da je »s krvniki ogabnimi boj izvojevan«, kljub prepričanju, da bo izbrisana z naše zemlje vsaka sled za podrtinami in bodo plavži bučali, se trla živina na paši, pšenica šibila kozolce, kljub veri v lepšo bodočnost, ne more pesnik mimo spomina na ogromne žrtve, ki jih je terjala naša osvoboditev:

*»Zdaj pretlj se mi, pesem, v rahel,
[prerahal dih,
čez gomile zaplavaj, da komaj
[zgane se travica pomladanja,
in s tiho solzô orôsi spomin vseh
[njih.
ki duša pod tiho jim rušo o
[svobodi sanja.«*

K pisatelju Francu S. Finžgarju je šla moja žena.

»O, za to pa, za to!« je z zanj značilno kratkostjo prikimal in ji že po nekaj dneh izročil rokopis z besedami:

»Izročam vam brez skrbi, ker vem, da bo vse prav!«

SMRT FAŠIZMU - SVOBODO NARODUI

Slovenski POROČEVALEC

INFORMACIJSKI VESTNIK OSVOBODILNE FRONTE - LJUBLJANSKA IZDAJA

Cena L. 2.—

Ljubljana, na dan osvoboditve

Štev. 1

Ljubljana

očiščena fašistov in nacistov, ozdravljena žalostnih tvorov narodnih izkoreninjenecv, prerojena po preliti krvi njenih najzvestejših sinov, prekašana z duhom novega časa

pozdravlja

zmagovito Rdečo Armijo, nositeljico svobode, bratstva ter enakosti, dolgo pričakovano nado vseh ponižanih in razžaljenih

pozdravlja

v trpečih dneh prerojeno, v boju prekaljeno in preizkušeno, v veri v vstajenje narodov utrjeno Jugoslovansko Armijo

pozdravlja

svoje sinove — slovenske partizane in patizanke, najzvestejše čuvarje slovenske zemlje, najzvestejše kovarje slovenske svobode, našemu srcu najbližje tvorce nove dobe

pozdravlja

zastopnike Armad zavezniških držav, zaščitnike zaslužjenih in trpečih narodov.

Živela Jugoslovanska Armija — Živel maršal TITO

Živela Rdeča Armija — Živel maršal Stalin

Živela Zavezniška Vojska — Živel Truman —

Živel Churchill in Slava Rooseveltu

Naš volja — maršal TITO

Osvoboditeljem v pozdrav

*Silbali smo, da na iskren belcu juha,
da konje in jezdece jedena nese perot,
in kadar nasprotnik se najbolj z zmaganimi duha,
zahteva sloz veste njegove svobodno pot.*

*Deležo svoje si Nemci in Talijani,
razvalijo zemljo kakor pobitca vola.*

Faksimile zgornjega dela naslovne strani »Slovenskega poročevalca«, ki je izšel na dan osvoboditve Ljubljane v Ljubljani

Njegov prispevek je kratek, a zato tem bolj pomemben. Pozdravlja jugoslovansko vojsko z željo, da bi prišla z oljkovo mladiko miru, ki naj vcvete v novi dobi za novo delo v poštenosti in pravičnosti, v trudu in znoju, v spoštovanju resnične svobode. Njegov pogled je vprt v bodočnost in nas opozarja, naj ne slepimo ne sebe ne drugih z zlato dobo, ki se nam obeta. »Zlató te dobe je še silno globoko zakopano in bo treba krvavih žuljev, da ga izgrebemo.

Toda naša skupna volja bodi: Hočemo!«

France Koblar je dal v pozdravu na Zedinjeno Slovenijo, ki stopa iz groze in krvi v življenje, poseben poudarek želji, da bi ob osvoboditvi stopili »dostojno na prag v svobodo, ki naj bo luč, sreča, ki naj dviga, druži in ustvarja najlepša dela.«

Anton Sovrè kljub radosti in ponosu nad zmago pravice, ne more mimo žalosti, ki pretresa njegovo srce ob misli na tisoče, ki so se z orožjem v

roki darovali na oltarju domovine, na tisoče, ki so omahnili v grob pod krogli nečloveških okupatorjev in njih bednih priganjačev, na tisoče, ki trohne njih kosti pod peklom nemških in laških taborišč. Samim se vrata v svobodo niso odprla, bili pa so zanesljivi poroki, da bo narod vstal, v trpljenju prekaljen

Svoj prispevek je dala tudi ena izmed najstarejših pesnic, Kristina Sular. Njena pesem je polna optimizma. Pesnica vidi v duhu, kako koprní —

Italijanski zločinci pred svojimi žrtvami, Sodražica 1943. leta

*»ta zemlja prelepa po naših rokah,
da orjemo, sejemo v soncu
[bleščečem,
da bratsko delimo si ves njen
[zaklad.«*

V imenu ljubljanskih žena je pozdravila Osvobodilno vojsko Marija Borštnikova, v imenu rudarjev Marija Hlabe-Plahutnik, v imenu ljubljanskih delavcev Miha, v imenu arhitektov Tomažič, Omahen, Strehar, Rozman, Mušič in Glanc, v imenu narodno čutečih likovnih umetnikov slikar Šantel in kipar Kalin.

Iz prispevka skojevca Andreja sije mladostno navdušenje nad našo vojsko in Komunistično partijo, prvoboriteljico osvobodilnega gibanja, ki se bo še nadalje borila za mir in nov, boljši red.

Pretrsljiv je prispevek matere, ki je izgubila sina talca: »Mizo sem belo pogrnila, zrahljala zapuščeno posteljo, prižgala vse luči in vas pričakujem. In njega pričakujem z vsem srcem, ko da mora z vami priti tudi on ...

Saj ni mogoče, da bi bila ugasnila njegova trmasta, uporna volja, da bi več neke ne gorel s svojim nemirnim, visokim in vročim plamenom, da bi ne hotel več vsega ti-stega, česar je bil ves prežet, da bi se ne mogel več boje-vati s svojim svetlim razumom s svojim močnim mladim tele-som za vse, za kar ste se borili vi.

Vsa moja življenjska sila se

je upirala verjeti. Saj nisem smela dvigniti njegove razbite glave na svoja kolena, nisem smela obrisati z njegovega ob-liča krvi in prahu, nisem smela naravnati blazine na njegovem zadnjem ležišču, ne skleniti njegovih ljubih, dobrih delavnih rok. Pod tistim sivim zidom pod Gradom je obležal s tovariši. Nihče jih ni umil, nihče jim ni prižgal sveč, nihče jih ni spremil. Zato, vidite, ker se je vse to zgodilo tako daleč proč od mene, moje srce ni in ni moglo, ni in ni hotelo verjeti.

Zdaj pa, ko se vi, tovariši njegovega dela, njegovega boja in sanj, vračate zmago-slavni in sijoči v naše domove, zdaj, ko se odpirajo vrata ječ in taborišč, zdaj vem, da se on, moj veliki mali, res ne vrne.

In vendar, čeprav vem, da ga ne bo, sem mizo pogrnila z belim prtom, z nageljni in srci, sem rož in vej prinesla z vrta in iz gozda, sem po-steljo razgrnila in zrahljala in goré vse luči v mojem doslej tako temnem domu.

In vendar, čeprav vem, da njega ne bo, čakam, čakam na vas, ki ste v mislih in krvi njegovi bratje in njegove sestre. Z vami in po vas nisem več sama zapuščena mati ti-stega, ki sem ga izgubila. Vas vse sprejemam z odprtim srcem in z odprtimi rokami. Vi vsi ste moji srčno ljubljeni otroci, ki se vračajo domov k

svoji mami, vi vsi ste on in njegovo življenje, njegovo delo in njegova žrtev ...»

S pomočjo tovariša Alberta Široka, ki mi je od vsega za-četka pomagal nabirati ma-terial, so bili prispevki končno zbrani in predani zaupnikom v Blasnikovi tiskarni, kjer so kmalu vse pripravili za tisk in čakali samo še poročila SNOS.

Skrbi za prispevke sem se bil rešil, namesto nje je pri-šla druga, hujša: ali bo šlo vse po sreči? Ali je v tiskarni vse tako skrito, da ne bi mogli priti beli na sled s polnimi imeni podpisanih izjav?

Cim bolj je čas bežal, čim bolj so divjali razočarani in obupani izkoreninjenjenci, tem večja je postajala ta skrb. In prve dni maja me je že tako hudo težila, da je skoraj ni bilo ure, ko se ne bi potikal okrog tiskarne, da bi lahko še pravo-časno opozoril podpisnike, ako bi opazil nevarnost. Takrat, prve dni maja, je v Ljubljani že vrelo. V prodajalnah so kar javno prodajali zastavice z rdečo zvezdo. Za grožnje po-licije, pa tudi za njihove strele v zrak, se ni nihče več menil. Niti vest, da imajo beli pri-pravljeno listo ljudi, ki da jih bodo zadnji dan likvidirali, ni nikogar več plašila. Ker se po-licija ni upala nad množico in ker ni mogla zatreti navdu-šenja prebivalstva, je začela stikati po tiskarnah, da bi ugotovila, kje so zastavice tiskali. Te preiskave pa je vr-šila bolj površno. Njo in njene gospodarje je bolj skrbelo, kako bodo pravočasno zbežali pred osvoboditelji. Njihove vrste so se že začele razkrajati. In v noči pred 9. majem so se zadnji ostanki policije pome-šali med kolone izdajalcev in gestapovcev ter na vrat na nos bežali proti severu.

Navsezgodaj 9. maja 1945 je zadelon po Ljubljani korak železnih vrst osvoboditeljev in mesto je v trenutku zajel val nepopisnega navdušenja. Prva številka »Slovenskega poroče-valca« v svobodi je izšla in uro kasneje so bili raznašalci že praznih rok ...

Josip Ribičič

(Prispevek iz gradiva za Zbornik o ljubljanski ilegali, 1941—1945.)

Prva narodna vlada Slovenije v Ajdovščini in Ljubljani

ČIM BOLJ se je leto 1944 nagibalo h koncu, tem jasnejša je postajala slika ka popolnega poraza hitlerjevih hord. Prav zaradi tega pa so se potrojili naporii naše Armade, ker je bilo treba premagovati poslednji bes nacističnih zločincev, istočasno pa zavarovati pravice jugoslovanskih narodov tako glede notranje ureditve, kakor tudi glede pravičnejših meja, predvsem na slovenskem področju. V zgodovini narodnoosvobodilnih bojov naših narodov bodo zato nepozabni ti meseci, posebno pa še prvi meseci leta 1945. Če omenim iz tega časa samo herojski podvig naše Armade, ki ga je izvršila z osvoboditvijo Trsta in celotne Primorske, ko tega nihče, niti motorizirana in tudi drugače dobro opremljena zavezniška vojska, ki je prodirala od Rima proti severu, ni pričakovala. Prav tej akciji se ima Primorska v prvi vrsti zahvaliti za svojo osvoboditev in za priključitev novih predelov k matični zemlji. Pohod na Trst pa je tudi omogočil in celo zahteval čim prejšnjo izvedbo organizacije ljudske oblasti, kakor je bila predvidena že na zasedanju v Črnomlju. Zato je prišlo 5. maja 1945 do ustanovitve prve Narodne vlade Slovenije v Ajdovščini.

April 1945 je vnesel poseben nemir v Črnomelj in bližnjo okolico, kjer so bili razmeščeni IOOF, SNOS in njegovi organi. Na eni strani so bili napovedani večji premiki sovražnih sil, ki so se umikale pred silovitimi napadi naše osvobodilne Armade, na drugi strani pa je bilo čutiti v zraku neko posebno napetost, ki je napovedovala nove politične dogodke in nove uspehe.

In res je bil odrejen premik članov SNOS in najnujnejšega aparata »na nove položaje«. Preko Kolpe in osvobojenih predelov Hrvatske je vodila naša pot proti Primorski. Pred nami so naše junaške enote opravljale poslednje naloge v zvezi z osvoboditvijo teh kra-

jev. Na Mašunu je bil kratek zastoj, ker je prišla vest, da so v bližini Ilirske Bistrice skoncentrirane večje sovražne sile. Res je, da so bile večje sile, toda ne skoncentrirane, temveč stisnjene od naših enot v tesen obroč, ki jim je obetal popolno uničenje. V obroču so bili ostanki mihajlovičevskih in drugih izdajalskih edinic, ki so hoteli še z zadnjimi močmi potrditi svoje izdajalstvo in ovirati ali celo preprečiti osvoboditev Primorske.

O teh in podobnih izdajalcih je dejal tovariš Kidrič na zasedanju Predsedstva SNOS v Ajdovščini: »V poslednjih dneh svojega nesramnega početja so svojo izdajo poglobili še s tem, da so se borili proti nam, narodnim osvoboditeljem, prav takrat, ko je naša vojska osvobajala Trst, Gorico in Slovensko Primorje. Velikanski, nepopravljivi so njihovi zločini nad lastnim narodom. Najhujši zločin pa so storili ob svojem koncu. Jasno in nujno je zato, da organizatorji in voditelji zločincev ne zaslužijo milosti...«

Ko je bila situacija jasna, smo pot nadaljevali in brez zaprek dosegli Ajdovščino. Tu je bilo že vse v posebnem razpoloženju, ki ga daje občutek

svobode, moči in predvsem občutek zmagovitega konca vojne. To razpoloženje se je v naslednjih dneh še stopnjevalo in doseglo svoj višek dne 5. maja, ko je bilo najavljeno zasedanje Predsedstva SNOS.

Množice ljudi, številni transparenti in navdušeni klici primorskih ljudi, pomešani s partizansko pesmijo, so bili uvod v svečano zasedanje. Ljudje so se zavedali pomembnosti dogodka, čutili so tudi zakaj tolikšen poudarek na Primorski. Zato je dejanski izrekel tovariš Josip Vindar, ko je odvarjal svečano sejo Predsedstva, misel vseh, ko je dejal: »Kraj, ki smo ga izbrali, nam je velevan po dvojnem kriteriju. Prvič nam gre za dokumentacijo, da je ta zemlja naša in da je ni sile, ki nam bi to zemljo kdajkoli še iztrgala in drugič je Ajdovščina kraj, ki je geografsko središče ene najvažnejših dolin Slovenskega Primorja...«

Osnovno analizo o trenutnem stanju in o naših nalogah je podal na zasedanju tovariš Boris Kidrič. Govoril je o svetovni situaciji, o vlogi demokratskih sil v svetu, o razvoju jugoslovanskih narodov, o vlogi jugoslovanske Armade, pri čemer je posebno poudaril vlogo IV. armade in slovenskega IX. korpusa v osvoboditvi Primorske, govoril je o razvoju ljudske oblasti, o odnosu do manjšin in o delu na

Boris Kidrič v Ajdovščini, 5. maja 1945, pozdravlja prebivalce v imenu Glavnega štaba in v imenu KP Slovenije

Prizor iz Ajdovščine, 5. maja 1945: Lidiya Šentjurs (levo), Dušan Kveder-Tomaž (v sredi) in Viktor Avbelj-Rudi (zadaj)

obnovi, ki nas čaka. Njegove-mu referatu so sledili govori raznih predstavnikov, ki so poudarjali pomembnost dogodka. Važen prispevek k oceni stanja in k ugotavljanju bodočih nalog je bil govor tovariša Kardelja, ki se je oglašil kot zastopnik tovariša Tita in centralne vlade. Prva Narodna vlada Slovenije je bila izbrana. V srcu Slovenije, v Ljubljani, so se odigravale še zadnje tragedije vojne, še so odmevali streli in še so poizkušali narodni izdajalci reševati ostanke z razbitin svoje politične barke, ko je bil v središču Primorske postavljen nov kamen v zgradbo slovenske državnosti. Ljudska oblast je prejela svoj polni odraz v prvi slovenski vladi, ki je prevzela skrb za zmagovito dokončanje borbenih nalog slovenskih delovnih ljudi in za čimprejšnjo obnovo našega gospodarstva. Za predsednika vlade je bil izbran tovariš Boris Kidrič, žigar ime je bilo že dotlej vezano na vse važnejše politične in vojne akcije v Sloveniji, saj je kot sekretar Izvršnega odbora OF in kot politkomisar slovenske vojske predstavljal osrednjo osebnost našega političnega življenja in je zvesto izvajal in dopolnjeval na našem ozemlju akcije in zamisli tovariša Tita in njegovih sodelavcev. Zato je bil tudi najbolj poklican.

Dne 7. maja je posebno poročilo Generalštaba Jugoslovanske Armade sporočilo, da je osvobodjena Ljubljana. Naše misli so se kakor na povelje odtrgale od dnevnih nalog, naše želje so nas po najbližjih poteh vodile v slovensko prestolnico, v kateri smo doživljali toliko lepih, pa tudi težkih dni, kjer smo pričeli našo pot in jo sedaj po štirih letih zmagovito končujemo.

Delo je dobilo takoj svoj novi tok. Vsi smo se pripravljali na pot v Ljubljano, kamor je prišla slovenska vlada dne 10. maja 1945. Ker sem moral že dan prej v Ljubljano, sem imel še posebno priložnost ugotavljati razpoloženje ljudi in priprave za sprejem v Ljubljani. Po poti do Ljubljane se je mešal občutek sproščenosti in veselja z vojaško pripravljenostjo, saj so bile ceste polne vojaških enot, ki so hitele za sovražnikom proti meji, govora je bilo o ostankih razbitih belogardistov, z vsem tem pa se je mešalo i veselje i napeto pričakovanje prebivalcev, odvisno od tega, kakršen je pač bil njihov odnos do partizanov oz. do narodnih izdajalcev. Čim bolj se je človek bližal Ljubljani, tem bolj praznično je bilo razpoloženje. Razpoloženje same Ljubljane pa se sploh ne da opisati. Stanje veselega pričakovanja je trajalo v Ljubljani

vso noč in se naslednji dan še stopnjevalo, dokler ni doseglo vrhunca v množičnem sprejemu prve slovenske vlade.

Še nikdar ni bilo na ljubljanskih ulicah toliko ljudi, še nikdar ni Ljubljana tako iskreno in prisrčno pozdravljala, še nikdar si ni tako dajala duška kakor prav ob tej priliki. To pa je tudi razumljivo, saj je bilo življenje pred tem mračno, polno sovraštva in zlobe, negotovo in brez vsakih izglelov. Sedaj pa je nastopila sproščenost, svoboda, radost in zadovoljstvo. Lepo je to povedal v svojem pozdravnem govoru na Kongresnem trgu umrli pesnik Oton Zupančič: »Kdor je moral živeti štiri leta vklejen v verige, ki nam jih je skoval tujec s pomočjo zločinskega izdajstva lastnih izgubljenecv, sleparjev in slepcev, kdor je moral ves ta čas zatajevati pamet, misel in čustvo, besedo, vsak pogled in sleherni gib, se odreči prepokončni hoji ter molčati na sramotno početje klavrnih poniglavcev, ta ve iz krute izkušnje, da se trajno brez svobode ne da živeti, ker je tako življenje hušje od sto smrti. Prebiti se je dalo s trdnostjo in z mislijo na trenutek, ki je napočil zdaj.«

Po vsej poti je doživljala Narodna vlada prisrčne pozdrave ljudstva, dokler ni v sami Ljubljani doživela najprisrčnejši sprejem, kakršnega sploh more dati množica tistim, ki jih hoče v svojo sredino. Vse od Viča pa do Kongresnega trga so tisoči in tisoči v strnjeni koloni pozdravljali prve člane Narodne vlade, s tem pa so predvsem pozdravljali svojo svobodo, svojo Partijo, tovariša Tita in vse tiste, ki so se borili za svobodo in to svobodo res tudi ustvarili.

Glavni govornik ob sprejemu v Ljubljani na Kongresnem trgu je bil zopet tovariš Boris Kidrič. V obširnejšem govoru je pokazal našo pot, glavne zunanje politične dogodke in notranje politične spremembe ter vzroke zanje. Svoj govor pa je zaključil z besedami: »...naj se to veliko navdušenje, ki ga v teh dneh izkazuje naša bela Ljubljana, naj se samozavest naše bele Ljubljane, požrtvovalnost

naše bele Ljubljane, njena hvaležnost vsem žrtvam naše težke borbe izkaže v prihodnjih dneh, da bomo začeli z vso vnemo po vseh močeh vestno, vztrajno in neumorno graditi svojo ljudsko narodno oblast in obnavljati svojo deželo, skratka, storiti vse, da se bo v resnici ustvarila srečna bodočnost našega ljudstva, srečna bodočnost naših potomcev, naših otrok!»

Še dolgo so odmevali prvi pozdravi po beli Ljubljani in ostali so v trajnem spominu vsem, ki so z radostjo v srcu doživljali majske dni osvoboditve leta 1945.

Preteklo je deset let od takrat. Obnovili smo deželo, izgradili nove industrijske objekte, doživeli težke preizkušnje in razočaranja pa tudi mnogo veselih dogodkov. Borili smo se za obnovo domovine. Doživeli smo izdajstvo informbirojevskih držav, popolno gospodarsko blokado in tudi popoln zlom te blokade.

Miha Klinar:

Finale

Zdaj gozd molči...

Na jasi zametani so grobovi...

Le črni križi v sivi dan strmijo

in nemo govorijo

v nove dni...

Samo zvečer, ko veter zaigra

otožno pesem v golih vejah drevja,

se mi zdi, da nekje sedijo v krogu

vsi —

Tonče, Milan, Srečko -- mrtvi bataljon...

Razvili smo dalje organe ljudske oblasti, ustvarili delavske organe upravljanja, da lahko danes uvajamo družbeno upravljanje sploh. Vsak novi korak je pogojen z uspehi prejšnjega, vsak nov uspeh je

težko priborjen, toda vsak novi napor in vsaka nova zapreka krepi našo enotnost, dviga našo zavest in utrjuje prepričanje, da smo na pravi poti, ker dosledno izpolnjujemo obveznosti, ki so jih dajali naši najboljši borci, ki so stopali v borbo za svobodo.

Prvega predsednika slovenske vlade ni več med nami. Med tem je opravil med nami in za vso Jugoslavijo veliko delo. Zato živi z nami in nam ostaja s svojim vzgledom vedno vzpodbuda, da neomajno verujemo v uspeh svojega dela, ker je to uspeh našega ljudstva, ki je zavestno ustvarjalo svojo oblast in zato zavestno podpiralo napore svoje prve vlade.

Pot od Ajdovščine do Ljubljane je le delček dogajanj v zadnji vojni, kakor je prva slovenska Narodna vlada le del velikega gibanja v izgradnji slovenske državnosti, toda del, ki bo trajno vpisan v zgodovino slovenskega naroda kot pomemben mejnik v ustvarjanju novega, svobodnega življenja slovenskih delovnih ljudi, kot najboljši dokaz, kaj lahko ustvari bratsko sodelovanje narodov Jugoslavije, kaj zmore enotnost, odločnost in predanost stvari delovnih množic. Spomin na to pot nam bo vedno tudi spomin na našega tovariša Petra, na prvega predsednika Narodne vlade Slovenije — Borisa Kidriča.

Edvard Kardelj in Boris Kidrič v Ajdovščini, 5. maja 1945

Zoran Polič

Ljubljana pred osvoboditvijo 1945

BRSKAM po listih, ki so izšli pred desetimi leti, in oko mi obstane na kratkem poročilu:

— Beograd, 9. maja 1945. Generalni štab Jugoslovanske armade poroča: *Edinice Sedmega korpusa Jugoslovanske armade so po večdnevni hudih borbah osvobodile prestolnico federalne edinice Slovenije, Ljubljano. Odpor sovražnika je bil zelo žilav, toda naši borci so ga v poletu zatrli, in danes, 9. maja, so naše zmagoslavne čete vkorakale v Ljubljano. S tem je izpolnjena najgloblja želja vseh Slovencev — Ljubljana je osvobodjena iz rok fišističnih osvajačev in belih izdajalcev. Naj živi svobodna Jugoslavija!* —

Za tem jedrnatim poročilom se lahko odgrinja koprena in v duši živo vstajajo spomini na poslednje dni štiriletnega suženjstva, spomini na veliko pričakovanje vstajenja, spomini na osvoboditev.

Noč za nočjo so se pomikala nešteta nemška in ustaška vozila skozi Ljubljano. Smer: z Dolenjskega na Gorenjsko — proti Črnučam, proti Št. Vidu, kdo ve kam v neznano. Vojaki na kamionih, zaprašeni, zbiti, brezup v očeh. Tren, tovorni avtomobili, zagrneni, skrivnostni. Protiletalske strojnice, reflektorji, oddelki Rdečega križa. Potem poslednje noči dolge, nepretrgane vrste navadnih kmečkih voz s konjsko vprego, zaplenjenih vsepovsod po Balkanu, z naropanim pleonom, ki so ga nacistični pohlepniki, ustaški hudodelci in beli izdajalci pobrali, koder jim je prišlo kaj v roke.

Vmes med temi nočmi pobega pa so bili beli, svetli majski dnevi, ko nacisti in njihovi hlapeci niso mogli več obrzdati sproščene, prekipevajoče volje in svobodoljubja v veliki ječi, v Ljubljani. Radio, seveda še v nemških rokah, je v petek, četrtega maja razglasil policijsko uro od sedmih zvečer do sedmih zjutraj. Ker so zapretili z uporabo ostrega orožja, se pravi, da bodo ustrelili vsakogar, ki bi ga zalotili

po policijski uri na ulici, se je Ljubljana vsak večer naglo izpraznila. Za zagrnenimi okni so Ljubljančani poslušali nenehni konjski peket in ropotanje voz, pristop k oknu pa je lahko bil smrtnonevaren. Zločinci na begu niso poznali pardona. Sicer pa nas tudi ni več zanimala vsa ta nepregledna siva kača, ki se je pomikala skozi nočno temo kdo ve kam v svoje luknje. Vzburjala nam je samo misli, kakšen mora biti tudi beg in razkroj velikih nemških enot tam gori na Češkem, v Šleziji, ob Odri in Nisi, z zahoda proti Berlinu, vsepovsod, koder je strahoviti obroč stisnil nacistično tolpo k poginu.

Prišla je poslednja nedelja našega suženjstva, svetla, sončna nedelja velikega pričakovanja. Vsa Ljubljana je bila že zgodaj na ulicah, vse je bilo v živahnih pogovorih, vse nasmejano. Pred Kazino, ki so jo Nemci za slovo sivo prepleškali, so neprestano polnili osebne in tovorne avtomobile; tu so še imeli kaj odnesti, saj je bila Kazina njihov glavni stan. Vendar so v naglici še marsikaj pustili, kar nam je pozneje v svobodi odprlo vpogled v početje fašističnih in nacističnih generalov. Tam izpred univerze je zdaj pa zdaj zahrumel nabito poln osebni ali tovorni avto in odbrzel v gorenjsko smer. Gorje jim, če pridejo partizanom v roke, si je mislil ta in oni Ljubljančan, ki je mrko pogledal za poraženimi begunci.

Že so iz Ljubljane izginili Rupnik in njegov štab, pobalinski policijski sadisti na zaplenjenih kolesih, gospodje pridigarji, ki so štiri leta netili bratomor, pa tisti propadli ljubljanski klerikalni in liberalni politikanti, ki so bili za slovo uprizorili na Taboru svojo poslednjo burko z razglasitvijo »samostojne Slovenije«. Kakor so prej služili Hitlerju, tako so se zdaj na mah odločili za kralja Petra in klical zahodne zaveznike na pomoč. Pobiti in klavni so še nekaj časa tavalili po Ljubljani, nato pa jo ucvrli proti

Jesenicam in dalje na Koroško. Za njimi so se pomikale žrtve triletnih hujskarije.

Blížala se je ura nemškega zloma. Noč od nedelje na ponedeljek je minila v mrzličnem pričakovanju. Umik je bil v glavnem že opravljen. Ob treh zjutraj je Ljubljančane vrgla s postelj strahovita detonacija. Nemški mineri so bili pognali železniški most za mestno klavnico v zrak in poškodovali več hiš, saj je detonacija vrgla kamenje in drobce še čez Grad na staro mesto.

V ponedeljek si lahko videl v Ljubljani še mešanico vseh uniform in vseh mogočih vozil, ki so se pomikala proti severu. Pozno popoldne je po Ljubljani završalo: Nemčija je naposled klonila. Zvečer je bila vsa Ljubljana pri radijskih aparatih. Poslednje plombe so odletele z aparatov. Ugodna poročila so le razvemale Ljubljančane, ki so se te poslednje noči pripravljali za sprejem osvobodilne vojske. Šivati je bilo treba zastave, pripravljati pecivo, okrepčila, cigarete. Nikomur se ni smilila poslednja zaloga.

In prišel je torej, poslednji dan našega ponižanja. Zadnji ostanki okupatorjev so odhajali proti Črnučam in Šentvidu. Izginile so tudi straže, ki so jih bili Nemci postavili v petek pred vsa javna poslopja. Ko se je zmrčilo, ni bilo v Ljubljani na ulici nobene nemške uniforme več. Toda radio je še vedno govoril, da nemške kapitulacije ni in da bo ustreljen vsakdo, ki bo širil take govorice. Vse te poslednje laži in grožnje so vzbujale, razbrzdane posmeh. Takrat še nihče ni slutil, da so beli krvoloki odpeljali iz Ljubljane proti Turjaku poslednje naše mučnike in na njih za slovo razpasli svoj sadizem.

Napeto so Ljubljančani poslušali tuja radijska poročila. Listina o brezbojni kapitulaciji Nemčije je bila podpisana v ponedeljek zjutraj v Reimsu, kapitulacija pa je stopila v veljavo v noči od torka na sredo, eno minuto po polnoči. London je oddal Churchillov govor in praznovanje zmagoslavja v vseh zaveznških deželah. Po radiu so se

odmevi zmagoslavja zgrinjali z vsega sveta v Ljubljano. Nestrpno je bilo pričakovanje: kdaj pridejo naši? V duhu smo sledili njihovemu osvobodilnemu poletu čez Istro, skozi Trst, čez osvobojeno Slovensko Primorje. Vedeli smo, da so že na Rakeku, v Logatcu, na Verdu, na Vrhniki, pred vsemi vrati Ljubljane. Poslednje detonacije na Gradu, po mestu in za Cekinovim gradom, kjer sta zletela v zrak dva rova z municijo, poslednji streli z Gradu nekam na Barje in v okolico mesta, poslednje letalo nad Barjem, ki je metalo rakete — vse to je napovedovalo bližnje vstajenje.

Jutro 9. maja, jutro nepozabne srede, je rahlo tipalo s prvim razsvitom. Že so se odpirala okna ljubljanskih stanovanj. V mesto so prihajale prve partizanske patrole. Potem je sonce pozlatilo vso Ljubljano. Zastave so zaplapolale s streh. Po vseh oknih so se oglašala kladivca, pribijala so zastavice in girlande cvetja. Najlepše rože so morale na okno, v izložbe pa Titove slike. Ljubljana, prej udržana kakor jezero pred burjo, se je zdaj razburkala kakor velereka in zalila vse ulice. Tam v osrčju mesta, pred pošto, se je trlo ljudstva. Odmevalo je vzklíkanje. Podrhtevala so lica. Solze veselja so oblivala obraze. S posebne izdaje »Slovenskega poročevalca« je spregovorila Župančičeva pesem o Osvoboditeljem v pozdrav in nam pričarala pred oči tisti privid, ki smo ga dotlej nosili v duši:

*Slišali smo, da na iskrem
belcu jaha,
da konja in jezdeca jadrno
nese perot ...*

Vedno gosteje, vedno živeje so se usipale partizanske enote v Ljubljano. Ko pa se je še razširila novica, da prihaja skozi dolenjska vrata slavna Osemnajsta divizija z X. ljubljansko brigado v svojem oklepu, ni bilo veselju ne konca ne kraja. V Beogradu je po radiu spregovoril maršal Tito.

Bil je dan vstajenja, za katerega je bilo vredno trpeti in prenašati žrtve.

Pavel Drobtna

Da ne bomo pozabili!

Iz »velikih in hudih bojov za Ljubljano«, kakor so italijanski fašisti opisovali v svojih časopisih okupacijo Ljubljane, 11. aprila leta 1941. Na sliki: italijanski tanki na Starem trgu, od koder so »nadaljevali borbo« proti Dolenjski

Kakor živino so italijanski fašisti v Ljubljani s cest in stanovanj pobirali ljudi, jih vozili v svoje vojašnice ter jih izbirali za internacijo! Na sliki: aretacije v Ljubljani, aprila 1942. leta

Kako je bila osvobojena Ljubljana

KO SO nacisti in fašisti 1941 zasedli slovenski del Jugoslavije in ga razdelili med seboj, si niso bili svesti, kakšen odpor bo na tej zemlji nastal v naslednjih letih proti njim. Komaj so se usidrali kot okupatorji, je v Ljubljani nastala Osvobodilna fronta, nositeljica osvobodilnega gibanja vsega slovenskega naroda. Ljubljana jo je spočela, Ljubljana jo je negovala, podpirala in dvigala, preživ-

ljala z njo vse krize in težave, bojevala nešteto bojov in spopadov z okupatorji in njihovimi domačimi pomagači, nazadnje pa je doživela zmago, ki je poplačala vse trpljenje in žrtve, ki so jih zahtevala leta okupacije.

Ljubljana je bila vsa leta vojne po tisočeri in tisočeri vezeh povezana s partizanskimi borci v gozdovih. Mislila je nanje in jih podpirala materialno in moralno. Ni se bala

trpljenja in ni klonila zaradi žrtev, ki jih je sama obilno dajala. Bila je junaška, bila je mesto, kakršnega vsa Evropa tedaj ni zmogla. Partizani so ji vračali ljubezen za ljubezen. Mislili so nanjo v lepih in hudih dneh, bila je njihov nenehni svetli sen, skrita in javna misel — spremljevalka na nešteti pohodih in bojih, v žalosti in veselju. Se več! Misel vseh misli je bila: odrešiti Ljubljano trpljenja in jo popeljati v svobodo.

In ta cilj je uresničila po-
mad 1945.

Takrat, ko je IV. armada jugoslovanske vojske prodrla v Slovensko Primorje in za praznik prvega maja osvobodila Trst, takrat je napočil čas, da so se slovenski partizani ob pomoči hercegovske divizije usmerili na Ljubljano, da končno iz nje preženejo okupatorje in jo osvobodijo. To nalogo je dobil VII. korpus s svojima 15. in 18. divizijo, medtem ko je IV. armada poslala proti Ljubljani svojo 29. divizijo ali hercegovsko.

Prodiranje proti Ljubljani ni bilo lahko. V zadnjih dneh aprila so Nemci na ozemlju Dolenjske in Notranjske nakopičili znatne sile, ki so bile precej močnejše od partizanskih. Na tem prostoru so zbrali okoli 17.000 ljudi s potrebno artilerijo in tanki. Med njimi so bili skoraj 4 SS policijski polki, ruski vlasovci, domobranci in nedičevci. Na prostoru Ljubljana—Kamnik pa so različne nemške enote šteje okoli 6000 ljudi. Nasproti vsem tem tisočem so sile VII. korpusa znesle nekaj nad 8000 ljudi, 29. divizije pa okoli 6000, torej vsega skupaj okoli 14.000 ljudi.

Za izhodišče velikih operacij za osvoboditev Ljubljane moramo vzeti ukaz IV. armade od 28. aprila 1945, ki je z njim njen štab odredil VII. korpusu, da začne z operacijami v smeri od Starega trga na Kolpi preko Kočevja in Ribnice proti Ljubljani. S temi operacijami je VII. korpus hkrati ščitil desni bok IV. armade, kar je bilo potrebno, ker je IV. armada zaradi Trsta prodrla globoko v sovražno zaledje. Vmesni člen med njeno glavnino in bokom VII. korpusa je

Tankisti v osvobojeni Ljubljani maja 1945. leta

v tistih dneh tvorila 29. »hercegovska« divizija, ki je prodirala preko Čabra, Prezida, St. Petra in Kozaršča, Postojne, Logatca in Vrhnike proti Ljubljani.

V skladu z ukazom IV. armade sta se obe diviziji VII. korpusa 29. in 30. aprila premaknili iz območja med Novim mestom in Rogom, kjer sta zapirali domobranskim enotam prodor proti vzhodu v Belo krajino, na območje Kolpe okoli Banje Loke. In medtem ko je 18. divizija krenila še naprej preko Osilnice, Čabra in Grčaric proti Ribnici, da bi po možnosti zaprla sovražniku umik iz Kočevja, je 15. divizija prvega maja začela svoj pohod proti Kočevju s 4., 5., 12. in 15. brigado. Dne 3. maja so se začeli boji za Kočevje, toda v noči 3. na 4. maja je sovražnik Kočevje zapustil in se umaknil, 15. divizija pa je 4. maja vkorakala v Kočevje brez boja.

Po osvoboditvi Kočevja je VII. korpus preganjal sovražnika proti Ribnici, in to tako, da je 15. divizija bila na desni, 18. pa na levi strani ceste proti Ljubljani. Ribnica je padla ob bojih obeh divizij 5. maja. Po Ribnici je 15. divizija preko Zdenske vasi in Račne prodrla v Grosuplje, 18. divizija pa je v noči 5. na 6. maj vkorakala v Velike Lašče in nadaljevala takoj pot preko Turjaka in Pijave gorice do Šmarja. Tedaj je nastopil trenutek za končni napad na Ljubljano in njena osvoboditev se je približala na streljaj. Enote VII. korpusa so bile tiste, ki jim je zgodovina poklonila častno nalogo, da izvrše končni napad na Ljubljano. Zanj se je VII. korpus moral razviti na črti od Podlipoglava preko Orel na Rudnik. Na desnem krilu se je razvrstila 15. divizija, 18. pa na levem, medtem ko je 29. divizija do tedaj že osvobodila Vrhniko in se na prostoru Vrzenec, Horjul, Brezje, Log in Bevke zapletla v hude boje s sovražnikom, ki je na notranjski strani branil dostop do Ljubljane.

Nemško poveljstvo je hotelo Ljubljano braniti pred partizani. Na južni strani mesta je v ta namen napravilo dve

V Ljubljani, 9. maja 1945, pred Glavno pošto

utrjeni bojni črti, katerih zemeljske bunkerje je bilo videti še nekaj let po vojni. Zunanja črta je v loku potekala od vzhoda proti zahodu, od Zadvora pri Ljubljanci na Orle, Lavrico, preko Barja in Ljubljance na Brezovico in naprej v Dolomite. Druga je šla v prav takem loku bliže mesta od Dobrunj preko Rudnika, Barja in Kozarij na južna pobočja okoli Toškega čela.

Napad za osvoboditev Ljubljane se je začel 7. maja. Najhujši boji so se razvili na Orlah, na katere so partizani Gubčeve in Cankarjeve brigade ponovno jurišali, jih za-

vzeli, pa se zopet morali umakniti iz njih v noči 7. na 8. maj, dokler jih niso borci 18. divizije 8. maja dokončno zavzeli. Na Orlah so bili boji najbolj zagrizeni, nikjer drugod niso bili tako ostri, kakor da bi položaj sovražnika v Ljubljani zavisel izključno od položaja na Orlah. To pa ni bilo tako!

Podobno, kakor je v operacijah na Orlah končno 18. divizija obvladala sovražnika, tako je istega dne 29. divizija strla sovražnika v območju Loga, Horjula, Brezij. Toda v nadaljnjem prodiranju ni krenila v celoti na Ljubljano,

temveč delno na Šentvid in Medvode, kakor so tudi enote 15. divizije z desnim krilom obšle Ljubljano in prodirale proti Savi in dalje na Gorenjsko. V teh operacijah je sovražnik spoznal izredno nevarnost, da bi bil obkoljen in bi se moral predati. Zato se je po predoru na zunanji obrambni črti nadaljnjim bojem na notranji črti sploh odpovedal. Da bi se rešil klešč in obkolitve, je proti polnoči od 8. na 9. maj prenehal z boji za Ljubljano in se z vso možno naglico umaknil iz mesta. V njem pa je zaradi pospešenosti umika pustil veliko orožja in materiala, ki so ga nato zaplenile partizanske sile. Med plenom je bilo okoli 120 topov, 500 avtomatskih orožij, 5000 pušk, 110 minometov itd., itd.

Z umikom nemškega okupatorja iz Ljubljane se je zrušil tudi krvavi režim »Slovenskega domobranstva«, njegovi nositelji pa so se v tistih klavernih urah umaknili s svojimi gospodarji vred.

Borci narodnoosvobodilne vojske v zadnji dobi proti pričakovanju niso imeli veliko posla. V zgodnjih jutranjih urah 9. maja 1945 so borci oficirske šole Glavnega štaba NOV in POS bili tisti, ki so prvi vpadli v samo Ljubljano. Njim so z jugovzhoda sledile enote 15. in 18. divizije, z ju-

govahoda pa enote 29. divizije in skupno Ljubljano dokončno osvobodile.

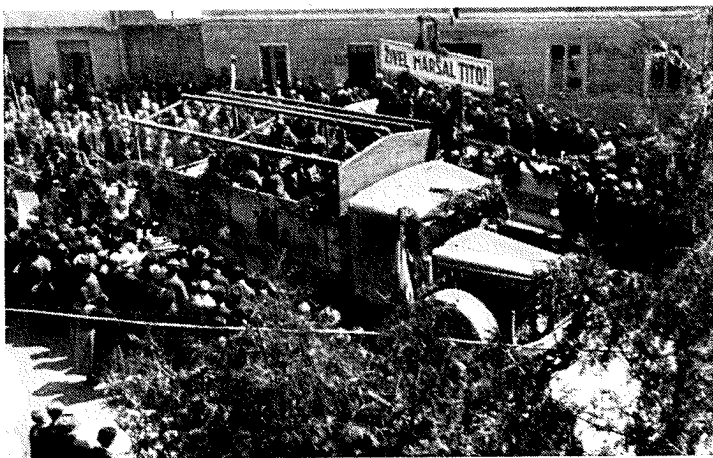
Ljubljana je takoj zažarela v svobodi. Za ta praznik osvoboditve so se ulice in hiše odele v praznično obleko. Zavihrale so zastave svobode, z radijskih zvočnikov pa se je zopet oglasila svobodna slovenska beseda. Prinesli so jo člani propagandnega oddelka VII. korpusa, ki jim je politkomisar, podpolkovnik Janez Vipotnik, v trenutku, ko se je začel poslednji obračun, zapal nalogo, da ob osvoboditvi čimprej zasedejo radijsko postajo in tiskarne. To nalogo so vestno izpolnili. Že v zgodnjih dopoldanskih urah se je oglasil po radiu: »Halo, halo! Govori radio svobodna Ljubljana, Govori svobodna Ljubljana!« Oni so bili tudi tisti, ki so prebrali prve odloke osvobodilnih organov.

Po osvoboditvi Ljubljane so enote 15. divizije nadaljevale s prodiranjem na Gorenjsko proti Kamniku, enote 29. divizije pa proti Kranju. Le enote 18. divizije so v prodiranju nekoliko zaostale, ker so dobile drugo nalogo. Ko so prišle v Ljubljano, so v Ljubljani tudi ostale. Ena od njenih brigad, namreč 10., imenovana »Ljubljanska«, ki se je po končanih bojih zjutraj ustavila na periferiji, je dobila častno nalogu, da je po zmagi slavnostno

vkorakala v osvobojeno mesto. Brigada je bila sijajno opremljena, tako da je vzbujala splošno začudenje, kako orožje so si vse partizani pridobili v dolgih bojih do končne zmage. Slavnostni pohod je začela godba VII. korpusa, nato se je peljal štab VII. korpusa v avtomobilih, za njimi štab 10. brigade »Ljubljanske« na konjih, nato pa so korakali partizanski bataljoni. Prebivalci Ljubljane so borce sprejeli z nepopisnim veseljem. V dolgih špalirjih so jih pozdravljali kot rešitelje iz mučnega, večletnega trpljenja. Slavnostni pohod se je ustavil na Kongresnem trgu (Trgu revolucije), kjer je bila pred cerkvijo postavljena slavnostna tribuna. Na njej so zasedli prostore štabi osvobodilnih enot. Na govorniški oder je stopil komandant VII. korpusa, polkovnik Franc Poglajen-Kranjc, in spregovoril partizanskim enotam ter Ljubljancem. Pozdravil je junaško Ljubljano, ki je končno dočakala izpolnitev svojih sanj, svojega trgeda dela in nešteti žrtev. Zahvalil se je Ljubljani za vse, kar je storila v letih okupatorskega jarma, prav tako se je zahvalil vsem borcem, ki so izbojevali zmago, zlasti pa se je zahvalil vsem tistim, ki jim ni bilo dano doživeti dneva osvoboditve, temveč so za ta cilj darovali svoja življenja.

Navdušenje množic se ves dan ni poleglo. Prekipevalo čemu veselju, navdušenju in vzklikanju ni bilo kraja. Spontane manifestacije so se pojavljale zdaj v tem, zdaj v drugem delu mesta. Junaška Ljubljana je sprejela svoje osvoboditelje tako, kakor jih sprejme le mesto, ki se je štiri leta neustrašno borilo z okupatorji in domačimi izdajci.

Franc Kos

Tržič, ko so vanj vkorakale enote narodnoosvobodilne vojske Slovenije

Za ta sestavek je pisec uporabil sledečo literaturo: *Osvobodilaški pohod na Trst, Beograd 1952.* — F. Bregar: *Ljubljana v borbi, Ljubljana, 1950.* — Dušan Savnik-San: *V osvobojeno Ljubljano — Spomini zaključnega pohoda VII. korpusa, S. Por. 9. V. 1946, št. 107.* — Milan Lah: *Operacije IV. armije za osvoboditev Slovenije, LdP 9. V. 1946, št. 107.*

Slovenski narodni heroji

Red narodnega heroja je najvišje jugoslovansko vojno odlikovanje. Vrhovni štab je že konec leta 1941 ustanovil »kot največje priznanje za borce, komandirje, komandante in politične komisarje, ki se s svojim junaštvom in požrtvovalnostjo v narodno-osvobodilni borbi proti okupatorjem in domačim izdajalcem posebno izkažejo – naziv narodnega heroja«. Namesto naziva je bil kasneje ustanovljen Red narodnega heroja.

Vrhovni komandant NOV in POJ, tovariš Josip Broz-Tito je 25. septembra (oktobra?) leta 1943 naslednjim tovarišem iz Slovenije, ki so se posebno izkazali v mnogih bojih in končno dali svoje življenje za osvoboditev, kot prvim dodelil naziv narodnega heroja: Tomšiču Tonetu, Serčerju Ljubu, Šlandru Slavku, Saranoviću Milovanu, Jeftiču Draganu in Kavčiču Ivanu, 20. oktobra 1943 pa je podelil naziv narodnega heroja Semiču Stanku-Dakiju.

Tem prvim narodnim herojem so se kasneje pridružili še mnogi novi. Vseh slovenskih narodnih herojev je 175, in sicer:

Avbelj Franc-Lojko (roj. Lukovica, 1917), **Avbelj Viktor-Rudi** (Prevoje, 1914),

Badovinac Ilija (Rosalnica, 1917–1944), **Bebler dr. Aleš-Primož** (Idrija, 1907), **Belič Malči** (Vič, 1906–1943), **Bentič Drago-Brkin** (Pulj, 1911), **Bernard Jakob** (Bled, 1919–1942), **Besednjak Angel-Don** (Branik, 1914–1941), **Bizjak Ivan** (Otlica, 1911–1941), **Bleje Matija-Plamen** (Mengeš, 1914–1942), **Bobnar Stane** (Vevče, 1902), **Boldan Jože-Silni** (Ambrus, 1915), **Borštner Jože** (Gabrovka pri Litiji, 1915), **Božovič Radomir-Raco** (Črna gora, 1915), **Bračič Mirko** (Trst, 1915–1943), **Brajnik Edo-Stefan** (Kamnik, 1922), **Brecelj dr. Marijan** (Gorica, 1910), **Brodarj Janko** (Rosalnica, 1922–1943), **Bukovec Franc-Ježovnik** (Šmartno pod S. g., 1910–1942),

Cetinski Andrej-Lev (Banja Loka, 1921), **Čeč Tončka-Olga** (Trbovlje, 1898–1943), **Česnik Milan** (Ljubljana, 1920–1942),

Delpin Rastislav-Zmago (Podgora pri Gorici, 1920), **Destovnik Karel-Kajuh** (Šostanj, 1922–1944), **Dežman Anton** (Lesce, 1920), **Dolničar Vladimir-Rudi** (Dobrova pri Lj., 1920–1943), **Dragar Rezka** (Ljubljana, 1913 do 1941), **Družina Andreana-Olga** (Trst, 1920),

Eypper Ernest (Ljubljana, 1914–1942), **Ferjančič Anton** (Vipava, 1915), **Flis Drago-Strela** (Blanca, 1921),

Grajzer Albin (Smlednik, 1922–1944), **Gregorčič Jože** (Opatija, 1903–1942), **Gruden Albert-Blišk** (Nabrežina, 1923),

Hermankov ing. Jože (Maribor, 1901–1941), **Hochkraut Alojz** (Trbovlje, 1901–1942), **Hribar Janez** (Lož, 1909), **Hribar Janez** (Podlipoglav, 1918), **Hribernik Rudolf-Svarun** (Horjul, 1921), **Hrovat Žan** (Cleveland, 1915),

Iršič ing. Rado (Straže, 1910–1941),

Jakopič Albert-Kajtmir (Ljubljana, 1914), **Janežič Vida** (Podbrdo, 1914–1944), **Jereb Dušan-Stefan** (Ljubljana, 1908–1943), **Jerman Drago** (Naklo, 1919), **Jerman Mirko** (Šmarca, 1912), **Jevtič Predrag-Dragan** (Gor. Milanovac, 1914–1943), **Južna Martin** (Dragomilja vas, 1919–1943),

Kadunc Jože-Ibar (Dobrepolje, 1925–1944), **Kardelj Edvard-Krištof** (Ljubljana, 1910), **Kavčič Ivan-Nande** (Ljutomer, 1913–1943), **Kebe Ljotze-Stefan** (Cerknica, 1908–1942), **Kerenčič Jože** (Ljutomer, 1915–1941), **Kerin Milka-Pohorska** (Vel. Podlog, 1923–1944), **Keršič Fric-Gal** (Trbovlje, 1908–1942), **Kidrič Boris-Peter** (Dunaj, 1912–1953), **Kilibarda Milo** (Nkišič, 1913), **Klanjšek Jože-Vasja** (Moravče, 1917), **Klavora Slavka** (Maribor, 1921–1941), **Kočevar Franc-Ciril** (Metlika, 1919), **Kolman Ljotze-Marok** (Zabukovje, 1911–1944), **Kosec Stane** (Rašica, 1913–1941), **Kosovel Ivan** (Selo pri Črničah, 1912–1943), **Kotar Martin** (Vel. Ban, 1922–1944), **Kovač Slavko-Smeli** (Lož, 1919–1942), **Kovač Stefan** (Nedelica, 1910–1941), **Kovačič Ivan-Efenka** (Mirna peč, 1921), **Kovačič Jože** (Štična, 1916–1942), **Kovačič Oskar** (Most na Soči, 1908–1944), **Kraigher Boris-Janez** (Gradišče pri Mariboru, 1914), **Kraigher Dušan-Jug** (Sv. Trojica v Slov. goricah, 1908–1943), **Krese Franc-Coban** (Bogovčeva vas, 1919), **Krmelj Maks-Matija** (Hotovlje pri Poljanah, 1910), **Kučlar Antonija** (Lesno brdo, 1890–1942), **Kumar Danila-Andreja** (Kojško, 1921–1944), **Kveder Dušan-Tomaž** (Sentjur, 1915),

Lacko Jože (Kicarje pri Ptuj, 1894–1942), **Leskošek Franc-Luka** (Celje, 1897), **Likar Ivan-Sočan** (Log pod Mangartom, 1921),

Maček Ivan-Matija (Zadobrova, 1908), **Mahnich Rudolf-Brkin** (Trst, 1917–1943), **Majcen Milan** (Sentjanž, 1914–1941), **Mali Albina** por. Hočevar (Vinica, 1926), **Marincelj Anton-Janko** (Banja Loka, 1917–1943), **Marinko Miha** (Trbovlje, 1900), **Marušič Darko-Blaž** (Ljubljana, 1917–1943), **Maslo Karlo-Drago** (Ostrožno brdo, 1912), **Matelja Evgen-Pemc** (Kočevje, 1909–1945), **Mavsar Lado-Ronko** (Notranje gorice, 1923–1943), **Mede Pavla-Katarina** (Strahinj pri Naklem, 1916 do 1943), **Megla Vinko** (Tomaž pri Ormožu, 1922–1942), **Menih Jože-Rajko** (Hrastnik, 1922–1943), **Mihelčič Jože** (Semič, 1914–1941), **Mihovec Jože-Rudar** (Gorica, 1922–1944), **Miklavc Vlado-Henrik** (Ljubljana, 1918 do 1944), **Mirti Jože-Zidar** (Ljubljana, 1912–1944), **Močnik Cveto-Florjan** (Ljubljana, 1914–1943), **Molek Jakob-Mohor** (Petkovec, 1914–1945), **Moškrič Jože-Ciril** (Dobrunje, 1909–1943), **Mravljak dr. Dušan-Mrož** (Ljubljana, 1914–1943), **Munih Dušan-Darko** (Sela pri Volčah, 1924–1945),

Okrogar Anton-Nestl (Zagorje, 1924–1955), **Omerza Ivan-Johan** (Livold, 1921–1943), **Ožbolt Jože-Stanko** (Osilnica, 1922),

Paderšič Vinko-Batreja (Tržič, 1916–1942), **Pasterk Franc-Lenart** (Železna Kaplja, 1912–1943), **Pečar Maks** (Črnuče, 1907–1941), **Peñaček Rado** (Ilirska Bistrica, 1913), **Perc Mirko-Maks** (Ljubljana, 1912–1945), **Pintar Miha-Toledo** (St. Rupert pri Celovcu, 1913 do 1942), **Pogljaj Franc-Kranj** (Litija, 1916), **Pokovec Franc-Poki** (Ljubljana, 1921), **Polak Bojan-Stjenka** (Ormož, 1919), **Popek Alojz-Vandek** (Bezuljak, 1920 do 1943), **Potočar Stane-Lazar** (Mirna peč, 1919), **Premrl Janko-Vojko** (St. Vid pri Vipavi, 1920–1943), **Preskar Josip-Boltek** (Podsreda, 1920–1943),

Ravbar Franc-Vitez (Repentabor, 1913–1943), **Redelangi Marko-Benečan** (Podbonesec, Slov. Benečija, 1912–1944), **Regancin Zorka-Ruška** (Polje, 1921–1944), **Remih Dušan-Duško** (Kočevje, 1922–1944), **Robek Vinko** (Vinji vrh, 1915), **Rojšek Franc-Jaka** (Ljubljana, 1914), **Rozman Franc-Stane** (Sp. Pirnice, 1912–1944), **Rožanc Valentin-Tine** (St. Vid nad Ljubljano, 1895 do 1942), **Rudolf Janko** (Križ pri Komendi, 1914), **Runko Zvone-Pavle** (Ljubljana, 1920–1942),

Sekirnik Janko-Simon (Rogaška Slatina, 1921), **Semič Stanko-Daki** (Ljubljana, 1915), **Skvarča Ivan-Modras** (Sp. Idrija, 1915–1942), **Slak Jože-Silvo** (Dobrnich, 1902–1943), **Slavec Ivo-Joki** (Jesenice, 1916 do 1944), **Srebrnič Jože** (Solkan, 1884–1944), **Stadler Franc-Pepe** (Ljubljana, 1915), **Stante Peter-Skala** (Celje, 1914), **Staršia Ivan-Janko** (Črnomelj, 1922–1942), **Sulič Ivan-Car** (Bilje, 1923–1944), **Svetina Mira-Vlasta** (Idrija, 1915),

Saranović Milovan (Črna gora, 1910–1943), **Sarh Alfonz-Iztok** (Slov. Bistrica, 1893–1943), **Sentjurc Lidija** (Hrastnik, 1911), **Serčer Ljubo** (Branik, 1915 do 1941), **Šesko Jože** (Stara cerkev, 1908–1942), **Šibelja Anton-Stjenka** (Tomačevica pri Sežani, 1914–1945), **Šilc Majda** (Sodražica, 1923–1944), **Škapin Mihaela-Drina** (Vrhapče, 1924–1943), **Šlander Slavko** (St. Pavel, 1909–1941), **Šobar Milka-Nataša** (Gor. Laze, 1922–1943), **Šumenjak Slobodan-Fiks** (Šmarje pri Jelšah, 1923 do 1944),

Tavčar Franc-Rok (Ljubljana, 1920), **Tomažič Josip-Pino** (Trst, 1914–1941), **Tomasini Silvira-Slovenka** (Trst, 1913–1942), **Tomšič Tone** (Trst, 1910–1942), **Tomšič Vida** (Ljubljana, 1913), **Trtnik Tone** (Ljubljana, 1908–1942), **Turšič Ivan-Iztok** (Rakek, 1922–1944),

Učakar Janez (Pristava, 1918),

Velušček Anton-Matevž (Ločnik pri Gorici, 1912 do 1944), **Verdnik Matija-Tomaž** (Bistrica v Rožu, 1916–1944), **Vidmar Tone-Luka** (Verd, 1917), **Vresk Franc-Gusti** (Trbovlje, 1910–1943), **Voljč Ignac-Fric** (Vrhnika, 1904–1944), **Vratnar Anton-Antonesko** (Radeče, 1919), **Vrhovnik Majda-Lojzka** (Ljubljana, 1922 do 1945), **Vrunc Franjo** (Slovenj Gradec, 1910–1941), **Zabukovec Milan-Miloš** (Ljubljana, 1923), **Zafred Ivan-Miča** (Stara Sušica, 1908–1943), **Zidanšek Miloš** (Dramlje, 1910–1942),

Zagar Stane (Bovec, 1896–1942), **Železnik Viktor** (?–1943), **Žerjal Tone-Toneček** (Trst, 1915–1942), **Zilnik Konrad-Slobodan** (Kaplja vas, 1919–1944), **Zvan Andrej-Boris** (Gorje, 1915–1945).

Še pomnite, tovarišice ...?

(Nadaljevanje)

KO SMO bili z urejanjem ravno v največjem razmahu, je prišlo sporozilo, da je k Nemcem pobegnil delavec iz gradbene ekipe. Kazalo je, da je postojanka prej ko ne izdana ter da je treba takoj prekiniti vsa dela, zakamuflirati vsa pota in živje ter ostali material. Pa spet stroga tišina in budna pripravljenost! Ko smo vse to opravili in nam je zmanjkalo dela in potrpljenja, napovedanega sovražnika pa ni hotelo biti (kako naj bi tudi verjel, da mi »banditi«, ki sami nimamo nikjer strehe nad glavo, gradimo dom za dojenčke!), tedaj smo na svojo pest začeli spet delati. Po nekako šestih tednih smo porodnišnico dogradili, prebelili ter jo končno opremili še s tehtnico, merilom za dojenčke in emajlirano kopalno kadjo, cveticami in Titovo sliko. V porodni sobi je stala postelja in zibka, ginekološka miza in police z ginekološkim in porodniškim instrumentarijem. V kopalnici, ki je imela še poseben vhod od zunaj, je bil porcelanast umivalnik z odtokom iz letalske cevi.

In potem je napočil vesel dogodek. Dne 8. maja je v porodnišnici zajokal Iztok, naš prvi novorojenček. Ko se jih je že nekaj nabralo, smo na

željo mater priredili za pet malih partizančkov krst, ki smo ga slavili vsi, namreč ranjenci, bolniki, osebe, matere, krstitelj, dr. Metod Mikuz in gostje — botri, sploh vsi razen dojenčkov, katerih se je slavje pravzaprav najbolj tikalo. Naše mame so se kasneje ke-sale, zakaj niso dale krstiti vsakega otroka posebej, to pa zaradi zboljšanih in zvišanih kalorij ob taki priliki. Sicer pa v kuhi nismo bili ravno največji mojstri. Za boljši jedilnik smo sklicali žensko konferenco, na kateri smo sestavljale kuharske recepte, na papirju dodajale in odbijale dekagrame, a partizanska sreča nas je spremljala tudi tukaj. Moram reči, da sem si v šumi pridobila glas izvrstne kuharice, čeprav mi doma odrekajo sleherni kuharski sposobnost.

V porodnišnici je bila babica in skrbna bolničarka Gita, ki je vodila tudi mlečno kuhinjo in je bila izvežbana v otroški prehrani ter mladim materam v veliki pomoč, akoravno je bila najmlajša med vsemi. Novorojenčke smo po 7 do 10 dneh z mamicami vred preselili iz porodne sobe v dnevni prostor. Nega otrok je bila čisto mirnodobna kot v kakem dežjem domu. Otroke smo kopal in jim vsak dan prali ple-nice, četudi nam je večkrat vode primanjkovalo celo za kuhanje, saj smo imeli samo deževnico, ki smo jo po žlebovih nabirali v kadi, če je pa te zmanjkalo, so jo morali prinašati iz ure oddaljenega studenca. Vsak otrok je imel svoj temperaturni list, kamor smo dnevno beležili poleg temperature tudi težo, dolžino otroka, stolico, morebitno bljuvanje, dodatno hrano in druga opazovanja, bolezenske spremembe in terapijo.

Veliko pozornost smo posvečali dojenju. Dosegli smo to, kar ni ne prej ne pozneje dosegla nobena propaganda, da so namreč vse matere dojile, pa čeprav mleka niso imele dovolj. Tudi če se je kateri materi zdelo, da ima premalo

Zgoraj: komisar Stane s srnico
»Mikico«, spodaj »Mikica«

mleka, kar pa se navadno zdi vsem materam, je šele po daljšem opazovanju otrokovega uspevanja smela dodajati kravje mleko. Bolje je bilo, da se je dojenček nekoliko manj redil pri materinem mleku, kot bi se prenasitil kravjega, (ki nikdar nismo vedeli, če ga bomo naslednji dan še lahko dobili) in se potem pri materi sam odstavil. Morali smo dojenje tako strogo zahtevati zaradi razmer, v katerih so dojenčki živeli in kljub vsemu prizadevanju še zdaleč niso bile enake normalnim. Ti otroci bi partizanstvo bržda težko preživeli, če ne bi bili naravno hranjeni. Dojenje je bilo nujno potrebno tudi zaradi hajk. Kajti, kje naj bi tedaj mati dobila drugo hrano

Partizanska mati
s svojim dojenčkom

za dojenčka? V postojanko so sicer iz 4 ure oddaljene partizanske kmetije vsak dan prinašali kravje mleko. Tega pa smo dajali materam, ne dojenčkom. Tudi svežo zelenjavo in sadje so nam od tam prinašali z mulami, zavezniški pa so nas po zračni poti kdaj pa kdaj oskrbeli s konzervami.

Dosti hrane je v postojanko na ramah znosilo naše požrtovalno osebje, ki se ni pomišljalo oditi ponjo ure in ure daleč na naš ekonomat, pa celo v Belo krajino. Kadar pa nam je zmanjkalo mesa, smo si ga oskrbeli iz naših prirodnih lovišč. Intendant sam se je podal na lov, četudi se na splošno v okolici bolnic zaradi konspiracije ni smelo streljati.

Porodniška soba

Naši dojenčki

Večkrat na teden smo prirejali predavanja za matere o negi in pravilni prehrani otroka, o pogostih otroških boleznih in vzgoji. Zanimanje za ta predavanja je bilo veliko, a razgovori plodni. Še čez več let mi je ena izmed tedanjih porodnic takole pisala: »Za vsako tvojo zdravstveno uro sem ti tisočkrat hvaležna, saj sem toliko pridobila. Če bi bila ne vem kje, se ne bi toliko naučila. Sedaj že sama znam pomagati drugim mamicam...«

Opremo za dojenčke smo šivale same, pogosto iz blaga od padal. Imeli smo šivalni stroj, ki je stalno tekkel, na kolovratu pa smo si pripravljale sukanec iz padalnih trakov. Parali smo tudi raznobarvne šale, obrabljene puloverje, in volnene nogavice, razvijali vrvi od padal ter ves ta material predelovali v otroško garderobo. Kvačke in pletilne igle so nam izdelali v partizanski mehanični delavnici iz žičnatih paličic od starih koles.

V gozdu so matere spoznale, da sveži zrak, pred katerim so včasih tako skrbno varovale svoje dojenčke, tudi najnežnejšemu otroku ne more škoditi. Otroke smo že zgodaj navadili na zrak in sonce. Vsak je razen posteljice imel še jaslvice za sončenje. Da nam dojenčki zaradi mraka v gozdu ne bi shirali, smo jih pustili ležati na prostem po cele dneve. Z zibanjem in pestovanjem jih nismo razvajali, kajti navaditi smo jih morali na red, disciplino in »tišino«. Zastran tega sem imela težave celo s komisarjem Stanetom in bolničarjem Tinetom, ki sta pogosto rada zamenjala puško z živimi svežnjaji, iz katerih so pogledovali zdravi obrazi partizanskega mladega rodu.

Kljub težkim prilikam smo se trudili vzdrževati vzorno čistočo, saj naj bi bila tu nekakšna šola za matere in bodoče gospodinje. Še neki angleški zdravnik (menda je bil to dr. Rogers) je pohvalil našo postojanko, češ da še ni videl tako čiste bolnišnice in ko je odhajal, je dejal, da je »vse najboljše dobro«.

Od 53 otrok, ki so bili v gozdu rojeni, jih je tam umrlo le troje, to je 5,6 %, torej mnogo manj kot je bila v Sloveniji umrljivost dojenčkov zadnja leta pred vojno (nad 10 %) in kakršno smo v Slo-

Partizanske matere s svojimi dojenčki

Počitek na svežem zraku, obvezen za matere in otroke

veniji dosegli šele leta 1953 (5,7 %). Kolikor teh otrok sem videla po vojni, mnogo let pozneje, lahko rečem, da so prav lepo razviti, tako telesno kot duševno. V kolikor mi je znano, je od teh otrok umrla leta 1949 le Ninoška Roška, stara štiri in pol leta, izredno prikupna in pametna punčka, ki jo še danes objokujejo starši.

Živalski vrt, alarmi in druge pridobitve

Prebivalstvo »Spodnjega«, kakor smo imenovali naše naselje, je postajalo čedalje pestrejše. Naš črni maček »Duce«, ki smo ga, kakor vidite, počastili s tako »uglednim« imenom, je privabil nekaj pisanih mačic, okrog postojanke se je sprehajal stari, godrnjavi medved, v našo šrambo pa so hodili »na večerjo« tolsti polhi. Iz doline smo dobili dva dolgoušca, ki sta se kmalu privadila na našo prisotnost, dokler nam eden ni ušel v šumo v svobodo. Našim otrokom se je pridružila nekaj dni stara srnica Mikica, ki jo je nekega dne napadla zahrbtna lisica, tako ranjeno pa jo je našel naš intendant. Doma smo ji rane kirurško oskrbeli, pa je tudi ona ostala v partizanih. Komisarja, ki jo je vzredil z mlekom iz stekleničke, na cucelj, narejen iz prsta gumijaste kirurške ro-

kavice, je poslej spremljala na njegovih potih kot zvest kužek. Na žvižg je naglo pribzela k njemu. Če se ja pa kod le predolgo zadržal, se je kar sama vrnila domov. Tudi Mikica je dočakala svobodo s partizani. Šele čez nekaj let jo je ustrelil neki tuji lovec. Tega ne bi bil storil partizan, ki jo je poznal, četudi mesa ne bi mesece okusil.

Spet je bilo nekaj alarmov. Prenašali smo živež in ostali material v bunkerje in iz njih, zakamuflirali steze, pošiljali čužeče ljudi v patrole itd. Do-

bili smo končno še mitraljez, poleg brzostrelke naš najdražji zaklad in ponos postojanke. Naši mitraljezci so željno čakali priložnosti, da ga prekusijo. Vendar prave prilike ni več hotelo biti.

Ker je več porodnic, bivših bork, prišlo k nam še z gnojnimi ranami, smo meseca septembra 1944 zgradili še septično porodno barako s štirimi posteljami, med tem ko smo manjšo barako z dvema prostoroma za vodjo postojanke in komisarja dovršili že v začetku maja. Nove barake so se bahavo postavljale, a stari »brlog« za ranjence je propadal. Ob nalivih je namakalo od spodaj in zgoraj, tako da smo često morali ranjence skoraj z mrežami loviti iz vode in poživljati z obilim žganjem (zaradi katerega so se mnogi kar radi dali nekoliko zmočiti). Ubogi bajti ni pomagalo niti, da je dobila iz padal narejene nove zavese in prte oranžne barve, ki se je lepo ujemala z barvo od dima temnorjavih tramov. Tudi odprti podstrešek za pljučne bolnike se je pod težo snega malone zrušil. Zato je bila za kirurške in interne paciente zgrajena oktobra 1944 nova baraka, a januarja 1945 še nova kuhinja. Vendar tega nisem več sama doživela, ker so me avgusta 1944 poslali v Južno Italijo.

(Konec prihodnjic)

Partizanka Anka s svojim dojenčkom Andrejko

Radi bi bili — »nedolžne« ovčice

Zaradi divjanja okupatorjev in njihovih domačih pomagačev so jugoslovanski narodi med NOV utrpeli velikansko materialno škodo. Uničenih in poškodovanih je bilo 504.000 hiš, da je ostalo brez strehe 3 milijone 300.000 prebivalcev, razdejanih je bilo 389.000 kmečkih gospodarstev, uničenih 6871 km železnic, 68.000 km cest, 3573 mostov in mnogo druge ljudske ter zasebne lastnine. Vse to nam je v desetih letih po osvoboditvi z velikimi žrtvami uspelo obnoviti, razen tega pa smo zgradili še veliko novega. Nekdaj zaostalo kmetijsko deželo smo precej industrializirali in tako ustvarili čvrste temelje za nadaljnjo graditev naše socialistične družbe.

Se bolj boleče pa so bile človeške žrtve. Od 16 milijonov Jugoslovancev je po ugotovitvi Državne komisije za vojno škodo iz leta 1945 med domovinsko vojno 1941–45 izgubilo življenje 1.685.000 ljudi. Popolnoma ali delno onespoblenih za delo je bilo 425.000 prebivalcev, v sovražna ujetniška taborišča odvedeno 175 tisoč, interniranih 320.000, odpeljanih na prisilno delo 270.000, s silo preseljenih 530.000 in prisilno mobiliziranih v okupatorske in kvislinške vojske 320.000 mož. Skupno je bilo torej mrtvih in preganjanih 3.700.000 Jugoslovancev ali 23 % vseh državljanov.

V letih po osvoboditvi so se preživeli ujetniki, interniranci, razseljenci, prisilni mobiliziranci in drugi pregnanci z večjimi ali manjšimi posledicami v svojem zdravju vrnili na domove, ni pa bilo mogoče obuditi padlih borcev in drugih žrtev. In teh je bilo mnogo tudi med nami Slovenci!

Po raznih virih sem sestavil naslednji pregled človeških izgub na Slovenskem. Pripominjam, da je pregled le približen, sestavljen po nepopolnih podatkih iz leta 1946 brez podatkov iz Slovenskega Primorja. Edino v novejših podatkih o številu padlih borcev in žrtvah belogardistično-fašističnega terorja je všteta

tudi Primorska. Vendar pa sta tudi ti številki približni, saj niti svojci za mnoge svoje najbližje, pogrešane borce, ne vedo, kje, kdaj in kako so umrli ter so zato uvrščeni med splošne vojne žrtve, o teh pa nimam podatkov iz Slovenskega Primorja. Vendar pa ta, sicer nepopolni pregled, z okroženimi številkami daje do-

kaj točno razmerje med posameznimi vrstami žrtev:

22.000 padlih borcev NOV,

17.000 žrtev belogardistično-fašističnega terorja (preživelih sodelavcev NOB, članov Zveze borcev NOV v Sloveniji, pa je leta 1952 bilo 113.000),

13.500 padlih in pogrešanih mobilizirancev v nemški vojski in vermanshaftu,

6000 vojnih žrtev zaradi bombardiranja, vojaških operacij in drugih vojnih posledic,

Tako so belogardistični »borci za vero« ob cerkvah, ki so jih spremenili v svoje trdnjave, streljali ujete borce NOV in sodelavce osvobodilnega gibanja. Obe sliki, objavljeni zgoraj, nista dokumentirani. Kdor spozna kraj, žrtev ali kake druge podatke v zvezi s tem dogodkom, naj nam to sporoči

5500 belogardistov in domobrancev padlih (2500) ter pogrešanih (3000),

3000 na smrt obsojenih narodnih izdajalcev: belogardistov, gestapovskih konfidentov in drugih,

13.000 domobrancev, njihovih organizatorjev (350 belih duhovnikov) in simpatizerjev pa je ob osvoboditvi pobegnilo v inozemstvo, kjer sedaj razkropljeni po vsem svetu životarijo kot razseljene osebe.

Ta številke jasno govorijo o velikih žrtvah med borci in sodelavci osvobodilnega gibanja ter o belogardistični krivdi pri zločinih. Vendar je potrebno dodati nekaj pripomb.

Mnoge borce NOV so belogardisti in domobranci zajeli in jih postrelili, mnogi pa so padli zaradi njihovega izdajstva. Velik del žrtev belogardistično-fašističnega terorja je bil ubit po krivdi belogardistov, bodisi da so jih oni sami pobili ali pa so jih izdali italijanskim in nemškimi okupatorjem. Celo številni padli mobiliziranci v nemško vojsko in vermanšaft na Štajerskem leže na vesti belogardističnih zaupnikov, ki so ljudi odvracali od vstopa v NOV in jim svetovali opzivi, da bi se na ta način borili proti NOV, ker jim Nemci na Štajerskem niso dovolili formirati samostojnih belogardističnih skupin...

Poturica je hujši kot Turek — pravi stari pregovor. In ta pregovor v polni meri velja tudi za belogardistične vojskače »za vero«. Saj je žalostna na resnica, da so marsikateri Slovenci iz belogardističnih krempljev in neizbežne smrti rešili italijanski ali nem-

ški okupatorji in celo gestapovci.

Zločinski značaj belogardizma sem po belogardističnih virih prikazal na mnogih straneh v »Belogardizmu«. Opozoril bi le, kako sta Mihajlovičev komandant za Slovenijo major Karel Novak in njegov sodelavec kaplan Tone Duhovnik v jeseni 1942 snovala načrt za belogardistični pohod na svobodoljubno Ljubljano.

Belo vodstvo v Ljubljani je 19. septembra 1942 majorju Novaku sporočilo: **»Dobro bi bilo, da bi se Ljubljano... ustražovalo. Brez tega Ljubljana ne bo ozdravela.«** Kaplan Tone Duhovnik je nato pisмено poročal svojim prijateljem o razgovoru z majorjem Novakom, s katerim sta prišla na idejo morilske črne roke:

»On (Novak) lahko pošlje ljudi, vendar pa mora Ljubljana sama najti modalitete, kako bodo prišli v mesto, kje bodo spravljani, da bodo varni pred Italijani. **Fantje bodo klali kot divji in napravili več kot vsa policija in vse trojke.** V Ljubljani bi ostali po tri dni, nato se umaknili oziroma izmenjali. Vodstvo pa bi morala dati ljubljanska policija.«

Ljubljanska belogardistična »policija« je zatem pri božičnih racijah leta 1942 polovila nad tisoč Ljubljančanov, toda zaradi njenega divjanja so jo italijanski okupatorji kmalu morali razpustiti. Za časa nemške okupacije pa so belogardisti zaradi pomanjkanja nemške vojske dobili proste roke in takrat so res domobranci »fantje klali kot divji...« Zlasti v gozdu okrog Urha.

Bilanca tega divjanja v Ljubljani je 3000 žrtev belogardistično - fašističnega nasilja, v NOV pa je padlo nad 5000 Ljubljančanov! Prav toliko pa je padlih in pogrešanih belogardistov-domobrancev, na smrt obsojenih belogardističnih organizatorjev in obveščevalcev, gestapovskih konfidentov in drugih narodnih izdajalcev — v vsej Sloveniji.

Bivši kranjski dekan Matija Škerbec, ki je med okupacijo z vso silo skušal zavreti kolo zgodovine, zdaj v emigraciji z

velikim trudom prevrača zgodovinsko resnico, da bi opral zamorca in belogardiste v svetu prikazal kot nedolžne ovčice.

Dekan Matija Škerbec je lani v Clevelandu spisal in uredil 133 strani debelo knjigo »Krivda rdeče fronte, I. del«, ki jo je pred kratkim natiskala tiskarna Mohorjeve družbe v Celovcu. V predgovoru dekan Škerbec piše:

»V pričujoči knjigi bom skušal še posebej zavrniti najbolj grobe laži, ki jih je nakopičila komunistična propaganda v knjigi »Belogardizem« (napisal Franček Saje), v brošuri »Sveti Urh« in v angleškem jeziku izdanem delu Louisa Adamiča »The Eagle and the Roots« (Orel in korenine)... da bo tako jasno razvidno, da komunistična literatura ne zasluži nobene verodostojnosti in da leži vsa krivda za bratomorno klanje in za vse gorje med tujevo okupacijo in komunistično revolucijo na »satanovi fronti« — na komunizmu.«

Dekan Škerbec je kot predstavnik vatikanske fronte to storil z zares nepričakovanimi odkritji. Tako je izumil, da je bila NOV navadna tolpa rokomavharjev in zločincev, belogardisti pa redna jugoslovanska vojska in edini zavezniki protihitlerjevske koalicije. Iz tega pa seveda po Škerbčevi logiki sledi: »Ne Rupnik ne Nedić ni bil nikak kvisling.« Kot prerok zato ugotavlja: »Bodoča zgodovina bo obsodila Angloamerikance, ki so ju izročili v roke komunističnim morilcem« (str. 19). O zločinih pri Sv. Urhu pa bogaboječi Škerbec svedečo izjavlja. »Tam v gozdovih okrog Sv. Urha je res dosti grobov, toda tam so grobovi žrtev, ki so jih pomorili komunisti, ne pa belogardisti!« (str. 30).

S »Črnimi bukvami« se je Mirko Javornik zelo proslavil kot falzifikator, sedaj pa ga je dekan Škerbec močno prekosil. Toda čeprav se zamorec še tako pere, bo vedno ostal črn, saj se je pojem belogardist pri Slovencih že zdavnaj pridružil sinonim: Efižalt, judež, kvisling...

Franček Saje

S prostovoljci v aprilu 1941

APRIL leta 1941 je bil topel. V dolini pomlad, v gorah še sneg. Beograd je gorel v ruševinah, polnih umirajočih žrtev, v Ljubljani je vihrala bela zastava. Ljudje so stisnili zobe in pesti — fašizem se je vrgel nad nas z vso svojo zlobno silo. Razdelili so deželo in nam napisali smrtno obsodbo.

Že od leta 1938 dalje se je sovražnik načrtno pripravljaval za zasuzenje naše države. Bili smo v zelo tragičnih dneh, saj je bilo toliko izdajalcev, da je bil v začetku vsak odpor paraliziran. Peta kolona je imela močne in odločujoče položaje v vojski, gospodarstvu in vladi. Komunistična partija je pozvala ljudi v boj proti notranjemu in zunanjemu do zob oboroženemu sovražniku... Ljudstvo se je odzvalo.

V začetku je Partija pozvala svoje člane, naj se za obrambo države uvrste v prve vrste, naj dajejo z disciplino in junaštvom vzgled tudi ostalim. Komunisti so svojo dolžnost izpolnili, pridružilo pa se jim je veliko število prostovoljcev. V aprilskih dneh so hiteli iz mest in iskali stike z vojaškimi oblastmi. Toda kljub naporom je bil ta junaški boj kratek in brezuspešen. Višji vojaški funkcionarji so bili bolj vdani misli na kapitulacijo kot pa volji do obrambe. Med njimi je bilo precej izdajalcev, ki so delali po nalogu višjih izdajalcev v generalštabu. Tista slavna in hrabra kraljevska jugoslovanska vojska, ki je požrla toliko davkov (le kam so šli?) je razpadla v pičlih dvanajstih dneh. V Sloveniji pa še prej; kar v treh! Ti dnevi so pokazali, da je ta vojska zanič in da ne more ubraniti pot napadalca. Da pa je bila ta vojska taka, je vzrok v dejstvu, da ni bila ljudska in da so jo vladajoči krogi uporabljali predvsem za ohranitev svoje oblasti. To je bila vojska, kjer so bile karsne spremenjene v mučilnice, kjer so vladali protiljudski in zakrknjeno antidemokratski generali, kjer je kar mr-golelo podkupljivih tipov.

Dolge kolone prostovoljcev so hitele tja, kjer se je sovražnik s svojimi motoriziranimi enotami naglo bližal glavnim središčem naše države. Ti ljudje niso izgubili glav, saj so vedeli, da lahko storijo samo eno: da branijo! Na vojaških sedežih niso imeli niti pregleda nad položajem niti ne volje, da bi se resno lotili organiziranja obrambe. Po skupinah so pošiljali ljudi kar tja v en dan: 80 na Vrhniko, 150 na Rakek, 200 proti Kočevju, 100 proti Novemu mestu itd. Tam naj bi bila zborna mesta za te ljudi in tam naj bi dobili orožje, strelivo in obleko. In ljudje so šli, nekateri z vlakom ali kamioni, drugi pa kar s kolesi ali peš. Vseposod so srečali avtomobile višjih oficirjev, ki so hiteli, da se izognejo sovražniku in ujetništvu — vojsko pa so kar pustili.

Iz Ljubljane sem šel z neko skupino proti Zagradcu, kamor so nas poslali iz vojašnice. Tam naj bi bilo naše zborni

mesto in tam naj bi bil neki štab že obveščen o našem prihodu. Rekli so, da nas celo že čakajo, kar seveda nismo prav dobro razumeli — saj smo bili še sami neobvezniki: mladi delavci iz predmestja in študenti.

S kolesi, na nekaterih sta bila kar dva, smo z najpotrebnejšim rinili po Dolenjski cesti. Iz vsake vasi in zaselka so prišli novi, ki so se nam pridružili. Tu pa tam so nas ustavile zasede bivše jugoslovanske vojske in nas pustile dalje. Nad cesto pa so nenehno krožile štuke in se zdaj zdaj v strmoglavem poletu zrušile nad cesto ter obsule našo kolono s strojničnim ognjem. Skrivali smo se v obcestnih jarkih, v gozdovih ob cesti in v hišah. Imeli smo že prve žrtve. Mirko, delavec iz Zelene jame, je umrl s prestreljenimi prsmi nekje na škarpi pri Škofljici, študent Franc Potočkar pa pri Zagradcu. Ranjene pa smo zavlekli v domačije, kjer so jim kmetje nudili prvo pomoč. Ves čas pa so nas prehitovali osebni avtomobili, v katerih so se vozili višji ofi-

Ljubljanski prostovoljci, 8. aprila 1941. leta

cirji. Ti so nam kričali na ves glas, da je naša pot zaman, da je že vse izgubljeno, da je vojska že razpadla, da so Nemci že v Beogradu, Zagrebu, Sarajevu, Ljubljani... povsod! Ne vem, kje smo vzeli še toliko moči, da smo kljub temu pot nadaljevali, ko se je vse tako naglo in pošastno rušilo prav pred našimi očmi? Toda moč smo imeli!

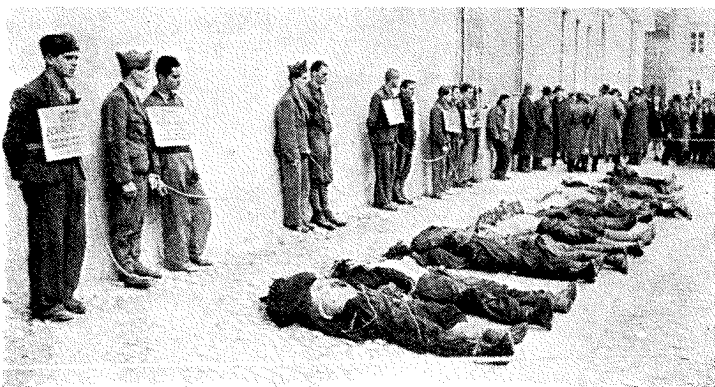
Pozno popoldne smo prišli v Zagradec. Tam je res bilo še nekaj oficirjev bivše ljubljanske divizije in kakih sto vojakov. Začudili so se, kako to, da so nas poslali sem, saj oni nimajo ne orožja in ne opreme za prostovoljce, saj je še v redni vojski pomanjkanje. Bilo je to prvo razočaranje! Lačni in utrujeni smo polegli zvečer po hlevih v okolici, ne da bi vedeli, kaj bo jutri zjutraj.

Ob prvem svitu smo bili že pokonci. Dobili smo nekaj črne kave. Potem smo čakali, da nam bodo le dali orožje in nas kam poslali. Od daleč se je čulo regljanje strojníc in bobnenje eksplozij — Nemci so napadali Novo mesto. Čakali smo do popoldneva in nismo nič pričakali: ponoči so jo oficirji skrivaj »potegnili«. Ostal je le pehotni bataljon brez vodstva, ki ni vedel ne kod ne kam. Šli smo v razne smeri. Neki beograjski študent, ime mu je bilo Ivica, se nikakor ni mogel pomiriti in ni hotel oditi iz Zagradca. Pravil je, da je Beograjčan in da ve, da so mu Nemci ubili očeta, mater, sestro in vse. »Ne premaknem se odtod, dokler jih ne maščujem, pa čeprav potem padem!« Ostal je tam... mnogo pozneje sem izvedel, da je padel partizan Ivica Radjoković, borec XIV. brigade v Savinjski dolini, leta 1945.

Jezni in s solzami v očeh smo se umikali; sprevideli smo, da ne moremo prav nič storiti ob tej sramotni izdaji. Vendar ravno to je pokazalo, da se je ljudstvo pripravljeno boriti in dati žrtve za rešitev domovine. Ljudje so skrili orožje in napeto pričakovali in tuhtali. Zdaj zdaj morajo udariti, po teh pritepencih. Poziv Komunistične partije jih ni našel nepripravljene.

Slavko Kobe

FOTOGRAFIJE GOVORE ...

Ujete partizane na Dobravljah novembra 1942, so Nemci, preden so jih ustrelili v Celju, še zasmehovali

Prihod italijanskega okupatorja v Ljubljano, 12. aprila 1941. leta

Razbite okupatorjeve enote pred begom na Koroško, maja 1945

Eksplodzija na velesejmu

(O delu ilegalnih delavnic v Ljubljani)

BIL JE 5. oktober 1941. leta. S krošenj tivoljskih koštanjev je veter že otreasal orumenele liste. Na velesejmu pa so z zvočnikov prihajale osladne napolitanske melodije. Z njimi so Italijani vabili obiskovalce. Okrog velesejma je bilo polno vojakov. Nenadoma pa je eksplozija pretresla ves velesejem; zvočniki so utihnili. S sosednih hiš so se vsule šipe. Italijančkom je zlezal strah globoko v kosti. V začetku so izgubili prisotnost. Razglasili so obsedno stanje v mestu. In tako lepo so pripravili jesenski velesejem! Vse mesto so prelepili z lepaki, na vseh koncih so delali propagando, da bi zvabili ljudi na razstavo. Na vask način so hoteli tem Slovcem pokazati, kaj zmore »mogočna« italijanska industrija. Toda doživeli so bojkot, upor, celo atentat. Tako je velesejem propadel. V obeh Ljubljančanov pa se je še bolj utrdila ideja vsenarodnega odpora. Osvobodilna fronta je dobila še več pristašev.

Vse to pa je bila posledica razglasa, ki ga je izdala OF in ki se je glasil: »Ljubljančani, bojkotirajte velesejem!« Po mestu pa so se že pred tem širile govorice: »Velesejem bo zletel v zrak!« Partija in Fronta pa nista smeli pojesti besede!

Zato je tudi takratni sekretar okrožnega komiteja KPS, Boris Kraigher, dal vodji sabotažne skupine kemikov Dušanu Bravničarju-Veljku in Leonu Skopinu nalogo: »Na velesejmu mora priti do sabotaže, eksplozije. Velesejem mora propasti!« Stvar ni bila lahka. Italijani so obkolili ves velesejmski prostor z dvojnim kordonom karabinerjev in preiskovali vsakogar, ki je nosil kakšno stvar. Toda ilegalci niso nikdar poznali besede: ne gre. Tako se je tudi tokrat uresničila direktiva Partije in Osvobodilne fronte.

Vsa stvar pa se je začela že malo poprej, ko se je zgasil

pri Dušanu Bravničarju-Veljku (ki je tudi pripovedoval te spomine, opomba uredništva), takratnemu sekretarju rajonskega komiteja KP center, pomočnik komandanta glavnega štaba partizanskih odredov Aleš Bebler in mu naročil, da bi napravili ljubljanski kemiki kakšno preprosto razstrelivo.

Tako je nastala pod vodstvom tovariša Veljka, ki je tudi sam kemik, skupina kemikov, v kateri so bili še: ing. Dušan Stucin (danes docent na medicinski fakulteti v Ljubljani), ing. Fedron (padel kot talec), ing. Tibor Škrak (sedaj zaposlen v Litostroju) in ing. Primožič (padel). Toda ti so imeli svoje zveze že precej razvite po raznih inštitutih ljubljanske univerze.

Kmalu so s pomočjo sekretarja partijske organizacije kovinarjev tovariša Obrama organizirali številne delavnice po vsej Ljubljani, ki so izdelale mnogo orožja in tudi razstreliva za diverzantske skupine v mestu in tudi za partizane. Obram je imel skoraj po vseh delavnicah in podjetjih v Ljubljani številne sodelavce. Ponekod so delali delavci z vednostjo lastnikov podjetij, drugod pa kar sami, na svojo roko. Tako je bila velika delavnica orožja pri Hriberniku na Celovški cesti, kjer so v glavnem izdelovali bajonete, bodala, posebna kladiva za vosovce in razne kovinske dele za bombe in peklenske stroje. Druga delavnica je bila v mehanični delavnici Kraljič na dvorišču Figovca, ena pa v trgovini s tehničnim materialom, Medvešček, več delavnic je bilo v Šiški, med njimi ena v Jernejevi ulici. Največja delavnica, že skoraj prava mala tovarna eksploziva, je bila v pasarstvu Pavle Mencej v Medvedovi ulici.

Ta delavnica je že tako imela bolj »kemični« značaj. V njej so mnogo pozlačevali in posrebrevali in tako se je tudi vil iz njenega dimnika skoraj vedno črn dim. Tako so sedaj k pozlačevanju vključili še proizvodnjo razstreliva. V začetku je bilo sicer težje. Na

Italijanski okupator je kmalu spoznal moč osvobodilnega gibanja — zato se je utrjeval

dvorišču delavnice so se namreč utaborili sardinski grenadirji, ki so bili skoraj vedno tudi v delavnici. Toda iznajdljivi ilegalci so jih znali celo koristno uporabiti. Kar vključili so jih v proizvodnjo razstreliva za partizane.

Za razstrelilna sredstva so uporabljali ilegalni kemiki kloratno razstrelivo, sedit - mešanico klorata, kolofonije in maščobe. Klorat pa je bilo

Nekaj izdelkov ilegalnih tehnik in tiskarn v Ljubljani

*Tako so sprejeli maja 1945 prebivalci Kranja
partizane-osvoboditelje*

treba dobro stresti, kar pa je sila nevaren posel, saj lahko že najmanjša iskrica povzroči veliko eksplozijo. Toda zelenici iz Sardinije so iz vrljudnosti do lastnice kaj pridno opravljali to delo. Za izdelovanje streliva so prispevali celo še veliko kanto najboljšega rumenega vazelina. Seveda vse le nevede.

Tako so v tej mali delavnici noč in dan proizvajali bombe ter razna druga razstreliva ter zažigalna sredstva; sprva le za Ljubljano, nato pa tudi v večjih količinah za partizane. V Ljubljanskih trgovinah je kaj kmalu zmanjkalo kolofonije in še nekaterih drugih kemičnih sredstev. Vse to so pokupili kemiki iz ilegalnih delavnic

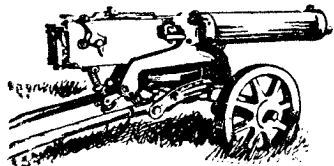
razstreliva. Iz Italije so po črnih poteh dobili cele sode natrijevega klorata. Za ta material so imeli celo več skladišč, raztresenih po vsem mestu. Eno tako skladišče je bilo v instalaterskem podjetju Hudnik, ki ga je skrbno vodil skladiščnik Vajdi in ves delovni kolektiv tako prikrito, da celo lastnik podjetja ni zvedel zanj. Skrito skladišče je bilo tudi v bunkerju pod delavnico Pavle Mencejeve. Prvi ilegalni laboratorij, v katerem so delali številne poskuse z razstrelivom in zažigalnimi sredstvi, pa je bil na dvorišču trgovine Golob. Toda v Ljubljani so bile še številne male delavnice in laboratoriji, kjer so izdelovali že kar »patentirane« izdelke raznih vžigalnikov. Ti so bili navadno iz navadne epruvete, v kateri je bila zmes klorata in škroba, v sredini pa je bila še, manjša epruveta s koncentrirano žvepleno kislino, ki je vžgala razstrelivo. Izdelovali pa so tudi že tempirane vžigalnike, ki so bili izdelani po principu, da je žveplena kislina prežrla gumijasto membrano in vžgala razstrelivo.

Poleg razstreliv iz sedita so kemične delavnice na veliko izdelovale še amonjal ter znamenite steklenice, napolnjene z bencinom in navadnimi iz epruvet izdelanimi tempiranimi vžigali. Ljubljancani se jih še gotovo dobro spomnijo, kako so mnogokrat gorele po ulicah, na Nebotičniku ali iz košar za smeti.

Tako so v Mencejevi delavnici izdelali tudi dve bombi za velesejem. Pri izdelavi je sodeloval tudi Dušan Bravničar. Razstrelivo so stlačili v dve pločevinasti škatlji, vmes so vtaknili še vžigalnike. Bombi so lepo zavili v papir in tako naredili iz njih dva paketa. Tovariš Veljko jih je sam odnesel pred velesejem. Tam ga je že čakal Skopin z nekaj tovariši. Imeli so že izdelan načrt. Toda dva dni so morali oprezovati okrog močno zastraženega velesejma, šele tretji dan so uspeli položiti bombi pred vhod. In tako je spet vsa Ljubljana govorila: »To je spet delo naših ilegalcev!«

B. K.

KDO JE IZUMIL MITRALJEZ?
Eno najučinkovitejših sodobnih pehotnih bojnih sredstev, mitraljez, ni novejšega porekla. Izumil ga je Američan sir Hiram Stevens Maxim (1840–1916) pred pičlimi petdesetimi leti. Stevens je bil odličen inženir in izumitelj. Po celi vrsti uspehov v ZDA je odpotoval v Evropo, da bi spravil svoje izume v denar. Toda v Evropi so ga sprejeli zelo neprijazno in tako se je moral vrniti. V ZDA mu je neki prijatelj rekel, da bi lahko zaslužil mnogo denarja, če bi izumil sredstvo, s katerim bi lahko v vojni zdecimiral vojake. Takoj po vrnitvi iz Evrope v Ameriko se je Stevens lotil dela. Po 15 let trajajočem napornem delu je konstrui-

ral »Maxim« — prvi moderni mitraljez. S potrpežljivim delom se mu je posrečilo izdelati avtomat, ki se z običajnim pritiskom na sprožilec odpira, zapira, polni, prazni in meče iz sebe prazne tulce. »Maxim« je imel eno cev, ki se je hladila z vodo, tehtal je 25 kg, streljal tri kilometre daleč in izstrelil v minuti 500 do 600 nabojev. Potem ko je Stevens izpopolnil svoje orožje, je odpotoval v Evropo. Toda nobena država ni hotela odkupiti »Maxima«, ker nihče ni zaupal temu izumu. Prvi je spoznal pomen mitraljeza v vojni nemški cesar Viljem II., toda njegovi konservativni generali so mu odsvetovali vključiti ga v oborožitev Pruske. Prvi, ki je sprejel ta mitraljez v oborožitev svoje vojske, je bil angleški lord Kitchener. Brž, ko so spoznali vrednost »Maxima«, so ga začeli mnogi inženirji izpopolnjevati. Tako so nastali mnogi boljši in učinkovitejši mitraljezi, kakor na primer »Hotchkinski«, »Brezdimni«, »Browningi«, »Vickersi«, »Saint Etienne«, »Zbrojovka« itd. Prva svetovna vojna je nudila Stevensu nešteto dokazov o učinkovitosti orožja, ki ga je izumil. Od 11.500.000 žrtev so jih večino pokosili mitraljezi. Videč, kolikšno strahoto je povzročil človeštvu, si je Hiram Stevens Maxim, star 76 let, končal življenje. Mitraljez je bil v začetku orožje strelskih jarkov. Zdaj pa je postal sestavni del vseh vojnih strojev. Letala, tanki, bojni čolni, motocikli, oklopniki itd. — vsi so opremljeni z najnovejšimi tipi mitraljezov.

KAKO SO SE BORILI STARI NARODI? V falangah, bojni razvrstitvi, ki je po globini štela 8 do 12 vrst. Falango je moč primerjati z današnjo vojaško razvrstitvijo na paradah, le da je bila neprimerno daljša. Med posameznimi vrstami je bilo razdalje za neovirano gibanje in rokovanje z orožjem. Nasprotno falange so se pred bitko postavile

ŠE NE VESTE?

vzporedno druga z drugo in so prešle v napad sprva korakoma, a nato v teku. Ker so se istočasno lahko borile le po tri vrste, je pomankljivost falang v njihovi neokretnosti in nesposobnosti zlasti na razgibanem zemljišču. Kljub temu ostaja falanga najprimernejša razvrstitev za borbo s hladnim orožjem.

DA SOVJETI RAZPOLAGAJO s tako imenovanimi vodenimi izstrelki, ki jih polnijo celo z atomskim eksplozivom? Hitrost teh »letal-bomb« je baje večja od lovskih letal, hitrejših od zvoka, zaradi česar jih ni moč ujeti oziroma obstreljevati. V ZSSR so pred kratkim preizkusili tudi raketo tipa V1, ki potrebuje posebno vzletišče. Za pogan te rakete uporabljajo tako imenovane kombinirane rakete, sestoječe iz več običajnih raket, ki omogočajo, da ta letalni stroj doseže višino več tisoč kilometrov. Tako je ena izmed »dvojnih« raket — po trditvah »Krasna je zvezde« (sovjetskega časopisa) — dosegla višino 400 kilometrov v navpičnem letu.

DA JE BILO KONEC MINULE VOJNE na teritoriji naše države pod orožjem nad 40 fašističnih divizij z okrog 580.000 vojaki.

DA JE REAKTIVNO LETALO najdražji izdelek sodobne industrije? Kilogram izdelanega letala te vrste namreč stane nad 400.000 dinarjev. Samo elektronske naprave reaktivnega letala stanejo več kot ves bombnik iz leta 1939. Pred prehodom na serijsko proizvodnjo reaktivnih letal morajo izdelati okrog 10.000 risb, a v proizvodnji uporabljati okrog 25.000 raznovrstnih strojev.

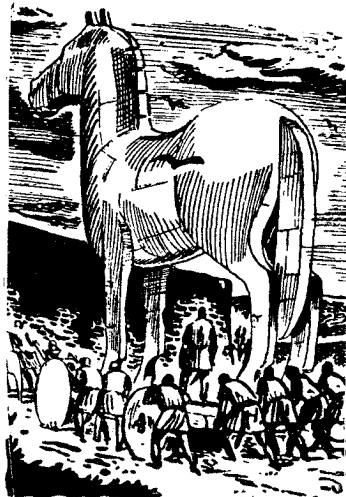
KDAJ JE BILA PRVA ZABELEŽENA BITKA? Leta 1288 pred našim štetjem, in sicer med egiptčanskim faraonom Ramzesom II. in Heti. Ni izključeno, da se je kaka bitka bila že prej, vendar je zgodovinarji niso zapisali.

... DA SO ŽE STARI NARODI UPORABLJALI »TANKE«? Resnično! Ze Egipčani, Perzijci, Kaldelci, Judje in Asirci so imeli v tedanjih časih posebna oklopna vozila, podobna našim tankom. Kakih 3000 let pred našim štetjem pa so egipčanski faraoni iz prve dinastije uporabljali posebne vojne vozove na dveh kolesih. Vozila so imela oklep iz trdega lesa in kože. Voznik je vozil voz, v oklepu tega voza pa so sedeli vojaki, oboroženi s kopjem in lokom. Pravijo pa, da so tudi Hanibalovi sloni nosili posebne oklepe, nekakšne »oklepne trdnjave«, iz katerih so vojaki streljali s puščicami in drugim orožjem. Skratka, zamisel o »tankih«, kakršne uporabljamo danes, je že stara!

KDAJ SO SRBI UPORABLJALI OROŽJE, PODOBNO TANKOM? Ze v bitkah proti Turkom (1875 do 1879) so uporniki Vasojevići iz Velika napadli turške utrdbe,

predvsem trdnjavske stolpe, s posebnim orožjem, podobnim sedanjem tankom. Pred seboj so namreč potiskali voz, katerega prednji del je bil zavarovan s suhim, posevno pritrtjenimi deskami. Za tem vozom so se uporniki bližali utrdbam, da bi jih minirali. Skozi odprtine so metali razstrelivo ali pa so zažgali utrdbe kar s slamo in smodnikom. Pravijo, da so s tem orožjem uspeli.

KATERA JE NAJSTAREJŠA VOJNA ZVIJAJA? Bilo jih je več, vendar velja za najstarejšo vojno zvijsko primer »Trojanskega konja«. O tem poje tudi »Odiseja«, grška pesnitev. Več let so Grki oblegali utrjeno mesto Trojo v Mali Aziji. Obleganje ni rodilo nobenih sadov. Troja je junaško kljubovala vsem naskokom. Tedaj pa je Odisej, eden izmed grških vojskovodij, sklenil uporabiti zvijsko. Nekega jutra so presenečeni in vsi srečni Trojanci opazili, da je grška vojska opustila obleganje in se vkrčala na ladje, da bi se urno odpeljala domov. V še večje začudenje prebivalstva Troje je stal na mestu prejšnjega grškega taborišča velik lesen konj. Trojancem so pojasnili, da jim Grki darujejo v znak priznanja za junaško obrambo mesta. V Troji se je začelo praznovanje. Lesenega konja so privlekli v svojo trdnjavo in pottle se je začelo rajanje zmagovalcev. Na Trojo je legla noč, toda odsev ognja ni ugasnil in zmagovalne pesmi so se razlegale še pozno v noč. Sele, ko so Trojanci utrujeni od rajanja trdno zaspali, so se na velikem lesenem konju, ki je bil votel, odprla vrata in skupina grških vojakov z Odisejem na čelu je oprezno zlezla ven. Potem se je priplazila do stražarjev pri mestnih vratih, jih pobila,

odprla trdnjavska vrata in spustila v trdnjavo grško vojsko, ki se je bila ponoči vrnila z morja pred mesto. Odpor Trojancev so hitro zlomili. Izraz »trojanski konj« pomeni zdaj laskave ponudbe sovražniku, za katerimi se skrivajo slabi nameni.

Filmska epopeja o naših internirancih

Meseca marca je bila na Norveškem in pri nas premiera umetniškega filma »Krvava pot«, ki je bil posnet v jugoslovansko-norveški koprodukciji (Avala film — Norskfilm). Bolj kakor katerikoli umetniški film, ki je bil doslej posnet na temo o narodnoosvobodilni borbi samostojno ali v koprodukciji, zasluži »Krvava pot« našo pozornost in priznanje.

ZNANI norveški pisatelj Sigurd Eversmø je po življenjski zgodbi mladega Srba Milenka Miloševića, enega izmed redkih preživelih jugoslovanskih internirancev na Norveškem, napisal roman »Krvava pot«. Po njem je pisatelj Eversmø napisal scenarij, ki sta ga režirala pionir norveškega filma Kore Bergström in Jugoslovanci Radoš Novakovič. Zgodba je preprosta, a polna pretresljivih detajlov iz vojnega časa.

Majhno norveško mestece živi vsakdanje življenje. Za vojno vedo le po pripovedovanju drugih, čeprav so nacisti že na Norveškem in si je oblast tamkaj prisvojil Quisling. Pri prijatelju Ivaru, v bregu nad mestecem, živi stari Cetil, ki dela na cesti, katero grade med krajema Korge in Ose. Doma, ob jezeru v gorah, nedaleč od švedske meje, je pustil svojega sina Magnara, ki živi tam čisto svoje življenje. Čudnemu sanjaču je edina zveza s svetom amaterski

radio, ki pa seve — saj je lovil le norveške postaje — poje ves dan slavo Nemcem. Nekega dne pridejo v mestece Nemci. Začeli so z naglico postavljati taborišče in celo Ivar ga je moral pomagati graditi. Kmalu nato pripeljejo vanj jugoslovanske internirance. Iz Ivarove hišice skrivoma motrijo Ivar, njegova žena in Cetil ta pretresljivi spreved, v katerem se komaj vlečejo živi okostnjaki. Nemci jih brezsrčno in surovo preganjajo s kopiti pušk, vpitjem in revolverji. Stari Cetil bi rad zapustil delo na cesti, toda Nemci ne puste ne njega, ne Ivara. Postala sta tam predelavca. Na cesti se je Cetil seznanil z mladim Jankom, sinom učitelja Katiča, ujetega komandanta partizanskega odreda iz Bosne. Življenje internirancev je neznosno. Nemci jih streljajo brez vsakega povoda, kar vzbudi odpor tudi pri Norvežanih, ki so Jugoslovane vzljubili. Tako so hoteli nekega jutra ustreliti tudi Janka, ki so

ga prejšnji večer zaznamovali z »generalskim činom«, kar je bil znak smrtne obsodbe. Ivar, ki je spregledal namero nacističnega oficirja (ki je poslal Janka po bič, ki ga je zagnal preko bele žice), je kakor po nesreči sprožil razstrelivo in Janku je uspelo pobegniti. Malo pred tem dogodkom so nemške straže zamenjali quislinški oddelki. Med njimi je bil tudi Cetilov sin Magnar. Oče ga je rotil, naj ostane človek in se reši, dokler se ne omadežuje z nedolžno krvjo. Toda Magnar je bil že preveč častihlepen in stremuški, da bi mogel razumeti očetovo prošnjo. Ko so se straže pognale za pobeglim Jankom, je šel na »lov« tudi Magnar. Janko se je spretno izmikal preganjalcem, a v megli, ko je mislil, da je s poslednjimi močmi že dosegel Švedsko obalo, je zašel in se znašel na pragu Ivarove hišice nad taboriščem. Prav tedaj so tam doli zaradi Jankovega pobega ustrelili napol slepega starega Katiča, Jankovega očeta. Ponočno je šel partizanski komandant v smrt, saj je vedel, da se je vsaj eden izmed njegovih borcev rešil. Ko je Cetil izvedel za Jankov beg in Magnarov sklep, da najde za vsako ceno begunca, je zapustil delo na cesti in odhitel k svoji hišici v gorah. Janku je namreč opisal pot do svoje doma-

Stari Cetil, ki ga igra norveški igralec Ola Isene

V filmu »Krvava pot« ima Janko Katič glavno vlogo

Učitelj Katič, ujeti komandant partizanskega odreda

čije in naprej na Švedsko. Bal se je, da ga bo tam čakal Magnar. Res! Ivar je pokazal Janku pot do Cetilove hišice, a komaj je odprl vrata, že je naperil Magnar s škodoželjnim nasmehom vanj puško. Janko se je pognal v Magnara in mu skušal iztrgati puško, toda bil je preslab in tako se je zgodilo, da ga je Magnar zvezal. S puško, pripravljeno na strel, ga je odpeljal v dolano. Tako, ju je s poti ugledal Cetil, ko je hitel proti domu. V gorah se ni nikoli ločil od svoje puške, ki jo je spretno skrival pred quislingi. Ni mogel pregovoriti svojega sina, naj izpusti nedolžnega človeka. Cetil se je žalosten umaknil toda dvignil je puško in nameril na sina. Hotel ga je obstreliti, toda v razburjenju je zadel sina v srce. Cetil pa je spraval Janka preko meje na Švedsko, v svobodo.

O tej koprodukciji, v kateri je »Avala film« snemal to filmsko mojstrovino, je dejal umetniški direktor »Avala« R. Andrić, da je to »...verjetno ena najbolj simpatičnih koprodukcij na svetu. Dve mali državi s skromnimi sredstvi realizirata dogodek iz minule vojne, ki je tako zbližal ti dve deželi.« Ob takšnem filmskem delu, ki je nastalo iz drugačnih koprodukcijskih motivov, kakor naše »komercialne koprodukcije«, nas mora biti pravzaprav sram za vse, kar smo pod pojmom »koprodukcija« doslej v našem filmu počeli in iskali smešne izgovore za zlorabe naših krajevnih in folklornih lepote ter za večje ali manjše žalitve naših ljudi. S »Krvavo potjo« pa pada tudi izgovor, da filmski producenti po svetu nimajo smisla za mogočne teme iz naše narodnoosvobodilne borbe in da takšne teme niso zanimive za ljudi po svetu. Seveda, teh tem se v koprodukciji smemo lotiti samo s partnerjem, ki je na lastni koži občutil okupatorski bič, ki spoštuje vsakogar, ki se je okupatorju uprl. V »Krvavi poti« so z nami sodelovali Norvežani, ki so dokazali, da so našo borbo domeli in da so se naši ljudje, ki so jih Nemci zvlekli na Norveško, globoko zapisali v srca norveškega ljudstva.

Prizori iz norveško-jugoslovanskega filma »Krvava pot«

»Krvava pot« pa je edinstvena koprodukcija še iz drugega razloga! Vse filmske koprodukcije na svetu skoraj vedno narekujejo finančni in materialni razlogi. Le malo je koprodukcij, ki so bile potrebne zaradi teme same. »Krvava pot« se bo kot takšna in celo kot zelo pozitivna v svojem končnem efektu zapisala v zgodovino filma. Hkrati pa opravlja ta koprodukcija važno poslanstvo zblíževanja dveh sicer oddaljenih držav in ljudstev. Spoznali se bomo ob njej bolje med seboj, med vojno skovano prijateljstvo se bo še bolj utrdilo in poglobilo.

Po filmski strani je »Krvava pot« pretresljiv dokument vojnega časa, ki je umetniško oblikovan s takšno potenco, da smo podobnih filmov le malo videli v zadnjih letih. V filmu ni nepotrebne patetike. To je film, ki ne blesti zaradi izrednih režijskih domislic, temveč je v gradnji preprost, a prav zaradi tega do kraja izčiščen in zato tudi tako silovito impresiven za gledalca.

»Krvava pot« bo ostala v našem filmskem ustvarjanju (nosili smo v produkciji enak delež, kakor Norvežani) velik dogodek, verjetno prelomnica, ki kaže, kako se moramo lotevati naših velikih tem in kam moramo usmeriti sodelovanje s tujimi filmskimi produkcijami.

Film pa bo ostal tudi v svetovnem merilu velik filmski uspeh. Že režija sama nam bo dala marsikaj razmišljati in se ob njej ogledovati, saj je le malo filmov takšnih kvalitete, ki bi bili plod režije dveh režiserjev različnih narodnosti. V filmu samem pa so nekateri liki, ki se uvrščajo med najboljše v filmskem ustvarjanju našega časa. Predvsem velja to za partizanskega komandanta, učitelja Katića, ki ga igra Milivoje Živanović. Ne pozabna bo ostala scena, ko ostane sam na prostranem dvorišču taborišča in čaka na likvidacijo. Napol slep še zadnjič zbere svoje moči in dostojanstveno in še enkrat z dolgim pogledom porazi svojega nasprotnika, nacističnega oficirja. Zelo lep lik je podal tudi Milan Milošević, ki je igral Katićevega sina Janka. Izmed jugoslovanskih igralcev se tema dvema lepo pridružujeta Janez Vrhovec kot ujetnik-tolmač in Antun Nalis kot

nacistični častnik. Naši igralci pa so imeli enakovredne igralce tudi v Norvežanih. Simpatični Ola Isene je premišljeno in s pravo mero oblikoval staro Cetila. Prav tako je tudi Andreas Bjarne v vlogi Ivara dal vso toplino. Prav zanimiv lik je tudi mladi Tom Tellefsen, ki igra Cetilovega sina Magnara.

Večina »Krvave poti« je bila posneta blizu Bohinjske Bistrice. Tu so zgradili taborišče, v katerem se odigravajo najbolj pretresljive scene. Tu so tudi snemali dela na cesti in ostale zunanje posnetke. Na Norveškem so snemali v glavnem notranje posnetke in tiste pokrajinske ter zunanje posnetke, ki so značilni za norveško pokrajino.

Po pravici zapišem, da je »Krvava pot« epopeja o naših internirancih na Norveškem, hkrati pa epopeja o jugoslovansko-norveškem prijateljstvu.

Vitko Musek

»O, čujte nas, mi smo prodani!«

NEMCI so se po prihodu v Ljubljano, jeseni 1943, posmehovali Italijanom, češ da niso znali izkoristiti zapornikov, ampak so jih za-

stonj krmili. Kmalu za tem se je začelo po sodišču govoriti, da nas bodo pošiljali na delo. O tej novici je takoj razpravljala organizacija OF, ki je delala med zaporniki. V glavnem je bilo treba rešiti dve vprašanji: ali naj pobegnemo in, kako naj izkoristimo naš pohod skozi mesto. Sklenjeno je bilo, da naj vsaj v začetku nihče ne pobegne, da ne bodo Nemci prepovedali izhoda, ali pa nam napravili še kaj hujšega, pač pa naj po ulicah koder bomo hodili, pojemo bojne pesmi.

Tako pripravljeni smo čakali na nemško povelje.

Petnajstega novembra 1943 so nam sporočili, da bomo šli prihodnji dan delat. 16. zjutraj so nas razdelili v tri skupine: ena je šla čistiti belgijsko vojašnico, druga v domobransko, tretja pa v vojašnico za Bežigradom. To delo smo opravljali tri dni in sicer vsak dan na drugem delovnem mestu.

Grobovi talcev v Ljubljani na Žalah

Tisti trije dnevi, ko smo hodili delat v ljubljanske vojašnice, so nam ostali v neizbrisnem spominu, saj je bilo to za nas doživetje, podobno tistemu 1. avgusta.

Petnajstega sem bil v skupini, ki je šla v belgijsko vojašnico.

Kdor tega ni sam doživel, si pač težko predstavlja, s kakšnimi občutki smo stopili na ulice, med ljudi, ki smo jih doslej gledali le skozi rešetke! Čutili smo se svobodne, čeprav so nas obkrožali stražarji. Po Miklošičevi, Pražakovi in Slomškovi ulici smo peli bojne pesmi. Nemci naših pesmi niso razumeli. Bili so zadovoljni s tem, da pojemo, saj so hoteli ustvariti videz, da smo navdušeni celo mi, njihovi jetniki. Na vogalu Pražakove ulice je stal domobranec. Ozmerjal nas je zaradi našega petja ter nas zatožil Nemcem. Toda ti ga niso poslušali. Tudi nazaj grede smo peli po vseh ulicah, koder smo hodili.

Še neprimerno lepši pa so moji spomini na naslednji dan, na 17. november! Po mestu se je že raznesla vest, da hodimo na delo in tako se je zbrala pred sodiščem velika množica ljudi. Ni jih motilo, da je curkoma lilo. Stali so ob obeh straneh izhoda in vzdolž ulice, da bi vsaj za trenutek videli svojce. Navdušeno so nas pozdravljali in nekaterim je uspelo, da so spregovorili nekaj besed s svojimi.

Nemci so nas pred sodiščem postrojili v četverostope. V prvem smo bili Janez in Stane Kimovec iz Trnovega, Bine Ravnikar iz Rožne doline in jaz. Komendant je bil učitelj Pukel z Viča. Ko nam je komendant Pukel ukazal korakati, smo začeli po dogovoru vsi kot eden: »Slovinci kremeniti, stopajmo v korak!«

Množica ob obeh straneh se je zganila. Nekateri so nam

Italijani peljejo talce k streljanju — slika ni dokumentirana

navdušeno ploskali, drugi so onemeli od začudenja. Bilo pa je tudi nekaj bojazljivcev, ki so se umaknili, ko so slišali partizansko pesem.

Približno pri bivši trgovini Urbanc smo končali s prvo pesmijo in začeli: »Nabrusimo kose!«

Povsod so se ljudje ustavljali in mnogi so nas pozdravljali, čeprav nas niso poznali. Zavili smo pred škofijo. Takrat se je ravno končala maša zadušnica za belo- in plavogardiste, ki so padli v boju s partizani v Grčaricah, in njihovi svojci so se usuli iz cerkve. To je bil cvet slovenske reakcije, ki ni ničesar sovražila tako kot borce, ki so se upirali okupatorjem in domačim izdajalcem.

»O, čujte nas, mi smo prodani!« jim je zadonelo nasproti s tako silo, da so odmevali naši glasovi od zidov in grajskega hriba.

Tistim, ki so prihajali iz cerkve, je bilo, ko da jih je kdo z bičem udaril v obraz. Naše besede so jih obtoževale in hkrati izzivale v trenutku, ko so objokovali svoje mrtve in se pred bogom zakleli, da se bodo še ostreje bojevali proti vsem, ki se niso pustili prepričati v voz njihovega izdajstva.

Mladi, stari, moški, ženske, vsi so se kot risi zagnali ter s svojimi dežniki mahali po naših glavah in hrbtih, kamor je pač padlo. Z udarci pa so padale po nas tudi njihove psovke. Seveda nismo mirno sprejeli ne enega ne drugega in nekaj dežnikov je ostalo polomljenih na bojišču.

Švabi, ki niso vedeli niti, kdo so naši napadalci niti kaj pojemo, so nas sprva celo bralnili pred njimi. Toda izdajalci bi ne bili izdajalci, če ne bi bili opozorili Nemcev, da varujejo »bandite«, ki še celo pod njihovim varstvom pojejo partizanske pesmi. Takoj se je stvar obrnila in Nemci so nam prepovedali peti.

Peter Bratkovič

DOPOLNILO

Priznajmo, kar je treba priznati: tudi nam kdaj pa kdaj »zagode« nič kaj spoštovani tiskarski škrat! Tako nam je »zagodel« v članku »Avala — simbol padlih«, objavljen v 1. številki, in mora biti v peti vrsti takole: »...sultan Mohamed II., osvajalec Carigrada, leta 1458 majhno utrdbo, ki so jo uporabljali...«.

Tudi v letošnji 2. številki v članku »Zanimivo je vedeti«, na strani 79, 2. kolona, 4. vrsta, se je poigral tiskarski škrat! Pravilno se mora tu glasiti: »...je predlagal, naj bi gospodarski svet OLO Slovenjega Grada predvidel...«

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Tudi danes je potrebna odločna beseda bivših borcev!

Pred III. kongresom Zveze borcev narodnoosvobodilne vojne Jugoslavije, ki je bil 27. in 28. aprila letos v Ljubljani, so opravili vse okrajne organizacije Zveze borcev v Sloveniji svoje letne občne zbornice. Z razliko od lanskimi, so bili letošnji občni zbori izrazito delovnega pomena. Kakor vsako leto, tako so tudi letos na teh občnih zbiorih sprejeli nove naloge za tekoče leto. Nikjer pa niso volili novih okrajnih vodstev, ker bodo le-ta ostala toliko časa, dokler glede na novo teritorialno razdelitev ne bodo določena nova območja bodočih organizacij ZB. O vsem tem pa odslej razpravljajo posebni iniciativni odbori pri bodočih komunah.

Znano je, da ima vsak letni občni zbor neko ustaljeno obliko. Toda ustaljeno samo na zunaj, ki se izraža, recimo: v izvolitvi določenih komisij, poročilu predsednika, tajnika, razgovoru, v točki razno itd. Povsem drugače pa je, razumljivo, z vsebino občnih zbiorov. Zakaj le-ta je izraz dejavnosti neke organizacije, njenega življenja in dela, ki se konec koncev mora povsem izraziti prav na občnem letnem zboru, to je tam, kjer se podaja obračun o vsem, kar je bilo storjenega, o uspehih, a tudi o napakah. Povsem razumljivo je, da vse to velja tudi za organizacijo Zveze borcev, katerih okrajne organizacije so tudi letos polagale obračun dela.

Zakaj tak uvod k prispevku, ki naj govori o letošnjih občnih zbiorih okrajnih organizacij Zveze borcev? Zakaj...? Predvsem zato, ker so bili letošnji občni zbori sicer po zunanji obliki enaki lanskim, po vsebini pa — popolnoma drugačni. To velja sicer vsaj za večino zbiorov. Če so namreč prejšnje leto skoraj vsi občni zbori izzveneli kot običajen sestanek, ki se je včasih dolgo zavlekel, je bilo letos čutiti, da so bile to izrazito delovne konference. Vsaj tako lahko trdimo za občna zbora v Sežani in Postojni.

Delovne konference? Da! Kajti poročili predsednikov okrajnih odborov ZB v Sežani (Janko Valentinčič) in v Postojni (Janez Kranjc) sta zajeli vse, kar je bilo sploh mogoče. Kako naj si sicer predstavljamo življenje in delo organizacije v okraju, sodeč ga po po-

ročilu, kot tako, da so osnovne organizacije delale in da sta poročili prav zaradi tega bili popolni in vsebujoči sleherne, na videz še tako drobne in nepomembne podatke. Razen tega pa, seveda, tudi kritične pripombe na račun tistih redkih osnovnih organizacij, ki so stale prekrizanih rok in čakale na navodila »od zgoraj«. Da, tak primer je v občinskem odboru v Podgorjah, kjer v enem letu niso imeli niti enega sestanka in niso pobrali niti denarja za članarino. Zaradi takega stanja so morali dosedajni občinski odbor — razpustiti. Žal imajo tudi v postojnskem okraju tri take organizacije, ki samo čakajo... Preveč bi bilo, če bi hoteli naštetati vse ali pa vsaj glavne uspehe obeh okrajnih organizacij, še zlasti, če bi podatke pobrali iz obeh poročil. Nekaj podobnosti imata sicer obe poročili (eno sicer omenja in govori več o teh in teh uspehih, drugo pa spet o drugih). Pri tem pa je najbolj važno to, da načenjata in obravnavata — isto problematiko. Seveda spet z razliko, da je, recimo v sežanskem okraju, težišče pri postavljanju spomenikov NOB, pri izdajanju raznih potrdil in skrbi za otroke padlih, v postojnskem pa vprašanje obnove, skrbi za bivše borce itd. Drugače pa pri problemih, ki jih imata obe organizaciji, razlik ni. Morda v tem, da znajo v Postojni vedno kmašu »pritisniti« na tisto ključko, kjer se bodo vrata gotovo odprla (primer, da so tu uspeli vnesti za 376 otrok padlih borcev, ki obiskujejo šole, kar 10 milijonov

dinarjev v proračun okrajnega ljudskega odbora), ali pa da so v Sežani zelo temeljiti pri izdajanju raznih potrdil.

Konec koncev pa poročili nista bili na obeh letnih občnih zbiorih predvsem osnova za razgovore, ki so izzveneli v izrazito delovni značaj. Ker je problematika obeh okrajnih organizacij ista, z razliko, kot že omenjeno, da tu izbija ta, tam druga bolj, bi bilo kaj težko obravnavati delo, ki so ga opravili delegati (v Sežani okoli 40, v Postojni okoli 60) ločeno. Ni bilo isto ali enako, temveč podobno, v obliki razgovorov... Še več! Postavljali so določena stališča, vpraševali, dopolnjevali. Samo primer! V sežanskem okraju (kar pa velja tudi za postojnskega) je imelo od 252 štipendistov (to so otroci padlih borcev) 76 otrok v letošnjem prvem polletju slabe ocene. Kako odločna in pametna beseda je bila beseda, naj bi končno tudi pogledali, zakaj tako slabi uspehi. A tudi, da bi v posvetovanju s prosvetnimi kadri ugotovili, če morda vsi ti, ki imajo najslabše ocene, ne sodijo v šole. Ker bi bilo končno nepravilno, če bi nekoga silili v šolo, sam pa zanjo nima veselja ali talenta. Bili so namreč primeri v Sežani, da so nekateri teh otrok, ki so jih silili v šole, kar ušli iz šole in šli raje v gospodarski uk. Razgovori pa so tekli, seveda, tudi o drugih problemih — o skrbi za bivše borce, o graditvi spomenikov, zgodovinski sekciji, o izvenarmadni vzgoji itd.

Tako v Sežani kakor v Postojni so se razgovori na občnih zbiorih sukali tudi okoli problema bivših borcev. Predvsem tistih, ki žive v slabih gmočnih prilikah, da so bolni, da se čutijo zapostavljene, da ne dobe zaposlitve itd. Mnogo manj bi vsega tega bilo, če bi bivši borci vedeli za vse tiste zakone, ki jim zagotavljajo določene pravice. Seveda, ker le-teh največkrat ne poznajo niti osnovne organizacije ZB, jim o vsem tem ne morejo govoriti, še manj pa zatorej

pomagati. In dalje! Mnogim se resnično zgodi krivica, recimo, da nekoga odpuste. Napačno pa bi bilo, če bi enostransko gledali na tak dogodek in takoj, ne da bi prej vso stvar raziskali, obsodili podjetje, ki je bivšega borca odpustilo. Pri vsem tem je treba upoštevati vse okoliščine, tako položaj bivšega borca, kakor tudi stališče podjetja, ker je šele potem lahko nekaj oceniti in upravičeno reči, da se je bivšemu borcu zgodila krivica. Principielna, odločna in jasna beseda bivših borcev pa je vsekakor potrebna, tako, kakor je bila v vojnem času. Ugotovitev, da so organizacije ZB zaradi svojih tekočih nalog včasih le preveč odmaknjene od celotne gospodarske problematike, pa tudi drži. Še več! Mnogi borci so premalo razvili čut za gospodarjenje in mnogokdaj premalo sodelujejo v organih demokratičnega upravljanja. Odtod je lahko razumeti tudi to, da se nekateri bivši borci neupravičeno in zgolj sklicujejo samo na svojo udeležbo v NOB, ne da bi pri tem upoštevali naš celotni gospodarski sistem, ki nujno zahteva od vsakega posameznika določene kvalifikacije. Kako pa doseči pri mnogih bivših borcih določeno kvalifikacijo v poklicu — to

pa je ena izmed nalog ZB. Nikakor pa ne gre pri vsem tem zanikati tudi tega, da v mnogih podjetjih neupravičeno že načelno odklanjajo borce, čeprav imajo le-ti tudi določene izkušnje, prakso in znanje.

Kot že rečeno, o vseh teh problemih so se delegati pogovorili na občnih zbiorih v Postojni in Sežani. In prav to, da so v medsebojnem razgovoru razčistili številne stvari, ki jim niso bile znane, je dalo zboroma delovni pečat. V Sežani so med drugim temeljito razpravljali tudi o obnovi in raznih predpisih za invalide, v Postojni pa predvsem o tem, kako je z ureditvijo grobišč

in s postavljanjem spomenikov. In povsem so soglašali, da je treba pri postavljanju spomenikov iti raje bolj počasi, pa zato postaviti take spomenike, da nas čez nekaj let ne bo sram.

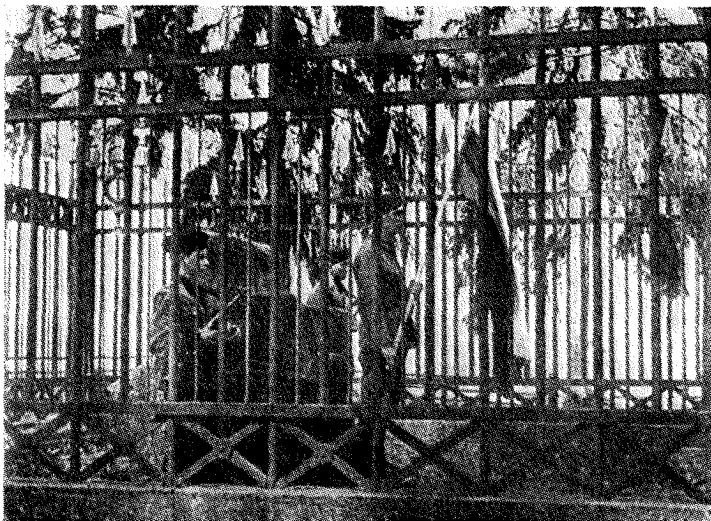
Za konec še to! Nova vsebina okrajnih letošnjih skupščin, ki se je izrazila na teh zbiorih, je vsekakor velik napredek naših organizacij. Doseči pa moramo še to, da bodo podobni delovni pečat dobili vsi sestanki osnovnih organizacij ZB, še zlasti glede na to, da je nalog precej, III. kongres pa je tudi nakazal nove. Med vsemi pa je vsekakor nujna in neodločljiva povečana skrb za izvenarmadno vzgojo ljudstva.

Tradicije NOB — obrabljena fraza?

Pričujoči pripetljaj se je dogodil v Hrastniku. Ker pa ni značilen samo za Zasavje, ampak se v takšnih ali drugačnih oblikah sem pa tja pojavlja tudi drugod, se nam zdi potrebno, da ga zapišemo. Gre namreč za izpad, katerega namen je bil omalovaževati našo revolucijo in njene pridobitve, a cilj življenjsko stisko borca izkoristiti za pritisk nanj. Rudar, borec, ki nima stanovanja,

se je napotil k članu stanovanjske komisije. Rekel mu je, da dobe stanovanje mnogi ljudje, ki se niso borili, medtem ko marsikateremu borcu pogosto stanovanja ne dodele in ga zapostavljajo. Kakor hitro je omenjeni član komisije odprl usta, je bilo videti, da se rudar ni varal in da so bili očitki, ki mu jih je izrekel, več kot osnovani. Predržež (med vojno je bil bajé vermanšaftovec, okupatorjev prirepenik) si je namreč dovolil nesramnost in rudarju približno takole zabrusil: »Kdaj boste prenehali ven in ven poudarjati te vaše obrabljene zasluge. Čas je, da s tem že enkrat prenehaš!«

Ni naš namen zagovarjati veteranstvo, sklicevanje na zasluge in spanje na lavoricah. Strinjamo se tudi z omenjenim članom stanovanjske komisije, da je demokraciji na ljubo treba marsikaj iz preteklosti pozabiti, da se razlike med ljudmi izravna. Toda nikakor ne moremo odobravati njegovih besed, da je treba prenehati omenjati zasluge iz NOB. Mnenja smo celo, da se te zasluge včasih še premalo omenjajo in upoštevajo, zlasti pri merilih, s katerimi se borcem pogosto reže kruh bolj skopo prav zato, ker so borci. Zato, ker ven in ven ne poudarjamo zaslug, so začeli dvi-

Partizani so maja 1945. leta zastražili Gosposvetski stol na Gosposvetkem polju na Koroškem

gati glave tudi ljudje, kakršen je hrastniški vermanshaftovec in vsi ljudje njegovega kova, ki jim je naša družbena ureditev trn v peti, tradicije narodnoosvobodilne vojne pa »preživela in obrabljena fraza«.

Kakor je znano, da na svetu ni demokracije brez zadržkov, tako velja tudi za take ljudi, da jim bodo zavedni državljani morali nataktni brzdo brž ko bodo postali pozabljeni glede svoje preteklosti. Zlasti pa je treba tako z njimi ravnati,

kadar bodo poskušali prikrajševati borce za pravice, ki jim gre do.

Hrastniškega člana stanovanjske komisije, ki o njem pišemo, so poklicali na odgovor na občino, kjer so mu nedvoumno povedali, da je igral na napačne karte. Nam pa se zdi, da je njegova nesramnost s tem milo kaznovana. Takšen človek ne bi smel biti član stanovanjske komisije, saj je s svojim ravnanjem dokazal, da ne more biti niti pravičen niti nepristranski.

Zapisek po kratkem razgovoru

Kočevje nekateri imenujejo moderni slovenski Babilon. In ne neutemeljeno, saj tam žive ljudje vseh jugoslovanskih in drugih narodnosti, sezonski in stalni delavci, zaposleni v gozdu, na kmetijskem posestvu, pri tamkajšnjem gradbenem podjetju »Zidar«... Med nestalnimi delavci so v premoči Prekmurci in Medjimurci, da, celo Hrvati in Bosanci so vmes. Lahko bi rekli, da je »prišlekov« več kot domačinov. To pa je tudi razumljivo, saj so nekdanji »hočevariji«, kmetiski posestniki morali, po brati šila in kopita, ker so jih Italijani izselili z namenom, da to ozemlje kolonizirajo. No, človek obrača, čas pa po svoje obrne: zdaj je tu spet naš življ, ki se sicer še ni ustalil, ki pa bo, čez desetletja morda, pognal korenine in se udomačil.

V kakem drugem okraju bi se zdelo nenavadno, da je predsednik organizacije Zveze borcev »prišlek«, povrhu pa še oficir. V kočevskem pa morda celo ni naključje, da je predsednik Ličan po rodu, kapetan Spiro Žegarac. In z njim so vsi zadovoljni, kar je pravzaprav najvažnejše.

Razgovor s kapetanom Spiro Žegarcem je bil kratek, a jedrnat. V njegovem pojasnjevanju ni bilo nikakršnega olepševanja, bila so, kakor pravimo, gola dejstva. Ta pa govore, da kočevska organizacija ZB ni stala križem rok, da je znala pritegniti članstvo in prisluhniti vsem proble-

mom, ki teže borce, in ne nazadnje uveljaviti svoj ugled pri oblastnih organih, bodisi, da je prodrla s svojimi zahtevami glede zagotovitve proračunskih sredstev za otroke padlih borcev, bodisi da se je uveljavila kot ena najdelavnejših množičnih organizacij, kar je moč videti tudi iz izredno visoke udeležbe na vseh sestankih, a zlasti na letošnjih občinskih občnih zbiorih.

»Ali so vaše komisije izpolnile svojo vlogo? — sem ga vprašal.

»Če se ustavimo najprej pri komisiji za prošnje in pritožbe,« je začel predsednik Žegarac, »lahko ugotovimo, da je bila ta prav tako uspešna kot komisija za otroke padlih borcev. Njen največji uspeh je bil, da se je dokaj pravilno lotila svojih nalog, da si je namreč ustvarila precej natančen pregled nad zaposlitvijo, delom in življenjem svojega članstva, nato pa po temeljiti analizi socialnega in družbenega položaja borcev začela izvrševati svoje poslanstvo. Lotila se je, na primer dovolj zahtevnega problema »socialne zaščite«, dajanja pojasnil članstvu glede zakonitih pravic, ki mu gre do po zakonskih predpisih. Tako smo 60 vdovam omogočili, da so uveljavile svoje pokojninske oz. invalidninske pravice, za nekatere borce, ki so jih (izkazalo se je, da po krivici) obtožili nemarnega opravljanja službe, pa dosegli, da so dobili zadoščenje. Vsem tem

tovarišem so podjetja celo morala izplačati skupaj okrog 180.000 din odškodnine, kolikor so bili prikrajšani za zaslužek po odpovedi delovnega razmerja oziroma uvedbi sodnega postopka.«

V zvezi s skrbjo za otroke padlih borcev je tov. Žegarac dejal, da je bila kočevska dopolnilna šola uspešno zaključena, njeni slušatelji pa vključeni v nadaljnje šolanje oziroma zaposlitev. Za obleke absolventom te šole je odbor izdal okrog 250.000 din. V kolikor v pošte za to šolo prihajajoči otroci niso odšli v dopolnilno šolo Podsmreka, so torej vsi dobili službe ali odšli v uk. Tudi ta problem je bil potemtako zadovoljivo urejen.

»Naš odbor,« je dodal tov. Žegarac, »se zanima tudi za tesnejše stike med svojim članstvom in člani ZB iz drugih okrajev, ki so se za časa NOB na Kočevskem borili. tako smo lani sprejeli in dostojno pogostili borce iz Kopra, ki so si med drugim ogledali Šeškovo dom, muzej NO v Kočevju in napredna kočevska kmetijska posestva. Odveč je pripomniti, da takšna srečanja ostanejo v nepozabnem spominu slehernega borca, da utrjujejo tradicije NOB in tovarišstvo med članstvom.«

Nazadnje sem vprašal še, kako pospešuje kočevski odbor ZB izvenarmadno vzgojo kot eno najvažnejših tekočih nalog. »Glede tega,« je pojasnil kapetan Žegarac, »smo precej na slabem. Resda se je koordinacijsko telo že sestalo, predstavniki organizacij, ki ga sestavljajo, pa pogovorili o letošnjem taborjenju mladincev predvojaške vzgoje. Sklenili so tudi, da bodo predavali rezervni oficirji, ki najbolje ovladajo vojne veščine, prihajali pa na obisk politični in kulturni delavci, ki bodo mladini posredovali važna politična predavanja, pripovedovali spomine iz NOB itd. Vendar o kakem sistematskem delu koordinacijskega telesa nikakor ni moč govoriti. Ko se bomo sestali vdrugič ali tretjič, bo gotovo drugače...«

Precej šibka je tudi zgodovinska komisija. Odborniki pravijo, da ni človeka, ki bi organiziral zbiranje kronik,

Ruševine gradu v Kočevju, slikano maja 1945

zgodovinskega gradiiva in podobno.

Kot kaže, je kljub navedenim pomanjkljivostim kočevska organizacija ZB med najboljšimi. Njene uspehe je nedvomno pripisati tesnim stikom z oblastnimi organi in osebni požrtvovalnosti odborikov. O ugledu kočevske ZB nedvomno priča tudi dejstvo, da bodo letos štipendisti ZB iz rednih okrajnih proračunskih sredstev prejeli skupaj 14 milijonov din, kar gotovo ni majhna stvar, če upoštevamo, da je kočevski okraj med pasivnimi in potemtakem težko utrpi tudi vsako manjšo vsoto. Po besedah tov. Pirnata, predsednika OLO, ki je obenem tudi predsednik komisije za otroke padlih borcev, so vsi za uk sposobni in učne pomoči potrebni otroci padlih borcev v kočevskem okraju evidentirani in že prejemale pomoč. To pa je tudi eden izmed uspehov, ki jih kaže za beležiti.

Borci — to ni pravičen odnos!

Že dobri dve leti sestavljajo občinske organizacije Zveze borcev v Sloveniji občinske kronike za čas narodnoosvobodilne borbe in življenjepise padlih borcev, talcev in žrtev fašizma iz posameznih občin.

Koliko dela, naporov, marljivosti in požrtvovalnosti je potrebno za te kronike in življenjepise, vedo le tisti, ki to delajo. Kajti pri tem gre za točne navedbe podatkov, tako krajev, dogodkov in časa, pri padlih borcih pa za točen prikaz njihovega življenja in vsega njihovega revolucionarnega dela. In zakaj je za vse to nujno navesti točne podatke? Samo za to, ker so vse te kronike del zgodovine naše preteklosti. Zgodovina pa ne sme biti ponarejena! Sto in sto ljudi širom po Sloveniji dandanes pomaga pri sestavljanju kronik in življenjepisov. Sto in sto ljudi, ki brskajo po svojem spominu, da pri tem ne bi ničesar pozabili, da ne bi kaj napačnega navedli. Razumljivo pa je, da oni tudi vsega ne morejo vedeti, da jih je spomin tu ali tam zapustil. Zato je tudi razumljivo, da osnutke občinskih kronik, preden jih oddajo, preverijo na tak način, da jih pošiljajo tovarišem, ki so v teh občinah ter bližnji okolici vodili vstajo ali bili med prvimi organizatorji, ki so se na teh območjih med NOB dlje časa zadrževali itd., pa sedaj ne živijo več v teh krajih. Res, pameten način, saj ti tovariši lahko marsikatero stvar dopolnijo in popravijo. Vendar je bilo že večkrat slišati na račun tovarišev, ki sprejmejo v pregled take kronike, opazke. Dogaja se nam-

reč, da ti tovariši sprejeti osnutek kronike vrnejo, ne da bi kaj dodali ali dopolnili. Na zadnjih letnih občinskih zborih organizacij ZB so o teh nepravilnih odnosih starih borcev do občinskih kronik mnogo govorili. Saj drugače take odnose tudi ni imenovati! Mar stari borci, ki dobe osnutke občinskih kronik, res ne čutijo toliko odgovornosti, da bi se zavedali, da bodo tudi oni krivi, če občinska kronika ne bo točna in popolna? Mar jim je danes res vseeno, kako bo iz njihovega kraja obdelana zgodovina NOB? Mar res ne čutijo s tistimi tovariši, ki so bili prav tako kot oni sami v borbi z njimi, da bi jim sedaj pomagali...? Naj bo tako ali tako, eno drži: sleherni je odgovoren, da tudi sedaj s svojimi močmi pomaga pri pisanju občinskih kronik! Vsaka, tudi najmanjša podrobnost, ki jo velja zapisati v kroniko, je del zgodovine. Seveda, če bi na to pomislili tovariši, ki imajo včasih nepravilen odnos do pisanja kronik, vsekakor ne bi zavračali nepregledanih kronik, temveč bi skušali le-te dopolniti tako, da bi bile čim bolj popolne. Še več! Da bi bile tudi čim prej napisane. Zavedati se moramo namreč, da nam spomin vsak dan bolj peša in da iz dneva v dan pozabljamo na stvari, ki so bile v času NOB pomembne, pa bi jih kazalo nujno vnesti v občinske kronike. Mi vsi nosimo odgovornost za to, da bodo občinske kronike in življenjepisi padlih popolni, zatoorej je tudi naša odgovornost, kakšen odnos imamo sedaj, ko jih sestavljamo, do njih!

B. A.

ZANIMIVO JE VEDETI

Notranjski muzej v Postojni, ki ga vodi Leon Vilhar, bo meseca maja razstavil v številnih izložbah v Postojni najvažnejše gradivo iz narodnoosvobodilne borbe, nanašajoče se na to področje. Razstava bo v okviru proslav ob desetletnici osvoboditve.

Obsežnejša knjiga s snovjo iz narodnoosvobodilne borbe, ki bo izšla letos v založbi Glavnega odbora ZB NOV Slovence, bo knjiga koroskega partizana Karla Prušnika-Gašperja: »Gamsi na plazu« (Zapiski in spomini).

Že leta 1949 so v Bretnici (prej Rajhenburg) razmišljali o postavitvi spomenika, ki naj bi stal tik ob glavni cesti pod gradom v Bretnici. »Skozi« nekdanje taborišče na tem gradu je šlo namreč med zadnjo vojno nad 30.000 Slovencev, ki so jih Nemci potem preselili. Kot rečeno, že leta 1949 so imeli za spomenik pripravljene tudi načrte, vendar je bilo nadaljnje delo iz raznih razlogov odloženo. Zdaj pa je odbor Zveze borcev v Bretnici znova začel akcijo za spomenik slovenskim izgnancem, pregnancem in izseljencem. Tokrat je odbor ZB naprosil tudi vse preživele iz tega taborišča, da bi odboru sporočili svoje želje in nasvete glede bodočega spomenika, a tudi, da bi pomagali pri zbiranju sredstev za spomenik. Vsekakor je ta pobuda popolnoma na mestu!

Čeprav je že deset let od osvoboditve — še vedno so primeri, da svojci ne vedo, kdaj so padli njihovi člani družin, a tudi, kje so pokopani. Lahko rečemo, da smo v reviji »Borec« v zadnjih letih že mnogim svojcem nehoti pomagali, da so izvedeli za grobove svojih dragih. Kako? V kakem spominskem prispevku so brali, recimo, ime svojega sorodnika, ki je padel, se obrnili na avtorja tistega prispevka in kmalu je bilo vse poja-

njeno. Nekaj podobnega se je pripetilo tudi letos konec marca. V letošnji prvi številki je Rado Pušenkaj opisal borbo pri Zaluku (stran 4) in med drugim tudi omenil ime tovarišice Vide, katere rodbinskega imena pa se ni mogel več spomniti. Vedel je le to, da je bila doma nekje pri Litiji. Brat pokojne Vide, Janez Petje-Jovan, ki se je meseca marca oglasil v našem uredništvu, pa je dejal, da je Vida njegova sestra. Še več! Da je komaj zdaj, po desetih letih, čeprav je že takoj po osvoboditvi poizvedoval o smrti svoje sestre, izvedel, kdaj in kje je padla. Res, partizanka Vida je Mimi Petje iz Zavrstnika pri Litiji, ki je bila kot mladinska aktivistka iz litijskega terena poslana leta 1944 na ljutomersko področje, kjer je tudi padla. Vsekakor so sorodniki pokojne Vide tovarišu Radu Pušenkaju iz Maribora zelo hvaležni, da jim je zdaj povedal, kdaj in kje je padla njihova Vida.

Na zadnjem sestanku Okrajnega odbora Zveze borcev v Novi Gorici so med drugim ugotovili, da zaradi nedelavnosti nekaterih osnovnih organizacij ZB še do danes nimajo točnega pregleda, koliko članov šteje novogoriška organizacija Zveze borcev. Posebna komisija bo proučila to stanje in predlagala ustrezno rešitev.

tamkajšnjih bivših borcev, izraža vse spoštovanje do pokojnega Borisa Kidriča, na katerega spomin je živ pri vseh narodih Jugoslavije.

Pri Titogradu, na hribu Gorica, postavljajo 151 padlim narodnim herojem iz Črne gore velik spomenik. Spomenik gradi republiški odbor Zveze borcev. Spodnji del kostnice bodo zgradili iz belega kamna, notranjost mavzoleja pa bo obložena z rdečimi ploščami. Pri vходу bosta dva bronasta kipa partizanov. V ta mavzolej bodo prenesli posmrtno ostanke črnogorskih herojev.

Mirna peč na Dolenjskem je letos 16. marca že tretjič praznovala občinski praznik, kot spomin na dan, ko je leta 1942 odšlo iz te občine nad 80 borcev k partizanom. 50 od teh, ki so šli tega dne v borbo, se ni več vrnilo. Sicer pa je dal mirnopedski sektor mnogo borcev in aktivistov, med njimi sta bila dva: Ivan Kovačič-Efenka in Stane Potočar-Lazar, proglašena za narodna heroja.

Organizacija Zveze borcev »Krim« v Ljubljani (na Dolenjski cesti) je že lani sestavila poseben odbor, ki naj bi vodil vsa dela v zvezi s postavitvijo spomenika na ljubljanskem strelišču ob Dolenjski cesti, kjer so italijanski fašisti ustrelili prve talce.

Akcijo za spomenik nadaljujejo tudi letos, vendar bodo odkrili spomenik komaj prihodnje leto.

Svojevrsna je bila letošnja proslava občinskega praznika v Šentjurju pri Celju. Na svečani akademiji, ki so jo v spomin na borbe kozjanskega odreda na področju Resevna leta 1945 pripravili kmetijska šola, šolska mladina in pevski zbor kulturnoumetniškega društva

Šentjur, je nastopil tudi domači kronist Alojz Rozman, ki je vzbudil obilo zanimanja s slikovitim pripovedovanjem o dogodkih iz NOB na področju šentjurske občine. Svojevrsna proslava je močno odjeknila med ljudmi, kar priča, da je kronistično pripovedovanje uspela oblika praznovanja, sevé, če je kronika dobro pripravljena in zanimivo pripovedovana.

Novi odbor Zveze borcev v Mengšu je sklenil, da bodo v Mengšu postavili skupen spomenik vsem padlim borcem narodnoosvobodilne borbe. V Toplah pa bodo odkrili spominsko ploščo.

Izvenarmadna vzgoja v Bosni in Hercegovini dobro napreduje. V Mostaru, glavnem mestu Hercegovine, spčetka niso kaj prida storili, ker jim ni bila jasna vsebina dela. Potem ko je začelo delovati koordinacijsko telo, sestavljeno iz predstavnikov organizacij, ki so izvenarmadni vzgoji najbližje, so se šele pokazali prvi uspehi. Avto-moto klub je usmeril svojo dejavnost v spoznavanje državljanov s tehniko in je v tromesečnem tečaju usposobil za vozače okrog 160 prebivalcev. Prav tako delavni so tudi Aero-klub in klub brodarjev.

V Sunji na Hrvatskem so začeli akcijo za postavitve spomenika žrtvam fašističnega oziroma ustaškega terorja. Spomenik bodo namestili v parku, ki ga urejajo blizu želez-

niške postaje. Tjakaaj bodo prepeljali tudi posmrtno ostanke 800 ljudi, ki so jih ustaši zverinski pobili nedaleč od Sunje.

Iz Skoplja poročajo, da se čedalje več tamkajšnjih podjetij priključa za patronat nad otroki padlih borcev. V prvem mestnem rajonu, ki do pred kratkim ni štípndiral niti enega otroka padlih borcev, so podjetja podelila učne podpore 32 otrokom padlih borcev, vrh tega

pa je prejelo štipendijo iz sklada Centralnega odbora ZB še 15 otrok. Podjetja podeljujejo štipendije iz svojih rezervnih skladov. Zanimivo in pohvalno pa je, da so prevzela tudi patronat nad njimi, se pravi, moralno skrb za njihov razvoj in napredek.

Lani so organizacije Zveze borcev v sezanskem okraju izdale okoli 400 potrdil za svoje člane, ki so sodelovali v narodno-osvobodilni borbi. Ta potrdila namreč bivši borci potrebujejo za priznanje let, ki so jih prebili za časa NOB, da se jim štejejo v službena leta oz. za pokojnino.

Tudi v letošnjem letu bodo organizacije Zveze borcev v Sloveniji odkrile več spomenikov. Tako bodo meseca maja v Dragatušu odkrili spomenik 74 padlim borcem, v Zapudju pri Dragatušu spomenik 8 talcem, ki so bili ustreljeni leta 1942 (odkritje bo 19. avgusta), na Belčjem vrhu bodo v začetku maja odkrili spominsko ploščo aktivisti Fani Gašperin, ki so jo leta 1944 ujeli Nemci in ustrelili, 22. julija bodo v spomin na večjo borbo med fašisti in partizani, ki je bila leta 1942, obeležili kraj v Zeleni jami pri Kvasici, na meji med Hrvaško in Slovenijo. Razen v Beli krajini bodo spomenike odkrili letos, zlasti okoli 22. julija, tudi drugod v Sloveniji. Med njimi v Polhovem gradu, v Moravčah, v tovarni "Titan" v Kamniku, na Urhu pri Ljubljani, v Dobravljah pri Ajdovščini, na Predmeji, v Stora-rah, na Pokljuki in drugod.

V kočevskem okraju so evidenco učne podpore potrebnih otrok padlih borcev spopolnili tako, da so med drugim po občinah zapisali nekakšen natečaj, v okviru katerega so se potem s prijavi prišlo glasila kandidati. Zanimivo je, da v kočevskem okraju podpirajo tudi socialno šibke osnovnošol-

ske otroke. Skupno so lani dali štipendije 420 učencem, dijakom in študentom. Višina štipendij je bila od 800 do 5000 din, deležni pa so jih bili večinoma nižji gimnazijci. Značilno za Zvezo borcev kočevskega okraja je, da dela roko v roki z lokalnimi organi, pri katerih

njena beseda precej za-
leže. Tako je letos ZB kljub pičlim proračunskim sredstvom (kočevski okraj je namreč med pasivnimi okraji) uspela za otroke padlih borcev oz. za njih štipendiranje zagotoviti 14 milijonov din. Če upoštevamo, da znaša vsota vseh proračunskih investicij okraja in okrajnih podjetij 72 milijonov, je 14 milijonov din za štipendije otrok padlih borcev velika vsota in zgled, ki naj bi ga drugi okraji posnemali. Zasluga za to gre predvsem tovarišu Pirnatu, predsedniku OLO, ki je obenem tudi predsednik komisije za otroke padlih borcev.

V trboveljskem okraju je skrb za otroke padlih borcev, zato bi bilo tudi pričakovati, da bodo učni uspehi vsaj povprečni. Vendar temu ni tako! Kljub temu, da sleherni za uk nadarjeni otrok padlega borca prejema primerno učno podporo, je analiza učnih uspehov v prvem letošnjem polletju pokazala, da so uspehi slabši kot lani v tem razdobju. Ker so sredstva za štipendije težko priborjena in jih lokalni organi spriču nujnih gospodarskih nalog je s težavo izdajajo, organizaciji ne sme biti vseeno, kako so naložena. Zato so delegati na nedavnem okrajnem obnem zboru sklenili, da bodo proučili vzroke slabih učnih uspehov in po potrebi preskrbeti otrokom inštruktorje.

Nedavno je bil v ljubljanskem klubu poslanec posvet predstavnikov množičnih političnih in športnih organizacij, na katerem je poročal tovariš Mitja Ribičič o koordinacijskem telesu za izven-

armadno vzgojo. Navzočim je očrtal vlogo tega telesa za vojno izobraževanje ljudi, vloge centrov za izvenarmadno vzgojo in idejni pomen izvenarmadne vzgoje, ki jo je označil kot faktorja, ki naj vzgaja državljane v patriotskem, obrambnem duhu. V razpravi, ki je sledila izvajanju tov. Ribičiča, so sodelovali predstavniki omenjenih organizacij, kakor tudi zastopniki naše Armade. Zlasti zadnji so naglašali potrebo po večjem priglavljanju mladincev za vojne šole, pri čemer so omenjali, da se slovenski mladinci prijavljajo večidel za letalstvo in mornarico, medtem ko v druge, tudi zanimive vrste vojaškega študija, ni zaželenega dotoka. Predstavniki športnih organizacij pa so priporočali, naj se mladina v večjem številu udeležuje v raznovrstnih športnih panogah, ki krepe kondicijo in posredno obrambno sposobnost. Opozarjali so, da so porazni rezultati zdravstvenih pregledov v Armadi in po šolah dokazali, da mladina slabo goji šport, kar slabi njeno zdravje in fizično stanje.

Opaziti je, da mnogi ljudje, pa tudi nekateri naši časopisi, ne ločijo predvojaške vzgoje od izvenarmadne. Zato se nam zdi potrebno poudariti razliko in različno vlogo obeh vzgoj. Medtem ko je prva, predvojaška vzgoja, obvezna in namenjena za mladino, ki še ni izpolnila svoje vojaške obveznosti, temelji izvenarmadna vzgoja na načelih prostovoljnosti in patriotskega duha. V drugem primeru gre potemtakem za vzgojo, ki je namenjena predvsem odraslim, ki žele spopolnjevati znanje, pridobljeno v vojnih enotah, na orožnih vajah itd. Seveda ni mogoče zanikati povezanosti med obema vzgojama, saj se njuni nalogi često prepletata. Tako na pr. vojaški centri ne bodo le popriše za pridobivanje vojnega znanja odraslih, ampak tudi shajališče za mladino, ki bo

tam dobivala potrebno literaturo in znanje vojnih veščin. Prav tako je naloga izvenarmadne vzgoje, da se briga za pravičen razvoj predvojaške vzgoje, in to prek mladinskih in drugih predstavnikov, članov koordinacijskih teles.

Doslej so v postojanskem okraju proglasili že v 12 občinah svoje občinske praznike, kot spomin na najpomembnejši dan iz NOB v tistem kraju. Le tri občine, in sicer: Jeršane, Jablanice in Knežak nimajo še določenega svojega občinskega praznika. Zanimivo pa je omeniti, da so v Pivki izbrali 27. april za svoj občinski praznik, kot spomin na 27. april leta 1945, ko je bila Pivka osvobodjena. Kot rečeno, zanimivo zato, kot da v tej občini nimajo drugega bolj pomembnega dneva iz NOB. Čeprav, razumljivo, je tudi ta pomemben, vendar iz njega ni prav nič razvidno, da so v času NOB v občini Pivka sploh prebivalci delali in v za NOB. Temu pa, spet razumljivo, ni tako!

Zadnji pregled v vojni požganih in porušeni domov ter gospodarskih poslopij, ki ga je opravila lani posebna komisija v sezanskem okraju, je pokazal, da bi bilo potrebno še 888 lastnikom dati kredit za obnovu. Od teh pa je bilo 233 nujnih primerov. Izvršni svet Slovenije je zato lani dodelil tem nujnim primerom okoli 52 milijonov dinarjev kredita, v prepričanju, da bodo vsaj za začetek del imeli prosilci nekaj. Tako je bilo vsaj pričakovati. Vendar je 18 prosilcev denar zavrnilo, češ da jim je to premalo. Pravzaprav tu ni skoraj potrebno razlagati, da so tisti, ki so kredit zavrnil, škodovali sami sebi. Kajti bolje je, da bi vzeli prvi kredit, ker bi potem iz tega fonda lahko dobili nov znesek. Nič čudno ni potem, če so lani v sezanskem okraju izrabili za obnove v vojni požganih in porušeni domov komaj 24 milijonov dinarjev!

Sleherno popuščanje se maščuje

Navadno pravimo, da so občni zbori pregled dela in uspehov, nekakšna revija dejavnosti. Toda, če ti zbori potekajo le v znamenju poročil, ne da bi zborovalci govorili v razpravi, se nam zdi, da niso uspeli. Poročila je namreč mogoče napihniti, natpati s številkami in samohvalnimi dejstvi, med tem ko je nenapisana beseda zborovalca bolj živa in prepričljiva.

O letošnjih občnih zbora okrajnih odborov ZB lahko rečemo, da so se odvilni prav z bogato razpravo, z obravnavanjem aktualnih pojavov v okrajih in s trdno voljo, še bolj okrepiti organizacijo in jo uvrstiti med naše najdejavnejše politične organizacije. Hkrati je treba ugotoviti, kar so delegati s številno udeležbo nedvomno dokazali, da Zveza borcev med ljudmi uživa sloves, dalje, da si je članstvo Zveze borcev na jasnem, kakšen je njegov program in da ni državljana, ki vsestranske dejavnosti te organizacije ne bi poznal in je znal ceniti. Organizacija Zveze borcev je vsekakor prodrla. Prodrla je zaradi vzorne skrbi za otroke padlih, zaradi čuvanja tradicij, ki so ljudem ljube in ne nazadnje zaradi borbenega tovarištva in povezanosti ter enotnosti svojega članstva zlasti glede zavzemanja za napredna stališča.

Letošnji zbori, zlasti v Črnomlju in Trbovljah, pa so opozorili tudi na pomanjkljivosti in slabosti, ki jih bo treba odpraviti. V Črnomlju so zborovalci obsodili škodljive prepire med člani, ki rušijo ugled organizacije in krepe vpliv nekaterih spletkarskih duhovnov in drugih nam ne naklonjenih sil. Ponekod v Beli krajini se je namreč zelo razpaslo tako imenovano »solunaštvo«, ki se često kaže v prav smešnih oblikah. Tako je ponekod predmet srditih debat in zamer vprašanje, kdo je prej šel k partizanom, kdo ima več zaslug in kdo manj, itd. Seveda, tudi posledice takšnih in podobnih razdorov niso izostale. V Črnomlju se

je, na primer, s takšnim stanjem med borci okoristil bivši veletrgovec, ki mu je bila po vojni zaplenjena imovina, ko so ob priliki požara v njegovih skladiščih odkrili ogromne zaloge maščobe in drugega blaga, in to v času, ko je bilo za hrano precej tesno. Jasno je, da takega človeka ne moremo imenovati zavednega, niti socialnega. Prav ta špekulant pa je zdaj, ko ga je minilo sleherno upanje, da bi še kdaj dobil povrnjeno premoženje, začel pritiskati na drugačne registre. Zdjaj bi si rad zagotovil pokojnino in to z legitimacijo Zveze borcev. Ta pojav sam po sebi niti ni nerazumljiv, nerazumljivo je le to, da so mu prošnjo za dvojno štetje let med okupacijo podpisali in jo priporočili v rešitev člani Zveze borcev, ki so bržda pozabili njegovo dvoletnost in ga s svojo nedoslednostjo še vzpodbujajo, da svojo dvoletnost še nadaljuje. Med tem ko se člani ZB kosajo, kdo je prej začel delati revolucijo, pa je začel močnejše delovati še en človek, ki se je doslej na videz potajil, črnomeljski kaplan. Razširjati je začel svoj vpliv na najbolj občutljivem družbenem področju, na mladino. Po vzoru bosenskih kolegov si je omislil vabo, pevski zbor. Ljudje pravijo, da ne bi bilo nič čudnega, če bi učil mladino igrati tudi šah ali brcati žogo. Te posvetne reči gospodu kaplanu ne delajo preglavic, niti predsodkov, zlasti če je moč z njimi pridobivati izgubljene ovčice. Tako je torej s tem v nekdanji partizanski prestolnici, v središču Bele krajine.

Vsako popuščanje se maščuje, so ugotovili delegati in sklenili, da bodo zastavili vse sile, da se navedene pomanjkljivosti odpravijo. Glede skrbi za otroke padlih, ki je bila predmet razprav na obeh občnih zbora, so ugotovili, da je vzorna. Priporočali pa so, da se je treba močnejše zanimati za učne uspehe učeče se mladine, ki so zlasti v trboveljskem okraju letos v prvem polletju slabši kot lani. Do-

gnati je treba tudi vzroke za takšno stanje, še posebej, ker ti otroci prejemajo štipendije in konec koncev organizaciji ne more in ne sme biti vseeno, kako so sredstva, ki jih težko žrtvujejo oblastni odbori, porabljeni in naložena.

Večji del razprav je bilo posvečenih namestitvi borcev in njihovi prenizki ravni strokovnosti, ki je pogost vzrok za malodušje. Govorniki so naglašali, da nekateri borci kažejo premalo volje, da bi se spopolnjevali tako glede strokovnosti, kakor tudi v splošnem izobraževanju. Zaradi tega mnogi ne dohajajo časa, ali pa celo ne razumejo razvoja naše družbene stvarnosti. Navajali so tudi možnosti za tako imenovano prekvalificiranje na delovnih mestih samih, ki so poleg študija na predvidenih vzporednicah osrednjih oz. strokovnih šol, za borce, najbolj učinkovito sredstvo za povečanje izobrazbe in izboljšanje socialnega stanja.

Na koncu je treba še ugotoviti, da so udeleženci občnih zbora z živahno diskusijo dokazali, da so dorasli tudi najtežjim družbenim problemom in da je tako skrb za otroke padlih, kakor tudi za borce same, njihova skupna stvar. V mislih imam namreč enotnost, ki je bila poglavitna oznaka na letošnjih občnih zbora Zveze borcev, tisto enotnost misli in teženj, ki jo pogrešamo v drugih organizacijah in ki ustvarja Zvezi borcev sloves življenjske in med ljudmi najbolj priljubljene organizacije.

Opozorilo na nevarnost poskusov z atomskim orožjem

Po povratku iz Pariza, kjer se je udeležil sestanka Izvršnega odbora Svetovne federacije bivših borcev, je podpolkovnik Miloje Milojevič, podpredsednik te federacije, na tiskovni konferenci govoril tudi o sprejemu resolucije, ki priporoča uporabo atomske energije v mirnodobne namene. »Izvršni odbor,« je dejal podpolkovnik Miloje Milojevič, »je sklenil predložiti ustanovitve posebne komisije v okviru Organizacije Združenih narodov, ki naj bi zbirala poročila na osnovi podatkov iz držav, ki se ukvarjajo z atomskimi poskusi, z eksplozijami, preskuševanjem nuklearnega orožja itd. Namen te komisije naj bi bilo ugotavljanje, kakš-

no nevarnost za človeštvo pomenijo atomske eksplozije, prav tako pa je cilj te komisije, z vsemi takšnimi ugotovitvami seznaniti ostale države.«

Mnogo zanimanja na nedavnem sestanku v Parizu je vzbudil tudi predlog jugoslovanske delegacije, naj Federacija ne bi podeljevala več tako imenovanih nagrad za mir, ki so jih letno prejemale posamezni državniki, temveč več nagrad osebam, ki imajo zasluge za rehabilitacijo bivših borcev. O tem predlogu bodo razpravljali na naslednjem sestanku, trenutno pa ga proučuje generalni sekretar Federacije, ki bo o tem zbral tudi potrebno gradivo.

Postave so, toda ...

BIL JE lep dan. Nebo je bilo čisto, kakor da so ga ponoči oprali in izbrisali. Le rahel severovzhodnik je mčtil. V aprilu je še hladno in na planem tak veter mrzlo sili skozi oblake. Duh mi je bil nemiren, kakor more biti nemiren samo spomladi, ko se prebujajo narava. Z enim samim pogledom bi rad premeril vse te jase, jarke, steze, gozdičke in laze, ki sem jih poznal že od otroških let, pa so se mi vselej kazale v drugačnih podobah.

Glej to bahato hišo nad robom jarka! Iz daljave bi sodil, da si je nekdo postavil grad, tolikšen je njen obseg. Zidovi so debeli in visoki, kakor da so bili sezidani v obrambo proti Turkom. Majhna in vegasta, preprosta vrata pa ti povedo, da je to kmečki dom. Takih je v teh hribih mnogo.

Zame pa je vendarle edinstven. Tistega dne, ko sva z materjo trepetala pred temi vrati, ne bom nikoli pozabil. Bil sem bos in v tanki, strgani obleki. Mrzla burja me je prepihala do kosti. Mati pa je venomer ponavljala: »Mora nama vrniti voziček, saj nisva v njegovem nabirala drv.« Prišla sva namreč prosit, da bi nama gospodar vrnil samotežen voziček, ki ga nama je bil vzel, ko sva

midva po hosti nabirala dračje. Ker si nisva upala v hišo, sva oprezovala pred vrati, če bo kdo prišel na prag. Pes pa se je trgal z verige in je bil že ves zamolkel od laježa.

In druga podoba. Noč. Potrkali smo na okno. Dolgo se ni nihče odzval, kakor da ni bilo v hiši žive duše. Na naše vztrajno razbijanje pa se je končno le oglasil prestrašen glas: »Kdo je?« »Odprite, partizani!« V hiši je zopet vse zamrlo. Toda iz te tišine smo slutili nemir. Vedeli smo, da se sedaj v hiši strahoma sprašujejo, ali naj nam odpro ali ne, ker imajo sinove pri belih, da pa hkrati vedo, da bodo morali odpreti. Vedeli smo tudi, kako preplašeno bo pridrsal gospodar k vratom, bos, hlače bo držal z roko, počasi bo povlekel zapih in jecljaje odgovarjal na naša vprašanja: »Kje pa so sinovi, oče?« »Ni ... ni jih doma.« »Kje pa so?« »Ne ... ne vem.« »Ne veste? Bežite, bežite! Pri belih so, pa si ne upate tega povedati.« In bo brezmočno povsili glavo, kakor da ga je sram. A ne bo, hudiča, prav nič sram, le bal se nas bo. Za njim pa se bo preplašeno stiskala žena, tudi samo napol napravljena. Ve, da bo šel iz hleva

vol ali prašič, pa bo skušala z jekom vsaj to doseči, da ne bomo vzeli najlepšega.

Vse to je že zdavnaj minilo. Ko sem sedaj zagledal kmeta, sedečega pred hišo, sva se oba delala, kakor da nikoli ni bilo nič med nama. »Lep dan imamo, kaj?« me je kmet sam od sebe nagovoril. Obraz mu je bil prijazen, kakor da sva najboljša prijatelja. V očeh pa sem mu vendarle razbral, da me ni vesel in da bi mu bilo ljubše, če bi se ne srečala. In ko sta koj nato prišla po poti nekdanji lesni trgovci Jernejec in nekdanji notar Tomažin, mu je glas zazvenel vse drugače, čeprav ju je nagovoril z enakimi besedami kakor mene: »Lep dan imamo danes, kaj.«

To pa mi ni vzkailo razpoloženja. Kako bi mi ga? Pri belem dnevu lahko hodim po poteh, kjer smo pred nekaj leti mogli hoditi samo ponoči, oprezno in tiho, kakor da smo tatovi. Tu skoraj ni hiše, ki ni imela nikogar pri belih, naša pota so izdajali še psi, ki so se z laježem zaganjali v noč.

Glej ono nizko hišo tik ob poti. Med vojno se nam je zdela kakor sovražnikov bunker, njene stene in sence so bile kakor ustvarjene za postavljanje zased. Nismo se je mogli izogniti z ovinikom, ker je bil pod potjo strm breg. Zato smo skoraj vselej potrkali na okno, kakor da nevarnost izživamo. In vselej so nam takoj odprli. »Kaj pa bi radi?« Če bi bili naši ljudje, bi jih prosili za kosček kruha. Tako pa smo oblastno ukazali: »Masla nam dajte!« Zdaj se pri srečanju zopet prijazno nasmehnemo drug drugemu, kakor da nikoli ni bilo ničesar med nami. Lani sem se z gospodarjem celo pogodil, da mi pripelje voz drv. Dejal sem mu, da pri ceni ne bom gledal na vsak dinar, on pa mi je prijazno odgovoril, da bo zame pri ceni rajši kaj spregledal kakor navrgel. A drv mi potem ni pripeljal. Je že vedel, zakaj mi jih ni.

Nemirno srce me je priganjalo dalje. Kljub pomladanski utrujenosti, ki mi je lezla v telo, mi ni bilo mar klanca, ne hudih strmin na bližnjicah. Hitel sem, kakor da me že lovi noč, čeprav je stalo sonce še zelo visoko. Bila je nedelja in ves nedelje so polovico krajše kakor drugi dnevi, pomladanske, sončne nedelje pa so še posebej kratke.

Na uho mi je udarila godba. Med hreščečimi zvoki harmonike so se lovili tanki glasovi violine. »Godba,« mi je radostno zaigralo srce. »K sončnemu dnevu še godba.«

Nato se mi je oko ustavilo na nizki hiši; zdela se mi je kakor truden, reven popotnik, ki se je onemogel spustil na rob poti in vdano čaka, če se ga bo usmili kak voznik. Še vedno je bila taka, kakor sem se je spominjal iz otroških let. Pol zidana, pol lesena, vrata pa vsa okajena od dima. Le za slamnato streho se mi je zdelo, da se je še bolj nagnila proti lesenemu delu.

Glej ga, Gregla, saj je še živ! Na tancu, v zatišju svoje vegaste koče, si greje stare kosti. Sprva se mi je zdelo, da ga je toplo, aprilsko sonce izdelalo in je zadremal. A ko je zaslišal s poti moje korake, je rahlo okrenil glavo. Za trenutek sva se srečala z očmi, toda koj je zopet obrnil pogled v prvotno smer, tja čez cesto, kjer je bila gostilna. Lepo, skoraj novo poslopje se mi je zdelo, kakor da se je mestni človek zgubil v hribih. Ob hiši je bilo napravljeno plesišče, okrogla cementna plošča, tam so igrali godci. Plesalo pa je samo nekaj parov, večina ljudi je bila še pri mizah.

Se enkrat sem se ozrl po Greglu. Prebudilo se mi je vprašanje: »Koliko nedelj je že preživel tako?« Med vojno nam je

večkrat pravil: »Tam so pili, plesali, godba je igrala, jaz pa sem samo gledal in poslušal. Iz daljave. Tako kakor otroci gledajo vaške veselice.«

Med vojno smo bili mnogokrat pri njem. Pravzaprav tudi naš ni bil, če razumemo pod besedo »naš« človeka, organiziranega v Osvobodilni fronti, ki je redno prejemal naše časopise, izvrševal naložene mu naloge, širil ideje Fronte in bil pripravljen za te ideje tudi marsikaj žrtvovati. Ne, tak stari Gregel ni bil. Mnogokrat nam je rekel, da za take, kakor je on, ni politika. Toda kljub temu smo se vselej oglasili pri njem, kadar smo šli mimo. Ako smo ga vprašali, če so beli ali Italijani kaj hodili tamkaj in kod postavljajo zasede, nam je vselej po resnici povedal. Zena pa nam je vselej postregla s kruhom. Bil je črn, pust in trd. Zato se je zmeraj opravičevala: »Drugegačnega nimam, tudi s čem drugim vam ne morem postreči. Pri nas ni grunt, je le bajta.« To je bilo res. Še tista zemlja, kar jo je imel, je bila plitva in kamnita. Ko smo se prvič oglasili pri njih, smo prosili za moko in mast, pa sta bila zaradi tega še bolj preplašena kakor tam, kjer so bili sinovi pri belih. Nazadnje nam je stari le povedal: »Še zase bi moral te stvari prositi. Zakoljemo samo enega prašiča, kaj prašiča, mačka.« Od tedaj nismo pri njih nikoli več prosili za živež. Še

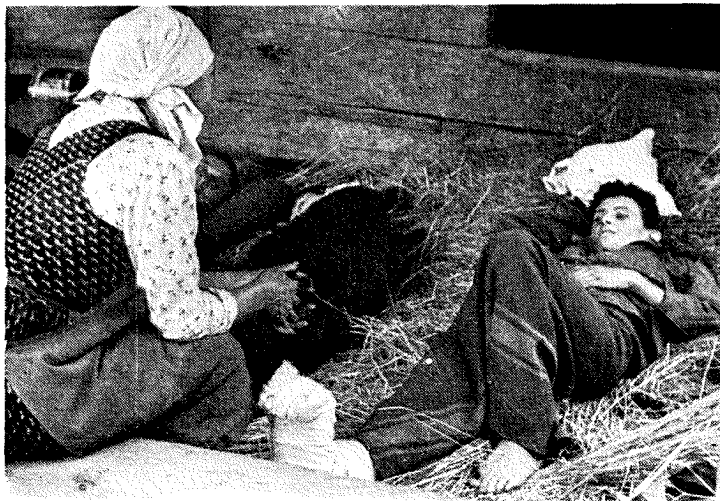
kruha ne bi vzeli, a smo vedeli, da bi jih užajali, če ne bi marali skromnega daru. S trdim ovsnjenkom smo se bolj silili, kakor nam je dišal, saj smo si po drugih hišah nabrali dovolj boljših stvari. Pri njih smo se oglašali samo zato, ker sta nam dobro dela topla beseda in prijazen pogled. Povsod drugod so nas sprejemali hladno, njihova prijaznost ni bila pristna in je izražala strah. Zato so se nam pota tam okrog zdela, kakor da hodimo po tujih, daljnih krajih. Le ta dom se nam je zdel košček naše domovine. Da bi se mu vsaj nekoliko oddolžili za njegovo prijaznost, smo mu obetali lepše čase. To je bilo edino, kar smo imeli. »Po vojni bo boljše in lepše, oče!« smo mu skušali vcepiti lastne misli. Včasih se nam je prizanesljivo smehljaj, včasih je nejeverno odkimaval z glavo.

Zamisli se je, nato pa pokazal z roko skozi okno. »Samo onemu je iz kamenja zrastlo bogastvo, toda ne iz njegovega, temveč iz našega. Ko mu je še oče živel, njegova kočica ni bila nič boljša kakor moja. Toda stari si je znal pomagati. Začel je z žganjem. Tedaj smo hodili k njemu le tukajšnji kočarji in kmetje. Za kak frakelj žganja se iztisne tudi iz naših skal. Iz teh frakljev je zrastla sinu nova hiša. Poslej je bilo za domačine prostora le še ob večerih. Ob nedeljah so bile čez dan sobe polne ljudi iz mesta. Tamkajšnji lovci so dobili pri njem posebno sobo.«

Se vedno samo gleda in posluša,« sem se spomnil prejšnje misli. Mikalo me je, da bi stopil k njemu, a nisem imel pravega poguma. Kaj naj mu rečem? Ali naj ga zopet tešim z obljubami: »Bolje bo, oče?«

Sel sem mimo, ne da bi ga ogovoril. Pri tem mi je bilo sicer malce neprijetno, kakor da sem zatajil nekaj, kar ne bi smel. Toda to je bil le kratkotrajen občutek. Ko sem sedel k mizi pred gostilno, me je koj prišlo prijetno gostilniško razpoloženje. Za nekaj časa sem pozabil na vse, bil sem le še delec tega pisane vrveža.

Cez nekaj časa pa so začele zopet siliti vame prejšnje misli. »Še vedno samo gleda in posluša. Ta pisani vrvež je zanj prav tak, kakršen je bil pred leti. Še obrazi se mu najbrž zde zmeraj isti. Saj se še meni zdi tako,

Kratek počitek partizanskih ranjencev

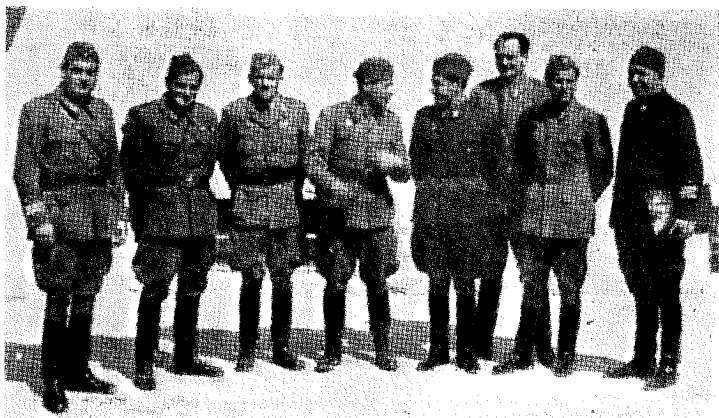
kakor da se ni nič spremenilo, kakor da gledam iste pivce, kakor sem jih gledal pred vojno, čeprav je tu mnogo novih ljudi. In gostilničar je prav tak kakor je bil nekdanj. Nenehoma ga vidiš povsod, v kuhinji, v veliki in mali sobi, na dvorišču, za hišo.»

Da, Matevž! Prav tak je, kakršen je bil. Prijazen, postrežljiv. Za hip mi je v spominu oživel pogovor med Jernejcem in Tomažinom, ko sta me bila na poti ponovno dohitela. »Kakor na božjo pot hodijo ljudje k Matevžu.« »E, on pač zna.« »Dobro vino ima, za jesti dobiš, kar hočeš, prijazno te postreže.« »Da, drugače kakor v tistih krajevnih gostilnah, kjer piješ slabo brozgo, še za tisto bi moral skoraj na kolenih prositi, da ti jo prinesejo. A pri Matevžu?« »Saj sem rekel, zna. Samo taki naj bi imeli gostilne, ne pa ...«

»Taki?« sem se šele sedaj ustavil ob njunih besedah. Spomnil sem se, da so pred nekaj tedni Matevža zaprli, ker je bajše na črno kral živino, prekupčeval z njo in utajil nekaj sodov vina. Na, zdaj pa je zopet prost in toži nemoteno dalje. Povprašal sem komandirja miličarjev, ki je sedel pri sosednji mizi in ki ga je zasliševal, kako to, da je Matevž zopet prost, pa je skomignil z rameni: »Kaj pa moremo hudiču? Vse ima tako napeljšano, da mu ni mogoče ničesar dokazati. Brez dokazov pa ... In ali naj zapremo edino dobro gostilno v okolišu? Poglej, koliko se nas je nabralo.«

Res, mnogo nas je bilo. Se na travniku so mnogi sedeli. Tisti, ki so prišli z vozmi, pa so kar te spremenili v mize. In to je nedeljo za nedeljo. Matevžu pa bogastvo še vedno raste, čeprav ne tako vidno kakor pred vojno. Tedaj si je postavil novo hišo, bolj podobno gorskemu hotelu kakor kmečki gostilni. Po vojni pa si je zgradil samo lopo, da pivcev, ki ne dobe prostora v sobah, ne prežene morebitni dež. Tudi cementno plesišče pred hišo si je zgradil po vojni.

Zopet mi je zaneslo oči k Greglu. Zdelo se mi je, da sva se ujela s pogledi in da mu je pri tem na ustnicah zaigral ironičen smehljaj: »Bolje bo? Za onega. Poglejte, pred vojno si je sezidal novo hišo, po vojni pa si je postavil verando. A jaz? Tu sedim kakor Lazar in gledam tja. Leta in leta mi že tako minevajo ne-

Člani CK KPS in Glavnega poveljstva NOV in POS v štabu IV. armade v Otočcu, aprila 1945

delje in mi bodo, dokler ne zatisnem oči. Potem stopi na moje mesto sin. Glejte, na vrtu leži, vsetedensko garanje ga je utrudilo. Toda ne toliko, da bi si ne želel čez cesto. Saj je mlad in tudi on rad pleše. Toda, kako naj zadosti svojim željam? Skopa zemlja ne da. Ne da. Vi pa: bolje bo ...»

Nerodno mi je bilo in umaknil sem pogled. A ne za dolgo. Znova in znova mi je pritegoval oči nase. Opazoval sem ga bolj naskrivaj, čeprav sem vedel, da na tolikšno daljavo ne more opaziti mojih pogledov. Šibko, zgarano telo mu je bilo usločeno, kakor da je skupaj zlezal. Če bi ga ne izdajala obleka in obraz, bi mislil, da gledam poldorastlega fantiča. Ko je kmalu nato prišel mimo Matevž, se mi je vpričo njegove širokopleče, visoke postave zdel Gregl še bolj šibak. »Zgaran je in sestradan,« mi je šlo skozi možgane. »Ta pa ...«

»Potrkajte vselej na zadnja vrata, ni treba, da Matevž ve, da prihajate k meni,« nas je nekoč Gregl opozoril. »Dva brata ima pri belih. Beli so njegovi stalni gostje. Tudi sam je bel, čeprav ne nosi puške. Tako mu boljše kaže. Kdo pa bi kšeftaril, če bi šel z bratoma?«

Sonce se je jelo nagibati k večeru. Nekateri gostje so že odšli. Tudi jaz sem poravnal račun in se dvignil. Rad bi bil še pred mrakom doma.

Ko sem bil vstric Gregla, me je zopet prišlo, da bi ga ogovoril. »K njemu stopi,« me je sililo. Čutil sem se dolžnika. Že zdav-

naj bi ga moral obiskati. Noga mi je obstala. »Se grejete?« sem ga nagovoril kar s ceste.

Dvignil je glavo in malce začudeno pogledal. »Grejem,« je kratko odgovoril. Še bi šel lahko naprej. Ko pa sem stopil s ceste in dejal: »Toplo je danes,« nisem več mogel, čeprav sem se že pokesal, da sem se ustavil. Saj nisem vedel, kaj naj bi še rekel.

»Toplo, tu za steno, sicer pa piha,« je dejal.

Nato sva nekaj trenutkov molčala. »Me je spoznal?« se mi je zganilo v mislih. Pri tem me je obšla še večja zadrega.

»Ali ne greste nič čez cesto?« sem pograbil za prve besede, ki so mi prišle na misel.

»Čez cesto?«

»Tja,« sem pokazal k Matevžu.

»Ne nese. Takim, kakor smo mi, ne nese.« Zdelo se mi je, da je besede »kakor smo mi«, spregovoril s posebnim poudarkom, kakor da je hotel reči: »To nese samo takim, kakor ste vi.«

Zopet je nastal kratek molk. Menda mu je bilo nerodno zaradi moje zadrege. Rekel je: »Mnogo ljudi je vsako nedeljo pri njem. Pravijo, da ima dobro vino.«

»Vi pa samo gledate?« sem mu odgovoril.

»Gledam!«

»Novo lopo si je postavil.«

»Novo ... Mu pač nese.« Te besede so bile nekam ironično trpke. Koj nato pa mu je jezno ušlo: »Njemu je zmeraj meslo. Pred vojno, med vojno in po vojni. Da, tudi po vojni. Kakor v procesiji prihajajo vsako nedeljo ljudje k njemu. Tako ne-

nehoma raste. Eden izmed nas pa ...»

Umolknil je, nato pa nenadoma vprašal: »Ste bili partizan?«

»Ali me je spoznal?« se je zupet porodilo v meni. Nisem vedel, kako bi odgovoril. Ker sem se po tolikih letih prvič oglasil pri njem, mi je bilo nerodno povedati, kdo sem. Zlagati pa se tudi nisem mogel.

»So vas partizani pogosto obiskovali?« sem se izognil odgovoru.

»Včasih... Kakor pač povsod. Eden je bil skoraj prav tak, kakor ste vi, samo nekoliko manjši in malo bolj droban. Ta mi je najbolj pogosto trobil: po vojni bo bolje, oče.«

»Takoј že noč ne morejo zra-sti rože,« sem mu v zadregi od-vrnil.

»Seveda ne, kaj mislite, da ne vem? Že partizanom sem rekel: kamenje ne bo nikoli dajalo kaj prida kruha. Zdaj pa še te ceste in železnice. Mislite, da ne vem, da vse to stane? Toda zakaj kljub temu nekaterim cveto rože? Na primer onemu tam. Nikoli ni kaj prida delal in nikoli ne bo. Pa mu vendar raste bogastvo. Kar njegovo hišo si oglejte, grunta si ne morete, preveč bi morali ob-hoditi.«

»Grunta si poslej ne more ve-čati,« sem dejal, skoraj vesel, da me je sam pripeljal na stvar, pri kateri sem mu najlaže pokazal na velike spremembe, ki so se po vojni zgodile pri nas.

»Ne more,« me je pogledal. »Čakajte, vam še to povem, Jeršelo ste morda poznali. Iz teh krajev je samo ona imela sina pri partizanih, ker se je bil v mestu učil za ključavničarja, pa je od tam odšel v gozd. Padel je. Za-radi tega so dali po vojni Jeršeli z agrarno reformo nekaj njiv. Pet njiv za sinovo življenje ni mnogo. A še teh ji Matevž ni privoščil. Njive so bile prej last njegovega brata, ki je pobegnil. Zato je bil Matevž nenehoma nad Jeršelo. Če jo je le videl stopiti na njivo, je že kričal nanjo, jo zmerjal, vse-mogoče priimke ji je dajal, samo človeških ne. Celu z vilami je šel nadnjo. Tako si ni upala več ob-delovati tistih njiv, nazadnje pa jo je spravil še iz vasi. Požreti so jo hoteli, dokler je bila tu. Naj-hušji pa je bil Matevž. Zdaj je hudič sit, ko obdeluje njene njive.«

Premiril me je s sprašujočim pogledom. Meni pa je bilo, kakor

da me je nekaj stisnilo za grlo; nekaj časa nisem mogel ničesar spraviti iz sebe. To, kar je po-vedal o Jeršeli, je kakor težak kamen leglo name. Z njenim si-nom sva bila nekaj časa skupaj v partizanih. Menda mu je bilo komaj osemnajst let, a je bil eden najboljših mitraljezev. Neštetim tovarišem je rešil življenje, ko jim je s svojim mitraljezom kril umik. Mi pa smo kar pozabili nanj. Ali smo kdaj obiskali nje-govo mater, da bi ji prinesli vsaj tolažilno besedo, če ji že pomagati ne bi mogli? Ker je dobila tiste njive, smo mislili, da je s tistim že vse poravnano. Dopuslili smo, da so nad njo stresali svojo jezo prav tisti, proti katerim smo se med vojno z njenim sinom skupno borili. In koliko je takih Jeršel po naših zakonitih vaseh?! Dali so sinove, hčere, može, danes pa se še zmenimo ne zanje.

»Vsako nedeljo gledam čez ce-sto,« je Gregel zopet začel, ker jaz še vedno nisem našel besed za odgovor. »Zmeraj ima polno ljudi, več kakor pred vojno. Drugo leto si bo, mogoče, postavil nov hlev, potem... vrag vedi, kaj si bo še postavil. Morda bo kdaj še mene tako spodrinil kakor je Jeršelo. Pred vojno me je spravil ob najboljši laz, zdaj me bo morebiti še ob drugo. Napoti sem mu. Res da moj svet ni kaj prida, toda njegovega se drži. Preden je po-goltnil laz, je bil večkrat nad mano, naj mu prodam posestvo.«

»Ne govorite neumnosti!« sem končno le našel besedo. »Kako bi mogel, danes?«

»Oh, saj vem, kaj hočete reči,« me je prekinil. »Postave so res proti njemu. Toda, ali je pri Jeršeli gledal na postave? Po po-stavi je Jeršela še vedno lastnica tistih njiv, obdeluje pa jih on. In kdo mu kaj hoče zaradi tega? Zadnjič so ga pestili zaradi tistih krav, a nič. Vsi veste, kako je z njim, pa le prihajate k njemu.«

Po teh besedah mi je drugič leglo na srce, še teže kakor prvič. Očitek me je spekel. Spekel toliko bolj, ker sem čutil, da je nekaj resnice v njem. Nedeljo za nedeljo prihajamo k njemu, kakor da je vse v redu z njim. S svojo popustljivostjo mu brez dvoma držimo roko. In s svojo pozabljivostjo.

Nisem vedel, kaj naj rečem na vse to. Pravzaprav nisem mogel ničesar reči. Po nekaj brezpo-membnih, vsakdanjih besedah

sem se poslovil. Sonce je še vedno zlatilo mlado zelenje, toda nisem ga več videl. Razgovor z Greglom mi je napravil tisti lepi spomla-danski dan turoben in siv. Vso pot proti domu so me grizle nje-gove besede. Med vojno smo mu nenehoma pravili, da bo po vojni boljše, tudi sedaj vztrajno ve-rujemo v to, in delamo za to. Toda pri tem pozabljamo, da tisto boljše ne more priti samo od sebe, zgolj s tem, da zgradimo toliko in toliko tovarn, cest, že-leznic. Treba je še nekaj več! Pomagati moramo ljudem in sa-memu sebi, da se otresemo tistega starega, ki nam je že od nekdaj grenilo življenje, pomagati mo-ramo zlasti tistim, h katerim smo se med vojno noč za nočjo za-tekali, a smo po vojni popolnoma pozabili nanje in jih zaradi svoje prezaposlenosti pustili, da si v svoji samoti pomagajo skozi živ-ljenje kakor vedo in znajo.

Sonce je krvavo zagorelo in se spustilo za hrib. Tudi veter je pojenjal. Ko sem prestopil do-mači prag, sem bil utrujen, kakor da sem bil ves teden na poti. Misli pa so se mi umirile šele pozno v noč, ko sem v duhu pre-štel vse takšne Gregle in Jeršele, in — zdelo se mi je tako — zanje našel rešitev...

Zasvetile so se mi namreč Greglove besede: »Saj postave so res proti temu, toda...« In če so tu dobre postave, jih je treba tudi dobro izvajati, ne pa tako, da bi ti dobri in v borbi tako požrtvo-valni Gregli in Jeršele trpeli kri-vico. Kaj tedaj storiti zanje? Sa-mo en sam in edini izhod je: Zveza borcev, sledni njen član, se mora načrtno zavzeti za to, da se vsem Greglom in Jeršelam po-pravijo krivice. Za to ni še pre-pozno! Zveza borcev, posebno njene organizacije na terenu mo-rajo postati buden čuvar izvajanja postav v vseh primerih, ko gre za naše ljudi, ki so zvesto pomagali naši borbi in revoluciji do zmage. Več je treba hoditi med ljudi, ki so nam v borbi zvesto stali ob strani. In slednji od nas nekdanih partizanov je dolžan iskati in odkrivati takšne poštene ljudi, ki se jim danes kakorkoli godi krivica. In spet slednji od nas je dolžan, da ne obmiruje prej, dokler z njegovo pomočjo ne bo njegovim Greglom in Jeršelam popraviljena krivica.

K. G.

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA

Podgana

Toplo in prijetno spomladansko sonce! Kako se ne bi tega veselili od hude zime premraženi in od hudih borb izmučeni partizani, ki smo vedno komaj pričakovali pomladi in zelenja!

Ceprav je bilo tistega lepega spomladanskega dne leta 1944 v barakah Glavnega štaba blizu Črnomlja vse prezaposleno, kajti čutili smo že dih težko pričakovane svobode in je bilo potrebno zato novih naporov in akcij, so si vseeno naši vodilni vojaški tovariši s pokojnim tovarišem Stanetom privoščili po kosilu kratek odmor na planem. Sedli so v bližini barake na že zelen parobek, se pogovarjali o vsakovrstnih dogodivščinah, se smejali na račun tega ali onega, čeprav se jim še sanjalo ni, da

je »kraljestvo« partizanski »krušni oče« ali kakor se temu tudi reče, intendant Glavnega štaba — tovariš Povh. Verjetno si je tudi on zaželel v miru pokaditi cigareto, ker se je ravno v tem času s hojo, kakršna se za sprehode spodobi, po stezi približal omenjeni skupini. Kdor našega Povha ni poznal, naj povem, da je to starejši možakar, prej višje, kakor manjše rasti, da celo brado je nosil tiste čase. Drugače pa je bil dobričina in seveda velik šaljivec. Zato jo je marsikdaj marsikomu pošteno zagodel. Zaradi teh njegovih lastnosti je bila že samo njegova prisotnost dovolj velik vzrok za šalo in humor. Tako je bilo tudi takrat. Eden od sedečih, menda si ga je bil Povh pred dnevi nekoliko »privoščil«, kakor pravimo, neopazno pomežikne osta-

mestu najobčutljivejši. Toda njega to pot tudi ta zbadljivka ni preveč zadela. Malo je zakašljajal in moško odgovoril: »Boš pa, tovariš, moral že prej preizkusiti vsakega intendantta, če je za puško ali ne, preden ga boš razorožil. Tudi jaz sem za to, da se vzame orožje vsakemu, ki se ne razume nanj!« Toda oni se ni dal ugnati. Zato povzame: »Veš kaj? Zavojček cigaret stavim, da ne zadeneš na deset korakov s pištolo, ki jo imaš za pasom, drevesa, ki ga lahko objameš z dlanmi.« Povh vrže cigaretni ogorek proč, pomenljivo pogleda »svojega nasprotnika« ter se jame ozirati za primernim deblom. Prav tedaj pa je eden izmed tovarišev opazil na robu strehe, kakšnih dvajset korakov oddaljene, podgano. Brž je zaklical: »Povh — podgana!« Od tu dalje se je vse zgodilo z bliskovito naglico. Povh se je sunkovito ozrl, potegnil iz toka pištolo in pomeril. Tovariš, ki mu je ponudil stavo, je še utegnil reči: »Če jo zadeneš, kosmato po...« Vtem poči. Podgana pade na tla, Povhov »nasprotnik« pa z neverjetno naglico zapre še napol odprta usta...

Izgubljena mula

Nekoč so se Italijani podali na pohod proti partizanom v hribe okrog Trebnjega. Na Cirkniku so naleteli nanje in vnela se je huda borba. V zmešnjavi, ki je nastala, je rigajoč in cepetajoč z vsem tovorom streliva pribežala na partizansko stran — mula. Strelivo je prišlo partizanom kot nalašč. Polastili so se ga in poleg vžgali po Italijanih z njihovo lastno municijo tako, da so se strahoma razbežali in jih tudi »sv. Elija« na ognjenem vozu ne bi dohitel.

Po končani borbi je začela delovati partizanska šaljiva delovna komisija. Napisali so Italijanom vljudno pismo, ki so ga naslovili na njihovo komando v Trebnjem. »Spoštovani itd., ...od zadnjega sprehoda po naših lepih hribih gotovo po-

bodo kmalu doživeli zopet nekaj, kar jim bo še bolj razvedrilo duha in napolnilo barake za nekaj dni s pristnim in glasnim partizanskim smehom.

Zgodilo se je takole! Nedaleč stran od kraja, kjer so sedeli naši znanci, je stala baraka, v kateri si je medil svo-

lim in resno reče: »Čuj, Povh, prav sedaj smo sklenili, da bomo intendantom pobrali orožje. Kaj bi tudi sicer z orožjem? Streljate slabo, na varnem ste pa tako!« Resnici na ljubo je treba povedati, da je bil Povh dober strelec, kajti že v bivši Jugoslaviji je bil lovec ter je bil zato na tem

grešate eno ljubko stvarco, vašo mulo. Vest nam ne da, da bi jo zadržali, kakor smo ves njen tovor, s katerim smo vas tako lepo pospremili do doma. Zdaj živi ta nezvesta živalca pri nas. Je čila in zdrava. Prav radi vam jo vrnemo. Toda z enim samim pogojem. Dobite jo, če pridete sami ponjo na našo komando na Cirniku... S spoštovanjem itd.»

Jazbečev sostanovalec

Janez je bil kurir na komandi mesta Stari trg. Ko so v Loško dolino vdrlí Nemci in se je začela VI. ofenziva, je v takih in podobnih pomožnih partizanskih enotah zavládala precejšnja zmeda. Na nekem pohodu je Janez opešal, ker že en dan ni nič jedel. Potem jo je mahníl na svojo roko, toda kmalu mu je bilo tega bridko žal.

Ko jo je mahal proti domu, je začul močno streljanje, kajti Bračičeva brigada se je nekje pod Lačnikom pošteno spoprijela z Nemci. Janez je vzdrgetal in takoj pozabil na glad, potem pa je začel brezglavo teči kot splašén jelen. Imel je precej dolge noge in je ta prispodoba povsem opravičena. Toda strelí in rafali so se oglašali od vseh strani, zato je Janez mislil, da je po njem. Strašne so bile te misli, da bo končal svoje mlado življenje.

»Nekam se moram skriti,« ga je končno spreletelo. »Toda kam naj se skrijem?«

Sesedel se je na štor in se zjokal. Nenadoma pa se mu je skozi solze pokazala jazbina, ki mu jo je nekoč pokazal stari oče. Takoj se je odpravil proti Grbčim lazom. Tam je bila precej velika jazbina. Janez je še odmetal nekaj kamnov in se splazil vanjo. Tu mu je odleglo in srce se mu je umirilo. Toda kmalu ga je začelo mraziti, pa tudi potreba ga je silila, naj gre ven. Poizkusil je, toda jazbina je bila tako ozka, da se tudi ganiti ni mogel. Notri je šlo, ven pa ne! Bil je ujet. Spomnil se je matere in začel je jokati. Žal, tu ni bilo njenega krila, da bi si vanj brisal solze. Zdaj je ko-

nec z njim. Tu bo umrl od gladu, pa tudi če pridejo Nemci ne more streljati, ker se mu je tudi puška zataknila ob skalo v jazbini. Če pridejo, ga zgrabijo za vrat in konec bo, brate...

Dolgo je Janez »delal pokoro« in v tem času se je nešteto krat pokesal, ker je dezertiral. K sreči pa je bila ta jazbina blizu poti in po tisti neprespani noči je Janez začul korake in domačo govorico.

»Pomagajte! Ojej, pomagajte!« je vpil. Potem pa še: »Na pomoč!«

Votlo je odmevalo vpitje v jazbini in če jazbec ne bi že zaspal svoj dolgi sen, bi prav gotovo ušel iz svojega bivališča.

Po poti je šla partizanska patrolja. Zastali so in prisluhnili. Ali nekje neko javka?

»Pst!« pravi vodja patrolje. Še bolj so prisluhnili...

»Pomagajte, pomagajte! U-huhuhu, au, pomagajte!« je momljal Janez v jazbini. Šli so proti tistemu kraju, od koder je bilo slišati jok in stok, pa niso videli nikogar. Spet je zatulilo, glas je prihajal nekje iz zemlje... »Kje si človek?« je zarenčal vodja patrolje.

»Pomagajte! Tukaj sem!«

Zdaj jim je bilo jasno, da je to človek. Končno so le našli luknjo, iz katere so prihajali glasovi. Vodja patrolje je prižgal vžgalico in posvetil. Zagledal je dvoje velikih oči in ves blaten obraz. Da se revež v stiski za hrano ni hranil kot deževnik!? Potem so partizani zavihali rokave in začeli širiti jazbino ter Janeza le privlekli ven. Skrajni čas je bil, kajti »junak« je že povsem obupal...

Zakaj pa si šel v to luknjo?« ga je vprašal vodja patrolje.

»Zatu, kje taku puokalu, uuhuhuhu,« je spet zahlipal Janez.

Nakrmili so ga in ga spravili materi v naročje. Tu se je Janez najbolje počutil...

Čudna propustnica

Po osvobojenem ozemlju v Suhi krajini in na Kočevskem smo se leta 1942 močno podili in vozili tudi s konji, motorji in avtomobili. Po vseh vaseh

pa je bila Narodna zaščita, ki je stražila po cestah in dovolila prehajanje iz kraja v kraj samo ljudem, ki so imeli partizanske propustnice. Zlasti so bili ti stražarji vestni, kadar so imeli opravka z motoristi in avtomobilisti. Vedeli so namreč, da imajo navadno ti vozači kljub velikemu pomankanju vedno kakšen »dim« pri sebi. Dobil sem nov motor BMW, pravi užitek, in na vožnji sem se prvič srečal s tako stražo na Smuki na Kočevskem.

»Stoj!« se zaleti možak s puško predme na cesto.

Ustavil sem se in hotel vedeti, kaj bi rad, saj me je dobro poznal.

»Propustnico, tovariš!« in mi moli dlan nasproti.

Sežem v žep po košček papirja s podpisom in pečatom Glavnega štaba Slovenije in mu ga pomolim.

»Tovariš!?« me očitajoče pogleda in zavrne papir.

Meni se je že med njegovim mencanjem posvetilo, kam pes taco moli in sem mu brž dal cigareto. Kar ves obraz se mu je razlezel, ker se ni nadejal take »žetve« in mi je prav po policijsko pokazal, da je pot zdaj prosta. V prihodnje je bila pri njem in povsod drugod cigareta najboljša propustnica. Poleg prave, seveda!

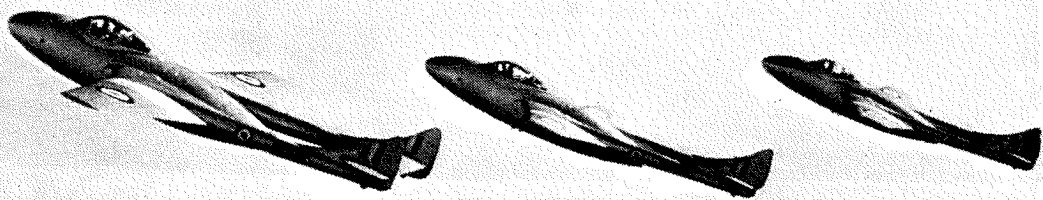
Za čevlje se je bal

Daki je bil tisti »grešnik«, ki je pod Veliko goro pri Ribnici na Kočevskem v zgodnji pomladi ali v pozni jeseni leta 1942 v gozdu nad vasjo srečal kmeta, ki je drvaril, in ga je pozdravil:

»Smrt fašizmu!«

Kmet je le nekaj zamrmral v odgovor — potem sta se razšla. Proti večeru pa je prišel Daki v vas in šel sedet v hišo za peč prav k tistemu kmetu, s katerim sta se srečala v gozdu. Ko je ta kmet prišel kmalu za njim iz gozda domov, le-ta Dakija ni videl. Pri sezuvanju čevljev pa je vprašal kmet svojo ženo:

»Čuj, ali ti kaj veš, kakšni in kateri so to ljudje, ki letajo po hosti in vpijejo: 'Smrt al' pa čizme'?«

Let treh britanskih reaktivnih letal, znamke »Vampire«

Konec zamrzovanja letalskega stekla?

Letenje v vseh vremenskih pogojih, z nesluteno hitrostjo in v nekdanj nepričakovanih višinah dandanes ni več novost, temveč prav običajna stvar. Glede na to, da letala premagujejo višinske in hitrostne ovire, ki so se nekdanj zdele nepremagljive, pa so se pojavile druge prepreke, ki so grozile zavreti nadaljnji razvoj letalske tehnike. Predvsem se je pojavilo zamrzovanje stekla, prepreka, ki so nanjo letalci naleteli že v začetku, pri nizkih letih, vendar ne v taki meri kot dandanes, ko letala brže s 1000 km hitrostjo in čedalje više, celo nad mejo atmosfere. Z velikimi hitrostmi se namreč česče in močnejše nabira led na krljih, trupu in steklu, velike višine pa ob nižji atmosferski temperaturi ta pojav le še pospešujejo. Angleži so bili bojda prvi, ki so se začeli znanstveno ukvarjati s temi pojavi. V ta namen so celo izdelali električni grelec, ki dovaja toploto vsem delom, ki jih ogroža zamrzovanje. Istočasno ta grelec ne sme odvzeti toplote drugim delom letala, biti pa mora tudi zelo lahek, da ne vpliva na konstrukcijo letala. Zanimiv je razvoj letalskega grelca. Glede na različne konstrukcije

letal so ga namreč morali prilagoditi le-tem, obenem pa zagotoviti njegovo vsestransko porabnost. Prilagodili so ga letalskim delom vseh oblik, temperaturi, ki je nižja od točke zamrzovanja in tudi taki, ki je, kot na primer v tropskih krajih, višja od običajne. Posrečilo se jim je izdelati grelec, ki je na 30 cm² površine letala lažji kot 140 gr, hkrati pa so opremili z napravo, ki avtomatično izključi grelec, kadar ni mraza. Letalske grelce že uporabljajo na nekaterih potniških in vojnih letalih, sčasoma pa bodo z njimi začeli opremljati tudi vse reaktivne lovce, bombnike in potniška letala vseh vrst.

Za varen pristanek

Nedavno so angleški vojni in civilni piloti dobili nov instrument, ki z njegovo pomočjo lahko celo reaktivna letala varno pristajajo. Gre za radijski kompas, ki je v stalni zvezi z oddajnimi postajami na zemlji. Ta instrument odreja točen položaj letala in daje oziroma označuje pilotu smer, katere se mora aterirati na odrejenem mestu. Točen pristanek je namreč zlasti za reaktivna letala zelo težaven, ker lete z velikimi hitrostmi. Radijski kompas je zelo priročen, saj ima celo

vlogo sprejemnika, ki v primeru napačne smeri pilota na to opozarja. Prav tako dobiva pilot znake, če postaja na zemlji prekine prenos. Nova letalska naprava, radijski kompas, ima tudi to prednost, da tehta komaj 33 in pol kg.

Odlet navpik

Če obiščete katerokoli letališče na svetu, boste videli ogromne površine obdelovalne zemlje, ki so jih spremenili v betonske piste za odlet in pristajanje letal. Tedaj vam bo tudi jasno, zakaj se je peščica aeronavtičnih strokovnjakov začela ukvarjati z načrti za vertikalni odlet letala, imenovanega »leteča postelja«. Problem vzletišč pa se nam zdi še bolj zamotan spričo dejstva, da hitrejša letala terjajo daljše zemljišče za odlet in pristanek. Še več: kaže, da je bila glede tega dosežena meja, preko katere ne bo moč iti. Rolls-Royceva »leteča postelja« je neke vrste poskus, zmanjšati obseg letališč in se približati aeronavtičnim idealom. Zdi se tudi, da je ta »leteča postelja« v resnici najboljši temelj za razvoj letala, ki se bo dvigal navpik.

Skrivnost navpičnega dvigavanja »leteče postelje« je v tem, da reaktivni motorji sproščajo pritisk, ki je večji od teže letala. Težkoče so za zdaj nasto-

pile le glede upravljanja letala. Angleži, na primer, vodijo to letalo s pomočjo cevi, ki jih nahajamo na prednjem in zadnjem delu trupa in ki delujejo na komprimirani zrak. Upravljanje letala posredno deluje preko navadnega krmila.

Princip »leteče postelje« bodo uporabili verjetno ne samo pri reaktivnih motorjih, temveč tudi pri krilatih letalih. Položaj letala bo vodoraven, le s to razliko, da bodo cevi reaktivnega motorja obrnjene navzdol. Kakor hitro pa se bo letalo dvignilo do določene višine, se bodo odvodne reaktivne cevi obrnile navzven in nazaj, nakar bo letalo moglo leteti normalno, uporabljajoč svoja krila. Poskusi z »letečo posteljo« dobro napredujejo. Tako vsaj navajajo poročila britanskega aeronavtičnega inštituta v Farnboroughu. Vendar so strokovnjaki zelo ovirani v preizkuševanju tega na oko smešnega letala predvsem zato, ker civilni aerodromi nikakor ne morejo trpeti strahovitega trušča, ki ga povzročajo njegovi motorji. Vrh tega je tudi količina goriva, ki ga trošijo »leteče postelje« naravnost fantastična. Toda, kadar gre za kalk pionirski podvig, ki obeta postaviti na glavo vsa običajna pravila v tehniki, strokovnjaki ne smejo upoštevati načel varčevanja. Le tako je tudi prišlo do popolnejše oblike letala za navpični vzlet in do motorja, ki je že popolnejši od prvega.

Graditev strateških poti na Kitajskem

V kolikor bodo uresničeni načrti, o katerih so se nedavno pogovarjali zastopniki Sovjetske zveze in demokratične republike Kitajske, bodo najoddaljenejša področja osrednje Azije in Zunanje Mongolije kmalu povezali z zunanjim svetom. Gre za zelo razčlenjeno železniško mrežo, ki bo po izgradnji povezana z dvema kopenskima potema velike strateške važnosti. Najvažnejša bo nedvomno linija od Lanhova v severozahodni Ki-

tajski do Alma Ate v sovjetskem Turkestanu. Vojni strokovnjaki namreč trdijo, da je Alma Ata, središče novega kmetijskega in industrijskega področja, mnogo manj izpostavljena morebitnemu napadu kakor n. pr. Vzhodna Sibirija. Napovedujejo, da bodo to progo gradili približno pet let. Po drugem skupnem načrtu za železniško progo bodo povezali Zunanje in Notranjo Mongolijo, s čimer bo do Kitajske podaljšana proga, ki vodi od Transsibirske železnice do Ulan Batora, glavnega mesta Zunanje Mongolske. Ta proga bo imela priključek na železniško linijo, ki pelje iz Pekinga proti Zahodu, do mongolskega mesta Paotov v kitajski provinci Suijuan. Na teh progah bodo nastale težave glede širine oziroma razmaka tračnic, kajti kitajske železnice imajo ožji razmak kot sovjetske. Kakšnega pomena bo ta proga, je moč spoznati iz dejstva, da dandanašnji potovanje od kitajske obale do Alma Ate traja nič manj kot dva meseca. Po doslej znanih podatkih imajo Kitajci komaj 20.000 km prog. Zato je razumljivo, da težijo k razširitvi notranjega železniskega sistema. Kitajci planirajo tudi izgradnjo tretje železniske mreže, ki bi povezala njihovo republiko z Vietnamom. Ta proga bo predvidoma tekla od Jamhsijena v Kvantungu do Hajshonga.

Ribolov — predmet vojaške vzgoje?

Oficirji, podoficirji in vojaki angleškega vojnega letalstva so lansko poletje prostovoljno prebili dva tedna na morju v čolnih blizu angleških, sred-njevzhodnih in vzhodnoazijskih obal. Namen tega križarjenja po morju je bil izpolnjen, ko so letalci Medicinskemu inštitutu kraljevega letalstva v Farnboroughu poslali podatke v zvezi z znanstvenim proučevanjem hranljivosti rib.

Hranljivost rib in letalstvo? V kakšni zvezi sta ta dva tolikanj različna pojma? To nam postane jasno, ko zvemo, da so letalci živeli dva tedna na morju v taistih gumastih

čolnih, v katerih čakajo na rešitev med vojno ponesrečeni letalci, odvisni zgolj od ribje hrane. Letalci so torej bili nekakšni »poskusni zajčki«, ki naj dokažejo, če se je res moč več dni živeti izključno od rib. Njihova naloga je bila tudi proučiti, kako pripravljena ribja hrana (stisnjene, lomljene, rezane ribe ali njihovi sokovi) je najprimernejša. Lovili so s pripravami, ki sodijo v opremo letalcev, ki s padali odskočijo s sestreljenega letala nad morjem.

Na Malti, v Sredozemlju, so poizkuse kmalu končali, nato pa začeli z njimi ob obalah angleškega Yorkshira. Direktor oddelka za higieno in znanstveno delo Ministrstva za letalstvo je celo predlagal, naj v enotah ribolov uvedejo kot obvezni del vojaške vzgoje, ki vpliva na podaljšanje življenja preživelih letalcev iz zadetih letal. Svetoval je tudi, naj komandanti letalskih baz pomagajo inštitutu tako, da bi del svojega moštva oprostili rednih dolžnosti in zaposlili kot ribiče, ki naj bi zbirali podatke o velikosti, vrsti rib, kakor tudi o letni dobi, vremenu in času, v katerem so ujeli posamezne vrste rib.

Znanstveniki upajo, da bodo sčasoma odkrili, ali je zgolj ribja hrana zadostna za človeški organizem, oziroma, kako je le-to treba pripraviti, da je za človeško hrano primerna. Kateri ribji sokovi so koristni in kateri škodljivi? Kakšen je odstotek kuhinjske soli v takšnih in drugačnih vrstah rib? Znano je namreč, da se mnoga ljudstva na Srednjem in Daljnem vzhodu hranijo malone samo z ribami. K proučevanju hranljivosti rib so znanstveniki pritegnili tudi angleške ribiče, ki naj bi omenjenemu inštitutu dostavljali vse, kar vedo o ribah kot hrani.

Znanost torej terja celo od vojakov, naj se ukvarjajo z ribolovom. Kaže, da ni daleč čas, ko bo vojak moral biti vsestransko podkovan človek. Letalcem, ki so jim ukazali loviti ribe, se bržda takšni ukazi niso upirali. Vprašanje pa je, kako jim je teknila ribja dieta.

TRGOVSKO PODJETJE
PETROL
LJUBLJANA, CANKARJEVA 5/III

Tek. rač. pri NB v Ljubljani št. 601-T-358. Poštni predal št. 16. Telegram: PETROL-LJUBLJANA.
Telefoni: komerc. oddelek 21-230, tehnični oddelek 20-840, uvozni oddelek 21-389,
računovod. 23-493, direktor 20-841, bencinski servis Ljubljana, Prešernova c., tel. št. 21-843

Nudimo pogonska goriva, maziva in pline ter ostale
proizvode domače proizvodnje in iz uvoza. Naše
blago dobite v vseh večjih gospodarskih središčih
Slovenije. Obračajte se zaradi pravilnega in racio-
nalnega mazanja vaših strojev na Petrol, Ljubljana
— tehnična služba, telefon 21-230. Glede nakupa
vseh vrst naftnih derivatov in bencinskih črpalnih
naprav iz uvoza pa na naš uvozni oddelek telefon
številka 21-289

Grosistično trgovsko podjetje

MERKUR

Ljubljana, Trubarjeva 29

Trgovina z galanterijo, modo in konfekcijo (na debelo)

Telefon 30-638, komerciala 22-270

Sporočamo cenjenim odjemalcem, da imamo v zalogi razen domačega tudi veliko izbiro uvoženega blaga. — Se priporočamo!

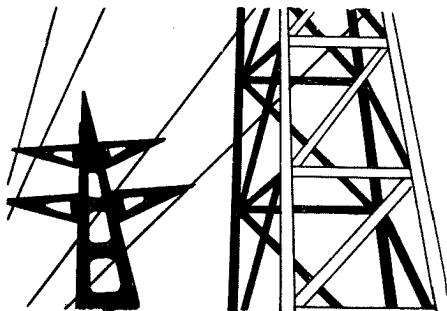
Elektro Ljubljana-okolica

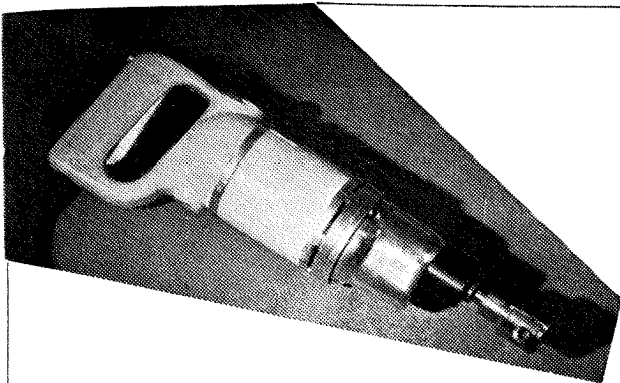
Ljubljana, Parmova 33

Poštni predal 70 — Telefon 39-141

z obrati: Domžale, Notranjsko, Grosuplje, RTP
Kleče-Črnuče, števčno delavnico in Elektrokons-
trukcijsko delavnico Tacen

Gradi električne naprave za visoko in nizko
napetost, instalira, projektira in gradi velike
industrijske instalacije in male elektrarne

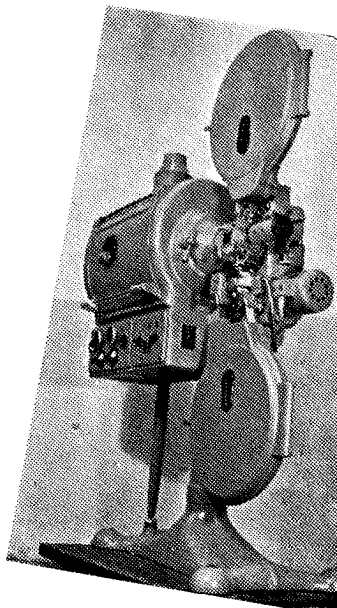

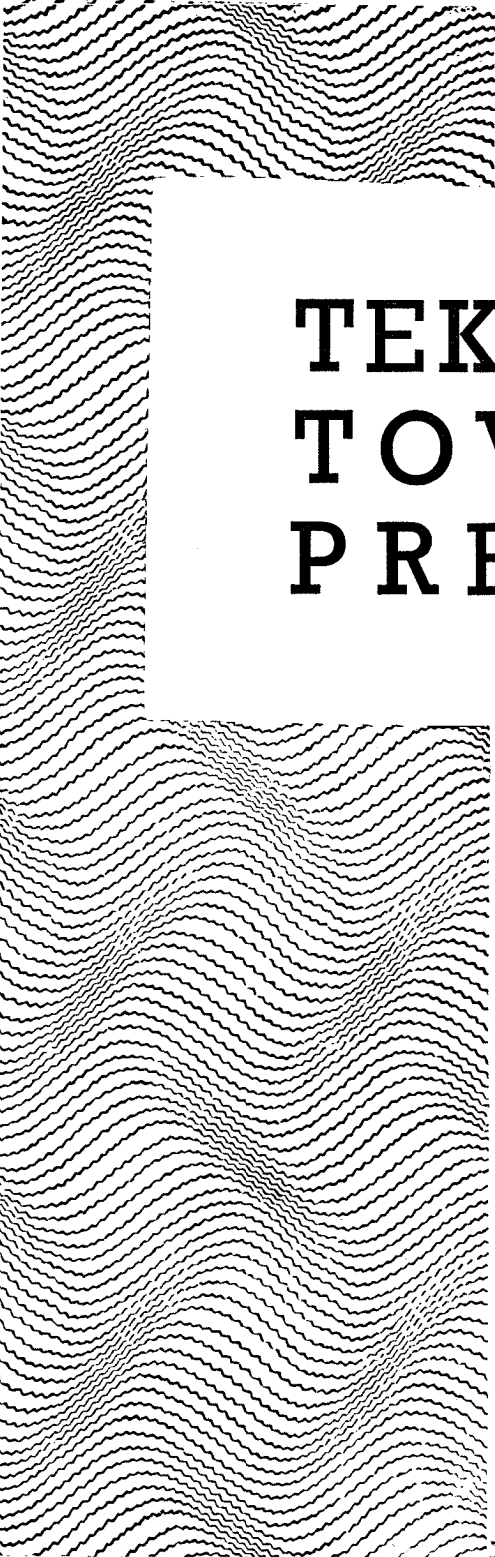
ISKRA

TOVARNA ZA ELEKTROTEHNIKO
IN FINO MEHANIKO

KRANJ

proizvaja in dobavlja: VSE VRSTE AVTOMATSKIH TELEFONSKIH CENTRAL ● TELEFONSKE APARATE — avtomatske namizne, CB namizne, induktorske namizne, poljske prenosne ter vse rezervne dele ● ELEKTRIČNE URE IN URNE NAPRAVE ● TONSKE KINOAPARATURE za filme 35 mm in 16 mm ● ELEKTRIČNE VRTALNE STROJE EVS 1 ϕ 10 mm in EVS 3 ϕ 32 mm ● ELEKTRIČNE MERILNE INSTRUMENTE — električne števce; instrumente za vgraditev z vrtljivo tuljavo ali z vrtljivim železom — voltmetre, ampermetre, elektrodinamične vatmetre; prenosne instrumente za obrat — voltmetre, ampermetre, vatmetre, merilce ozemljitve, univerzalne instrumente, linijske ommetre, preizkuševalce akumulatorskih celic itd.; precizne laboratorijske instrumente — voltmetre, ampermetre z vrtljivo tuljavo, elektro-dinamične vatmetre; instrumente za kontrolo toplote — termoelektrične pirometre; pribor za električne merilne instrumente — tokovne transformatorje, ločene shunte, predupore itd. ● ELEKTRIČNI AVTOMOBILSKI PRIBOR — tuljave, diname in reflektorje za bicikle ● SELENSKE USMERNIKE po naročilu ● INSTALACIJSKI MATERIAL — paketna stikala, kalebna stikala, priključne sponke itd. ● STANDARDNE DELE — vijake, matice in podloške raznih dimenzij

TEKSTILNA TOVARNA PREBOLD

TKALNICA - OPLE-
MENJEVALNICA

NUDI RAZNOVR-
STNO BLAGO ZA
IZVOZ IN DOMAČI
TRG, KAKOR: KE-
PERFLANILETE ZA
ŽENSKO OBLEKE,
DUVETINE, DELENE,
CIC, NAGLAVNE
RUTE IN DRUGO.

S O L I D N A
P O S T R E Ź B A !

CENE ZMERNE!

Tovarna usnja Šoštanj

Telefon šte. 1

Izdeluje: komercialno in tehnično gornje
usnje-krom in vegetabil, tehnično
in galanterijsko usnje.
Priznana kvaliteta!

PODJETJE ZA PROMET Z ODPADKI

ODPAD

LJUBLJANA, PARMOVA 33

KUPUJE: vse vrste in vsako količino odpadkov kovnega in
litega železa, barvastih kovin, tekstila, papirja, gume, stekla
in kosti ● DOBAVLJA: industriji, obrti in potrošnikom vse
vrste strokovno sortiranih odpadkov, čistilno volno, krpe
za čiščenje itd. ● Podjetje ima lastne sortirnice krp, tek-
stilnih odpadkov, papirja in kovin. Prevzema vse vrste de-
montaž in kasacij dotrajnih objektov, z lastnimi tehnično
opremljenimi ekipami.

Elektrotehna

Ljubljana, Parmova 33
Poštni predal 11
Telefon 30-092, 31-350 (prodajni oddelek)

Nudimo vam razno električno blago domače in inozemske proizvodnje, transformatorje, elektromotorje, žarnice, elektroinstalacijski material, električne naprave za gospodinjstvo itd. Generalno zastopstvo tovarne električnih strojev »Rade Končar«, Zagreb. Konsignacijska skladišča inozemskih tvrdk. Uvažamo vse elektrotehnično blago.

Elektrokovina

Maribor

Telefon: 30-60

Proizvaja: električne trifazne motorje do moči 2 KS in enofazne motorje do 0,7 KS v litoželezni in siluminski izvedbi
električne črpalke, ventilatorje in motorje za šivalne stroje
vse vrste svetilk za žarnice s kovinsko nitko in za fluorescentne žarnice
spojni material za proste vode in razdelilne postaje.

ELEKTROKOVINA — vodeče podjetje v državi za fluorescenčno razsvetljavo — brezplačno projektira vse vrste razsvetljav po najnovejših tehničnih metodah in zahtevah.

BOREC

ELEKTRIČNI STROJI — GASILSKA OPREMA — HLADILNIKI

MOTOR

ŠKOFJA LOKA

ŽELEZNIŠKAJ POSTAJA: ŠKOFJA LOKA

IZDELUJE: Elektromotorje, asinhronne, v zaprti in zaščiteni izvedbi od 1,21 do 5,2 kW. Električne brusilne stroje 1,21 kW 2800 o/min, 0,60 kW 2780 o/min. Električne krožne žage z elektromotorjem 5,2 kW 1400 o/min ter zvezda trikot stikalom. Gasilske črpalke tipa T-1-1 300 l/min z bencinskim motorjem 5—6 KS. Gasil. armature, ročnike, spojke »Storza«, trodelne razdelilce, vodne zbiralce itd. Sirene električne z elektromotorjem 4,2 kW, dolet zvo-ka 8 km, ročne, primerne za kamnolome in slično z do-metom zvoka 0,5 km. Hladilne naprave. Naprave za navodnjavanje • Če trgovska mreža v vašem kraju nima naših izdelkov v zalogi, se obračajte direktno na tovarno

TRGOVSKO IZVOZNO PODJETJE
ZA DOMAČO IN UMETNO OBRT

DOM

LJUBLJANA, MESTNI TRG 24

TELEF. 21-407, 20-308. TELEGR. DOM EXPORT LJUBLJANA

NUDIMO PREDMETE
DOMAČE IN UMETNE OBRTI,
KAKOR ČIPKE, PLETARSKE IZDELKE,
KOŠARE VSEH VRST,
LESENO GALANTERIJO,
UMETNE KOVAŠKE IZDELKE,
LONČARIJO

Naslovno stran sta izdelala akademska slikarja Ive Subic in Milan Bizovičar.

»BOREC« izhaja mesečno. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Skerlavaj-Petrač, Stane Skrabar-Braškar in Jože Bertoncelj-Marjan. Odgovorni urednik: Bojan Ajdič. Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195. Telefon uredništva in uprave: 22-736. Posamezna številka 50 din, letna naročnina 480 din, polletna 250 din in četrletna 130 din. Letna naročnina za tujino 900 din. Naročnino pošiljajte upravi revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195, ali na čekovni račun Ljubljana 60-KB-1/Z 1195; naročniki v tujini pa na račun NB Ljubljana 3180-000-74. Kličite, tisk in vezava: Tiskarna »Ljudske pravice« v Ljubljani.

Številka 6 — Letnik VII — Junij 1955

III. KONGRES
ZB NOV JUGOSLAVIJE:

Dogodek mednarodnega pomena

SLAVNOSTNO okrašena Ljubljana je zadnje dni aprila letos doživela dogodek vsedržavnega in mednarodnega pomena. Dne 27. in 28. aprila, ko je Ljubljana, glavno mesto Slovenije, začela hkrati proslavljati desetletnico osvoboditve, so se v veliki unionski dvorani zbrali borci iz vse Jugoslavije na svojem največjem zboru, III. kongresu ZB NOV Jugoslavije. To je bila nedvomno velika čast za Ljubljano in obenem priznanje junaškemu mestu, srcu in pljučnem slovenskega osvobodilnega gibanja.

Ko smo v začetku dejali, da je bil III. kongres ZB NOV Jugoslavije dogodek vsedržavnega in hkrati mednarodnega pomena, smo bili popolnoma upravičeni. To našo trditev podpira ne samo obisk delegatov iz vse države, med katerimi je bil najuglednejši predsednik Centralnega odbora ZB NOV Jugoslavije Aleksander Ranković, temveč tudi udeležba tujih uglednih gostov na kongresu, častnega predsednika Svetovne federacije bivših borcev, g. Vincen-

Aleksander Ranković je bil spet izvoljen za predsednika Zveze borcev NOV Jugoslavije

ta Auriola, sekretarja te federacije g. Curtissa Campaignea in delegata federacije g. Kosciuszka.

Slavnosti so se začele že dan pred začetkom kongresa, v torek, 26. aprila. Na ta dan je praznična Ljubljana sprejela drage goste. Dopoldan Ale-

ksandra Rankovića z drugimi uglednimi delegati, kot n. pr. nekaterimi predsedniki bratskih republik, ki so prispeli v slovensko prestolnico s posebnimi vlaki. Popoldan pa so se z letalom JAT spustili na ljubljansko letališče gg. Vincent Auriol, Curtiss Campai-

Člani delovnega predsedstva na III. kongresu Zveze borcev NOV Jugoslavije

gne in drugi, prišedši iz Graza. Sprejeli in toplo pozdravili so jih podpredsednik Svetovne federacije bivših borcev in predsednik ZVVI Jugoslavije Milojevič, predsednik GO ZB NOV Slovenije Ivan Maček-Matija in drugi.

V torek zvečer je bilo zatem še dvojne slovesnosti: polaganje vencev pred grobnico herojev in otvoritev prenovljenega Muzeja NO, o katerem so se zelo pohvalno izrazili tako Ranković in Kardelj kakor tudi tuji gostje. Tovariš Ranković je v knjigo obiskov zapisal tudi nekaj besed, ki bodo v vzpodbudo kolektivu muzeja za njegovo nadaljnje delo pri shranjevanju dokumentov iz NOB in čuvanju tradicij narodnoosvobodilne vojne.

Ves dan, zlasti pa zvečer, je bila Ljubljana nadvse živahna. Po ulicah, lokalih in v hotelih je bilo slišati pogovore v vseh jugoslovanskih jezikih, večerne predstave v gledališčih so bile obiskane kakor redkokdaj. Ljubljana je bliščala v stoterih lučeh, na Gradu pa se je svetil napis: »Dobrodošli!«

V sredo zjutraj

Mestne ulice so že navsezgodaj oživele. Zlasti razgibana je bila Miklošičeva cesta, po kateri so prihajali delegati v unionsko dvorano na svoj III. kongres. Že nekaj minut pred pol deveto uro, ko je bil napovedan začetek, je bila velika unionska dvorana nabito polna. Le sedeži v prvih vr-

stah, namenjeni gostom, in dolga miza za predsedstvo kongresa, so bili še prazni. Nekaj hipov zatem pa so se odprla stranska vrata in v dvorano so stopili burno pozdravljeni tovariši Edvard Kardelj, Moša Pijade in Miha Marinko, za njimi pa častni predsednik Svetovne federacije bivših borcev g. Vincent Auriol, generalni sekretar SFBB g. Curtiss Campaigne in drugi tuji gostje. Ploskanje ob prihodu uglednih gostov se dolgo ni podelo.

V prvih vrstah je bilo opaziti naše najzaslužnejše borce, znane politične in državne voditelje: Vladimira Bakarića, Djura Pucarja, Petra Stambolića, Ivana Gošnjaka, Blažo Jovanovića, Lazarja Koliševskega, Borisa Kraigherja in druge. Po poročilu verifikacijske komisije nadalje povzemamo, da se je kongresa udeležilo 100 narodnih herojev, 343 nosilcev Partizanske spomenice in 13 bivših španskih borcev. Med 728 delegati je bilo 533 borcev od leta 1941, 86 od leta 1942, 71 od leta 1943 in 38 od leta 1944.

Kongres je burno pozdravljen začel predsednik ZB NOV Jugoslavije tovariš Ranković, ki je navzoče delegate pozval, naj z enominutnim molkom počaste spomin na padle borce. Zatem je kongresu sporočil, da tovariš Tito ni mogel priti, da pa je kongresu poslal naslednjo poslanico (ki so jo delegati pozdravili z dolgotrajnim ploskanjem, vzklikanjem in skandiranjem: »Heroj Tito«):

Titova poslanica III. kongresu

»Tovariši in tovarišice, ker Vas ne morem tokrat osebno pozdraviti kot predstavnik Zveze borcev in naših vojnih invalidov, mi dovolite, da to storim na ta način in da Vam želim najboljše uspehe v delu kongresa in pri sprejemu sklepov, ki bodo pomenili važen prispevek k boju za mir, ki ga danes bijejo miroljubni in napredni ljudje vsega sveta.

Ko sem spremljal vaše dosedanje delo in učinek le-tega, sem se še bolj prepričal, da je ta Vaša organizacija bivših borcev važen činitelj miru, katerega glas in vpliv se čedalje bolj širi in ki ga čedalje bolj cenijo. Vem, da nekaterim po svetu ni všeč Vaša miroljubna vloga, lahko pa ste ponosni, da kot bivši bojevniki, ki ste prelivali svojo kri zato, da bi ljudje lahko uživali mir in srečo, zdaj budno stojite na straži miru in pomenite močan jez zoper nove poskuse raznih pustolovščin, ki utegnejo povzročiti najhujšo nesrečo, kar jih je človeštvo kdaj doživelo.

Vi ste žive priče strahovitega učinka in posledic bojnih sredstev, uporabljenih v drugi svetovni vojni. Vi tudi sami nosite sledove in trpite posledice te vojne, toda vse to je daleč od tistih strahot in posledic, ki bi nastale v novi svetovni vojni, v kateri bi

Člani delovnega predsedstva na III. kongresu Zveze borcev NOV Jugoslavije

uporabljali najnovejše orožje. Kakor Damoklejev meč visi zdaj nad človeštvom grožnja, da bi utegnili v novi vojni uporabiti atomske in vodikove bombe ter drugo atomsko orožje. Te grožnje in celo resne priprave na vojno s temi vojnimi sredstvi rušijo vse omejitve, ustvarjene v minulosti glede uporabe kemičnih in bakterioloških sredstev, kajti velikanška večina človeštva zdaj čedalje bolj odločno nasprotuje uporabi atomske energije v vojne namene in zahteva, naj bi ta največji izum človeškega genija uporabili za srečnejše življenje ljudi. V tem boju miroljubnega človeštva proti nevarnosti atomske in vodikove vojne mora po mojem mnenju sodelovati mnogomilijonska mednarodna organizacija, katere člani ste Vi. Povzdignite svoj krepki glas proti uporabi atomske in hidrogenske energije v vojne namene, proti vojni, za razorožitev sploh, za miroljubno ureditev raznih spornih vprašanj in za sodelovanje med narodi, ne glede na politične in ideološke razlike. Želim uspešno delo kongresu v prid humanih ciljev, za katere se Vaša organizacija bori.«

Josip Broz-Tito

Pozdrav Vincenta Auriola

Nato so delegati soglasno potrdili imenovanje tovarišev in tovarišic v delovno predsedstvo: Vladimir Bakariča, Spasenije Babovića, Nede Božinović, Save Brkovića, Krste Crvenkovskega, Ivana Gošnjaka, Fadila Hodže, Avde Huma, Blaže Jovanovića, Edvarda Kardelja, Ivana Krajačiča, Mihe Marinka, Dušana Petrovića-Šaneta, Djure Pucarja, Nikole Sekulića, Viduje Smilevskega, Velimira Stojnića, Jovana Veselinova, Pali Sotija, Ivana Mačka-Matiije in Aleksandra Rankovića.

Dopoldanski del plenarnega zasedanja je vodil Vladimir Bakarič, ki je po zahvali za izrečeno zaupanje dal besedo g. Vincentu Auriolu, častnemu predsedniku SFBB. Ta je dejal:

Dragi prijatelji! Globoko me je prevzel vaš prisrčni sprejem. Dobro vem, da v meni pozdravljate Svetovno zvezo bivših borcev. Štejem si v prijetno dolžnost, da vam sporočim od Svetovne zveze bivših borcev prisrčne izraze prijateljstva in zaupanja. Po vas pošiljam svoj pozdrav plemenitemu jugoslovanskemu ljudstvu, ki se je tako požrtvovalno borilo in je toliko pretrpelo za neodvisnost svoje domovine ter hkrati za neodvisnost vseh narodov in za svetovni mir, temu sijajnemu ljudstvu, ki s svojim junaštvom nadalje utrjuje svojo neodvisnost, si prižadeva za preobrazbo, za blaginjo in za človeško svobodo.

Dovolite mi, da pošljem izraz tega prijateljstva in ta pozdrav tudi vašemu legendarnemu, sijajnemu voditelju maršalu Titu ter mu na tem mestu zagotovim svoje simpatije in prijateljstvo. Prav tako mi dovolite, da pošljem svoj pozdrav tudi republiki in mestu, v katerem zaseda naš kongres. Vse predstavnike lepo pozdravljam.

Povedal sem že, da govorim v imenu Svetovne zveze bivših borcev, se pravi v imenu osemnajst milijonov bivših borcev, ki žive v devetindvajsetih deželah vseh celin, v Aziji, Afriki, Ameriki in v vseh evropskih deželah, z izjemo tistih, ki se niso odzvale našemu vabilu. Naš namen je, poglobiti zveze med vsemi ljudmi po svetu in z vsemi organizacijami...

Znano nam je, kar ste pretrpeli v narodnoosvobodilni vojni, za to zadostuje en sam pogled na statistike in druge spiske vaših mrtvih, vaših invalidov. Nad poldrugi milijon padlih, nad tri sto petdeset tisoč invalidov in vojnih sirot ter starcev brez družin. Treba je pogledati le ruševine, ki jih je ob koncu vojne pustil za seboj sovražnik. Uničena naselja, pogorišča, beda, razdejane tovarne. Vemo, kaj ste pretrpeli, prav tako nam je znano tudi vaše junaštvo med obnovo in med graditvijo, ki ste jo dosegli brez vpliva od zunaj in v popolni neodvisnosti svoje dežele. To je bilo tem težje, ker ste si hkrati morali zagotoviti varnost tudi z oboroževanjem, kolikor je bilo po-

trebno — to pa je žal še vedno potrebno. Težko je obnavljati in graditi, hkrati pa si zavarovati obstoj. V znamenju neodvisnosti in miru gradite svojo deželo, želite zagotoviti svojim otrokom blaginjo in varnost, dva cilja, ki sta hkrati cilja Svetovne zveze bivših borcev...

Gospod Auriol je nato dejal, da si Svetovna zveza prav tako prizadeva zagotoviti tistim, ki so se borili med vojno, dostojno življenje in po svojih močeh prispevati k svetovni slogi, ki je tako potrebna narodom in posameznikom. Svetovna zveza se bori proti vzrokom za spopade, proti krivicam, proti predsodkom, proti neznanju, proti pomanjkanju, proti nezaupanju in proti sovraštvu.

»Medtem ko je to delo v večini evropskih dežel že rodilo sadove, je nadaljeval g. Auriol — pa so zdaj na vrsti nerazvite dežele, ki naj jim Svetovna zveza izkaže vso svojo pomoč in podporo. Po vsem svetu je skoraj dve milijardi ljudi, ki nimajo dovolj hrane, ki so slabo oblečeni in živijo v bedi, ki si ne morejo sami pomagati. Če se le želimo izogniti uporabi teh ljudi, kar bi lahko ogrozilo svetovni mir, jim moramo dati možnost, da napredujejo na raven, vredno človeka.«

Po mnenju g. Auriola se mora Svetovna zveza bivših borcev z vsemi silami pridružiti sleherni akciji, katere cilj je, izboljšanje gmotnih in moralnih razmer teh narodov in dežel.

»Naša druga naloga,« je nadaljeval g. Auriol, »je boj proti predsodkom in diskriminaciji. Organizacija združenih narodov je predložila visoka načela, žal pa večina dežel ne uveljavlja teh načel, zato se diskriminacijski ukrepi še vedno nadaljujejo.«

»Borili se bomo proti nezaupanju in sovraštvu,« je nadaljeval g. Auriol. »Tu ste pokazali bivši borci Jugoslavije velik zglede, ko ste skupaj z italijanskimi bivšimi borci prispevali k ureditvi tržaškega vprašanja. Mislim, da si lahko pridobimo iz te lepe poteze

Častni predsednik Svetovne federacije bivših borcev, Vincent Auriol, je kot gost prisostvoval III. kongresu Zveze borcev NOV Jugoslavije

človeške solidarnosti bogate izkušnje, hkrati pa tudi zgled in vzpodbudo. Prav za mir in neodvisnost se bori Svetovna zveza bivših borcev in prav v tem smislu je poslala vabilo vsem bivšim borcem sveta ne glede na režim in na državo. Žal se nekatera združenja niso odzvala temu vabilu. Žal nam je, ker bi radi, da bi se tudi oni združili z nami, ker bi radi stisnili roko vsem, s katerimi nas družijo isti ideali. Hkrati pa izjavljamo, da je mir mogoč le takrat, če vsi spoštujejo neodvisnost drugih, če se ne vmešavajo v notranje zadeve drugih dežel, če se vsi odpovedo bodisi ideološki bodisi ozemeljski aneksiji ter sleherni politični ali gospodarski nadoblasti. Mir lahko ob-

staja samo v medsebojnem zaupanju vseh in v neodvisnosti vsakega naroda posebej. Če bomo delali v duhu medsebojnega zblíževanja, bomo po moralni razorožitvi zagotovili tudi materialno razorožitev. Ta naj bo splošna, istočasna in pod nadzorstvom. Ne sme se nanašati na eno samo kategorijo orožja, marveč naj obsega vse, da se s tem narodi rešijo strahovitega bremena, ki jih ovira v razvoju k blaginji in da vsi posvetijo miru vse svoje sile. Ko preti nevarnost vsemu človeštvu, ko noben narod ne ve, ali se bo tudi v primeru zmage izognil množičnemu uničevanju, je treba napeti vse sile, da preprečimo kolektivni samomor in se izognemo propadu civilizacije. Iz strahot in nesmiselnosti črpajmo nauk, da spravimo k pameti človeka in narod, to je nadaljnja naloga Zveze bivših borcev.

Jugoslavija, ki je pokazala toliko junaštva v boju za obstanek in neodvisnost, je v današnjem labilnem svetu zanesljiv, pozitiven element v boju za mir, kajti mir lahko krona samo delo močnih in pogumnih, nikakor pa ne slabih in bojazljivcev. Tudi v tem primeru ste svetli zgled...«

Gospod Auriol je zaključil svoj govor z besedami: »Čeprav sem častni predsednik Svetovne zveze bivših borcev, ne pozabljam na to, da sem prisostvoval njeni ustanovitvi kot predsednik francoske republike. Ob tem se spominjam skupnih bojev vaših starejših tovarišev in naših vojakov na jugoslovanskih tleh. V mnogih jugoslovanskih krajih so francoska vojaška pokopališča zraven vaših in spomeniki, posvečeni Franciji. Ti nas spominjajo na medsebojno ljubezen in na skupni ideal: neodvisnost. Vse to nas zblížuje, skupne žrtve in skupni ideali ustvarjajo našo tovariško, nemojno solidarnost, zato lahko rečem brez omahovanja in z zaupanjem: prav kot smo se skupno borili v vojni za neodvisnost svojih dežel, tako se bomo hrabro borili tudi za mir, za pravico in za bratstvo med ljudmi in narodi...«

... in Curtissa Campaignea

Kongres je zatem pozdravil še generalni sekretar Svetovne federacije bivših borcev gosp. Campaigne:

»Gospod predsednik, dragi jugoslovanski prijatelji! Dole-telo me je zadovoljstvo in čast, da se ponovno mudim v Jugoslaviji. Zadnjikrat sem bil v Jugoslaviji leta 1951, ko je v Beogradu zasedala II. generalna skupščina Svetovne federacije bivših borcev. Takrat so imeli delegati, ki so zastopali organizacije iz 14 dežel, priložnost prepričati se o veliki gostoljubnosti Jugoslavije in o vdanosti jugoslovanskih bivših borcev načelom Svetovne federacije.

Zdaj, po treh letih, jugoslovanske organizacije še nadalje dajejo velik prispevek k Svetovni federaciji. Z njihovo pomočjo so zdaj organizacije iz 29 dežel izgradile eno izmed najpomembnejših nevladnih organizacij na svetu, ki podpira Združene narode v boju za mir in svobodo.

Eden izmed najpomembnejših prispevkov jugoslovanskih organizacij je bil v tem, da so si jugoslovanski voditelji prizadevali, da bi bili ne samo oni seznanjeni z delom Svetovne federacije, marveč tudi,

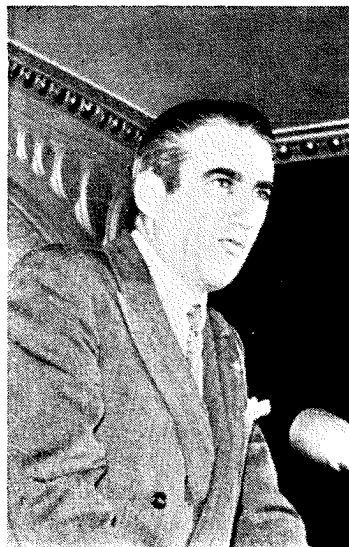
da bi bilo vse članstvo njihovih organizacij obveščeno in da bi razumelo načela te svetovne organizacije.

Ena izmed mojih glavnih nalog kot generalnega tajnika je bila, prispevati k boljšemu razumevanju ciljev in uspehov Svetovne federacije v vrstah organizacij včlanjenih držav. Pri tem delu me je hkrati dejavnost jugoslovanskih organizacij, ki so se zavzele za doseg tega cilja.

Na položaju generalnega tajnika sem razmeroma malo časa, toda od 1951. sem tesno in uspešno sodeloval kot ameriški delegat z voditelji vaše organizacije, kakor na primer z Velimirom Stojnićem, ki je kot predstavnik jugoslovanskih borcev član našega Generalnega sveta, zatem z Marijanom Vivodo, Nedo Božinovićevo, Božom Pavlovićem, kakor tudi s člani jugoslovanske invalidske organizacije, katere ugledni voditelj, generalni polkovnik Miloje Milojević, je kot podpredsednik Svetovne federacije veliko prispeval k njenemu delu.

Naš ugledni častni predsednik g. Auriol vam je razložil glavne smernice programa Svetovne federacije.

Kot generalni tajnik moram skrbeti, da bi bile te splošne smernice uresničene s konkretnim delom. Menim, da

Sekretar Svetovne federacije bivših borcev, Curtis Campaigne

lahko rečemo, da se na področju praktične akcije Svetovna federacija lahko kosa s katerokoli drugo nevladno organizacijo, ki ima v OZN posvetovalni status.

Ekonomsko-socialni svet OZN je nedavno sprejel priporočilo odbora za nevladne organizacije, naj bi Svetovni federaciji podelili status A. Dokončen sklep o tem vprašanju bodo sprejeli na majskem zasedanju ekonomsko-socialnega sveta, na katerem bo, kakor so mi povedali — jugoslovanska delegacija v OZN našo zahtevo podprla.

Kaže, da ni nobenega dvoma, da bo tokrat glasovanje za nas pozitivno. V tem primeru bomo ena izmed desetih organizacij na svetu s posvetovalnim statusom A v ekonomsko-socialnem svetu OZN.

S statusom A bomo imeli pravico govoriti neposredno na sestankih ekonomsko-socialnega sveta in predlagati vprašanja, ki naj bi jih vključili v dnevni red. Doslej smo spričo posvetovalnega statusa B imeli samo pravico razložiti naše gledišče ožjim odborom ekonomsko-socialnega sveta. S statusom A bo lahko Svetovna federacija bivših borcev okrepila svoj vpliv v OZN.

Pogled v unionsko dvorano med kongresom

Po drugi strani pa to povečanje vpliva pomeni za nas veliko večjo odgovornost.

V svojih odnosih z OZN se Svetovna federacija ni opirala zgolj na deklaracije in resolucije. Mi smo bili prvi pobudniki za vzpostavitev novih oblik sodelovanja med OZN in nevladnimi organizacijami. Kolikor vem, smo edina nevladna organizacija, ki je dala finančno pomoč za uresničenje tehnične pomoči OZN. Na področju rehabilitacije delo Združenih narodov nedvomno ne bi brez našega prispevka toliko napredovalo. V tem delu so jugoslovanski bivši borci odigrali pomembno vlogo.

Rehabilitacijski program Svetovne federacije je bil dejansko zasnovan na njeni generalni skupščini v Beogradu leta 1951. Omeniti želim, da je tudi Jugoslovčan dr. Robert Neubauer eden izmed strokovnjakov-svetovalcev Svetovne federacije.

Prvi projekt na področju rehabilitacije, s katerim se je Svetovna federacija pridružila OZN, je bil projekt o ustanovitvi modernega centra za rehabilitacijo v Beogradu. Ko smo začeli uresničevati to zamisel, je bilo treba pogoje za rehabilitacijo še izpolniti. V treh letih je Jugoslavija razvila moderen sistem rehabilitacije, ki je lahko drugim državam v zgled. Vse to je bilo ustvarjeno, ker so pomagali Združeni narodi in Svetovna federacija. Iz tega projekta je

zrasla tudi ideja o skupnih programih OZN, njenih specializiranih agencij in drugih nevladnih mednarodnih organizacij.

Pri skupnem delu v zvezi z rehabilitacijo je zdaj najpomembnejši primer center za rehabilitacijo v Soloju v Indoneziji, ki so ga nedavno odprli. Za ta center je Svetovna federacija dala enega ortopedskega kirurga in eno bolničariko, kakor tudi opremo. OZN je dala enega administratorja. Mednarodni urad za delo pa je dal na razpolago strokovnjaka za strokovno usposabljanje, medtem ko so z načrtom Colombo zagotovili opremo in štipendije za strokovno usposabljanje.

Pripomniti želim, da si je Svetovna federacija skupaj z OZN prizadevala, da bi izboljšali pogoje za rehabilitacijo v Egiptu, Izraelu, Indiji, Burmi, na Ceylonu, v Pakistanu in na Filipinih. Zdaj skupaj z bivšimi borci Nigerije in Zlate obale sestavljamo načrte za Zahodno Afriko.

V Evropi izpolnjujemo skrbno usklajen program skupaj z OZN in specializiranimi agencijami. Prihodnji mesec bo v Stockholmu Svetovna federacija vodila skupaj z OZN in Mednarodnim uradom za delo seminar za zaposlitev invalidov, na katerem bo sodeloval tudi predstavnik iz Jugoslavije.

Jasno je, da je Federacija s tem, da je pokazala novo pot

drugim nevladnim organizacijam na področju tehnične pomoči, prispevala tudi k drugim oblikam, ki omogočajo izboljšanje in krepitev odnosov med temi organizacijami in OZN.

Minuli mesec je imela v Ženevi Federacija vodilno vlogo na konferenci nevladnih organizacij, na kateri smo se borili proti predsodkom in diskriminaciji. Pod vodstvom našega častnega predsednika g. Auriola, ki je bil izvoljen za predsednika konference, je bil sprejet kljub ogromnim težavam in velikim razlikam v mnenjih in vzlic napovedim, da se konferenca ne bo posrečila, skupen program za boj proti predsodkom in diskriminaciji na svetu. Ta konferenca je bila nova oblika sodelovanja z OZN. OZN je namreč prvič prosila nevladne organizacije, naj skupno izrazijo svoje mnenje o problemih, na katerih so zainteresirane. Dottlej so takšna mnenja izražale samo posamezne organizacije, ki so imele posvetovalni status. Svetovna federacija napenja vse sile, da bi uveljavila to novo metodo skupne akcije. To je silno važno, ker imajo lahko nevladne organizacije po svetu pomemben vpliv.

Še mnogo stvari je, o katerih bi lahko govoril v zvezi s Svetovno federacijo bivših borcev. Toda z mnogimi izmed njih ste vi že seznanjeni. Mnogo več pa boste tudi sli-

šali v prihodnjih mesecih o bivših borcih, ki so pokazali, da združeni v Svetovni federaciji, ustanovljeni na skupnih izkušnjah iz vojne in na žrtvah, lahko veliko bolje kakor kdor koli drugi pokažejo, po kateri poti je treba iti k miru in svobodi.»

Iz poročila predsednika Aleksandra Rankovića

Ko je g. Campaigne zaključil svoj govor, je kongres izbral še sekretariat, in sicer: Edipa Hasaginića, Djura Potkonjaka in Mitjo Ribičića. Nato je po sprejetju dnevnega reda in poslovnika tople pozdravljen stopil na oder predsednik Zveze borcev Jugoslavije Aleksander Ranković, ki je v uvodu razčlenil mednarodni politični položaj in opozoril na naloge Zveze borcev, ki izvirajo iz tega položaja. Podrobno je govoril tudi o uspehih samoupravljanja pri nas, nato pa prešel na notranja organizacijska vprašanja, med katerimi je posvetil največ pozornosti skrbi za otroke in družine padlih borcev, izvenarmadni vzgoji in zgodovinski dejavnosti ZB. Iz uvodnega dela govora je treba omeniti besede tovariša Rankovića, da je boj za mir še zmerom naša glavna in najbolj aktualna naloga. Govoril je tudi o tako imenovani blokovski politiki in o velikih možnostih mednarodnega sodelovanja izven blokov, pri čemer je Jugoslavija dala številne lepe zgleda. Potovanje tovariša Tita v Indijo in Burmo je označil kot važen prispevek k zbiranju tistih sil na svetu, ki so pripravljene aktivno delati za zmago koeksistence. »S svojim stališčem koeksistence, ki pravzaprav pomeni samo logično nadaljevanje politike naše vlade v raznih fazah razvoja mednarodnih stikov, je Jugoslavija ne le prispevala k upostavitvi pogojev za uveljavljanje politike miru, marveč je tudi pokazala, da je taka politika zdaj realna možnost,« je med drugim dejal predsednik Ranković.

Skrb za otroke in družine padlih

Govorec o skrbi za otroke padlih, je tovariš Ranković ugotovil, da je še vedno velikemu številu otrok potrebna pomoč, da se usposobijo za samostojno življenje. Dejal je tudi, da so izkušnje opozorile, da skrbi za otroke ne morejo zagotoviti samo predpisi, temveč da je važno, kdo ureja za otroke pravice. Skratka: potrebno je aktivno sodelovanje

članov organizacij ZB v organih družbenega upravljanja, komisijah in v svetih ljudskih odborov, nujne so najrazličnejše oblike sodelovanja organizacij ZB z organi ljudske oblasti in drugimi družbenimi organi za ureditev splošnih in konkretnih vprašanj otrok. »V tej zvezi,« je dejal tovariš Ranković, »naj organizacije ZB tudi v prihodnje skrbe za uspeh teh otrok v šoli in za pravilno vzgojo otrok, da bodo postali dobri državljani socialistične domovine.«

Pogled na oder in delovno predsedstvo ob začetku kongresa

Izvenarmadna vzgoja

Ko je govoril o zmanjšani vojni napetosti in o nalogah III. kongres, in o nalogah ZB glede izvenarmadne vzgoje, je tovariš Ranković pripomnil, da je kljub normalizaciji naših stikov s SZ in drugimi vzhodnimi deželami ter urejanju sporov med državami s pogajanjem in ne s tako imenovano hladno vojno, izvenarmadna vzgoja najpomembnejša politična naloga ZB. V zvezi s tem je pohvalil delo organizacij ZB, rezervnih oficirjev, TVD »Partizan«, Ljudske tehnike in drugih, pripominjajoč, da se jim je posrečilo preiti od kampanjskega na sistematično in vsebinsko bolj bogato delo. Na teh organizacijah je zdaj tako rekoč težišče izvenarmadne vzgoje. Občasne skupne vaje ali partizanski pohodi naj bodo zgolj manifestacije sodelovanja vseh teh organizacij, ki delajo za izvenarmadno vzgojo. Središča za izvenarmadno vojaško vzgojo bodo znatno pripomogla, da bo delo za to vzgojo vsebinsko še bogatejše. Prav tako je čutili močnejšo dejavnost, odkar so se vse našteje organizacije povezale v koordinacijskih telesih, prek katerih imajo najširšo možnost izmenjave izkušenj. Ta telesa dajejo tudi občutno pomoč pri osnavljanju centrov za izvenarmadno vzgojo in pri koordinaciji v skupnih manifestacijah tega dela.

Zgodovinska dejavnost

V zvezi z obravnavanjem spomeniške, muzejske in ostale zgodovinske dejavnosti je predsednik Ranković pohvalil organizacije ZB, da so na tem področju dosegle lepe uspehe. Glede umetniške kakovosti spomenikov, spominskih plošč itd. pa je dejal, da le-ta ni zmerom na višini. Ko je govoril o predlogih, naj bi presoje teh spominskih objektov centralizirali, se je odločno izrekel proti, vendar pa je priporočal organizacijam ZB, naj se priprav za postavitve spomenikov lotijo zelo skrbno in premišljeno, z zreli idejami, z vnaprej na pravičen način

zagotovljenimi sredstvi in zagotovljeno umetniško kakovostjo. Iste pomisleke je izrekel na račun odpiranja novih muzejev. — Glede ureditve pokopališč in skupnih grobnic s padlimi borci je bil predsednik mnenja, naj le-ta ne bodo monumentalna, prerazkošna, ker tudi najskromnejša ureditev zahteva izdatna materialna sredstva. Na koncu je še dejal, da se je zlasti v zadnjem času po vsej državi razmahnila sistematična akcija za ureditev grobov in da je večina organizacij skupaj z ljudskimi odbori že pripravila vse potrebno za njih trajno ureditev.

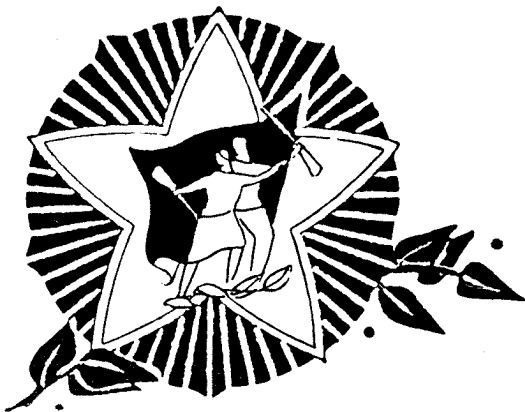
O mednarodnih stikih

O mednarodnih stikih je tovariš Ranković med drugim povedal tole: »Zveza borcev in Zveza vojaških vojnih invalidov imata široko razporedene zveze z organizacijami bivših borcev v drugih deželah. Vse te zveze temeljijo na prijateljskem sodelovanju naših borcev z bivšimi borci po svetu glede skupnih vprašanj. Med drugim gre tudi za izmenjavo izkušenj pri reševanju problemov zaštite in rehabilitacije borcev ter invalidov v raznih deželah in razmerah, zlasti pa gre za prizadevanje po ohranitvi miru na svetu. Kakor je znano, sodelujemo pri delu Svetovne zveze od julija 1951, se pravi neposredno od II. kongresa ZB NOV Jugoslavije, njeni člani pa smo od novembra 1951.«

Govoreč o vlogi Svetovne zveze, zlasti v zagovarjanju aktivnega in konstruktivnega mednarodnega sodelovanja, je tovariš Ranković pripomnil, da je v okviru te zveze čedalje več možnosti za izmenjavo mnenj in izkušenj med zastopniki organizacij raznih dežela. Čedalje bolj se uveljavljajo demokratični odnosi in vedno redkeje se sklepa po metodi preglaševanja. Svetovna zveza ne podpira več predlogov posameznih resolucij, ki vsebujejo ideološko izključenost in nestrpnost, ali resolucij, katerih stališča niso v skladu z naporom po vsem svetu za popuščanje mednarodne napetosti. »Zato smo si,« je dejal

predsednik, »prizadevali za krepitev te organizacije, za širjenje njenih vrst ter za popularizacijo njenega imena in ugleda v svetu.«

Nato je tovariš Ranković pripomnil, da ZB NOV Jugoslavije sodeluje tudi kot opazovalec pri delu Mednarodne zveze bivših vojnih ujetnikov (ki je članica Svetovne zveze) ter tako spremlja dejavnost Mednarodne zveze internirancev in deportirancev, ki je opazovalka v Svetovni zvezi bivših borcev. Razen tega je dala konec minulega leta Mednarodna zveza pripadnikov gibanj odpora s sedežem na Dunaju pobudo, naj bi naša Zveza borcev aktivno sodelovala pri mednarodnih manifestacijah, ki jih prireja ta organizacija pod svojim pokroviteljstvom, kasneje pa so želeli, naj se Zveza borcev pridruži Mednarodni zvezi pripadnikov gibanj odpora. Ta organizacija je nastala iz Mednarodne organizacije bivših političnih jetnikov. Pod vplivom protijugoslovanske informbirojevske gonje je bila naša Zveza protistatutarno izključena iz te organizacije na zasedanju njenega generalnega sveta v Pragi 30. aprila 1950. Voditelji te organizacije pa so v svojem vabilu prešli to dejstvo. Ne glede na ta diskriminacijski postopek proti naši organizaciji v minulosti, se je Centralni odbor Zveze borcev postavil na stališče, da ponovno včlanjenje v to mednarodno organizacijo zraven aktivne udeležbe naše organizacije v Svetovni zvezi bivših borcev ne bi prispevalo k razvoju mednarodnega sodelovanja bivših borcev na svetu. V tem smislu je predsedstvo CO tudi odgovorilo Mednarodni zvezi pripadnikov gibanj odpora na njeno pismo. Razumljivo je, da s tem ne odklanjamo sodelovanja z nacionalnimi organizacijami, ki so včlanjene v Mednarodni zvezi bivših političnih jetnikov. »Smo za sodelovanje,« je dodal Ranković, »toda kot sem že dejal, za enakopravno aktivno sodelovanje z vsemi demokratičnimi nacionalnimi organizacijami bivših borcev po svetu in vseh skupnih vprašanjih.«

V sredo popoldan in četrtek dopoldan

Popoldan je kongres deloval v štirih komisijah: **komisiji** za otroke padlih borcev in žrtev fašističnega terorja ter vprašanja članstva; **komisiji** za označitev in ureditev zgodovinskih krajev iz NOB, ustanavljanje muzejev itd.; **komisiji** za izvenarmadno vzgojo; **komisiji** za dopolnitev in spremembe statuta in **komisiji** za mednarodne zveze.

Iz zaključkov teh komisij oziroma iz poročil njihovih predsednikov povzemamo najvažnejše ugotovitve. Spasenija Babović, predsednica komisije za vprašanje otrok padlih borcev in žrtev fašističnega terorja, je poudarila uspehe organizacije ZB na tem področju, hkrati pa naglasila, da bo v prihodnje za otroke padlih treba še marsikaj storiti, kajti v naši državi je še zmerom kakih 18.000 otrok, ki še niso izpolnili osemnajsto leto. Zlasti nujna je temeljitejša vzgoja na podpora učeči se partizanski mladini kakor tudi vsestranska skrb ZB, da otroci padlih žrtev fašizma dobe vse pravice, ki izvirajo iz zakonitih predpisov glede invalidnin, pokojnin, raznih dodatkov in pomoči. Skratka, tem otrokom je treba zagotoviti vse, kar jim skupnost lahko nudi.

V imenu komisije za izvenarmadno vojaško vzgojo je poročal Obrad Stihović, ki je poudaril zlasti važnost sodelovanja sedanje organizacije ZB

z JLA in mnogimi družbenimi organizacijami, ki po svojem programu prispevajo viden delež k izvenarmadni vzgoji ljudstva. Te organizacije (TVD »Partizan«, Združenje rezervnih oficirjev, Ljudska tehnika, Rdeči križ itd.) so se v zadnjih letih precej okrepile in pomnožile, in s svojo dejavnostjo pomenijo važen činitelj v krepitvi obrambne sposobnosti državljanov. Prav tako so te organizacije vnesle v svoje programe ustrezne vojaške elemente kakor strelstvo, orientiranje in druge podobne discipline. Težišče izvenarmadne vzgoje naj bo zato tudi v prihodnje na teh organizacijah, v vrstah njihovih številnih članov. V središčih za izvenarmadno vzgojo so našle vse našete organizacije svojo skupno ustanovo, ki jim omogoča vsestransko medsebojno povezanost. Naloga vseh patriotičnih organizacij je, da v sodelovanju z ljudskimi odbori ustanavljajo nova središča, jih urejajo in razvijajo. Za boljše izmenjavo izkušenj in dajanje smernic na področju izvenarmadne vzgoje pa je treba še bolj aktivizirati tako imenovana koordinacijska telesa, ki naj usmerjajo delovanje fizkulturnih, strokovnih in tehničnih organizacij.

Zgodovinski komisiji je predsedoval Rodoljub Čolaković. V razpravi, ki je bila zelo bogata in živahna, so mnogi delegati naglašali, da bo na področju spomeniške dejavnosti treba tudi v prihodnje skr-

beti za urejanje grobov, označevanje in urejanje zgodovinskih krajev, prirejanje raznih manifestacij, posvečenih zgodovinskim datumom, odpiranje muzejev NO itd. Poudarjali so, da bo zlasti muzejem treba zagotoviti strokoven kader, k pripravam za postavljanje spomenikov in ureditev njihove okolice pa pritegniti številne strokovnjake. Znatno več pozornosti bo v bodoče treba posvetiti zbiranju dokumentov in zgodovinskega gradiva iz prvih dveh let ljudske revolucije, ki se jih je iz razumljivih razlogov najmanj ohranilo. **Odločno več pozornosti je treba posvetiti poučevanju zgodovine NOB v naših osnovnih in srednjih šolah ter v ta namen oskrbeti ustrezne priročnike.**

Protest proti prepovedi filma

Ker je v dnevih, ko je zasedal III. kongres, naša javnost zvedela in z ogorčenjem obsodila odločitev festivalskega odbora v Cannesu v Franciji, da prepove predvajanje norveško-jugoslovanskega filma »Krava pot«, je potrebno, da povzamemo tudi odločno stališče vseh delegatov, zlasti pa izjavo Rodoljuba Čolakovića, predsednika zgodovinske komisije na kongresu. Čolaković je glede postopka festivalskega vodstva v Cannesu dejal, da je krivičen, ker nam ni moč očitati, da smo kdajkoli z dejanji ali postopki hoteli žaliti kogarkoli. »Ta film,« je dejal Čolaković, »ne prikazuje zverstev, ki jih je storil neki režim z namenom, da bi vzbujali sovraštvo, marveč zato, da bi se kaj takega nikoli več ne ponovilo... Ljudje, ki so prepovedali oziroma dosegli prepoved tega filma, ne bodo nikdar pisali o zgodovini dogodkov v Kragujevcu, Jasenovcu in Majdanpeku, zato bomo to storili mi, ki smo, čeprav majhni, mnogo pripomogli in žrtvovali zato, da je bila fašistična zver uničena. Polno pravico imamo reči ti isti gospodi v Bonnu, da so naši ljudje, posebej pa še člani ZB, ogorčeni in glasno protestirajo proti tistim, ki ne po-

puščajo pred naprednimi silami Nemčije, marveč pred tistimi, ki so po vsej Evropi storili brez števila najstrašnejših zločinov.« Delegati so sprejeli naslednjo protestno pismo:

III. kongres Zveze borcev NOV Jugoslavije protestira proti sklepu odbora mednarodnega festivala v Cannesu, s katerim je bilo odklonjeno predvajanje norveško-jugoslovanskega filma »Krvava pot«. Utemeljitev odbora, da ta film bajé žali narodnostna čustva Nemcev, sama po sebi obtožuje tiste, ki so jo inspirirali, prvič zaradi tega, ker mislijo, da se ne predvaja resnica o zverinstvih fašizma, lahko grade boljše odnose med narodi, in drugič zaradi tega, ker so se v prizadevanju, da bi preprečili predvajanje filma o zverstvih določenega režima, izkazali kot njegovi branilci.

Zvesti idealom enakopravnosti in bratstva med narodi, smatrajo člani Zveze borcev NOV Jugoslavije, da se ti ideali morejo ustvariti samo z bojem vseh naprednih ljudi zoper vsako nasilje, vključujoč tudi napredne ljudi Nemčije. Omenjeni film, ki prikazuje eno izmed njegovih najbolj strašnih oblik, želi mobilizirati vse take ljudi k budnosti in boju za to, da bi se nikoli več ne povampirila kakšna mračna sila na svetu, ki bi uničila svobodo in napredek narodov.»

Pobuda za krepitev stikov s tujino

Kongres je pozdravil napore našega državnega vodstva, a posebej prizadevanje predsednika Tita, da se ustvarijo čim ugodnejši pogoji za krepitev miru med narodi. Izraženo je bilo tudi mnenje, da bodo bližnji obiski predsednika Tita v drugih državah pomenili nov prispevek k pozitivnim napotkom, ki se kažejo v mednarodnih odnosih in krepitvi sil, ki se bore za mir. Na teh pozicijah stoji milijoni borcev iz naše kakor tudi iz drugih držav. Ti so ena izmed velikih moralnih sil, ki aktivno delajo v sodobnih mednarodnih po-

gojih v smeri popuščanja nepetosti in ustvarjanja ugodnih pogojev za učvrstitev miru v svetu ter za krepitev sodelovanja med narodi. Aktivnost Zveze borcev na mednarodnih popriščih je bila zelo uspešna in bo treba tako delati tudi v bodoče, tako v okviru Svetovne federacije bivših borcev kakor tudi pri širjenju zvez s posameznimi nacionalnimi organizacijami bivših borcev drugih držav, ki hočejo sodelovati z nami na osnovi enakopravnosti in medsebojnega spoštovanja.

Sprememba dosedanjih pravil Zveze borcev

Dosedanja pravila Zveze borcev se v uvodnem delu povečajo za tri nove člene. Z njimi se določa naziv organizacije, njeno delovno področje in njen sedež. Z novimi pravili se tudi uvaja enotna zastava Zveze borcev in značka-emblem ZB. V ostalih členih so bile izvršene nekatere spremembe zaradi vsklajevanja organizacij ZB z bližnjimi spremembami v sistemu organov oblasti in v upravno-teritorialni razdelitvi. Tako se bodo osnovne organizacije ZB formirale po teritorialnem načelu, in sicer po številu članstva, velikosti ozemlja in pogojih dela.

Vsako leto bodo organizacije ZB proslavile »Dan borcev«, in sicer 4. julija, ko je bil na zgodovinski seji CK KPJ sprejet proglas o oboroženi vstaji jugoslovanskih narodov proti fašističnim okupatorjem. Vrh tega je kongres sprejel razrešnico Centralnemu odboru in izvolil nov Centralni odbor, v katerem je 24 tovarišev; v nadzorni odbor je izvolil 11 tovarišev.

Po zaključku kongresa so se sestali člani novega Centralnega odbora ZB Jugoslavije in izbrali predsedstvo Zveze. Za predsednika je bil ponovno izvoljen tov. Aleksander Ranković, za podpredsednika pa dr. Pavle Gregorić in Vidoje Smilevski, za generalnega tajnika Velimir Stojnić, za tajnika Neda Božinović in za blagajnika Branko Jovović.

Tovariš Tito — dosmrtni častni predsednik Zveze borcev

Ob navdušenem ploskanju vseh delegatov je bil nato izvoljen za častnega dosmrtnega predsednika Zveze borcev NOV Jugoslavije tovariš Tito. Ob tej priložnosti je kongres naslovil nanj tale pozdrav:

Z nepopisnim navdušenjem je kongres odobril listino, s katero je izvolil tovariša Tita za dosmrtnega častnega predsednika Zveze borcev NOV.

Maršalu Jugoslavije Josipu Brozu Titu, predsedniku Federativne ljudske republike Jugoslavije!

III. kongres Zveze borcev narodnoosvobodilne vojne je na svojem zasedanju v Ljubljani 27. do 28. aprila 1955 soglasno izvolil tovariša Josipa Broza Tita za dosmrtnega častnega predsednika Zveze borcev narodnoosvobodilne vojne.

Tovariš Josip Broz Tito je utrdil položaj narodov Jugoslavije in svoje ime za vse čase vpisal v najslavnejše strani njihove zgodovine.

V času med dvema velikima vojnama je utrdil in prekalil Komunistično partijo Jugoslavije, avantgardo delovnega ljudstva v borbi za svobodo in boljše življenje ter jo pripravil za velike osvobodilne boje.

V usodnih dneh leta 1941 je tovariš Tito stal na čelu osvobodilne borbe narodov Jugoslavije in organiziral vesplošno ljudsko vstajo proti okupatorjem in domačim izdajalcem.

Pod njegovim vodstvom v času štirih let neslutene težke vojne so svobodoljubni narodi Jugoslavije postavili temelje svoji novi socialistični skupnosti Federativni ljudski republiki Jugoslaviji.

V času oboroženih borb skozi vse Kalvarije osvobodilne vojne je tovariš Tito delil trpljenje svojih borcev in svojega ljudstva, dajal zgled predanosti in požrtvovalnosti v borbi za stvar ljudske svobode in ni štedil sebe niti svoje krvi.

Pod Titovim vodstvom so bile izbojeване vse velike bitke in izbojeване vse velike

pridobitve naše osvobodilne vojne: pod njegovim vodstvom je bila skovana mlada Jugoslovanska armada, branilec svobode in neodvisnosti narodov Jugoslavije.

Inspirator bratske sloge in enakopravnosti je tovariš Tito združil narode Jugoslavije in jih kot priznani vodja ljudske revolucije popeljal na pot skupnega življenja in ustvarjalnega dela.

Tvorec nove Jugoslavije, tovariš Tito, je po uspešno končani osvobodilni vojni, priznan in spoštovan od vseh, povedel naše narode v nove, toda ne manjše težke bitke za zgraditev nove družbe v naši državi, za uresničenje velikih ljudskih idealov socializma, kar je nadaljevalo in kronalo

delo slavnih revolucionarnih bitk iz vojnega časa.

Pod vodstvom tovariša Tita je naša socialistična domovina Jugoslavija pridobila prej nesluteni ugled in mednarodno priznanje ter postala zgled drugim v borbi za mir, konstruktivno sodelovanje in demokratične odnose med narodi.

Upoštevaajoč vse to, upoštevaajoč tudi njegove zasluge za našo organizacijo, katere ustanovitelj in večletni predsednik je bil, so delegati III. kongresa Zveze borcev NOV, izražajoč voljo vsega članstva in priznanje vseh naših narodov, sklenili, da se tovariš Josip Broz Tito izvoli za dosmrtnega častnega predsednika naše Zveze in to zapisali v to listino.

jen l. 1884 v Revelu v Zgornji Garroni kot sin vaškega peka, je Vincent Auriol posvetil vse svoje življenje političnim prizadevanjem za razvoj in neodvisnost francoske domovine. Po končanih pravnih študijah se je sicer nekaj časa ukvarjal z odvetništvom, vendar pa ga je kmalu povsem zasedlo parlamentarno delo. Zavzemal je vrsto zelo pomembnih poslanskih in ministrskih položajev vse do najvišjih po zadnji vojni, ko je bil dvakrat predsednik ustavodajne skupščine in predsednik republike. Še kot mladenič se je pridružil socialistični stranki in v njenih vrstah opravljal najodgovornejše funkcije; med drugim je bil od leta 1924 do 1939 tudi zastopnik francoske socialistične stranke pri vodstvu socialistične internacionale. Za časa zadnje svetovne vojne je po žalostni francoski kapitulaciji leta 1940 na znamenem vichjskem glasovanju pogumno glasoval proti ustavodajnim pooblastilom maršala Petaina, zaradi česar — kot tudi zaradi siceršnje napredne politične preteklosti — so ga pod novim režimom aretirali in zaprli. Ko je bil pozneje zaradi bolezni izpuščen v prisilno konfinacijo, se je aktivno povezal s francoskim odporniškim gibanjem in v tej ilegali, preden se je pridružil de Gaulleovi vladi svobodne Francije v inozemstvu, napisal tudi večino svojih političnih spominov pod naslovom »Včeraj in jutri«.

Sicer pa mi je nekaj o teh dneh povedal tudi sam, ko sem ga v imenu uredništva »Borca« poprosil za kratek razgovor.

Dr. André Viaud med nami

Ob priliki, ko je našo ožjo domovino za III. kongres Zveze borcev med mnogimi tujimi gosti obiskal tudi doktor Vincent Auriol-André Viaud, smo naprosili našega sodelavca Bogdana Pogačnika, da je častnemu predsedniku Svetovne federacije bivših borcev zastavil nekaj vprašanj. Tovariš Pogačnik je z g. Auriolom preživel nekaj ur na popotovanju po Gorenjskem in v Ljubljani, zato je naši prošnji lahko ugodil in za bralce naše revije poslal uredništvu pričujoči sestavek.

MALI Golmajerjev Franci iz osnovne šole pri sv. Ani nad Tržičem, ki mu je generalni sekretar Svetovne federacije bivših borcev Amerikanec Curtiss Campaigne v zahvalo za podarjeni šopek planinskega cvetja, ker si z besedo v tujem jeziku ni vedel pomagati, pripel v gumbnico svoj častni znak Svetovne federacije, se morda še ni povsem zavedel. Sivola — predsednik dr. André Viaud — kot se je imenoval s tajnim imenom v ilegalni borbi gospod Vincent Auriol pa je povedal povsem jasno: »Skupne žrtve in skupni ideali nas nerazdvojno vežejo.«

Ljubljanski kongres Zveze borcev narodnoosvobodilne vojne Jugoslavije je ob udeležbi častnega predsednika Svetovne federacije bivših borcev in bivšega predsednika francoske republike gospoda Vincenta Auriola, generalnega sekretarja Svetovne federacije gospoda Curtissa Campaignea in generalnega delegata go-

spoda Jaquesa Kosciuszko — Morizeta nedvomno dobil tudi velik mednarodni pomen.

»Pozdravljam vse borce in invalide in vse jugoslovanske narode,« je izjavil ob prihodu v Ljubljano gospod Auriol, ko pa je zapuščal Slovenijo, je dejal: »Zahvaljujem se sijajnemu ljudstvu Slovenije, velikemu v vojni in miru.«

Da, tudi njegov delež v vojni in miru je bil velik. Ro-

POUR LA REVUE „BOREC“

Pismeni pozdrav g. Vincenta Auriola, ki ga je dal za revijo »Borec«

Fotografija, posneta blizu spomenika pod Ljubeljem, prikazuje g. Vincenta Auriola (spredaj levo), ko daje našemu sodelavcu Bogdanu Pogačniku (spredaj desno) pismeno izjavo. Zadaž na levi je g. Kosciuszka, delegat Svetovne federacije bivših bojnikov, na desni strani pa je Franc Hočevar

Na vprašanje, kako in kdaj je med vojno, ko je bil leta 1942 v francoskem odporiškem gibanju, zvedel za borbo jugoslovanskih partizanov in kako je sprejel vest o tem, je gospod Auriol odgovoril:

»Leta 1942 sem bil v hribih, v francoskem odporiškem gibanju. Pred tem, od leta 1940 do 1941, sem bil od nacistov zaprt. Od tam sem zbežal v gore. V tem času sem bil preganjan od gestapa in sem zato spreminjal bivališče. Seveda takrat nismo imeli pri roki časopisov in drugih poročil iz sveta, zato v tem času tudi še nisem zvedel za razvoj jugoslovanske borbe. Poslušali smo le radio, zlasti londonski radio, in žal radio iz Vychija. Tako v onih dneh še nisem vedel o jugoslovanskih partizanih ničesar. To je bilo vse do konca 1942, ko mi je general de Gaulle poslal letalo, s katerim sem se odpeljal iz Francije, da se pridružim vladi v Londonu oziroma v Alžiru. Tu

sem tudi zvedel za junaški jugoslovanski odpor. Tega sem se zelo razveselil, kot smo bili takrat nasploh veseli vsega, kar je predstavljalo oviro proti zmagi okupatorja. Potem smo zasledovali vašo borbo v hribih naprej.«

»Kako ocenjujete kot predsednik Svetovne federacije bivših borcev prispevek Jugoslavije v okviru Svetovne federacije bivših borcev«, sem vprašal zatem, čeprav je že v svojem govoru na kongresu izrecno poudaril vlogo naše organizacije borcev in invalidov. In res je, sklicujoč se prav na to, odgovoril tudi zdaj:

»Ne bi dodajal veliko k temu, kar sem pohvalnega povedal že na kongresu. Reči pa moram, da se veselimo vloge Jugoslavije v okviru Svetovne federacije bivših borcev. Na vse, kar zadeva zблиževanje bivših borcev po svetu in služi miru ter borbi proti vojni, gledamo z velikimi simpatijami.«

Ker se mu je mudilo, sem zaključil z dokaj običajnim vprašanjem, namreč kakšne vtise je dobil na kongresu in ob obisku naše dežele nasploh.

»Sprejem, ki je bil poln velikega občutja, pristrčne topline in resničnega bratstva, je mene in vse moje prijatelje zelo ganil,« je menil g. Auriol, »razen tega sem dobil vtis, da je tudi Vaše ljudstvo polno velike sile, sile ki jo razodeva tudi Vaša zveza borcev. Ne morem še govoriti podrobneje o delu v zvezi z rehabilitacijo invalidov, čeprav vem, da je Jugoslavija na tem polju dosegla velike uspehe, ker bom šele v Beogradu obiskal nekatere invalidske ustanove. Dodal bi pa to, da mi je na kongresu jasno padla na oči navezanost vseh borcev na svojega nekdanjega vojnega komandanta maršala Tita. Človek res dobi vtis, da se vojno bratstvo borcev nadaljuje tudi v bratstvu v miru.«

Deželo samo pa je nekajkrat občudoval kar ob poti, ki jo je v kratkem času svojega bivanja pri nas premeril. Čudoviti svet Postojnske jame ga je prevzel prav tako kot pripovedovanje o medvojnih podvigih notranjskih partizanov. Ob pogledu z ljubljanskega gradu na igračkaste baročne strehe, tovarne in zelenje spomladanskih njiv, je menil, da se spajajo z mestom v enakovredno harmonijo. Na voznji okrog Blejskega jezera je predsednik nekajkrat ustavil avto in se zagledal v ogledalno obrnjeno podobo otoka in sneženega Stola v jezerski gladini. Še sami večkrat odkrijemo vso lepoto svoje dežele, šele kadar spremljamo tujece.

Tujce? Mislim, da tokrat ne. Ko je bil predsednik Auriol pri spomeniku skupnih francosko-jugoslovanskih žrtev nacizma na mestu nekdanjega koncentracijskega delovnega taborišča v Podljubelju, je v odgovoru na pozdrave domačinov dejal: »Ni treba izražati želje, da bi se počutili kot doma, saj že ves čas bivanja med Vami globoko občutimo, da smo prijatelji med prijatelji.« Kot strahoten opomin je dvigal svoje koščene roke proti nebu med skalnatimi grebeni Košute in Ljubeljskega sedla

železni okostnjak spomenika z napisom v slovenščini in francoščini — obtožujem — j'accuse. V ostarelih predsednikovih očeh je nekaj zatrepetalo, a premagal je ganjenost in se samo trdno oklenil roke heroja Miloja Milojevića. »Strašno, strašno...«, je mrmral, ko si je ogledoval ostanke zasilnega krematorija ter si zapisal podatke v svojo beležnico. Iskreno se je zahvalil domačinom za skrb nad spominom padlih Francozov in s poudarkom dejal: »Ta grozni kraj bi nam moral biti upanje — trdno upanje, da bo na svetu ohranjen mir in da se kaj takega nikoli več ne sme pripetiti.«

Z istim spoštovanjem je hodil med grobovi talcev in borcev v Begunjah. »Kako mlad je bil ta... kako star je bil oni...«. Ko mu je tovariš Bertonec pripovedoval o mučenjih v nekdanji gestapovski ječi, je njegov obraz postal temačen, ko pa mu je pozneje tovariš Smolej omenil, da so v nemških spisih ustremljenih talcev našli tudi ime nekega mladega Francoza, je predsednik kot oče s tresočo roko vzel v roke beležnico in poprosil, da mu zapišejo točno ime in naslov Begunj. »Jules Pudebois iz Lyons... sporočiti moramo njegovi družini, morda še ne vedo ničesar o usodi svojega sina...« Nehote sem se spomnil pripovedovanja o neznanih padlih Jugoslovanih na francoskem Vercorsu.

»Krvava pot?« Kako resnično krvava je ta pot in kako resnično trdno veže ljudi raznih narodov v žalostno, a prekaljeno bratstvo. Kje je tu formalistična razlika med Wermachtom in SS-om? Tudi predsednik Auriol je menil, da je bil Wermacht v bistvu izvrševalec nacističnega političnega aparata. Njegov najbližji sodelavec G. Jacques Kosciuszko-Morizet, čigar najbližji sorodniki so bili prav tako žrtve nemškega terorja med vojno in ki je bil eden izmed vojaških poveljnikov pri osvoboditvi Pariza leta 1944, mi je, ko sva se pogovarjala o vprašanju nemške intervencije zaradi filma »Krvava pot«, češ da žali njihova čustva, odgovoril, da Nemci pač

ne morejo zanikati, da so imeli koncentracijska taborišča. Omenil je primer nemškega zločina med vojno v francoskem Oradourju in dodal: »Res je bila razlika, da so gestapovci mučili, medtem ko je Wermacht streljala, a končni efekt je bil pri obeh pravzaprav isti.«

Mrak je že padel, ko smo hiteli z avtomobili nazaj proti

Dr. Božena Grosman:

Še pomnite, tovarišice ...?

(Nadaljevanje in konec)

Čez morje v Italijo

Da spravimo naše dojenčke na varno in naredimo prostor novodošlim, smo otroke z materami vred pošiljali z zavezniškimi letali v Italijo, ki so jo bili tedaj že okupirali zavezniki. Z otrokom pa, ki mu je mati umrla, je šla naša bolničarka Gita, ki ga je ves čas skrbno in z ljubeznijo negovala in ga po osvoboditvi lepega in zdravega prinesla s seboj domov. Skrbela je za malega Slobodana bolj kot marsikatera mati in ga s svojo skrbjo in požrtvovalnostjo rešila smrti, ko ji je »Sine« težko obolel.

Prvi transport doječkov z materami iz Slovenije je prispeval v Italijo septembra 1944. Okrog 70 km zahodno od Barija, v Gravini, je bila partizanska ženska bolnišnica in porodnišnica. Iz drugih predelov Jugoslavije so namreč pošiljali v Italijo tudi noseče žene. V bližini Gravine smo septembra omenjenega leta uredili vilo za partizanski dečji dom za dojenčke in male otroke. V ta dom so potem prišle partizanske matere z otroki iz Slovenije, Srbije, Hrvaške, Dalmacije, Bosne in Črne gore.

V lepih sončnih sobah s balkoni smo v prvem nadstropju namestili dojenčke, ločeno po starostnih skupinah. V vsaki sobi je bila podnevi in ponoči dežurna po ena mati, ostale pa so prihajale dojenčke previjati, kopati in dojit. Tu je bila tudi ambulanta, izolirnica in čitalnica. Nad leto stari otroci, ki

Ljubljani. Za nami so ostajali grobovi na Podljubelju in v Begunjah in Bled in Vrba s spomenikom pesnika, čigar konec »Zdravice« je z globokim razumevanjem hkrati z mislijo francoskega Hugoja o mrtvih, ki žive naprej z živimi, povezal v svojo napitnico predsednik Auriol: »Žive naj vsi narodi, ki hrepene dočakat dan...« B. Pogačnik

pa jih ni bilo veliko, in matere so bile v pritličju. Tukaj je bila tudi dnevni prostor oziroma jedilnica. Kuhinja, shramba in skladišča so bila v podpritličju. Imeli smo tri kuharje in kuharico za mlečno kuhinjo. Ker je bila vila na samem, v fašističnem okolju, smo imeli tudi posadko 12 stražarjev. Hrana je bila obilna in dobra, saj so nas izdatno zalagali partizanska in angleška komanda v Gravini ter Sanitetna misija v Bariju, kjer je bil takrat načelnik neki črnogorski zdravnik, polkovnik, ki je v VI. ofenzivi izgubil nekaj mesecev starega sinčka, edinega otroka. Vso svojo ljubezen in skrb je poslej razširil na naše malčke.

Na svežem zraku, soncu in ob dobri hrani ter skrbni negi so nam otroci lepo uspevali. Veselje je bilo pogledati njihova nasmejana rdeča lička! Tudi tukaj smo imeli za matere predavanja o prehrani, negi in vzgoji otrok ter o najvažnejših in najpogostejših otroških boleznih.

Ker pa za naše potrebe ni bilo dovolj vode, ki smo jo morali voziti s cisterno, pa tudi ne elektrike, smo se kmalu preselili v mesto Gravina, v veliko zgradbo bivšega fašističnega doma. Kakšen paradoks: otroci padlih borcev in žrtev fašizma v bivšem fašističnem domu! Tu smo imeli v pritličju kuhinjo, shrambo, skladišča in sobe za osebje. V prvem nadstropju so bile matere z nad leto dni starimi otroci, v drugem pa dojenčki, mlečna kuhinja in ambulanta. Na strehi smo imeli pralnico.

Evakuacija dojenčkov iz Bele krajine v Italijo

Čeprav smo imeli vsega dobrega v izobilju, smo vendar z veseljem sprejeli vest o povratku v domovino v začetku decembra leta 1944.

V Italiji je tedaj živelo več naših beguncev, predvsem iz Hrvaškega in Dalmatinskega Primorja, Like, Korduna in Črne gore. Po daljših pogajanjih z zavezniki je namreč naš Vrhovni štab dosegel, da smo od konca leta 1943 in v teku leta 1944 lahko evakuirali v Italijo del naših beguncev. Mnogi med njimi so do tedaj s partizani križarili po gozdovih in gorah; iz Korduna in Like so jim naše brigade utirale pot do obale. Te begunce so večidel partizani prepeljali čez morje, vozeč jih od otoka do otoka v lesenih ribiških čolnih. Bili so do skrajnosti utrujeni, lačni in izčrpani od prestanih muk in grozot.

Begunska taborišča

V Italiji je bilo z zaveznisko pomočjo urejenih pet taborišč, skozi katera je šlo okrog 37.000 žena, starčkov in otrok. Slednjih je bilo okrog 19.000. Delno so ostali v Italiji, delno pa so jih zavezniki odposlali naprej v Afriko in Azijo. Imeli so centralno bolnišnico, skozi katero je šlo 1890 otrok v sta-

rosti od treh mesecev do štiri-najst let. V tej bolnišnici, ki je bila pod zavezniškim vodstvom, je delalo 14 tujih zdravnikov, večinoma Italijanov za mesečnih 6000 lir, medtem ko je vseh šest naših zdravnikov plačilo odklonilo.

V taboriščih so bile stalne infekcije. Samo septembra 1944 je, na priliko, zbolelo 573 otrok za otroškimi nalezljivimi boleznimi. Mnogo jih je zaradi komplikacij po infekcijskih

bolezni in aktivizacije tuberkuloze umrlo. Vsega je v Italiji umrlo 140 naših otrok, med temi 52 samo septembra 1944. Ko pa so prišli naši zdravniki, je umrljivost padla za 30 %. Nekateri italijanski zdravniki, prikriti fašisti, so naše bolnike oskrbovali skrajno brezvestno in je na primer italijanski zdravnik, po imenu Beneggianno, dobesedno umoril našega otroka s tem, da mu je injiciral kumpfer naravnost v srce. Kljub temu naš Centralni odbor »Zbjege« (COZ) pri zaveznikih ni mogel doseči, da bi take zločinske zdravnike odstranili in nastavili več naših. Zaradi stalnih hišnih infekcij v centralni bolnišnici in da zaščitimo naše otroke pred fašističnimi zdravniki, je COZ na lastno pest uredil pet izolirnic, v katerih so delali samo naši zdravniki. Tu ni umrl niti en otrok! Žalostno je pač, da so umirali nedolžni otroci, ki so jih partizani, ne da bi čuvali lastna življenja, prepeljali v Italijo skozi nešteto nevarnosti, da bi jih rešili smrti in jim ohranili golo življenje. COZ je nato izvedel še razna preventivna cepljenja proti kozam, davici, tifusu in pegavcu. Cepljenih je bilo nad 3500 otrok.

1500 otrok je živelo v kolektivih v več otroških domovih, med njimi 1300 otrok brez staršev. Tako v COZ kakor tudi kot zdravniki v tabo-

Evakuacija civilnega prebivalstva

Proti koncu leta 1944 so se ti begunci začeli vračati v osvobojeno domovino.

V osvobojeni Dalmaciji

Dojenčke z materami so prepeljali iz Italije v Split z našo tedaj najboljšo ladjo »Ljubljano«. V Splitu, ki je bil pred kratkim osvobojen, se je gravinski dečji dom razdelil. Srbkinje in Črnogorke so odšle v Dubrovnik, Slovenke v Novi Grad, v splitskem dečjem domu pa je ostalo še nekaj Dalmaticink in Hrvatice.

V Splitu so otroci dobili domačega, splitskega pediatra, jaz pa sem iz pediatra postala internist, potem ko sem na Rogu že bila kirurg, porodničar in otolog. Prevzela sem odsek na internem oddelku Oblastne vojne bolnišnice, kjer sem skrbela za 120 bolnikov. Poleg tega in zaposlitve v bolnišnici podoficirske sanitetne šole in internih konziliarnih pregledov na ostalih oddelkih vojne bolnišnice sem bila do ločena za pediatra k otrokom iz »Zbjega«, ki so prišli iz 12 dečjih domov iz St. Cesarea v Italiji, kamor so bili prej evakuirani. Bilo je okrog 900 otrok, tako imenovana dečja kolonija, večinoma otroci iz Like, Korduna in Banije, večidel brez staršev, ki so jih izgubili v vojni. Ti otroci so preživeli največje strahote fašizma. Partizani so jih sestra-

dane in popolnoma izčrpane našli po gozdovih in v razdejanih vaseh, ob truplih zverinskih pobitih mater, zraven požganih domov. Med njimi je bilo mnogo pohabljenih, ranjenih, slepih otrok in takih, ki so bili brez roke ali noge pa tudi brez imena. Take najdenčke so nazivali, na primer: Crni, Ika, Mile, Vlado, Lošo, Mara itd. Tedaj so bili še dojenčki ali prav mali otroci, ki sevé niso mogli povedati kdo in od kod so. Bili so za svoja leta izredno resni in skromni ter disciplinirani. Med njimi jih je bilo neverjetno mnogo z oslabljenim srcem, več pa jih je umrlo za tuberkulozo. Med njimi je vladalo pravo partizansko tovarništvo. Ganljivo je bilo gledati, kako je deček na ramah prinesel v ambulanto hromea prijatelja ali pa je vodil slepca. Brez solza v očeh in brez tožbe so ti otroci pripovedovali, kako so morali gledati fašiste, ko so jim pobijali matere, brate, sestre in požigali domove. Hudo je bilo poslušati brata ob mrtvi, dve in pol leta stari sestrici, ki je umrla za tuberkulozo. Ni mogel nehati tožiti, češ kaj naj poreče doma, ko se bo vrnil brez nje, ki bi jo moral čuvati. Bilo je pet bratov in sestra in ta dvajsetletni otrok jim je kot najstarejši nadomeščal mrtvega očeta in mater.

Porazni so bili podatki o

Neznani begunček iz Korduna v zbirni bazi. Njegov trpek pogled pove, kaj vse je pretrpel, odkar so mu ustaši ubili očeta in mater...

riščnih ambulantah, izolirnicah in v bolnišnici so delali mnogi Slovenci.

COZ je bil tudi pobudnik za kulturno-prosvetno delo. Odprte so bile osnovne šole in gimnazija, na katerih so poučevali naši učitelji oz. profesorji. Organizirani so bili tečaji iz zdravstva, higijene itd., rastle so pevski zbori in se vrstile razne razstave, prireditve z recitacijami, petjem in plesanjem kol, igrami ter drugimi nastopi mladine na odrih.

Partizanski dečji dom v Gravini

Partizanski otroci v dečjem domu v Gravini plešejo kolo

zdravstvenem stanju teh otrok, ko sem jih prevzela. Okrog 900 otrok je imelo nad 1100 raznih boleznih dihalnih organov, prebavil, kože, akutnih in kroničnih nalezljivih boleznih itd.

V Splitu so bile spočetka zelo slabe razmere, kajti bila je še vojna, fronta pa dokaj blizu. Ni bilo lahko nabaviti za našo veliko družino dovolj dobre hrane in obleke. Pomagal nam je dr. Neubauer, takratni načelnik Sanitetne misije v Bariju, na katerega sem se obrnila in ki nas je oskrbel z več pošiljkami hrane in drugih potrebščin. Razveselili smo se zlasti 14 velikih zabojev perila in obleke.

V začetku leta 1945 so bili ti otroci preseljeni v hotel Siler in več sosednjih vil za splitskim Marjanom. Posebej so tu stanovali dojenčki z materami, posebej predšolski, šolski otroci in gimnazijci. Končno smo zanje uredili tudi lastno malo bolnišnico. Ob morju, na zraku in soncu ter pri zboljšani hrani so se kmalu popravili in tu pričakali tudi osvoboditev opustošene domovine. Žal pri njih nisem ostala do konca, ker sem bila preveč zaposlena drugod v vojski. Drug na drugega smo se zelo navezali in ko sem jih čez čas prišla obiskat, so s krikom: »Eno je, došla je ona naša!« planili k meni in na stotine drobnih ročic mi je

stisnilo roko. Ko sem konec maja odšla iz Splita, se nisem utegnila od njih posloviti. Nikdar več jih nisem videla, a prepričana sem, da so ostali dobri, poštene in delovni, vredni truda in skrbi, ki ju je naša partizanska vojska in ljudska oblast njim posvečala. Ti otroci so do partizanov čutili prav posebno ljubezen in spoštovanje, v njih so videli svoje rešitelje in zaščitnike. To tudi ni čudno, saj so partizani v najhujšem stradanju z njimi delili najskromnejšo skorjico kruha, ranjenci pa si pritrkali svoje priboljške, da nasitijo male tovariše, in jim odstopali svoja skromna oblačila. Mladim sirotam so partizani nadomeščali starše. Prenašali in vodili so jih skozi hajke in bitke, pred veliko premočjo so branili zasilno letališče, dokler niso z letali odpremili poslednjega ranjenca in otroka.

Spomladi leta 1945 je bilo tako z Dolenjskega z letali prepeljanih v Kaštele pri Splitu okrog 800 otrok z materami in 50 sirot brez staršev, ki so do tedaj kot begunci iz Korduna in Like živeli v kolektivu v Beli krajini, kamor so se umaknili pred podivjanimi nemškimi in kvistlinškimi tolpmami.

Epilog

Ko sem tedaj iz Splita vodila transport okrog 500 partizanskih invalidov, ki so se

vračali iz Italije, sem prevzela zdravniško nadzorstvo tudi nad temi begunci. Nekega lepega sončnega dne smo ugledali osvobojeno, z zastavami okrašeno Ljubljano...

*

Marsikatero stvar v tej pripovedi sem razpletla na široko. Morda bi se res marsikaj dalo povedati z nekaj besedami, a hotela sem prikazati izredno skrb, ki se je v najtemnejših časih naše zgodovine posvečala našim otrokom, novemu, mlademu rodu in kako močna je bila tudi tedaj, v času borbe, naša želja, čim bolj olajšati našim malčkom življenje in jim vlti voljo in up na svetlejšo bodočnost.

Priznati pa moram, da mi je razen dobe, ki sem jo preživela pri malih prijateljih iz »Zbjega«, od vse partizanske dobe ostalo v najlepšem, neizbrisnem spominu življenje v gozdu. Kljub vsem navodilom in kritikam se nikdar nisem mogla popolnoma otresti tega škodljivega »lokalpatriotizma«, zame je pač bila in je naša bolnišnica v logu najlepša (le čudno, da tudi drugi zdravniki hranijo spomin na mnoge druge »najlepše«!). In ko sem od decembra 1944 v Splitu kljub toplemu soncu in sinjemu morju nestrpno čakala povratka v Slovenijo, sem občutila skoraj ravno tako veliko hrepenenje za tem skritim kotičkom v mraku kočevskih gozdov, kot za svojim domom.

Kar je bilo hudega in neprijetnega, je izbrisano iz spomina, ostalo je vse svetlo in čisto.

Republiški muzej NO — močno vzgojno sredstvo

lagotara je zelo dobra osnovna
za muzej, ki se bo vsekakor daleč
razvijal. Glavni cilj, proti se mi, je otro-
ski: do izhaja je prišla moč in duha
mladih gibanja karst gibanja. Gidista.
Potrebno bi pa bilo, bižens jamejre
opredeliti razpoložja, politična sredstva
in karst oblasti delovnega. Gidista. Muzej
se prav gotovo prava razredno vzgojno sredstvo.
celotna kolektiva!

26. IV. 1955

Francec

Med prvimi, ki so se po otvoritvi Muzeja NO v Ljubljani vpisali v knjigo obiskov, je bil tudi podpredsednik Zveznega izvršnega sveta, Edvard Kardelj

ZADNJE mesece je delo v Cekinovem gradu, kjer ima svoje prostore Muzej narodne osvoboditve LRS, teklo s polno paro. Gradbena in obrtniška dela v zvezi s prezidavo so šla h kraju, obenem z njimi pa tudi priprave za stalno razstavo muzeja. Kolektiv si je z vsemi silami prizadeval, da pripravi otvoritev Muzeja do konca letošnjega aprila, s čimer naj bi na eni strani počastil zasedanje kongresa Zveze borcev Jugoslavije in 10. obletnico osvoboditve, na drugi strani pa naj bi otvoritev Muzeja narodne osvoboditve bila tudi prispevek k pripravam za Teden muzejev, ki je bil, kot lani — na predlog UNESCO — organiziran tudi letos.

Tako je bila na predvečer zasedanja kongresa Zveze borcev Jugoslavije, 26. aprila t. l. v dokončno urejenem Cekinovem gradu svečanost — odprta je bila stalna razstava. Zbrane goste, javne in politične delavce ter bojne tovariše Edvarda Kardelja, Aleksandra Rankovića, Rodoljuba Čolako-

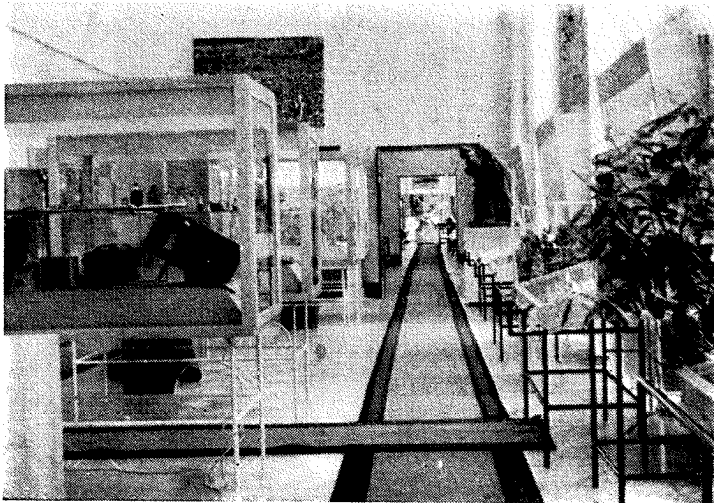
vića, Luko Leskoška, Ivana Mačka in druge je toplo pozdravil dr. Marijan Dermastja in jih nato povedel skozi razstavne prostore.

S tihih spoštovanjem so se obiskovalci ustavljali pred vitrinami na stopnišču, kjer so razstavljeni predmeti dveh velikih slovenskih borcev, Franceta Rozmana in Borisa Kidriča. Od tod so vstopili v sobo narodnih herojev. Tu so na dveh pergamentih napisana imena vseh slovenskih narodnih herojev, v vitrinah pa razstavljeni dokumenti in predmeti mrtvih herojev. Med dokumenti je prav gotovo najbolj pretresljiva nedokončana dopisnica junaka Toneta Tomšiča, ki jo je tik pred smrtjo namenil svojcem. Še v tem kratkem, nedokončanem stavku: »Predragi! Vse kaže, da bom zdaj — le čez eno uro« — začutiš vso veličino junakove osebnosti, njegovo pripravljenost na največjo žrtev, ki jo je mogel dati domovini. Obiskovalca vsega prevzame misel na brezmejno predanost borbi za pra-

vice, za svobodo slovenskega naroda, ki so jo vsak dan znova izpričevali v boju naši junaki. Ni brez razloga predsednik Svetovne federacije bivših borcev Vincent Auriol ob ogledu muzeja zapisal v knjigo obiskovalcev: »Pod dojmom tega obiska izražam svoje hvaležno priznanje vsem tem junakom in borcem upora.«

V naslednjih petih dvoranh je kronološko prikazan potek narodnoosvobodilne borbe od leta 1941 pa vse do osvoboditve. Od poraza, ki ga je v nekaj dneh doživela staro-jugoslovanska vojska po za-slugi skorpupiranega vodstva spremlja obiskovalec prve partizanske skupinice, ki pod vodstvom Vojnega komiteja in kasneje Glavnega štaba Slove-nije vse bolj in bolj prera-ščajo v pravo narodno vojsko.

Številne partizanske akcije v letu 1941, prikazane na reliefnem zemljevidu Slovenije, in originalni okupatorski dokumenti, med katerimi so naj-značilnejša navodila nemškega feldmaršala Walterja von Brau-chitscha za borbo proti parti-

Pogled v razstavno dvorano v Muzeju NO

zanom, jasno govore o tem, da okupator že leta 1941 ni mogel podcenjevati partizanske dejavnosti. O tem, kako je okupator za vsako ceno hotel upor že v kali zadušiti, prepričajo obiskovalca nepregledne vrste imen, objavljene v nemških razglasih o streljanju talcev. Teror ni dosegel svojega namena, partizani so vračali zob za zob. Originalna nemška fotografija kaže izid borbe pod Mladim vrhom pri Rovtahn dne 12. decembra leta 1941 — na bojišču je obležalo 46 Nemcev. Tako so Nemcem odgovorili borci I. Cankarjevega bataljona.

V okviru obdobja 1942 je posebej prikazan položaj v Ljubljani. Fotografije italijanskih racij v mestu, fotografije utrdb, ki so jih iz strahu pred partizansko vojsko zgradili po vsem mestu, vzbudijo v človeku trpke spomine, obenem pa mu ob pogledu na fotografijo ljubljanske godbe, ki koraka skozi mesto, in na italijanske bobne, ki so kot zapuščina italijanskih kulturonošcev ostali tu, nehote zaigra posmeh na ustih. Niti utrdb niti racije niti parade jim niso pomagale: zanje je Ljubljana ostala nesvojejeno mesto. Veliki avionski posnetek Ljubljane, na katerem so prikazane vse akcije in postojanke Osvobodilne fronte leta 1942, to dejstvo

krepko potrjuje. Tudi tedanji italijanski zunanji minister, grof Ciano, je v svojem dnevniku priznal: »V Sloveniji ne gre dobro. Visoki komisar zahteva še 24.000 mož. Zdi se, da so ljubljanske ceste za naše čete neprehodne. Za vsakimi hišnimi vrati, za vsakim oknom se skriva zaseda...« V naslednjem oddelku zažive spet partizanske enote. V posebni vitrini visi na veji italijanski vojaški suknjič z oznako partizanskega bataljonskega komandanta na rokavu, poleg njega triglavka, na tleh v mahu nemški telecjak — oprema slovenskega partizana iz leta 1942. To je bilo leto čudovitega poleta slovenske partizanske vojske, ki je tedaj priborila prvo osvobodeno ozemlje — trn v peti okupatorja. Z močno ofenzivo, v kateri je sodelovalo okoli 75.000 sovražnih vojakov, je okupator hotel uničiti partizansko vojsko. Med drugimi dokumenti o tej ofenzivi lahko obiskovalec prebere tudi Dnevno povelje komandanta italijanskega XI. armadnega zbora, generala Robottija, ki začena takole: »Danes začnemo krasen pohod preko polj in gozdov italijanske Slovenije...« Pohod je potekel slabše, kot si je to zamislil gospod Robotti. Okupatorska vojska je utrpela hude izgube, partizan-

ska vojska pa je ostala močna, v borbi še bolj prekaljena. Fotografije požigov in bombardiranj slovenskih vasi kažejo edine »uspehe« Italijanov v tej ofenzivi. Znašli so se nad civilnim prebivalstvom in pri tem sledili ugotovitvi karabinjer, polkovnika Aguecija, ki je na enega izmed aktov lastnoročno pripisal med drugim: »Slovence bi bilo treba pobiti kot pse brez vsake milosti...«

Partizanski bataljoni pa so kljub temu rasli in se konec leta 1942 formirali v prve štiri slovenske partizanske brigade. Fotografije in dokumenti iz tega prvega obdobja brigad nam govore o novih partizanskih podvigih in uspehih: likvidacije belogardističnih postojank, borba za Žužemberk. Brigadne trofeje so zgovorne priče zmag. Obiskovalec si lahko ogleda težko strojnico Fiat, ki jo je Tomšičeva brigada zaplenila v Žužemberku in jo uporabljala še ves čas na legendarnem pohodu XIV. divizije. Malo dalje je razstavljen mitraljez, zaplenjen v znani borbi v Jelenovem žlebu. Zanimiva je puška neznanega partizana, ki je v puškino kopito vrezal datum svojega vstopa v partizane, zatem pa označil tudi 15 datumov s kraji, kjer je sodeloval v borbah njegov bataljon.

Vzporedno z osvobajanjem posameznih predelov Slovenije pa se je porajala tudi slovenska ljudska oblast. Rastli so narodnoosvobodilni odbori in prevzemali upravljanje občin. Dokumenti govore o prvih odlokih in ukrepih nove oblasti. Na posebnem zemljevidu pa je prikazana agrarna reforma, ki je bila že leta 1942 izvedena na osvobojenem ozemlju. Razdeljenih je bilo tedaj 10 graščinskih posestev z okrog 600 ha obdelovalne zemlje.

Mimo prikaza italijanske kapitulacije in nemške novembrske ofenzive vodijo predmeti in dokumenti v obdobje vedno silnejših partizanskih borb na Notranjskem, Dolenjskem in Primorskem in od tam na Štajersko. Pod zemljevidom z označenim pohodom XIV. divizije, ki je februarja 1944 prodrla na Štajersko, je med drugim razstavljena tudi ko-

pija celotnega poročila, ki ga je po ofenzivi štab XIV. divizije poslal Glavnemu štabu Slovenije. Kopijo poročila so Nemci v eni izmed kasnejših borb zaplenili in prevedli v nemščino — tudi njihov prevod je tu razstavljen — potem pa je v borbi padel Nemec, ki je poročilo nosil, in tako se je vrnilo v partizanske roke ter kasneje našlo pot v naš muzej. Na poročilu se še jasno vidijo sledovi strelav in krvi.

Z bojnega polja zanese pot obiskovalca razstave spet na osvobojeno ozemlje — zibelko naše nove oblasti. Tu je prikazan samo delček naše gospodarske dejavnosti in pa zarodki naše nove kulture in prosvete, kar je vse že med borbo našla svojo novo pot.

Razstava se zaključuje s prikazom zaključnih operacij JLA za končno osvoboditev Slovenije in ponazoritvijo kapitulacije Nemčije.

Vsega je v muzeju razstavljenih 961 predmetov, 758 dokumentov, 517 fotopovečav, 94 raznih ponazoril in 72 umetniških del. Mnogo zanimivega materiala pa je zaradi pomanjkanja razstavnega prostora ostalo še v depojih in arhivu.

Splošno mnenje obiskovalcev je, da je stalna razstava Muzeja Narodne osvoboditve veren in dostojen prikaz naše

junaške zgodovine. Kolektivni muzeji, ki si je z vso vnemo prizadeval, da bi to svojo nalogo, ki je ena od bistvenih, čim bolj izpolnil, so besede, ki jih je v knjigo obiskovalcev napisal predsednik Zveze borcev Jugoslavije, Aleksander Ranković: »Ni dvoma, da bo ta razstava osvobodilne borbe slovenskega naroda služila za vzgojo tako sedanjih kakor bodočih generacij. Mislim, da je ta razstava istočasno tudi primer, kako je treba vztrajno in sistematično zbirati material za študijsko obdelavo zgodovine naših narodov...«

Resnično mora naš muzej služiti ne samo kot dokumentacija, temveč tudi kot močno vzgojno sredstvo za doraščajoče generacije, ki naj tu spoznavajo, kako je treba ljubiti svojo domovino, kako braniti svobodo svojega naroda. Zato bo prav, če bodo člani Zveze borcev na eni strani povsod priporočali obisk muzeja, na drugi strani pa med njimi samimi ne bi smelo biti nikogar, ki si muzeja ne bi ogledal. Vsak bivši aktivist in bорец naj pride ne samo zato, da obudi spomine na vojna leta, temveč tudi, da s svojimi pripombami in predlogi pripomore, da bo poglobljeno delo pri raziskavi zgodovinskega materiala, ki zdaj čaka kolektivni muzeja, čim bolj napredovalo.

M. M.

ubitega domobranskega poročnika šele oče ubitega, brodnika, ki ga igra Stane Potokar.

Če imamo pred očmi probleme, smo že zarezali s kritično mislijo v osnovne idejnoestetske probleme novega slovenskega filma. V bistvu so to problemi, ki jih bolj ali manj srečujemo pri vseh umetniških stvaritvah, ki skušajo oblikovati človeka med drugo svetovno vojno. Ali se togo drže zgodovinskega dogajanja in reportažnih podob v svoji notranjosti, spominsko-dokumentarnega gradiva ali pa se preveč smelo dvignejo nad resnično dogajanje v sferi fantastike in nasilne konstrukcije. Oba ekstrema rodita navadno kaj bedne plodove, ki s pravo umetnostjo nimajo kaj opraviti. Nastane torej ali bedna agitacijska reportaža ali pa — v drugem primeru — umetniško delo, ki kaže idejne šibkosti in se vtaplja v preživelem ekspresionizmu.

Za ta novi film lahko ugotovimo, da se ni dvignil v sfere fantastike, da je dokaj verno umetniško upodobil en sam motiv (rešitev ranjenega ilegalca) in z dokaj dinamično silo izpeljal motiv v pravi dramatični napetosti do konca. Vendar, če bi ostal film samo pri tem, bi lahko bil le na zunanjih dogajanjih sloneča partizanska »kriminalka«, z drugimi besedami, dokaj stereotipen motiv o reševanju ranjenecv iz sovražnih rok.

Umetniško vrednost daje filmu notranja dinamika, če jo lahko tako krstimo, dinamika notranjih odločitev. V bistvu gre za iskanje človečnosti, ki je pri nas zadnje čase postalo že kar moda v umetnosti. Često je tak klic vračanje v stara moralna pojmovanja o človeku in etičnih odnosih. Film »Trenutki odločitve« je že bil neke na tisti nevarni meji, kjer bi lahko zdrknil v »človečnost zaradi človečnosti«. Osnove tega so bile vidne v prvotni verziji scenarija. Zaradi opozorila Umetniškega sveta in novega Filmskega sveta pa so ustvarjalci filma posamezne prizore bistveno spremenili, da gre sedaj za trikratno veliko odločitev človeka-borca, zdravnika, člana osvobodilnega gibanja. Prvič

Dvoje mnenj o filmu »Trenutki odločitve«

I. France Vreg:

NEKDO je duhovito pripomnil, da bi bila zgodovina snemanja filma (delovni naslov tega filma je bil »Krvava reka«) »Trenutki odločitve« lahko gradivo za zelo zanimiv film. Zadel je v črno! Menda res še ni bilo toliko razpravljanja, toliko nasprotnih mnenj kot prav ob tem filmu. Scenarij je namreč napisal po ideji zagrebškega režiserja Branka Belana znani František Čap, ki ni imel priložnosti udeležiti se naše na-

rodnoosvobodilne borbe in ki je zato le s težavo pogodil pravega duha tistih velikih časov. V njegovi prvotni verziji se komaj pojavi en sam nemški okupator in še ta spregovori le nekaj dokaj pacifističnih besed. Tudi zdravnik dr. Koren, ki ga igra Stane Sever, glavni junak, je prvotno »znanstvenik starega sveta«, ki ga mučijo moralni predsodki malomeščanske družbe in ga vežejo obveznosti zdravnika-pacifista. Scenarij se tedaj konča tako, da zdravniku podeli odvezo zaradi v silobranu

se odloči za pobeg iz bolnišnice, da reši ilegalca; drugič se odloči za krajšo, toda nevarnejšo pot čez reko in s tem vnovič tvega svoje življenje ter reši ranjenca; tretjič pa se odloči za pomoč pri porodu in tvega, da ga bo ubil razjarjeni brodnik. Moralno torej trikrat zmagá, zmaga kot borec za velike ideje in kot tak zlomi maščevalnost očeta ubitega domobranca.

Stane Sever je dosledno in prepričljivo podal svoj lik in ga niansiral z rahlim razmišljanjem o izvršenem dejanju — uboju domobranskega poročnika — zaradi česar je psihološko njegov lik le še bolj utemeljen. Žal ga v poslednjih prizorih igralsko preraste pretresljiva pojava očeta, ki kuje maščevanje. Potokarjeva igra je tako izvrstna, da jo lahko smatramo za najboljšo v filmu. Zaradi tega je morda nekoliko omajana idejnoumetniška koncepcija zadnjih prizorov, ki bi vendarle morali krepkeje izzveneti v moralno zmago zdravnika-borca.

Dvomim, da režiser Čapovega kova tega ne bi mogel predvideti. Če pa je bila to njegova režiserska zasnova, potem bi bilo potrebno spregovoriti o idejnoestetski upra-

vičenosti take zasnove. Očitna pa je režiserjeva zamisel, da težo okupatorjeve dejavnosti prevrže na domobransko vojsko in da se nemški okupator vse preveč zastrto pojavlja v ozadju. Taka sramežljivost ni potrebna, še manj danes, ko očitno skušajo določeni krogi v Nemčiji pa tudi v drugih deželah zabrisati krivdo nacističnih krvnikov v Evropi. Jasen primer so bile repertusije okoli jugoslovansko-norveškega filma »Krvava pot« in zloglasen sklep festivalskega komiteja v Cannesu. V dobro pa moremo režiserju Čapu vendarle šteti, da je ustvaril dokaj človeške like domobrancev, zlasti če pomislimo, da so bili to sanitejci, in da se ni spuščal v pretirano karikiranje.

Prvi nastop Julke Staričeve v celovečernem filmu je bil uspešen. Zahtevno vlogo sestre Marije je odigrala diskretno in jo niansirala s človeško toplino plemenitega človeka. Šofer Jože Franeka Trefalta je bil malce brezbarvno grajen lik, toda tak je bil že v zasnovi. Mnogo bolj problematičen pa je lik hrvaškega partizana, ki je dokaj nasilno vkomponiran v celotno dramo. Moti tudi njegova srbohrvaščina.

Če označimo film »Trenutki odločitve« za partizansko psihološko dramo, bomo povedali le del resnice. Preveč je v njem zunanega dogajanja, da bi bil lahko samo psihološki — in premalo notranjega, da bi ga lahko prišteli k dobrim psihološkim filmom. Toda, tak kot je, je verno in v glavnem zadovoljivo prikazal del velike epopeje našega naroda med vojno.

II. Franci Strle:

BIVŠI borci-partizani željno pričakujemo umetniških stvaritev, ki bi resnično, objektivno in v duhu časa prikazale veličino narodnoosvobodilne borbe. Mislim, da to želijo vsi naši ljudje, kajti vsem nam je bila in je še danes ta stvar najbolj pri srcu. Ni čuda, torej, če si želimo tudi filmov, ki bi z resnično umetniško silo in z resnično izpovedno močjo obravnavali to veličastno poglavje naše zgodovine. Zelimo si filmov, iz katerih bi vel tisti silni partizanski duh, ki ga naši ljudje še dolgo ne bodo pozabili, iz katerih bi velo življenje, kakršno je dejansko bilo v tistih časih. Vse to pa ob filmu »Trenutki odločitve« nismo doživeli, vsaj jaz ne. In reči moram, kljub zadržanemu in treznemu premisleku, da je ta film komaj, komaj povprečen in da v idejnem in izpovednem pogledu daleč zaostaja za filmom »Na svoji zemlji«, da ne govorimo o filmu »Krvava pot«.

Film »Trenutki odločitve« temelji na nenavadni zasnovi, na nekakšni »filmski zasnovi«, kakor mnogi to pšejo in naglašajo, ki pa je v resničnem življenju prav malo verjetna, zgodovinsko pa neresnična. Da bi rešil ranjenega ilegalca, zdravnik v sili ubije domobranskega poročnika, na begu z ranjencem pa naleti na brodnika — domobrančevega očeta, ki doktorja prepozna in sklene maščevanje, doktor pa, kljub lastni nevarnosti, reši brodnikovo snaho — domobrančevo ženo in otroka. nakar se stvar mirno poravná in za doktorja srečno konča. Torej zelo nenavadno! Takih izrednih naključij ni bilo in če bi se tudi kaj takega res zgodilo, bi se to gotovo ne končalo tako, kot se konča v filmu. Kako naj se človek, ki je vzgojil domobranskega oficirja (saj vsi vemo, da so ti bili

najbolj zagrizeni belogardisti in zločinci, ki je nujno tudi sam zagrizen in idejni sovražnik osvobodilnega gibanja), pomiri z »moralcem« sina? Reči moram, da mentaliteto takih družin zelo dobro poznam in reči moram, da bi zdravniško ali podobno pomoč vselej izrabile, »obračunu« pa se ne bi odpovedale. No, pa recimo, da je bilo vse to potrebno tako izpeljati, recimo, da je zasnova dobra. Naj bo, zasnova je pač zasnova!

Nekateri sploh mnogo govorijo o nenavadnih zasnovah. Te naj bi po njihovem mnenju odločilno vplivale na kakovost stvaritve, kar pa ne drži niti za roman ali novelo, niti za dramo ali film. Nekaj je na tem, toda to ni še nič, to je lahko samo zunanji okvir. Naj ob tej priliki povem misel, ki se mi je porodila že ob črtici »Psa« Lojzeta Ravbarja, objavljeni v letošnji prvi številki revije »Borec«: najboljša zasnova ali okvirna zamisel neke stvaritve propade, če ni delo v popolnosti izdelano, če ni vsak stavek zase poezija. Mislim, da mi ob tem nihče ne more oporekati, da to ni res. To isto velja tudi za prizadeti film. Čap je dober filmski režiser in lahko napravi nadpovprečno filmsko delo, to je že pokazal, toda našega boja in naše revolucije ni doživel, niti podoživel, zato v scenarij in režijo ni mogel vložiti več kot je zmogla in vsebovala njegova osebnost. Zato pa je ta film filmsko (z obrtniške plati) res dognan, lepo tekoč in tudi napet, premalo pa je poglobljen in v njem je vse polno praznin.

V vse te podrobnosti se ne mislim spuščati, omejil bi se samo na nekatere stvari, ki so pomembne bistvene. Prva taka stvar je ideja, ki jo film skuša izpovedati, ideja humanosti, ki jo zastopa zdravnik, tedaj že partizan. Mislim, namreč, da ta ideja ni dobro realizirana, da tu nekaj manjka za resnično podobo tiste humanosti. Zbodla me je izjava brodnika, ki ugotovi: »Vi niste ubijalec...« Izgleda ravno tako, kot da ta edini doktor, ki ubija zgolj v nekakšni samoobrambi, ni ubijalec, vsi drugi partizani pa so. S kakšno moralno pravico sme o tem izrehati sodbo človek, ki je dovolil vzgojiti ali pa sam vzgojil ubijalca in izdajalca, ki se ponaša s sinovo sliko uniformiranega izdajalca, in ki se je sam odločil ubijati iz maščevalnosti? Ne dvomim o tem, da se nekateri našemu ljud-

stvu in času nasprotni ljudje še niso odrekli izrekanja takih in podobnih sodb. Zato, in prav zato, pa moram tu odločno povedati, da se partizani od takih ljudi ne bomo nikdar pustili soditi ali obsojati. Borili smo se za pravično stvar, za sveto stvar slovenskega ljudstva in človeštva sploh, ubijali smo ne le, ker smo morali, ampak tudi zato, ker smo bili narodovi maščevalci in izvrševalci sodbe našega ljudstva. Nikoli si nismo o tem belili glave, zlasti če je šlo za zločince, kakršen je domobranski poročnik (čeprav izgleda, da tudi on ubija iz nuje), čeprav smo bili na splošno zelo in še preveč prizanesljivi in se nam je to premnogokrat maščevalo. Ne vem, zdi se mi, da gre tu za že po katoliški veri preizkušeno etično načelo: »V vojni ubijanje ni smrten greh...« ali vsaj za podobno ali sorodno etiko, češ ubijaj samo v sili. Strogo vzeto: ubijanje res ni človeku časten posel, toda mi ga nismo izumili, saj se ga je katoliška cerkev posluževala nad tisoč let v svojem stremljenju za svetovno nadvlado, da o drugih ne govorimo. Toda taka etika velja in je lahko veljala samo tedaj, ko je bila vojna proti interesom ljudstva in človeštva (pa še tedaj je bolj moralen upor proti taki vojni, torej etično

višje svojstvo, ne more pa to veljati v pravični narodnosvobodilni in obrambni vojni. Če bi partizani tako delali, potem ne bi zmagali nad fašizmom in mračnjaštvom moderne dobe, potem bi bila naša borba obsojena na propad od vsega začetka. Vse, kar smo delali, smo delali iz prepričanja. Bratomorno vojno, belo in plavo gardo, domobrance in črno roko je organizirala izdajalska duhovščina in z njo povezana ostala reakcija, zato je ona odgovorna ne le za vse tiste zločine, ki so jih pripadniki teh fašističnih in kvislinških formacij našemu ljudstvu prizadejali, marveč tudi za vse tiste žrtve, ki so zapeljane dočakale žalostno usodo. Tako bi film moral govoriti, če naj bi bil objektiv in odraz resnične preteklosti. Partizansko humanost, ki smo je med NOB srečavali na tolikih mestih, na vsakem koraku, bi zares lahko drugače in bolj nedvoumno prikazali.

V zvezi z že zgoraj prikazano tezo bi opozoril tudi na upodobitev predstavnikov dveh nasprotujočih si sil, napredne, katere izraziti in simbolični predstavniki so partizani, in druge reakcionarne in protinarodne, katere predstavniki so domobranci. Ne le, da v filmu »Trenutki odločitve« to ni storjeno, temveč so domobranci

Miha Klinar:

Pomladna 1941

*Struna sem, v molu trpko pojoča,
nad ozko in sivo dolino razpeta,
v temno brnenje tovarne ujeta,
v njenem odmevu zamirajoča.*

*Pa je pomlad vse bregove objela,
a pesmi ne vzdrami zelenje ne cvetje;
v žalost neskončno mi zvok vsak ujet je.
srca teptajo nam tuja krдела.*

*Tuji vojaki na ulicah krivih
brezsrčno teptajo naše življenje...
Zdaj nam ostalo samo je trpljenje,
z njim smo zaprli po hišah se sivih.*

*Vse je zamrlo v dušehi sivini,
še cvetje ni tako kot v prejšnji pomladi.
Po cesti koraka Smrt v sivi čeladi,
od nje še bolj sivo je v naši dolini.*

Pregnanci

(1941)

*Poletje žge in prah visi nad cesto.
Po cesti gonijo na trg pregnancy.
Morda poslednjič vidiš stare znance.
Brez njih se jutri bo zbudilo mesto.*

*Na trgu je vozilo kraj vozila
in vsako nosi mrzli dih tujine.
Nekdo zajokal je od bolečine;
nanj siva zver srepi izza krmila.*

*Možje, žene, otroci, sivi starci...
Nadnje kriči visokorasla zver;
besede padajo kakor udarci.*

*Vozila že drvé v neznano smer
in misel plaha srca vsa skeli:
kaj bodo nam prinesli dnevi ti? —*

še nekoliko bolj simpatični kot partizani. Razen požrešnosti, popivanja in neumnosti ne moremo na domobranci, prikazanih v filmu, zapaziti nič slabega. Skratka, to so veseli in lepi fantje. Nikjer ni v njih tiste zagrizenosti, fanatičnosti in sadizma, ki so jo naši ljudje še kako občutili. Tudi nikjer ne zasledimo v njih strahu pred maščevanjem ljudstva, pred silo uporne Ljubljane, nikjer ne zasledimo v njih negotovosti in obupa, ki so ji bili domobranci izpostavljeni vsak trenutek, saj je fašizem doživljal poraze vsepovsod in je bil končni izid vojne normalnemu človeku jasen, vsega tega, kar je bilo tako karakteristično in o čemer ne manjka zgodovinskih podatkov, saj bi bilo treba samo prebrati Frančka Sajeja »Belogardizem«. Režiser in igralci gredo preko tega lahkotno, kot da gre tu za manj važne ali pa nevažne stvari, kot da dejanska zgodovina ni važna. Tudi ni nikjer diferenciacije značajev. Partizani so igralsko še slabše in bolj negativno prikazani. Prizori s partizani so teatralični, nevojaški, kot da ti ljudje ne bi bili vajeni vsakodnevnega ognja in spopadov. Vse skupaj je nekakšna »gužva«, spremljana z neko zaletavo naglico. Taki prizori so zlasti, ko partizani pridejo po ranjenca. Na-

mesto, da bi dohode v vas zastrazili, kar smo vedno storili, se skrivajo v gozdu in le njihov komandir gre k terencu, ko pa ranjenca prinesejo do gozda, se umikajo, kot gojenci predvojaške vzgoje. Ob nočnem spopadu v gozdu se prerivajo takorekoč drug preko drugega, vsi na enem kupu, kot Angleži v zakloniščih iz filmskih žurnalov zadnje vojne. Istočasno skupina z ranjencem brezglavo drvi, kot bi tako doprinašala k »rekordnemu« dokončanju filma, in kot bi ti ljudje ne nosili teže kakih sedemdesetih kilogramov in kot bi ne nosili hudo ranjenega ilegalca, ki vendar zastoka ob vsakem tresljaju in ki mu to more škoditi. Kje je tista partizanska preudarnost, hladnokrvnost in celo, če hočete, šegavost, ki je pri partizanih prihajala do izraza v še tako kritičnih situacijah? Kje je stotero vsakomur zanimivih partizanskih navad in značilnosti plemenitega, kolektivnega življenja partizanov? Če lahko rečemo, da do tod film teče, začetimo tu neko praznino, kot da se je nekdo naveličal pripovedovanja in mu je zmanjkalo besedi. Tu stvari tudi filmsko niso na mestu. Prizor z obupanim in živčnim kmetom je povsem brez potrebe in nam ne pove nič, kvečjemu nekaj, kar partizani nismo doživljali. Naši

bi lahko drugačen zaviralni moment. Posebno vprašanje, kar večino gledalcev najbolj moti, pa je komandir, ki govori srbohrvaško in se vede tako, kot se niso vedli naši partizanski komandirji. Čemu je bilo to potrebno? Če naj bi to bilo v duhu bratstva in enotnosti, naj bo, toda kaj takega je treba drugače, manj vsiljivo in ob drugačnih prilikah pokazati. Na tem mestu ne bi napravili nobene krivice našim bratom iz juga, če bi komandir čete bil Slovenec, čeprav so se tudi oni borili v slovenskih enotah, kakor so se Slovenci v njihovih. Ta procent pa ni bil nič večji, če ne še manjši, kot je bil procent kake druge evropske narodnosti v slovenskih partizanskih enotah. Izgleda ravno tako, kot bi slovenskih partizanov sploh ne bilo, saj nihče od partizanov ne spregovori slovenske besede. Mislim, da to, pri tistih, ki vseh teh stvari ne poznajo, lahko rodi napačno predstavo o partizanstvu v Sloveniji. Tudi drugače je komandirjeva osebnost slabo izoblikovana, če je to komandir, če ni mogoče terec, toda izgleda, da je komandir. Rekli boste: »Pa saj to so statisti...« Čeprav, režiserjeva krivda je zato tem večja. Prav lahko bi si našel pomočnike iz vrst bivših partizanov in partizanskih komandantov, ki jih v Ljubljani ni malo. To pa bi filmu le koristilo. Sploh pa, naj izrečem skepso v tak način dela. Mislim, da naj filme o partizanstvu in naši borbi delajo ljudje, ki so to borbo sami preživeli. Povedali nam bodo več in bolje kot je to zmogel Čap.

Na splošno se mi zdi, da film premalo pokaže specifično podobo osvobodilnega gibanja v Ljubljani, ki je bilo mnogo širše in bolje organizirano, kot nam to kaže film. To kar se dogaja v filmu, bi se lahko dogajalo tudi v drugih mestih Evrope, kjer je tudi bilo odporniško gibanje. Sicer pa je dogajanje po begu iz bolnišnice pa do srečanja s partizani kar zadovoljivo, ponekod naravnost domiselno in originalno prikazano. To je nedvomno zasluga igralcev, pa tudi režije. To še posebej poudarjam, ker bi utegnil kdo reči, da o filmu govorim samo negativno. Res je dosti tega, mislim pa, da je moj poizkus, čeprav nimam legitimacije filmskega kritika, prispevek k resnični kritični presoji tega filma.

Zgodba o pristanu

V EČ DNI so že ležali pred sovražnimi bunkerji... »Koliko časa bomo še zmrzovali na tem robu?« je rekel Jože, ki je slonel pred mitraljezom. Borec, ki je ležal poleg njega, ni odgovoril, temveč je globlje potisnil premrle roke za plašč.

Ležala sta na robu; od ustaškega bunkerja ju je ločila le ozka, strma dolinica. »Da bi imel človek vsaj malo tobaka,« je vzdihnil Jože, se obrnil na bok in začel iskati po žepih tobakov prah. Pri tem prizadevanju je zadel v nahrbtnik, katerega je imel postavljenega pred glavo kot nekakšen zaklon. Nahrbtnik je spolzel po snegu, se prekopicnil in zdrčal v dolinico pod bunkerjem. Jože je pridušeno zaklel in hotel planiti na noge, toda tovariš ga je sunkovito zagrabil in potisnil nazaj.

»Ne nori! Kaj misliš za tisto staro srajco prodati glavo?«

Jože se je zleknil k mitraljezu in dolgo ni spregovoril. »Počakati morava do noči. V temi se bo dalo priti do tvojih cunj.« Jože je še zmeraj molčal.

Na desno od njiju je zaklopotala »breda«. »Ni mi za tiste cunje!« se je končno zdramil Jože in oči so mu trudno spremljale padajoče snežinke, ki so se topile na mitraljezu. »Veš, v nahrbtniku imam nekaj, od česar se ne bi rad ločil. Povedal ti bom zgodbo...

— Pred dobrim mesecem smo se pretepali pred Ribnico. Ravno tak mrz je pritiskal kot danes. Nismo in nismo mogli naprej. Belčki so se nam smejali iz toplih bunkerjev, mi pa smo zmrzovali na snegu in niti glave nismo smeli dvigniti. Tako je bilo ves dan. Proti večeru pa so privlekli tank, staro italijansko škaflo. Proti njemu puške na tisti planoti nismo mogli uporabiti. Komandir je ukazal umik. Bil sem tedaj pomočnik mitraljezca; naju ter še enega puškarja so določili, da krijemo umik. Četa se je izmazala s položaja brez izgub. Midva sva z mitraljezom nabijala v oklopnik, ki je plesal po poti nekaj sto metrov od nas.

»Sedaj bo pa že čas, da tudi mi odnesemo glave,« je menil mitraljezec. Po tre-

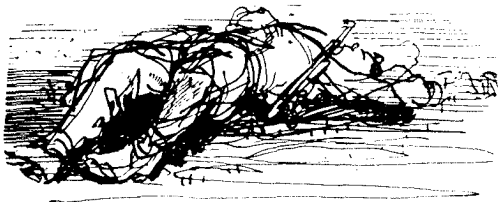
buhu smo začeli lesti nazaj. Tam je bila zorana njiva, da smo v razoru imeli vsaj delno kritje. Tank je venomer strigel okrog nas in sam ne vem, zakaj se ni pomaknil naprej. Bili smo sredi poti, ko je mitraljezec zastokal. Obrnil sem se. Ležal je z glavo na kopitu, lovil sapo in z nogami čudno grebel po snegu.

»Ali si jo dobil?«

»Pomagaj mi, Jože!« je tiho zašepetal. Splazil sem se do njega, mitraljez porinil puškarju in zgrabil tovariša za roko. »Kam te je? Ne moreš sam nič?« Odkimal je: »Ne vem, kam sem jo dobil, po vsem telesu me...« Nismo imeli časa, kajti iz tanka je še vedno ropotalo. Privil sem se tesno k ranjencu, ga zgrabil za ovratnik in tako vlekel njega in sebe naprej. Ubogi fant pa je ob vsakem gibu zastokal; kasneje se je umiril. »Ne bo hudega,« sem si mislil, toda pogledati ga nisem mogel.

Tako smo se mučili dobre pol ure. Končno smo se le priplazili do vodovodnega rezervarja, okrog katerega je raslo nekaj hrastov. Tu je bilo toliko zaklona, da bi si lahko malo odpočili in za silo prevezali ranjenca. Tudi tank se je naveličal zasledovanja in se umaknil. Tedaj sem šele dobro pogledal ranjenca. Bil je bled, usta široko odprta, oči pa so strmele brez bleska. Zdrznil sem se. S puškarjem sva mu hitro odpela plašč in bluzo. Krogla mu je prodrla pod levo stranjo spodnjih reber in izstopila pri desni lopatici. Ranjenec se ni

več zavedal. Iz srajc sva hitro naredila zasilne obveze in mu povila rani.

»Ivan, Ivan!« sem mu začel šepetati na uho. Ni se ganil. Tovariš je imel v čutarici še nekaj žganja. Dvignila sva ranjencu glavo in mu vlivala pijačo v usta. Oči so polagoma dobile blesk, rahlo je zganil z ustnicami. Obrisal sem mu pot s čela in se sklonil nad njega. Vztrajno je nekaj šepetal in mi s poslednjimi napori skušal dopovedati. Bolj iz njegovih oči kot iz šepeta sem dojel smisel: »... žena... prstan.« Pri kimal sem mu in ga gladil po mokrem čelu. »Vse bom storil Ivan, vse! Saj ni tako hudo. Praska! Odnese la te bova do ambulantel!« Trudno se je nasmehnil in poizkušal še nekaj povedati. »Tovariše...« sem razumel.

»Da, pozdravila bova vse, potem pa se boš tako vrnil k nam.« Nisem vaju solza, toda takrat sem se komaj vzdržal, da sem ohranil vsaj navidezen smehlaj. Vedel sem, da je z njim konec. Res se ni več zavedel. S tovarišem sva ga dvignila in nesla naprej. Do bolničarja sva prišla prepozno. Še isti dan smo ga pokopali. Bil je dober fant in hudo nam je bilo vsem. Vedno je rad pel in nam slikal dan, ko bomo vkorakali v Ljubljano, ter bo med navdušenim ljudstvom zagledal tudi svojo ženo. Ivan ni dočakal tega, morda tudi jaz ne bom, toda njegov prstan s poslednjim pozdravom moramo kot osvoboditelji prinesiti v Ljubljano... Takšna je ta zgodba; prstan imam v nahrbtniku.« —

Molče sta oba ležala ob mitraljezu, zatopljena vsak v svoje misli in čakala noči, da zopet prideta do Ivanovega zadnjega pozdrava.

Na položaju so zopet začeli lajati mitraljezi. Iz bunkerja je odgovarjal »šarec«. »Prokleti, stokrat prokleti!« se je zganil Jože in položil prst na petelina...

*

Z nočjo je nastopil strupen mraz. Borci so se na položajih menjavali vsakih nekaj ur. Tudi Jože je s svojim pomočnikom predsedel dobri dve uri v oddaljeni kmečki

bajti. Čeprav je s toploto kmečke izbe prešlo vanju nekaj tiste sladke domačnosti, se vendar nista mogla otresti misli na Ivana in njegov prstan. Ko ju je dežurni prebudil, sta neprepana in lačna s tovariši iz čete odšla na položaj.

Noč je bila tiha, le kdaj pa kdaj je tišino pretrgal strel.

»Sedaj je čas,« je šepnil Jože tovarišu, »ti za vsak slučaj pazi z mitraljezom na bunker. Takoj se vrnem!«

Kot siva senca se je pognal po strmini navzdol. Silhueta bunkerja se je iz grabna z grozljivo bližino risala v nočnem ozadju. Jože je stekel do prve črne lise, katero je zagledal. »Ne, to je grm!« Splazil se je naprej. Z očmi je mrzlično begal po zasneženi dolinici in iskal nahrbtnik.

»Saj vendar ne more biti daleč od tukaj! Seveda, sneg ga je zamedel, pa se ne vidi,« je mrmral sam pri sebi in tipal s premrlimi prsti po snegu. Končno! Pod prsti je začutil nekaj mehkega.

Tedaj pa je siknila iz bunkerja v zrak dolga, svetleča se kača. Jože se je sunkovito prilepil na sneg. Čutil je, kako pada svetloba na njega, čutil na sebi zlobne žareče poglede, nato pa ga je prešinila sladka bolečina skozi telo...

Isti trenutek je zapel z grebena mitraljez. Bunker je zopet utihnil. Z grebena je zadonel strašen glas, poln nepričakovane bolesti: »Jože, Jože!« Pomočnik je z blaznim pričakovanjem zrl v negibno temo in čakal odgovora.

Komandir čete, Stari, je prihitel k njemu. Zakaj vpiješ? Tovariš mu je v kratkih stavkih povedal, kaj se je zgodilo.

»Tovariš komandir, daj mi bombe! Sam grem nadnje!« je suho pristavil. »Jože je ranjen, ali pa... Ne smemo ga pustiti!«

»Počakaj, fant,« se je odkašljajl komandir, »pokliči vodnika Rika.«

Legel je poleg mitraljeza. Titovka se je temno odražala od njegovega bledega obraza. Zopet je švrsnila raketa. Cev se je motno svetlikala v njeni rdečkasti svetlobi. Hip nato je poleg njega legel Riko. V kratkih stavkih sta se domenila. »Križni ogenj iz vseh strojnic na strelne line — bombaš — kritje! Kdo bo šel?«

»Jaz!« je sunkovito pristavil komandir in odpenjal s pasu bombe.

Na greben so postavili tri strojnice. Stari je pripravil odejo in pet ročnih bomb. Nato je dal znak. Rafali so se ostro zajedli v črne line. Stari je planil nizdol in ril po sneženem pobočju proti bunkerju. Rafali so se za kratek hip pretrgali. Nekje na desni je šinila v zrak raketa. Položaji okrog mesta so oživel. Pred komandirjem se je črnila žična ovira. Za hip je lovil sapo. Strojnice so se znova oglasile.

»Hitro so zamenjali naboje,« je pomislil Stari. »Dobro merite fantje, da ne poderete še mene!«

Sunkovito je vstal in vrgel odejo preko žice. Neprijetno se je zataknila ob bodice. Silovito se je pognal preko pogrnjene ovire. Prekobalil se je, v roki je začutil trzajočo bolečino in že je ležal pri betonu.

»Ubili ste mi mater, odvzeti ste mi hoteli zemljo, sedaj bomo obračunali!« mu je butala kri v sencih.

Greben je utihnil.

»Sedaj je čas,« mu je preletelo telo.

Do konca je odvil vrat bombe, udaril po betonu, trenutek počakal, se vzpel in jo zagnal v zevajočo odprtino. Siloviti val vročega zraka ga je treščil ob tla. Za trenutek je zgubil zavest. Ponovno se je vzpel, mrzlično odvil drugo bombo, jo udaril in zagnal. Stari je stal vzravnano ob strelni lini, roko je ob zamahu pozabil povestiti, oči so se mu blazno zapičile v zevajočo črnino, ko se je bunker stresel ob drugi eksploziji. Nato ga je zajel val črnega dima, ki se je valil iz bunkerja...

*

Ko se je Stari prebudil iz omedlevice, se je nad njim sklanjal smejoči se Rikov obraz. »Ej, tovariš komandir, črn si kot dim-

nikar! Nič ne izprašuj,« je nadaljeval Riko, ko je videl vprašanje v njegovih zmedenih očeh. »Sijajno si jim postregel. Naši so takoj z jurišem prodrli na tem odseku v mesto in sedaj so že boji po ulicah.«

Smehljal je prešinil črni komandirjev obraz: »Mene pa je menda zrak pobožal, da sem malo zadremal, kaj? Kako je z Jožetom?«

Rikove ustnice so se nehale smehljati.

»Bil je dober tovariš...«

Stari se je molče dvignil. Odšla sta v dolinico. Ob svitu oddaljenega ognja v mestu sta zagledala kopico ljudi. Med njimi je sključen, negiben čepel Jože, s temnim madežem na sencih. Ob njem je klečal borec. Pridušen jok mu je stresal ramena. Na dlani je imel razgrnjen kos papirja, na katerem se je svetlikal prstan... Kot iz daljnega sveta so do njih prodirali glasovi poulične borbe.

*

Tistega lepega, svetlega pomladanskega dne, ko je Ljubljana spet svobodno zadihala in so se ljudje pijani od radosti objemali, se je vzpenjal partizan po zverženih stopnicah stare predmestne hiše.

Pred nekimi vrati je obstal in prebral ime na papirju.

»Še pred nobeno borbo mi ni bilo tako tesno,« je zamrmral, ko je rahlo potrkal.

Odprla mu je mlada žena, z očmi polnimi pričakovanja, bojazni in radosti.

»Tovarišica T. A., Ivanova soproga?« Nemo, z grozo v očeh je prikimala.

V pesti je tiščal v papir zavit prstan. Stisnil ji ga je v roke in s težavo zajecjal: »Povedal vam bom zgodbo o prstanu...«

Tovarna mrličev ...

Glavni odbor ZB NOV Slovenije skupaj s »Putnikom« iz Ljubljane je priredil obisk v enem najstrašnejših nemških uničevalnih taborišč, v Mauthausen pri Linzu, skozi katerega je šlo okoli 30.000 jugoslovanskih internirancev. Obisk, katerega se je udeležilo okoli 900 ljudi iz Slovenije in Beograda ter 10 članska delegacija ZB NOV Jugoslavije, je bil združen s spominsko svečanostjo in odkritjem spominske plošče v spomin na 12.890 internirancev iz Jugoslavije, ki so umrli v Mauthausnu. Krajši spominski nagovor v imenu delegacije je imel Marjan Bertonec, sekretar GO ZB NOV Slovenije. Spregovoril je tudi bivši interniranec iz Mauthausna, Tone Dolinšek, ki je navzočim, med katerimi je bilo precej »mauthausnovcev« in svojcev tu umrlih, govoril o grozotah in nasilju v tem taborišču. Ne samo preživelim internirancem in svojcem umrlih, temveč slehernemu udeležencu te komemoracije se je orosilo oko ob misli na tisto, kar so pretrpeli in doživeli interniranci v Mauthausnu, v tej tovarni mrličev. Tudi ob ogledu preostalih prostorov zloglasnega taborišča je bilo ganotje navzočih nepopisno. Razumljivo: živi so si ogledali kraje, kjer so njihovi tovariši umirali... A čeprav je bilo to ganotje, segajoče do srca, ob misli na nacistični teror nad interniranci, je bilo to hkrati tudi priznanje našim internirancem, ki kljub strahotam in nasilju niso klonili v svojem prepričanju. Tako kot pred leti internirance same, tako je tudi sedaj udeležence obiska tolažila zavest, da vse te žrtve, če so že morale biti, niso bile zaman. Njihovi vzgledi pa bodo v trajen spomin našim bodočim rodovom, kaj vse je treba pretrpeti za svobodo, četudi v najtežjih okoliščinah, kot so bile v Mauthausnu.

STEGOBO v srcu se preživeli interniranci spominjajo na tiste čase v koncentracijskih taboriščih, ko so nemški fašisti z njim lastno okrutnostjo, mržnjo in sadizmom, in z njim edinstveni načini uničevali borce za svobodo, borce proti fašističnemu nasilju. Čeprav se odmika čas od tistih groznih dni in čeprav se počasi pozablja na tista milijonkrat prekleta imena taborišč širom po Evropi, ostaja spomin na nekaj trpkega, zlobnega, nečloveškega, nedopovedljivega, mrazečega, stresajočega in okrutnega. Da, ostaja spomin nečesa, kar je bilo, nečesa, kar umira, vendar ne more umreti... Ne more in noče umreti. In to je spomin na — tovarno mrličev... Umira, a ne more umreti... Zakaj preveč je bilo gorja in muk, preveč ponižanja in tegob, preveč bridkosti in okrutnosti, preveč zločinov in boleznih, preveč udarcev in krvi, preveč naporov in brezpravnosti, preveč... — bilo je preveč vsega hudega, preveč mučenj in nečloveških načinov, ki so odvezemali internirancem svobodo in človeško dostojanstvo, da bi mogli in smeli na vse to pozabiti. Ostaja spomin nečesa, kar umira, a ne more umreti. Spomin, ki skriva v sebi vse tisto, kar ni moč izreči, izpovedati. Vse tisto, kar

je v zvezi z grozotnim občutkom preživelega, a kar se zdi malone neverjetno, nemogoče. Ostaja spomin na tisto, da si videl svoj konec pred seboj, le da nisi vedel, kdaj bo tisti hip, ko boš poslednjič pogledal proti visokemu obzidju, proti dimniku krematorija, kjer boš končal svojo pot... In ta občutek, da tudi tebe čaka prej ali slej ta konec, pot do tja pa je v rokah tistih, ki so ljudi-številke prestavlja-

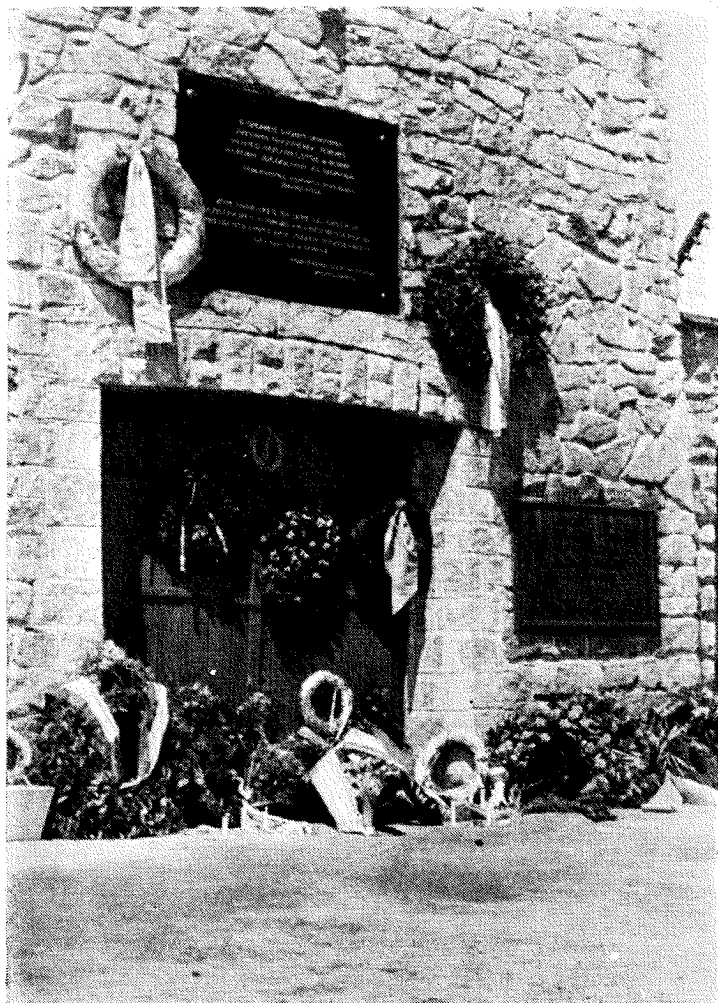
li, in bodo tudi tvojo-tebe danes ali jutri izbrisali, je bilo tisto, kar je v tej negotovosti le-to še bolj duševno ubijalo... Spomini se dvigajo, blede, a vendar ostaja spomin na nekaj, kar umira, pa vendar ne more umreti...

Tovarna mrličev — to je bil Mauthausen. Koliko muk, trpljenja in ponižanja so morali pretrpeti tukaj interniranci, tega ne bo moč nikoli izvedeti. Nikoli, zakaj tisti, ki so najgrozovitejše nasilje občutili, so največ podlegli. A tudi tisti, ki so preživeli vse nečloveške metode mučenja in strahote uničevanja, težko govorijo o vsem hudem. Njihove besede so preslabotne, preskromne in preravne, da bi mogli izbrskati iz spomina množico strahotnih slik in predstav, ki so se dogajale v Mauthausnu.

Mauthausen, tovarna mrličev, opominja... In če rečemo: »Nikoli več Mauthausen!« moramo hkrati tudi reči: »Nikoli več fašizma, nikoli več vojne!« Ko se spominjamo žrtev tega taborišča, hkrati opozarjamo ves svet na grozote nove vojne. Nikoli več Mauthausen! Nikoli več! In čeprav nam blede spomin na njegovo preteklost in ne more umreti tisto, kar umira, tudi nočemo, da bi umrlo. Noče-

Koncentracijsko taborišče Mauthausen s stražnimi zidnimi stolpi in dimniki krematorijev. (Fotografiral Slavko Smolej)

6. maja letos so v taborišču Mauthausen odkrili spominsko ploščo tu umrlim jugoslovanskim internirancem

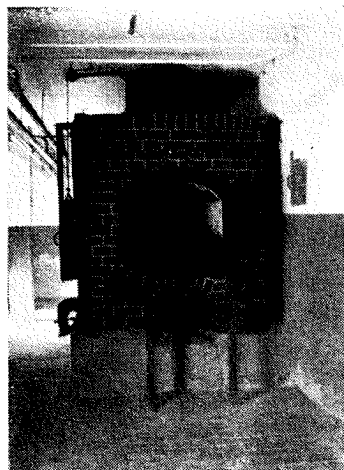
mo — in vsi zločini, ki so jih nacistični nasilneži počenjali tukaj, naj ostanejo kot pisan dokument za bodočnost, kot dokument, ki prikazuje fašizem s prave strani... Preveč bi bilo, če bi hoteli v tem sestavku prikazati vse, kar so počeli v tem taborišču. Naj le nekaj drobcev ustvari sliko Mauthausna, ki pa, žal, ne bo popolna.

*

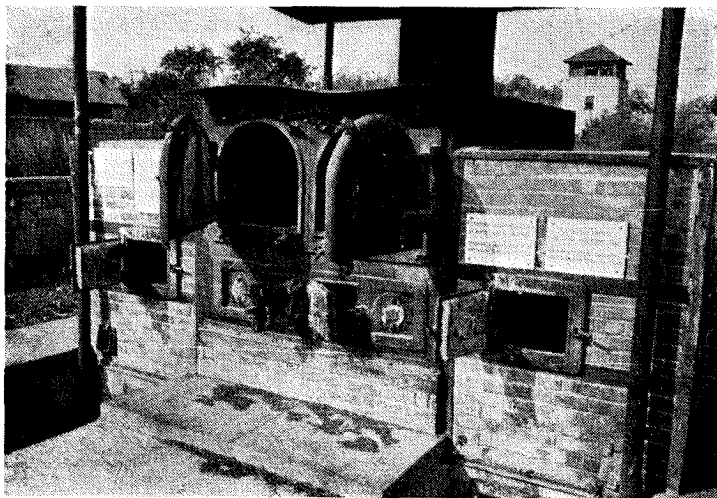
Poleti 1938, ko so nacisti zasedli Avstrijo, so nacistični krvoloki ustanovili v kamnolomu v Mauthausnu zunanjo komando koncentracijskega taborišča (KZ) Dachau, marca

1939 pa so začeli graditi pravo taborišče. Zgradili so ga interniranci, večinoma iz granita. Visoko na hribu leži, daleč naokoli razprostrto je. Kot srednjeveški grad, grad brez oken, kajti visoki kamniti zidovi zakrivajo vsak razgled. Grad, okoli katerega je bilo mnogo stražarskih stolpov, mnogo reflektorjev — ves zid pa prepleten z električno žico. Visoko nad vsem pa so se dvigali krematorijski dimniki. In duh po opečenem mesu in sežganih kosteh se je razširjal na vso okolico prav tja do Donave... Od marca 1939 do 5. maja 1945, ko je bilo KZ

osvojen, je bilo v Mauthausnu evidentiranih 335.000 internirancev. Od teh je bilo na razne načine pobitih 122.767 internirancev. Od mrtvih je bilo: Rusov 32.180, Poljakov 30.203, Madžarov 12.923, Jugoslovancev 12.890, Francozov 8203, španskih borcev iz Španije 6502, Italijanov 5750, Čehov 4473, Grkov 3700, nemških antifašistov 1500, Belgijcev 742, avstrijskih antifašistov 235, Nizozemcev 77, Američanov 34, Luxemburžanov 19, Angležev 17 in iz drugih držav 3319. Na desettisoče internirancev pa so takoj, ko so jih pripeljali v taborišče, pobili ali zastrupili s plinom, ne da bi jih evidentirali. KZ Mauthausen je bil sprva vzorec KZ Dachau, pozneje pa se je preimenoval v pravo uničevalno taborišče. Zato je tudi razumljivo, zakaj so na akte internirancev, ki so jih poslali v Mauthausen, napisali pripombo: »Rückkehr unerwünscht!« (Povratak nezaželen)... Ta pripomba je pomenila — smrt, smrt, ki je bila dosežena s številnimi in najstrašotnejšimi uničevalnimi sredstvi. Kajti v taborišču so bila pripravljena sodobna, Hitlerjevemu načelom novega reda primerna uničevalna sredstva, ki so popolnoma zasenčila načine in sredstva iz srednjeveških inkvizicijskih časov...

Stari enožrelni krematorij v koncentracijskem taborišču Mauthausen
(Fotografiral Slavko Smolej)

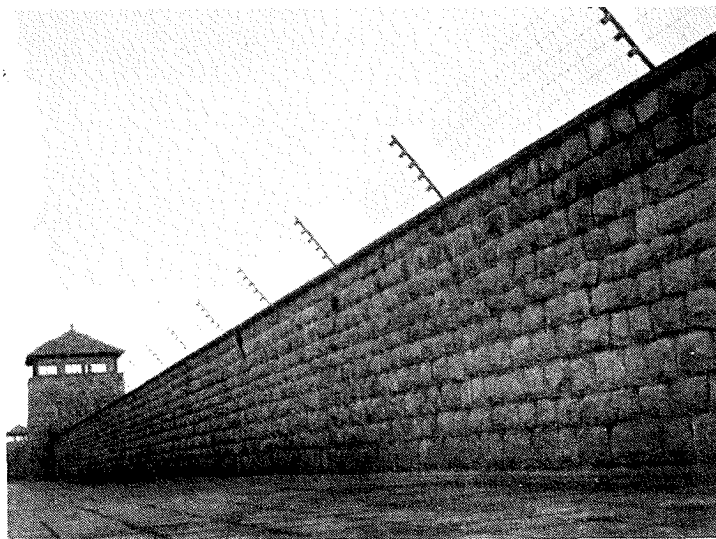
Tam, kjer je bilo nemško koncentracijsko taborišče, tam je bil obvezno tudi krematorij, ki je pomagal nacistom uničevati nemške svobodoljubne ljudi iz Evrope. — Slika je posneta v Gusenu, 5 km od Mauthausna, kjer je trpelo in umrlo nešteto naših borcev proti fašizmu. (Fotografiral Slavko Smolej)

Prve udarce je dobil vsak ujetnik — v kolikor jih seveda ni bil vajeen že iz običajnih gestapovskih zaporov! — ko je prestopil glavna vrata taborišča. Ni bilo važno, kam je padalo, kajti udarci so bili za uvod. Potem pa... V kopalnico pod barako so morali iti goli in bosi. Dolge ure so čakali, vseeno, ali je bila zima, poletje ali jesen. Že tukaj jih mnogo ni vzdržalo. Kopalnica! Ne da bi se kdorkoli upal stopiti v stran od močnih vodnenih curkov, ki so se menjavali: vrelo, ledeno mrzla. Nadaljnji so omagali. Ostali, s prvimi kalmi boleznimi pljučnice ali prehlada — so morali čimprej ven na zrak! Bosi in goli so tako stali nekaj ur, lahko ves dan, vso noč... Leta 1944. so semkaj pripeljali okoli 1000 žensk iz Varšave. Vse dopoldne so jih mučili pod vrelo in ledenomrzlo vodo. Mnoge so takoj umrle, mnoge pa, noseče, so splavile ali rodile zdrave otroke. A niti jok niti kričanje, niti tuljenje ni pomagalo... Kolikor jih je ostalo, so jih takoj ustrelili. In v kopalnici je bilo okoli sto novorojenih otrok, polno krvi, polno blata...

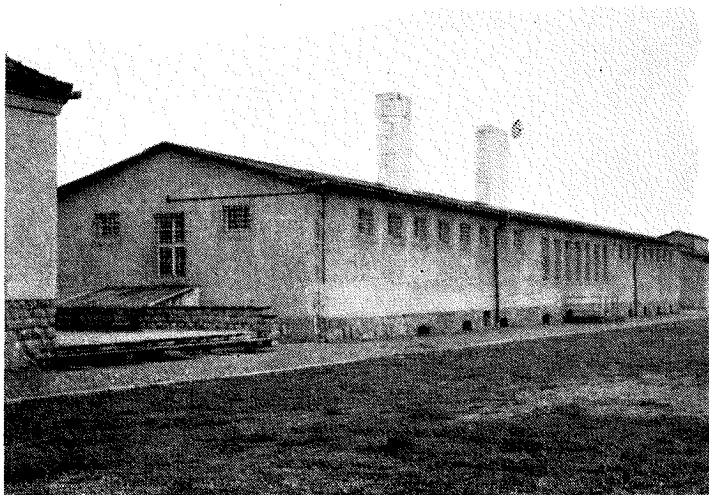
Appellplatz! Trikrat dnevno so morali stati interniranci na ogromnem prostoru. Ni bilo važno, če je deževalo, snežilo ali pripekalo sonce. Ne! Nepremično so morali stati, dokler se esesovcem ni zljubilo

prešteti jih. In v diru so morali tekati od enega do drugega konca, se plaziti, korakati kot vojaki, čepe hoditi ali čepeti, če je to zahteval nekdo od komande. Njim na ljubo, v veselje. Koliko mrtvih, koliko omaganih — in bikovke so jih skušale dvigniti... Seveda zaman.

Zraven glavnega vhoda v taborišče so bile na zidu pritrdjene železne verige. Nanje so privezali ujetnike, ki so morali dan in noč, v vsakem vremenu, ostati zunaj. Le smrt jih je rešila muk in psovki mimoidočih esesovcev, ki jim še tedaj, ko so viseli, niso dali miru. Dogajalo pa se je, da so zlasti pozimi obešali na te verige internirance. Seveč! Toliko časa so jih polivali z vodo, da so bili podobni ledenim svečam. S tem pa je bil zanje tudi konec trpljenja. Podobno mučenje so pripravljali tudi za internirance, ko so jih pustili prav od blizu gledati v zid, seveda nepremično stoječe in dolgo časa. Predvsem so to delali za tiste politične jetnike, ki so prišli takoj v KZ in niso hoteli ničesar priznati. Vendar s tem načinom mučenja, ki se jenajvečkrat končal s smrtjo, niso

Granitni zid, stražni stolpi in z elektriko nabita žica — to je bil ves horizont jetnika nacizma v uničevalnem taborišču, v Mauthausnu. (Fotografiral Slavko Smolej)

Slika prikazuje jetniške zapore v koncentracijskem taborišču Mauthausen, pod katerimi so bili krematoriji in morišče s plinsko celico. (Fotografiral Slavko Smolej)

prizanesli tudi drugim internirancem.

*

Krematorij, to je bil sestavni del vsakega nemškega taborišča. Razumljivo! Kam naj bi sicer dajali na tisoče in tisoče trupel? V zemljo? Ne! Preveč dela bi bilo, pepel teh trupel pa so vendar najraje uporabljale milostljive esesovskih nasilnežev za gnojenje svojih vrtičkov in rož... A tudi vsaka sled za mučenimi in trpinčenimi interniranci je bila z njihovim koncem v krematoriju zbrisana... Sestavni del Mauthausna — zadnja postaja v tovarni mrličev — je bil krematorij z vsemi ostalimi prostori: plinsko celico, železno traverzo za obešanje, kletjo za streljanje v tilnik... Krematorij je bil v podzemlju, nad njim pa okoli 40 celic-bunkerjev za najtežje »zločince«. Šest peči je bilo v krematoriju za sežiganje trupel, pa so komaj zmogle. Niti niso! Kajti zraven so imeli poseben prostor — ledenico za trupla. Za umrle in za tiste, ki so jih usmrtili s plinom. Ledenica za trupla, obložena z belimi ploščami, s pravo napravo za hlajenje, prav kot v najmodernejši klavnici. Trupla so zlagali drugo na drugo... Pa so bili primeri, da so esesovci ob

pregledu te hladilnice našli med trupli več živih ljudi. Kako? Bilo je mogoče, da je nekatere plin v plinski celici samo omamil, ne pa zastrupil. In v ledenici so se spet predramili. Toda njihovo življenje je bilo zapečatenost — strel iz gestapovčeve pištole je napravil konec. In še danes je videti v tem prostoru na zidu mnogo lukenj od strelcev, ki

so šli skozi trupla... Ker šest krematorijev na premog ni zadostovalo, so tik pred koncem postavili še enega, najmodernejšega. Tako, da so truplo polili z nafto, da je čimprej zgorelo. Zgorelo pa je hitro, saj je bilo skoraj brez mesa. Tudi vsi tisti, ki so morali delati v krematoriju, so bili obsojeni na smrt. Kajti največ po tri do štiri tedne so smeli delati tukaj, potem so tudi oni šli v peč. Pravo srečo so imeli zadnji trije interniranci, ki so tik pred osvoboditvijo delali v krematoriju. Ni bilo več toliko časa, da bi jih usmrtili. In največ tako je bilo moč izvedeti podrobnosti o krematoriju.

Kako »tehnično« dognan in povezan je bil ves sistem uničevanja in sežiganja trupel! Dognan in na videz nedolžen, vsaj kar se tiče plinske celice. Nič hudega sluteči interniranci so v predsobi prejeli brisače in milo za kopanje. Žal so namesto v kopalnico stopili v plinsko celico, od koder so jih potem zmetali ven, pač tjakaj, kamor je ta »tehnični« sistem za upepelitev zahteval. Nikoli ne bo mogoče izvedeti, koliko neimenovanih, od kod in kdaj so jih pripeljali v te plinske celice. Kajti vseh teh niso niti evidentirali, temveč

Napis na spominski plošči v Mauthausnu, v spomin na 12.890 tu umrlih jugoslovanskih borcev za svobodo

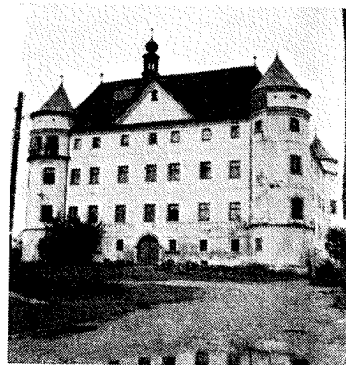
Delegacija Zveze borcev NOV Jugoslavije, ki je prisostvovala spominski svečanosti v Mauthausnu

so prišli do celice po posebnem dohodu...

Kamnolom! Bil je delno v širšem območju taborišča, delno zunaj njega. Zaradi njega, zaradi lepega, svetlo sivega granita je moralo umreti na tisoče internirancev. Priznajmo: že v normalnem času je delo v kamnolomu smrtno nevarno. In tu? Povsem razum-

ljivo... Toda Hitlerjeva svojat je hotela imeti granit, niso pa hoteli imeti ljudi, ki njihovega brezglavega in nasilnega reda niso priznavali in so se mu uprli. Drugo z drugim, da, to oboje pa ne gre skupaj! Kamnolom! Preprost način, kako imeti čim večje skale granita: sužnji, slabši kot v starem veku, naj lomijo

skale. Njihova življenja niso nič več vredna kot mogočne granitne skale! Visoke stene, globok prepad. Že pogled — in človeku oledeni kri v žilah. Interniranci so morali po ozkih stopnicah nositi po 50 kg težke granitne skale. Na ramah. Skrivljeni, sklonjeni pod to težo, so morali celo teči po 186 stopnicah. Malokdo je uspel. Če ne danes, je jutri omagal in vsem je bilo usojeno, da bodo prej ali slej omahnili ali pa, da jih bodo potisnili v globino esesovski priganjači. Kamnolom! In stopnice smrti, ki so videti danes kot stopnice v najlepši stavbi. Nekeč niso bile take. Celo po pol metra so bile visoke; na njih

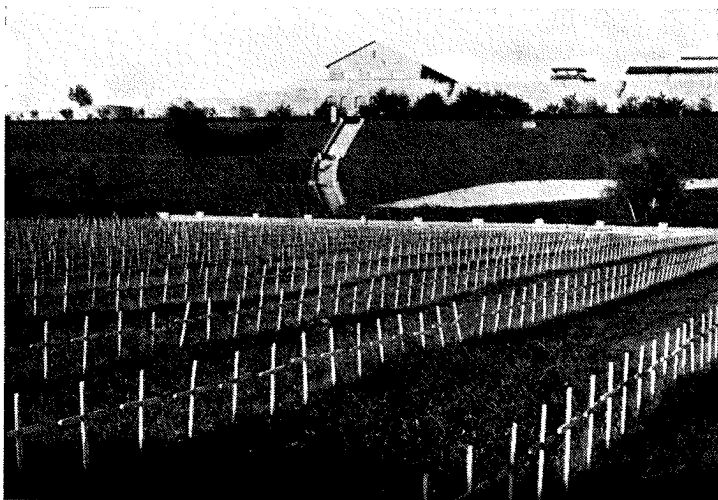

Zloglasni grad Harteim, 10 km od Linza proti Passau. Tu je bil poizkusni in uničevalni zavod nemške zločinske znanosti v službi nacistične prakse. Nihče od jetnikov nemških koncentracijskih taborišč, ki je prišel v ta grad, ga ni zapustil živ... (Fotografiral Slavko Smolej)

je drselo, če so bile mokre ali zledenele. Nešteto je bilo primerov, da so interniranci raje prostovoljno skočili v globino kamnoloma, kot da bi te muke prenašali še naprej...

*

Revir ali bolnišnica. Da, toda esesovska, ki ni imela s tovrstnimi humanimi ustanovami nič skupnega. Bolnih tako ali tako niso sprejemali v revir. Hitrejša je bila za take pot skozi plinsko celico. V revir so pripeljali zdrave

Na bivšem esesovskem nogometnem igrišču v Mauthausnu so ob koncu druge svetovne vojne pokopali vse tiste jetnike, ki so umrli po osvoboditvi za posledicami nacističnega trpljenja. (Fotografiral Slavko Smolej)

ljudi. Le taki — v kolikor so pač bili zdravi! — so bili primerni za razne zdravniške posebnosti. Kot otroci so se včasih vedli razigrani esesovski klavci v revirju, če je komu uspelo, da je interniranec, katerega so vbrizgali, recimo v kri bencinsko injekcijo, ostal vsaj nekaj minut po vbrizganju še pri življenju. Kot otroci! Toda esesovski otroci niso bili otroci v svojem zločinstvu! V revir so dovažali tudi ženske in jih umetno osemenjevali. Nato pa z vsemi mogočimi in nemogočimi načini, da se človeku kar ježe lasje ob misli na to, zasledovali, kako raste in se razvija plod... Primer nacistične nehumanosti in sadizma. Mnogi interniranci, visoki in široko raščeni, so bili že ob prihodu takoj določeni za poseben namen. Preprosto: s posebnimi injekcijami so jih zastrupili, njihovo okostje pa so skrbno ločili od mesa in kože. Kajti to okostje je bilo potrebno mladim nacističnim zdravnikom, da so spoznavali posamezne dele telesa... Revir — to je bil v Mauthausnu prostor, kjer so se učili nacistični zdravniki. Razumljivo: en interniranec več ali manj, če se ponesreči »operacija«, to jim je bilo vseeno. Zaloge takih so imeli pri roki, sicer pa so jih lahko nabrali širom po Evropi...

*

Bilo je proti koncu leta 1944 na nekem bloku, kjer je vse internirance zaradi majhnega prestopka zatožil kapo tega bloka, Nemec kriminallec, komandantu taborišča. Sledila je

DOPOLNILO

V naši 4-5 številki letos smo v prispevku »Slovenski narodni heroji«, na strani 155, v drugi koloni, zadnji odstavek, omenili tudi ime narodnega heroja Viktorja Zeleznika, zraven pa je bil vprašaj. Kajti njegovih točnejših podatkov nismo imeli. Vendar so pred kratkim po daljšem poizvedovanju ugotovili tudi njegovo pravo ime. Tako se mora glasiti: Zevnik Vinco-Zeleznik Viktor, rojen 28. julija 1914 v Prašah, občina Mavčiče pri Kranju. Padel pa je novembra 1943 v Otaležu nad Idrijo.

kazen: vso noč so morali stati na »apelplošču«, z grožnjo, da, če do jutra ne povedo, kdo je napravil tisti prestop, da bodo naslednji dan pobiti. In trpljenje, ki je trajalo vso noč, je ubijalo že tako razvrane živce, saj so vsi vedeli, da bodo naslednji dan pobiti. Zjutraj se je krivec prostovoljno javil. In neki fant, star okoli 20 let, je zjutraj ugotovil, da so mu čez noč osiveli vsi lasje na glavi.

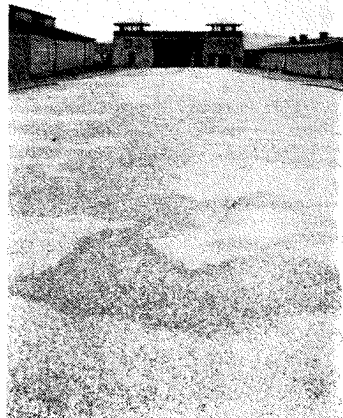
*

Nacistični krvniki so bili v svojem sadizmu nepreksljivi! A tudi ironijo so znali zganjati! Primer, ki pove dovolj in — vse. O tistih internirancih, ki so jih evidentirali, so vodili tudi strogo evidenco o njihovi smrti. Ne morda iz človekoljubja ali iz skrbi zanje. Ne! Temveč vedno so obveščali domače o smrti njihovega sorodnika. In kako? Nekako tako-le: Poslali so domov pismo s približno naslednjo vsebino: »Vaš sin je bil v našem taborišču od tega do tega dne. Od tega dne dalje je bolehal za to in to boleznijo. Zdravili smo ga s temi in temi zdravili. Vendar je, in žal nam je, podlegel kljub bolniški oskrbi in se preselil v večnost k bogu. Ker smo prepričani, da bi želeli imeti spomin nanj, Vam lahko pošljemo pepel njegovega trupla. Za ta pepel pa nam morate poslati 45 RM...« Ironija in nesramnost nacističnih krvnikov! Kot nedolžne so se hoteli pokazati, kot skrbne zdravnike predstaviti in kot precizne grobarje, ki so celo hranili pepel umrlega. V resnici pa sama laž in še poslednja sadistična gesta, uživanje nad trpljenjem svojcev ubitega...

*

Ne, nikoli več fašizma, nikoli več Auschwitza z njegovimi štiri in pol milijoni s plinom zastrupljenih ljudi, nikoli več Treblinke in Maidaneka z njunimi pet milijoni ubitih, nikoli več Buchenwalda, Dachaua, Sachsenhausena, Papenburga, Natzweilerja, Ravensbrücka, Flossenburga itd. in nikoli več Mauthausna. Nacistična taborišča obtožujejo in opominjajo...!

B. A.

Po doslej ugotovljenih podatkih je prišlo skozi ta vrata v koncentracijsko taborišče v Mauthausnu približno 200.000 ljudi, umrlo pa jih je skoraj 123.000. Slika prikazuje hkrati tudi pogled na zborna mesto — Appellplatz. (Fotografiral Slavko Smolej)

Kamnolom granita »Wiener Grabner« v Mauthausnu. Iz tega granita je zgrajeno zloglasno koncentracijsko taborišče Mauthausen. (Fotografiral Slavko Smolej)

ODKOD IME ZA »ŠRAPNEL«?
Šrapnel je dobil ime po angleškem polkovniku Šrapnelu, ki ga je izumil. Šrapnele so prvič uporabljali Angleži in Španci proti Francozom v vojni na Pirinejskem polotoku leta 1808.

KAKO SO BILI OBOROŽENI STARI GRKI? Osnovo starogrške armade so tvorili težki pešaki ali hopliti, oboroženi s kopjem, dolgim 2 do 3 m in s kratkim mečem. Zaščiteni so bili s šlemom, oklepom in ščitom. Atenska vojska, ki je običajno štelala 16.000 mož, je premožala 13.000 hoplitov. Konjenice Grki skorodra niso imeli, pač pa še en rod vojske, in sicer psilite, z lokom in kopjem oborožene lahke pešake.

ZA ZAČETEK, UČINEK IN RAZVOJ RAKETNEGA OROŽJA? Dne 12. junija 1944 so začele padati na London in Južno Anglijo nemške letеče bombe V1. Zgodovina te bombne rakete seže kakih 13 let nazaj, v leto 1931, ko je Nemcem uspel start prve rakete na tekoče gorivo (in ne na smodnik). Po dolgoletnih poskusih, da bi uporabili tovrstne rakete v vojne namene, so Nemci slednjič skonstruirali raketo V2 (Vergeltungswaffe — povračilno orožje). Njen predhodnik je bilo orožje V1, ki pa še ni bilo raketa v pravem pomenu besede, ker je za zgorevanje bencina kot pogonskega sredstva potrebovalo zrak. Zategadelj V1 ni mogel doseči stratosfere. Njegova hiba je tudi sorazmerno mali domet in delstvo, da je bilo V1 dokaj lahko sestreliti, ker je bila njegova hitrost celo manjša od hitrosti angleških lovcev. Zato so Nemci že leta 1944 (30. avgusta) prenehali obstreljevati Anglijo z orožjem V1, zlasti še, ker so zavezniki medtem že osvojili obalo Kanala, bazo tega nemškega orožja. Znano je, da so Nemci izstrelili 8070 V1, vendar jih je le 5964 doseglo angleško obalo. Od tega so jih letala sestrelila 24, ostale pa so uničili topništvo in zaporni baloni. Na London je padlo 2000 bomb, ki so porušile 12.491 hiš, 52.293 pa jih onesposobilo tako, da v njih ni bilo mogoče stanovati.

ŠE NE VESTE?

Laže poškodovanih hiš je bilo 950 tisoč. Bombe V1 so terjale 5864 smrtnih žrtev, 17.179 težkih ranjenec in 23.174 lahko ranjenih meščanov Londona. Teden dni potem, ko so prenehale padati bombe V1, so Nemci začeli obstreljevati London z raketami V2. To je bila v resnici že prava raketa, ki je povzročila veliko razdejanje. Energijo za let je dobivala z zgorevanjem metilnega alkohola in vtekočinjenega kisika. Njen domet je bil že večji (320 km), prav tako tudi hitrost. Obstreljevanje britanskega otoka s V2 je trajalo od 27. marca 1945. Izgube v ljudeh so znašale 2754 mrtvih in 6523 ranjenih. Vrh tega so Nemci izstrelili kakih 3000 V2 na Antwerpen za časa bojev na zahodni fronti. Kljub napredku tehnike v tej smeri Nemci vojne niso dobili. Dejstvo pa je, da so imeli ob koncu vojne že pripravljena nova raketna orožja od V4 do V10, ki bi jih z uspehom uporabili, da jih ni prehitela zavezniška zmaga. Zdaj to morilno orožje spopolnjujejo zavezniki, tako Rusi kot Angleži in Američani. Bivši nacistični vojni potencial dela zanje. Leta 1952 se je na pr. zvedelo, da Sovjeti s pomočjo nemških strokovnjakov iz bivše industrije Penemünde intenzivno producirajo velike rakete.

DA IZDATKI ZA VOJNO LETALSTVO v vseh državah iz leta v leto naraščajo? Tako bodo samo Angleži v te namene letos izdali 513.900.000 funtov (lani so jih izdali 491.640.000). Da si laže predstavimo zakaj takšni stroški, naj povemo, da zlasti reaktivna letala, sposobna nositi tudi vodikove bombe, stanejo velike vsote denarja. Bombnik B-52 (ameriškega porekla) velja n. pr. 8 milijonov dolarjev (okrog 5 milijard din).

DA JE PARTIZANSKA SPO-MENICA 1941 — znak državnega priznanja organizatorjem ljudske vstaje in prvoboriteljem narodno-osvobodilne borbe za velike zasluge pri osvoboditvi jugoslovan-skih narodov. Spomenico 1941 je dobilo v Sloveniji 1486 preživelih organizatorjev OF in prvoborcev.

KOLIKO LJUDI, LADIJ IN LETAL JE SODELOVALO V PRVEM DNEVU INVAZIJE, 6. junija 1944? Podatki so sledeči: 4000 ladij brez manjših izkrcevalnih objektov; 12 bojnih ladij, 37 križark in 80 rušilcev; 7500 letal in 31.000 letalcev. Še ponoči pa so pristale ne-kaj kilometrov v notranjosti in-vazijskega področja 4 divizije pe-hote z jadralnimi letali in 2 di-viziji padalcev, skupaj okrog 70 tisoč mož. V osmih urah se je iz-krcalo 150.000 vojakov.

KAKŠNA JE MOČ VALOV? Velikanski morski valovi, ki bu-tajo ob obale, glodajo skale in se ponekod zajedajo v celino. Na leto odplavijo povprečno kakih 500 milijonov kubikov celine, v enem stoletju pa 50 kubičnih ki-

lometrov, kar je približno enako prostornini vode Ohridskega je-zer. Rušilni učinek valov vidimo najbolj na primeru otoka Helgo-landa v Severnem morju. Od leta 800 do 1900 se je skrčil njegov obseg od 120 milj na pičle 3 milje.

...DA IMAJO V INDIJI, V MESTU GUJARA TIPATI velik spomenik, ki so ga postavili na čast 1200 vojakom, ki so padli v bitki proti muslimanskim osvaja-jalcem. Glave padlih, oziroma nji-hove lobanje, so po bitki zbrali in jih vzdali v zidove stolpa. Tako ima torej tudi Indija svojo »Cele-kulo«.

DA JE BILO NA KONCU šol-skega leta 1943/44 na vsem osvobo-jenem ozemlju v Sloveniji organi-ziranih 431 šol s približno 750 učitelji ter z okoli 29.000 učenci. V dobi največjega vzpona šolstva na osvobojenem ozemlju smo našli 570 šol z 817 učitelji ter okoli 34.000 učenci.

DA PRVI ZAČETKI VOJNE SANITETE SEGAJO v srednji vek, ko so nekateri vojskovodje jemali s seboj na bojišče kirurge, kar pa ni bilo splošen pojav. Prve vojno-sanitetske naprave sta ustanovila cesar Maks I. in njegov vojaški svetovalec Frundsberg. Toda niso se obdržale, ker je med drugim tudi tridesetletna vojna potekala brez sanitete. Šele v osemnajstem stoletju se je uveljavila posebna panoga vojnega zdravništva. Prva država, ki je imela vojno saniteto v sodobnem smislu, je bila Prusija, ki so ji nato sledile Francija, Anglija in Rusija. Tedaj so usta-novili tudi prve bolnišnice, ki so jih vodili posebni garnizijski zdravniki kot upravniki. V 19. sto-letju je nato vojna saniteta že postala sestavni del vojske.

DA SO GLOBUSE izdelovali že stari Grki? Prvega je sestavil Krates iz Milosa v drugem sto-letju pred našim štetjem. Nato globusov skozi ves srednji vek niso uporabljali, ker je trditev, da je zemlja okrogla, nasprotovala učenju krščanstva. Šele leta 1492 je Martin Beheim iz Nürnberga sestavil globus, ki ga je nazval »zemeljsko jabolko«. Na njem so

bili vrisani vsi kontinenti razen Novega sveta. Leta 1660 so v glo-bus poleg Novega sveta vnesli še neodkrita področja, Avstralijo in Antarktiko.

Med njimi

BILO nas je pet: Rudi, Vencelj, Milan, Dušan in jaz. Zima v letu 1943/44 resda ni bila huda, vendar na Pohorskih obronkih tudi v mrzli jeseni zna burja pošteno briti. Izmučeni od dolgega pohoda smo prišli v bližino Šaleka pri Velenju. Kmetje, pri katerih smo se ustavljali, so nas že poznali, da smo pravi, čeprav so v tem času tam onodod hodili neki skrivači; zato je tamkajšnjemu kmetu bilo zelo težko usmeriti svoje ravnanje. No, pa vendar je naš nastop kaj kmalu našel tako široko gostoljubje in pomoč, da smo se v tem kraju lahko brez skrbi premikali kar po dnevi, čeprav sta bili v bližini večji postojanki, mimo pa sta vodili še široki cesti.

Če se ne motim, smo v neko vas tam v bližini prišli v zgodnjih jutranjih urah. Megla se je kot tančica vlekla po dolini proti Velenju, slišati je bilo le peteline in pasji lajež. Vas je še spala. Vsaj zdelo se nam je tako, ker so naši koraki tako močno odmevali, kot da smo na tem svetu samo mi. To jutro je bilo, za nas pet partizanov, rojeno kot naše jutro...

»Oče Lovro, ali bi nam hoteli odpreti — to smo mi, Rudi, Milan in drugi!« je bil naš pozdrav očaku, ki je imel že nad 70 let za sabo.

»Kar hitro noter, da vas ne vidi kak nepridiprav! Ravno danes so tod okoli ponoči hodili policisti v kolonah po 200 mož. Menda so šli zopet na Paški Kozjak. Zelo rado jih prinese v našo vas. Toda le noter, k meni, tu ste brez skrbi! Še posebej zato, ker je hiša sredi vasi.«

Tako nam je pripovedoval naš stari oče Lovro in prav nič strahu ni pokazal, da ga ravno v tej hajki in nevarnostih nadlegujemo. Vtem sta v kuhinjo prišli še mati in hči Tilka; zlasti Tilka se nas je še posebej razveselila. Videl sem jo prvič in priznati moram, da je naredila name prijeten vtis.

Beseda je dala besedo, naša utrujenost pa je kmalu bila poplačana s toplim mlekom in mehko posteljo. V hiši smo

ostali trije, Milana in Dušana pa sem zaradi varnosti poslal na skedenj, kjer naj bi izmenoma opravljala stražarsko službo. Vlegel sem se oblečen na posteljo, poleg mene Vencelj, na drugem koncu na klopi čumnate pa še Rudi. Tako smo zaspali. Stenska ura v sosedni sobi je bila pol sedem...

Medtem pa so se s Kozjaka vračale kolone nemških poli-

cistov. Kazalo je, da je bil njihov pohod za partizani to pot, kot običajno, zopet neuspešen. V vasi, kjer smo komaj zaspali, je bilo naenkrat več sto policistov. V pičlih nekaj minutah so zasedli vse hiše, kjer je bilo količkanj prostora. Ostali pa so plegli pod kozolci, da se spočijejo od naporov v tej noči. Tudi mi smo že spali.

Zbudilo me je močno tresenje. Rudi, ki je klečal pred posteljo in molčec s prstom na ustih pokazal skozi okno, me

Jeseniško-bohinjski odred z zastavo in pesmijo hiti na Koroško, 10. maja 1945. leta

je tresel. Z Venceljem, ki se je medtem že tudi prebudil, sva skočila takoj na tla in čepe gledajoč skozi okno ugotovila, da se je pred hišo razvrstila nemška četa, okoli 200 mož. Bili so vmes tudi neki vermani. Medtem so v hiši že delali preiskavo. Začeli so na podstrešju. Slišal sem njihovo hojo in prevračanje nekih predmetov. V mislih sem ocenil položaj in tiho dejal: »Če ugotove, da smo v čumnati, udarimo. Vsak k svojemu oknu in na znak vrzita po eno bombo. Jaz bom medtem z brzostrelko opravil s tistimi pri vratih. Nato vsi ven in še enkrat z bombami v smer proti gozdu, kamor bomo skočili. Če se razbijemo, se dobimo pri socialistu! Jaso?« Oba sta mi samo priklimala.

Iz podstrešja je policiste vodila po stopnicah hči Tilka. Razločno sem slišal njen glas, ki je bil tako čuden in zame nerazumljiv. Ali je mogoče, da je ta ženska tako postrežljiva in celo nagajiva do teh zveri? Celo smejala se je vmes in ponujala neko sadje ter klobase s podstrešja. Ali je to morda njeno žensko opravičevanje še pred tem, preden nas najdejo? Ustavili so se pred našimi vrati. Nekdo je pritisnil na kljuko. »Zakaj imate tu zaklenjeno? Kaj pa imate tu notri?« je bilo slišati glas nekega vermana, ki je očitno vodil preiskavo. Iz govorice in narečja sem ugotovil, da je nekje iz okolice Ptuja. »O, gospod, tu notri pa imamo skrite partizane in bolje je, če jih pustite pri miru. Sicer še lahko kdo dobi kaj pod kožo!« Na koncu se je še prav rezko zasmejala in dodala: »Kaj mislite, da ni res? Kar poskusite, če vam je življenje drago?« Zopet je sledil njen dolgi smeh in kmalu za njim smeh vermanov. V meni pa je bila napeta sleherna mišica in živec in le svoji preudarnosti se imam zahvaliti, da je šlo vse po sreči. Kljuka na vratih se je zopet dvignila. Stali so pred vrati in se stiskali okoli Tilke, ki jih je s svojimi mikavnimi nasmeški in hudomušnostjo znala pritegniti nase. »Šala je res šala, toda kaj bi punca rekla, če bi bilo res?« je medtem nezaupljivo dejal neki verman. »Kje si pa že videl to

drhal sredi vasi in še pri belem dnevu? Saj tudi oni ne prodajajo svoje kože kar tako. Sicer pa pustimo te stvari, vstopite raje v našo veliko sobo, tam imamo za vas pravo sli-vovko!« je dejala Tilka in jih s prepričljivim tonom pritegnila odtod. Kmalu so vrgli »šnops« ...

»Mar naj v tej kašči stojimo in čakamo na smrt?« me je spreletelo. Vendar misel, da se bodo morda policisti le kmalu odpravili od tod, me je zadržala.

Občudoval sem Tilko, kje je našla toliko moči in pristnega nastopa. Šele v tem času sem prav doumel njeno vlogo. Čeprav napet in pripravljen do zadnje mišice, sem ji bil hvaležen, da je storila vse, kar ji je bilo mogoče. Skrbela sta me le Dušan in Milan, ki sta bila na skednju na straži. Ali spita, ne da bi vedela za policijo v vasi, ali morda čakata samo na ugoden trenutek, kako nam pomagati, če nas dobe v hiši? Vse mogoče misli so mi rojile v tem času. Vdala se nista, ker ju poznam kot junaška borca, ujeli ju niso, ker bi bil sicer slišati alarm. Naj že bo, kar bo, odločil sem se, da tako počakamo v pripravljenosti do konca. Medtem je minilo samo dobrih deset minut, meni pa se je zdelo, da v tej hiši čakam celo večnost. Rudi in Vencelj sta medtem skozi zastor opazovala početje Nemcev in

vermanov pred hišo. »Brane, poglej, kako blizu ga imam!« Stopil sem k oknu in previdno pokukal. Tik pri oknu je stala sliva in pod njo pravi šarc s tremi zaboji streliva. Vencelju, ki me je na to opozoril, so se iskrlje oči in poželjivo, toda nepremično je zrl v tisto stvar pod slivo. Dodal je še: »Če križev ne bi bilo na oknih, se mi zdi, ne bi držal. Z glavo bi se pognal skozi okno na šarca in ga že v naslednjih sekundah tako koristno uporabil!« Z rahlo grenkobo na ustih se je ozrl name in še bolj krepko stisnil svojo puško. Rudi pa je medtem tiho opazoval in prešteval, koliko je te drhali. Obrnil se je k meni in rekel: »Lepo število za nas pet! Kdo bi si mislil, da se upajo tako briti iz nas. Veš koliko jih je — dve sto štirideset! Pravim, da so oni sedaj v večji nevarnosti, kot mi! Poglej, kako jih imam na tarči!« Dvignil je puško in pomeril skozi špranjo na nekega oficirja, ki si je pravkar čistil škornje z mokro cunjjo. V tem položaju in z različnimi mislimi so minevale minute in ure. Naša napetost je medtem že minila, ko je nekdo rahlo potikal na vrata: »Jaz sem, Tilka! Dušan in Milan sta še na skednju, nihče ne ve za njiju. Kmalu bodo odšli. Bodite tiho!« Zadovoljno smo se vsi trije spogledali. Ura v sosedni sobi, kjer so igrali karte, je odbila pol desetih. Slišati je bilo naenkrat ropotanje in glasno govorico. »Gredo!« V nekaj minutah je bila »kompanija« pripravljena na odhod. In res, razvrščeni v koloni po eden so se spustili po dolini proti Vencelju. Čez dobre pol ure je bila vas prazna. Samo smrad po svežem potu ter prestrašeni obrazi starih mater so ostali za to golaznijo.

Ta večer se je naša četa šla na javki v polnem sestavu. Napadali bomo takrat in tam, kjer bo za našo stvar največ koristi. To vsesplošno načelo je preveč naša srca tudi nekaj dni za tem, ko smo iz zasede napadli policijsko kolono, ubili nekaj policistov in zaplenili lep del fašističnega orožja.

Milan Krajnc-Brane

»Zavestno tveganje«

AMERIŠKI general Mark Wayne Clark je l. 1951 napisal knjigo »Zavestno tveganje«, ki spada med najpomembnejše knjige, ki so bile z vidika spominov napisane o drugi svetovni vojni. Pri nas je knjigo v hrvatskem prevodu izdalo ob koncu lanskega leta »Novinarsko založniško podjetje« v Zagrebu pod naslovom »Svijijsni riziko — Doživljaji iz rata u Sjevernoj Africi i Italiji«.

Vsebinsko obsega Clarkova knjiga opis prvenstveno ameriških operacij od izkrcanja v Severni Afriki, pohoda preko Italije od njenega južnega konca do Trsta, do stika z Jugoslovani v Slovenskem Primorju in pohoda v Avstrijo. Clarkovo delo je pomembno tudi zato, ker je pisec znal vojaške dogodke povezovati s političnim procesom. Njegovo delo odpira bralcu vpogled v mnogovrstne dogodke, ki so se odigrali za kulisami, zraven pa zelo odločilno vplivali oziroma ustvarjali tudi politične akcije. Kot Eisenhowerjev namestnik, kot komandant ameriške pete armade in nato 15. armadne skupine je od blizu gledal politične odločitve pri najvišjih vrhovih, toda ni jih sprejemal mirno kot nekaj, kar je treba izpolniti v smislu absolutne vojaške discipline, temveč jih je presojal samostojno, odobraval ali kritiziral, zraven pa tudi skušal vplivati na njihovo spremembo, če se niso skladale z njegovim političnim konceptom. Rekli bi celo lahko, da je politični element v njem vzporedno z vojaškimi uspehi vedno bolj prihajal do veljave. Vendar s tem ni rečeno, da se Clark v svoji knjigi prvenstveno ukvarja s političnimi problemi. Ne! Prikaz vojaškega dogajanja je zelo obširen in za laika v vojaških zadevah celo podroben. Clarka samega je v njem mogoče spoznati kot dobrega vojaka, ki je imel veliko smisla za preprostega borca. Prav tako je znal spoštovati hrabrost posameznih enot, pa naj so pripadale kateremukoli narodu (Poljake, Francoze, Novozelandce itd.). Seveda je

pri vsem cenil najvišje svoje ameriške enote in to tudi primerno izrazil. Znatno je bil občutljiv za ljubosumnost nasproti britanskim enotam, ki jih je kratko in malo celo obdolžil krivda za morebitne svoje neuspehe.

Kljub natančnemu opisu vojaških strani dogajanja v Afriki in Italiji nas pa vendar v knjigi bolj zanima druga stran, ki jo je Clark izrazil, ker je ravno to posebnost njegove knjige. To so namreč njegovi politični pogledi, sodbe, vplivi itd. Zanje so mu veliko prilike dala številna srečanja s Churchillom, Rooseveltom, Eisenhowerjem, Darlanom, Giraudom in drugimi. Ob stiku z njimi je intenzivno začela utripati tudi njegova politična žilica. V svoji knjigi je zaradi tega zbral mnogo dragocenega gradiva, ki ga bodo s pridom uporabljali zgodovinarji druge svetovne vojne.

Na tem mestu naj se dotaknemo samo nekaj primerov, ki so v procesu druge svetovne vojne predstavljali zelo

važne probleme. Tak primer nam nudi problem druge fronte, ki so jo Rusi zahtevali, da bi jih razbremenila nemškega pritiska, toda pri zapadnih zaveznikih priprave še dolgo niso dosegle tiste stopnje, da bi jo lahko odprli. Za nadomestilo so iskali druge možnosti. In prav Churchill jo je naposled našel v operacijah v Severni Afriki in nato v invaziji v Italijo. (Napad na »mehko trebušnico osi«!) Clark je zelo dobro pokazal vsemogoče peripetije tega koncepta, ki pa je konec koncev le opravil svoje. Clark je dobro prikazal vsa odmikanja od tega koncepta kakor tudi ponovna angažiranja zanj. Pokazal je, da ta koncept — koncept »Baklje«, kakor so ga s šifro označevali — ni zadovoljeval predvsem Stalina, ki je želel in delal za invazijo v Francijo. Po Clarkovem mnenju je Stalin želel zadržati zapadne zaveznike čim dalj od Balkana, ki ga je politično ravno »Baklja« v končnem štadiju ogrožala. Clark je pokazal, da je znal različne operacije presojati z vidika družbenega efekta.

Dragoceni so Clarkovi opisi stikov s Francozi v Severni

Skladišče bivše jugoslovanske vojske v Dravljah, ko gori, 10. aprila 1941. leta

Afriki. V njih je pokazal stališče različnih Francozov do osvobodilnega boja pod vodstvom Anglo-Američanov. Mnogo dragocenih pojasnil je Clark prispeval še številnim drugim vprašanjem, kakršna so n. pr.: invazija na Sicilijo in priprave za morebitno invazijo na Sardinijo, invazija v Zapadno in Južno Francijo, usoda Monte Cassina, nemška obramba v Italiji proti prodoru zapadnih zaveznikov, obisk ruske misije, zadeva poljskega generala Andersa itd., itd. Toda za nas najvažnejša so tista mesta, kjer se je dotaknil Balkana oziroma Jugoslavije in slovenskega ozemlja še posebej. Stavki, v katerih je spregovoril o nas, so predvsem izraz njegovega političnega gledanja na proces, v katerem je imel tako važen delež.

Za pravilno razumevanje Clarkovih omemb Jugoslavije je treba vedno vzeti za osnovo Clarkovo politično vrednotenje zavezniškega pohoda iz Afrike preko Italije v Avstrijo. Kakor je na eni strani zelo visoko cenil vojaško moč jugoslovanskih partizanov, je pa na Jugoslavijo in ostalo Srednjo Evropo gledal z vidika približevanja Rdeče armade na ta prostor. Želel je, da bi zavezniške operacije v Italiji bile ekspeditivnejše, da bi zapadni zavezniki prišli v Srednjo Evropo pred Rdečo armado, da bi s tem onemogočili zmago sovjetskega političnega vpliva. V teh nazorih je imel mnogo visokih somišljenikov. Med njimi je bil predvsem Churchill, ki je bil oče ideje zavezniškega pohoda preko »Ljubljanskih vrat« v Srednjo Evropo. Med njimi je bil tudi britanski general Alexander. Toda ameriški vrhovni planerji za ta pohod niso bili tako zelo zainteresirani. Zato je na Clarkovo žalost ta pohod zelo zaostajal in je do konca vojne prispel ravno na zapadni in severni rob slovenskega narodnega ozemlja. Tu pa je tudi po Clarkovi zaslugi prišlo do trenja z Jugoslovani. Toda glede podatkov o njih oz. o problemih, ki so nastali ob neposrednem stiku obeh vojaških sil, je Clark zelo skop. Ni ver-

jetno, da bi ne bil o njih ničesar zvedel, temveč je možno, da pri tem sebe ni hotel preveč obtožiti. Kar je dejansko povedal, je morda le delec tistega, kar je napravil ali morda hotel napraviti. Za to govori dejstvo, da v Clarkovi knjigi ni sledu o kakem pojmu narodnostno drugačnega, to je neitalijanskega ozemlja v »Juljski Veneciji«. O kakem upoštevanju narodnostnih teženj v Slovenskem Primorju in na Koroškem pri Clarku ni sledu. Na konkretni položaj in na medsebojne odnose narodov je gledal samo z vidika svoje protisovjetske usmerjenosti. Spričo takega gledanja so bila trenja v resnici nujna, pa čeprav je sporne zadeve skušal formalno reducirati samo na to, da je njegova naloga bila: zasesti luki Pulj in Trst ter zraven zagotoviti komunikacijo preko Gorice v Trbiž. V resnici so vse njegove geste izražale sovražno stališče do jugoslovanskih zahtev v Slovenskem Primorju. Podobno stališče je nato zavzel tudi na Koroškem, kjer je bil podobno kakor že prej na Goriškem pripravljen tudi z orožjem nastopiti proti »infiltriranju« jugoslovanskih čet v Celovec in Beljak (!) ter proti jugoslovanski zahtevi po posebni okupacijski coni na Koroškem. Do

jugoslovanskih partizanov po končani vojni mož pač ni imel nobenih simpatij več, zato jih je odklanjal in celo preziral.

Toda jugoslovanski partizani so svojo vojaško dolžnost medtem že opravili. To je moral priznati tudi general Clark. Prav pri opisu težav zaradi zavezniškega prodora v Slovensko Primorje se je moral dotakniti tudi jugoslovanske vojske in do kam je ta vojska do konca vojne prodrla. Trst, Gorica, Beljak (!), Celovec so bile točke, kjer so se v zadnjih dneh vojne uveljavljale jugoslovanske vojaške sile. Tega ni mogel zamolčati niti Clark, pa čeprav jih je obdolžil, da so se »odločile prisvojiti čim več italijanskega ozemlja«. Ne glede na to, da to ozemlje narodnostno ni bilo italijansko, je general Clark s tem priznal moč in uspehe jugoslovanske vojske, kar je bilo nadvse važno.

Če se ob koncu še enkrat ozremo na Clarkovo knjigo spominov, moremo reči, da vsebuje marsikaj, česar naši bralci ne bodo mogli sprejeti, toda prav tako vsebuje zelo veliko takega, ob čemur se bodo lahko tudi veliko naučili. Prav to pa je tisto, zaradi česar je knjigo vredno brati.

Franč Bregar

Iz borb Cankarjeve brigade za Bosiljevo

Velika naloga

V PRVIH dneh meseca oktobra 1942, ko je okupatorski teror dosegel višek, se je oglašil pri meni doma v pozni večerni uri Franc Ogrin-Jaka ter mi sporočil nalogo, ki jo je bilo potreba čimprej izvršiti.

Okupator je aretirал vrsto naših ljudi; potrebna je hitra pomoč in ukrep, ki bo preprečil nadaljnje aretacije aktivistov, ali njihovih svojcev. Ponoči je bil aretirán Ferdo Hanžič-Martin. Treba je spraviti na varno ves material, ki je pri njem, še preden bo prišlo do preiskave. Za vsako ceno moramo preprečiti, da bi okupator dobil v roke karkoli, kar bi Martina obremenjevalo. Dalje! Aretirali so Julija Zupana, lastnika skladišča v Frankopanski ulici 7. Treba je rešiti material, ker, če ga najdejo, se utegne zgoditi najhujše.

To je bilo kratko povelje, vendar mi je bilo takoj jasno, da je treba napeti vse sile in rešiti, kar se rešiti da. Gre za ljudi! Gre za Martina, človeka, s katerim sva še včeraj kovala načrte, kako bomo organizirali Narodno zaščito, kako bomo pridobili čim več delavcev v NOB. Zaradi tega nisem niti za trenutek pomišljal. Ura je bila že 19, ko sva z ženo izvedla prvo nalogo. Iz Martinovega stanovanja sva prenesla arhiv k Janezu Drašlerju, hišniku v palači Trboveljske premogokopne družbe. Ostali material, nekaj ročnih bomb in orožja, pa sva zaenkrat skrila v naši drvarnici, v posebnem skrivališču, ki je vedno sprejemalo predmete, za katere ni smel vedeti nihče; naslednje jutro pa sva ga prenesla v varnejše skrivališče k Ivanu Zajcu na pokopališče Navje. Ivan je imel v grobnicah kar orožarne. Ko je bilo vse to na varnem, sem bil zadovoljen, kot že dolgo ne.

Bolj zapleten je bil drugi del naloge — material v skladišču v Frankopanski ulici. Še isti večer sem izvedel, da skladišče nadzorujejo čno-srajčniki in karabinjerji. Kako priti tja, ne da bi te izsledili,

kako dvigniti material, ki ga je bilo za dober voz? In kam potem z njim, ko so bile vsak dan racije in blokade? Sama vprašanja! Vendar sem zjutraj, po prečuti noči, na nekatera vprašanja lahko odgovoril. Material je mogoče rešiti in prepeljati v vinskih sodih, ker je bila na istem dvorišču vinska klet in Italijanom ne bo prišlo na misel, da je mogoča taka embalaža za prevoz orožja, streliva in ostalega materiala. Že dopoldne sem sporočil Jaki svoj načrt, ki se mu je zdel dober in dogovorila sva se, da bo za sode in njih vsebino poskrbel on, jaz pa jih bom naslednje jutro dvignil in odpeljal. Kam, še nisem vedel, ker sem zaman iskal prostor, kamor bi te predmete vskladiščili. Kljub temu sva se domenila, da vse odpeljemo prihodnje jutro. Še isti dan sem naročil Franceljnu Štirnu, naj pride naslednje jutro s konji in vozom ob šestih pred Delavski dom, ker bo treba prepeljati več sodov. »Ali bo pijača?«

»Da, France, dobra pijača!« In oba sva se zasmejala. Ponoči zopet nisem spal. Vedno in vedno sem premišljal: kam

— kam, da bo na varnem, da tega Italijani ne izsledijo, da pride v roke našim fantom?! Vendar je bilo najhujše to, da še nisem našel odgovora. Točno ob šestih sem bil na Bleiweisovi cesti pred Delavskim domom. Istočasno je prišel tudi Francelj s svojima Lipincema. Ilegalno delo in teror, ki ga je izvajal okupator, sta nas naučila točnosti. Ko sem prisedel, sem mu pokazal z roko, naj zavije na Celovško cesto. V dobrih petih minutah sva bila v Frankopanski ulici. Pred hišo naju je ustavil kvesturin. Kaj je vprašal, nisem niti poslušal niti razumel. Mehanično sem pokazal z roko, da greva po »pijačo«. Nisva čakala odgovora. Vse je bilo pripravljeno. V dobri četrt ure je bilo naloženih 5 velikih sodov »žlahtne pijače« po približno 800 do 900 l. Sode smo naložili tako, da so bila vratca spodaj. Straža v Frankopanski ulici nas je pustila nemoteno naprej. Oddahnila sva se šele, ko so konji vlekli voz po Celovski cesti. Francelj me je vprašal: »Kam peljemo?« Do tega trenutka si o tem nisem bil na jasnem, zdaj pa me je prešinilo kakor blisk: Francelj stanuje v gospodarskem splotju Kolmanovega gradu; tam je tudi hlev za konje. Straža Franceljna pozna in ne

Ranjenci čakajo na osvobojenem ozemlju na odvoz v Italijo, poleti 1944

bo delala težav. Vzkliknil sem: »V Kolmanov grad!« Francelj me je začudeno pogledal in zini: »Tam so karabinjerji in Robotti!«

»Toliko bolj varno bo, ker bodo oni čuvali naš material pred racijami in blokadami!« Zmajal je z glavo in dolgo ni odgovoril. Ko sva že zavila na Večno pot, je pripomnil: »Samo tam ne bo moglo dolgo ostati! Italijani lahko vsak čas zasedejo še tisti prostor, ki ga ima zdaj vrtnarija, in če kaj najdejo, gremo vsi pred zid!«

»Jaz jih nimam za dovolj pametne, da bi to odkrili,« sem odgovoril. Straža pri vratih nas je brez ceremonij pustila na dvorišče. Skladišče je bilo prostorno, založeno z deskami, v predalih je bila naložena suha šota, različno orodje, vrtnarski stroji in druga ropotija. Na podstrešju pa seno in slama. Sode sva zložila takoj pri vratih. V prihodnjih dneh smo preložili material iz sodov v zaboje, da je bilo pripravljeno za transport. Poskušal sem dobiti zvezo, da bi vse čimprej odpremili v partizane, a brez uspeha. Jaka mi je razložil, da so »kanalci« zaprti. Zaboje smo za vsak primer zakamuflirali in založili s šoto. Francelj me je opozoril, da bi bilo prav, če bi o tem, kaj imamo v skladišču, poučili tudi šefa vrtnarije.

Dolgo sem premišljal, če bi mu zaupal. Končno sem se le odločil in mu povedal, da imamo v skladišču nekaj za »naše fante«. Ravnatelj me je zbegano pogledal in pripomnil: »Ali poznate strogi ukaz? Ustrelili me bodo kot zajca!«

»Nič ne bodo odkrili,« sem odgovoril. »Samo tiho bodite pa ne bodo zvedeli. Če pa bodo hoteli zasesti še to skladišče, mi sporočite.« Kasneje se je izkazalo, da je bilo le prav, da je bil poučen, kajti čez približno tri ali štiri mesece je bilo treba izprazniti skladišče v 24 urah. Pozno zvečer, tik pred policijsko uro, je prišel k meni domov ravnatelj in mi sporočil, da mora biti naslednji dan skladišče izpraznjeno. To še ni bilo najhuje! Toda zopet vprašanje: kam? Odgovora nisem našel in mi tudi ravnatelj, kljub prizadevanju, ni mogel pomagati.

Dogovorila sva se, da material naslednje jutro prepeljemo drugam »na varno«. Zgodaj zjutraj sem se napolil k Francelju. V nekaj minutah sva napravila načrt. V skladišče sva porinila voz, nanj naložila 8 zabojev, nanje pa naložila seno. V pol ure je bil tovor naložen. Kam zdaj? »Francelj, zapeljala bova v vrtnarijo. Bo že kako! Mogoče se bo le odprl kak kanal,« da pošljemo našim fantom. Delavci so tam že prihajali na delo, ko sva s Franceljem pripeljala »seno«. Kot nalašč so se vrtili in postajali okoli nas, kamor sva zapeljala voz. Sicer so bili vsi »naši«, vendar je bolje, da ne vedo ničesar. »Kamuflaža« in zaboji so bili zloženi pod nadstrešjem in čakali smo, kam zdaj. »Kanala« ni bilo! Ravnatelj je nezaupno gledal, vendar ni rekel nič. Ob petih popoldne se je delo končalo in vrtnarija se je izpraznila. Ostal sem sam z nočnim čuvajem Jožetom Zupančičem. Brez njegove vednosti in pomoči nisem mogel storiti ničesar. Jože je bil naš človek. Ko sem mu omenil, za kaj gre, je pripomnil: »Ali se bo dalo skriti tako, da Lahi ne bodo našli? Saj veste, da tudi v vrtnarijo prinesejo svoj nos in brskajo.«

»Moramo pač skriti tako, da ne bodo odkrili,« sem mu odgovoril. »Vidiš, tu pod nadstrešjem so skladovnice drv. Drva bodo dobra kamuflaža in zaboji bodo na suhem čakali, da se kanal le enkrat odpre!« Lotila sva se. Treba je bilo preložiti nad 20 m³ drv iz srednje skladovnice ter v sredo med drva skriti zaboje. Jože je šel od časa do časa pogledat, če je »zrak čist«. Morala sva hiteti vso noč, da je bilo do jutra, ko so prišli delavci, vse v redu. Okrog 6. ure zjutraj je bilo končano. Oddahnila sva se in se zadovoljno nasmehnila. Zdi se mi, da sem bil v teh trenutkih najsrečnejši človek na svetu. Zjutraj, po raportu, ko so delavci odšli na delo, je ravnatelj precej časa gledal skladovnico drv pod nadstrešjem, ki je čudno narasla. Razumel je, za kaj gre. Ko je prišel mimo mene, me je pomenljivo po-

gledal, se ozrl naokoli, če sva sama, in me vprašal: »Kdo vam je pomagal?« Povedal sem mu, da Jože. »Ali je zanesljiv?« me je tiho vprašal, kakor da se boji lastnega glasu. »Brez skrbi, Jože je naš!«

Ko je nekaj dni potem neko jutro ravnatelj prišel v službo in videl delavce, kako se sučejo okoli skladovnice, je zavpil. »Drva pustite na miru, nimate kaj iskati pri njih! Jaz sam bom povedal, katera drva bomo porabili najprej!« Videl sem, da imamo dobrega čuvarja. Vendar je stvar postala sčasoma težja, ker sta dva uslužbenca postala odkrita pristaja bele garde. Na srečo smo to pravočasno odkrili in ju popolnoma izolirali; šla sta na tako delovno mesto, da nista mogla vohuniti. Tako so minevali meseci in konec aprila leta 1943 sem le dobil obvestilo, da bo v kratkem mogoče poslati material k partizanom. Ravnatelju sem povedal, da imam v nedeljo dežurno službo ter da bom v nedeljo in v noči od nedelje na ponedeljek pripravil zaboje za transport.

Delo je bilo naporno, vendar sem do jutra že vse postavil na svoje mesto. Začasnno sem zakamufliral zaboje z materialom med neke prazne zaboje in čakal voznika, ki je prišel točno ob napovedani uri in odpeljal zaboje na postajo. Prihodnje jutro me je ravnatelj vprašal, če je šlo vse po sreči. Ko sem pritrdil, se je nasmejal, rekoč: »Misliš sem, da bo huje, samo drva pod šupo je treba zdaj zravnat, da ne bo sumljivo.« Pozanimal sem se, kako je bilo s prevozom. Ko sem izvedel, da je vse uspelo in da je že odšlo k partizanom, sem bil srečen.

(Iz gradiva za Zbornik o ljubljanski ilegali 1941—1945.)

France Sitar-Peter

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Praznovanje desetletnice osvoboditve

LETO velikih obletnic, leto svetlih in nepozabnih spominov! Najprej 27. april — obletnica ljudske časti in zavesti, množični upor proti pakiranju s fašizmom — kdo ne pomni tistih velikih dni tik pred vojno, ko so ulice jugoslovanskih mest odmevale od jeze in protestov? Stirinajst let je tega in vendar so spomini na začetke ljudske revolucije živi kot tistihmal, prav tako jasni kot spomini na dobo pred desetimi leti, ki je oboroženo revolucijo zaključila, na konec vojne, osvoboditev Ljubljane in proglašenje prve slovenske narodne vlade 5. maja 1945 v Ajdovščini. Vsi ti veliki dogodki si slede malone brez predaha, v kronološkem zaporedju, ki mu v drugačnih okoliščinah, denimo pred vojno, ne bi pripisovali kdo ve kakšnega pomena. Dandanes pa je drugače: vsi ti datumii pomenijo meje in v jugoslovanski in slovenski državni samostojnosti, konec suženjstva in začetek svobode. Zato jih pomni in zna naštetii ter razložiti sleherni naš državljan, vsak najmanjši šolar.

Nepozabni so spomini na osvoboditev, na sončno jutro 9. maja pred desetimi leti. Prvi so v Ljubljano vdrlii Hercegovci, do zob oboroženi, izmučeni, prašni, a vendar praznično nasmejani. Neki vod je pridiral po tržaški progii. Na križišču na Celovski cesti se je ustavil. Sredi ceste se je brž znašel postaven, mlad oficir. Prvi partizan v svobodnem jutru 9. maja! Sredi svobodne Ljubljane! In glej! Da bi bil dojem o velikem trenutku otipljivejši, resničnejši in zmagooslavnejši, jo tisti hip primah po Prešernovi proti velesjemu nič hudega sluteč belogardistični policaj. Slep za lepote tega jutra, za radostna občutja vseh meščanov, je hodil svojo bedno pot, dokler ga partizani — še zmerom ni opazil sprememb — niso prijeli in ob navdušenem vzklikanju

množice razorožili ter strpali v nekdanji velesejemski prostor, njegovo nekdanje službeno mesto. Zanj se zgodovina ni nikoli premikala in spreminjala, nikdar ni bilo v njegovem srcu prostora za velika pričakovanja, hrepenenje in svetla čustva. V tistem smešnem trenutku je bil, ubožec, simbol bede, nevednosti in odpadništva, pravo nasprotje sproščnemu veselju in razigranosti svobodnega majskega jutra.

Majhna epizoda iz velikih dni. Ena izmed mnogih epizod, ki smo jih doživljali Slovenci pred leti in ki jih je v spomin na dobo naše ljudske revolucije v raznovrstnih oblikah zabeleževalo ves letošnji april in maj tudi naše dnevno časopisje.

Kakšno je bilo praznovanje v Ljubljani in drugod po Slovenskem? Vzemimo v roke »Slovenski poročevalci«, nedelja 8. maja. Pod naslovom »Ljubljana je zvesta revolucionarnim tradicijam« ta časopis, ki je že v dobi okupacije po vsej Sloveniji skrivoma krožil od rok do rok, poroča: »Ljubljana, 7. maja 1955. Nocoj so se odborniki MLO Ljubljana zbrali k slavnostni seji, s katero so počastili 10. obletnico osvoboditve. Slavnostno sejo je otvoril predsednik MLO Ljubljana, dr. Marijan Dermastia.« Po daljšem govoru na čast desete obletnice osvoboditve Ljubljane in po večminutnem vzklikanju predsedniku republike, je nato dr. Dermastia prebral brzoglavko predsednika republike Josipa Broza-Tita s čestitkami Ljubljani, njenim meščanom in vsemu ljudstvu republike Slovenije. Končno ta list poroča še o tem, da je bil tov. Edvard Kardelj, veliki revolucionar iz ilegalne Ljubljane pred vojno in med njo, imenovan za častnega občana.

Pozornost vzbudi tudi članek »Pred desetimi leti« z vojnim poročilom generalštaba JA za 8. maj 1945, v katerem be-

remo: »Naše čete so po hitrem prodoru zavzele in osvobodile mesto Zagreb, glavno mesto federalne Hrvatske... V podravski smeri so naše čete zlomile trdovratno sovražnikovo obrambo in v naskoku zavzele Varaždin... Osvobođenih je več kot sto krajev ter vse področje med Savo in Krko južno od Zagreba... Zaključena je likvidacija nemških obkoljenih skupin na sektorju Ilirske Bistrice in na področju Pazina... Ujet je 97. armadni korpus na čelu s celotnim štabom in komandantom generalom Küblerjem... Ujetih je bilo 26.000 nemških vojakov in oficirjev...«

»Svetal in čist kakor njihova žrtev je spomin na mrtve junake«, je naslov članka, posvečenega žalni spominski svečanosti na ljubljanskem pokopališču. Priobčuje ga »Ljubljanski dnevnik«. V njem čitamo, da je bila 9. maja na dan osvoboditve Ljubljane, žalna svečanost v spomin na 383 žrtev, ki počivajo v 322 grobovih na Žalah. Svečanosti so se udeležili tudi vidni predstavniki oblasti, Boris Kraigher, dr. Marijan Brecelj, Boris Zihnerl, Ivan Maček, dr. Marijan Dermastia, dr. Ferdo Kozak in drugi. Na grobovih padlih partizanov, talcev in mnogih drugih za svobodo padlih junakov je govoril sekretar OK ZKS Ljubljana, Janez Vipotnik, ki je med drugim dejal: »Ko gledamo grobove in imena, vklesana v ta mrzli kamen, nam mrtve črke obujajo podobe ljudi, živih in veselih, polnih poguma in volje do zmage. Zašume nam gore in zelene hoste, zaslišimo odmev boja, v katerega je ob najtesnejših urah slovenske zgodovine moralo poseči vse, kar je bilo na tej naši zemlji poštenega... Slovensko ljudstvo in vsi naši narodi ne bodo nikoli pozabili svojih sinov in hčera, ki se niso pomišljali preliti kri za svobodo svoje zemlje...«

Enemu izmed najvažnejših dogodkov pred desetimi leti, ustanovitvi prve Narodne vlade Slovenije v Ajdovščini,

5. maja 1945 so posvetili vsi slovenski časopisi veliko pozornosti. »Ljudska pravica« od 5. maja letos je to pomembno obletnico počastila z uvodnikom izpod peresa člana prve Narodne vlade Slovenije, Zorana Poliča, nato pa v sobotni številki, 7. maja, podrobno poročala tudi o proslavi v Ajdovščini, kjer je na svečani seji Izvršnega sveta LRS govoril Boris Kraigher, na slavnostnem zborovanju pa Franc Leskošek. Ajdovščina je dostojno in praznično, kot pred desetimi leti, sprejela medse goste in množico ljudi od blizu in daleč. Na predvečer zgodovinskega dne so na Čavnu, Nanosu in drugod zagoreli kresovi, v dvorani tekstilne tovarne je bil dobro uspel koncert mešanega pevskega zbora dijakov ajdovske gimnazije, naslednji dan, 5. maja pa so se začele proslave z budnico po vsem mestu, ki so jo igrale godbe na pihala delavsko prosvetnih društev goriškega okraja. Nato je Ajdovščina dopoldne z več kot 600 zastavami, okrašena s slavoloki in cvetjem, navdušeno pozdravila bivšega komandanta NOV in POS Franca Leskoška-Luko, predsednika Ljudske skupščine LRS Miho Marinka, sedanjega veleposlanika v Parizu, Aleša Beblerja, bivšega komisarja Glavnega štaba Slovenije — predsednika Izvršnega sveta LRS, Borisa Kraigherja, člane Izvršnega sveta LRS, Lidijo Šentjurče-

vo, Vido Tomšičevo, člane CK ZKS in člane predsedstva SZDL Slovenije, predstavnike JLA, generalnega podpolkovnika Radivoja Jevanoviča, generalmajorja Mileta Kilibardo in druge. Medtem ko so udeleženci slavnostne seje poslušali govor Borisa Kraigherja, so po mestu igrale godbe primorskega ljudstva, ki je hkrati z desetletnico ustanovitve prve

slovenske narodne vlade proslavljalo tudi desetletnico svobodnega življenja v socialistični domovini. Na Titov trg se je nato ob 11. uri zgrnilo okrog 10.000 ljudi, ki so z nepopisnim navdušenjem pozdravili bивše člane prve slovenske vlade in člane Izvršnega sveta, ki so po slavnostni seji prišli na tribuno na Titovem trgu.

To je samo nekaj drobcev s pomembnejših proslav v Sloveniji konec aprila in v prvi tretjini maja. Vrste svečanosti in proslav, ki so bile drugod po naši ožji domovini, nismo mogli omeniti, kakor tudi ne praznovanj na čast desetletnice osvoboditve, ki so jih ves maj prirejela naša fizikalna in delavsko prosvetna društva v obliki festivalov in svečanih akademij v Ljubljani, Mariboru, Celju in drugih slovenskih mestih. Toda, če upoštevamo že samo našete slovenske proslave, lahko ugotovimo, da je Ljubljana, kakor tudi vsa republika Slovenija, spomin na velike dni pred desetimi leti počastila ne le dostojno, temveč tudi primerno svoji tradicionalni borbeni preteklosti.

Stalno letovišče za otroke

Svetovna federacija bivših borcev je začela leta 1953 pripravljati mednarodna letovišča za otroke padlih borcev, invalidov in žrtev vojne. Prvo letovišče te vrste je bilo odprto leta 1953 v Imperiji v Italiji. Leto dni kasneje je Federacija v sodelovanju z nacionalno organizacijo borcev odprla podobna letovišča v Franciji, Belgiji, Holandski in Jugoslaviji. Leta 1954 je v teh letoviščih preživevalo počitnice 232 otrok iz 20 držav, članic FMAK. Samo v našem primorskem letovišču Selcah je letovalo 59 otrok iz 14 evropskih, azijskih in ameriških držav. S pomočjo FMAK pa je nekaj naših otrok odšlo v letovišča drugih nacionalnih organizacij, ki so jih odprli leta 1953 in 1954.

Na peti generalni skupščini novembra 1954 na Dunaju pa je Svetovna federacija bivših borcev sklenila osnovati

stalno letovišče za otroke padlih borcev in žrtev vojne, ki bi bilo pod pokroviteljstvom federacije. Po daljših razpravah so se delegati odločili, da bodo to leto organizirali takšno letovišče v francoski vasi Aspe, 90 km južno od mesta Toulouse. Ta vasica je vsega 40 km oddaljena od francosko-španske meje, leži pa v osrčju pirenejske gorske verige. Lega vasiče Aspe je zelo lepa in zrak čist, ker je obkrožena z gozdovi. To letovišče je prav primerno za otroke, saj premore vse naprave za zabavo in sprostitve, med drugim tudi najmodernejše kopališče. Letos od 15. julija do 31. avgusta bo v Aspeu letovalo osem naših otrok. Seveda letovanje ne bo zastoj. Zveza borcev, ZVVI in druge podobne organizacije bodo morale za vsakega otroka plačati 30.000 francoskih frankov, pri čemer so vračunani stroški letovanja in prevoza.

Iz predsedniškega poročila z občnega zbora ZB v Novem mestu razberemo, da je število članstva Zveze borcev v tamkajšnjem okraju padlo za več kot 400. Lani je namreč okrajna organizacija šlela 5286, a letos 4880 članov. Zanimivo je, da ta razmeroma precejšen padec števila članstva ne izvira od preselitev, izpisa ali podobnih vzrokov, temveč ga je pripisati ravnanju nekaterih občinskih odborov, ki namreč enostavno črtajo iz članskih seznamov borce ali aktiviste, ki dlje časa niso poravnali članarine. Jasno je seveda, da takšno ravnanje ne moremo označiti za pravilno, še posebej, ker se je v mnogih primerih izkazalo, da odbori po več mesecev članarine sploh niso pobirali. Predsednik Maks Vale tudi opozarja na potrebo po sprejemanju novih članov, pri čemer priporoča občinskim odborom, naj ne bodo ozki in sektaški.

V novomeškem okraju so občinske organizacije ZB do začetka aprila dolgovale okrog 214.000 din za članarino. Tega so delno krivi člani sami, ki na večkratne pozive članarine niso poravnali, deloma pa odbori oziroma blagajniki, ki članarino malomarno ali pa sploh ne pobirajo. Nekateri odbori članarine že več let niso pobrali, so pa tudi organizacije, ki to dolžnost do Zveze borcev vestno in sproti poravnava. Za vzgled je treba postaviti občini Mirna in Rakovnik, ki vso članarino redno odvajata.

V tekočem šolskem letu prejema v novomeškem okraju štipendije oziroma učne podpore 304 otrok padlih borcev, in sicer: 4 v osnovni šoli, 159 v nižji gimnaziji, 18 v višji gimnaziji, 11 na univerzi, 27 v strokovnih in industrijskih šolah, 60 učencev v gospodarstvu in 25 v dopolnilni šoli. Od novega leta do konca marca je bilo za štipendije izplačanih 2.087.000 din, do konca tega leta pa bo v te namene porabljenih še okrog 2.100.000 din, ki jih je okraj izdvojil iz svojega proračuna. Skupaj bodo torej letos v obliki štipendij v novomeškem okraju otroci padlih borcev prejeli 4.187.000 din. Če navedene številke in višino štipendij primerjamo s stanjem v kočevskem okraju, ugotovimo, da slednji šteje 723 otrok padlih borcev, za katere je letos okrajni ljudski odbor predvidel 7.000.000 din štipendij iz rednih

NOVICE V KRA TKEM

proračunskih sredstev. Če upoštevamo, da je kočevski okraj med pasivnimi, moramo priznati, da je njegov odbor pokazal dovolj razumevanja za probleme Zveze borcev. Odboru, kakor tudi njegovemu predsedniku Pirnatu, ki predseduje tudi komisiji za skrb za otroke padlih — na tem mestu iskreno priznanje!

Že tretjič prirejšo letos organizacije Zveze borcev NOV Slovenije letovanja oziroma taborjenja za otroke padlih borcev in žrtev fašističnega terorja. Letošnja letovanja bodo pravzaprav podobna lanskim, razume se, upoštevane pa bodo dobre strani in odpravljene lanske pomanjkljivosti. Sicer so se pa predsedniki komisij za otroke padlih borcev, ki obstajajo pri okrajnih odborih, o letošnjih letovanjih temeljito pogovorili. Kot rečeno, letovanja bodo podobna lanskim, vodstva letovanja pa so se povezala s Počitniško zvezo Slovenije in z okrajnimi komisijami za počitniška letovanja, predvsem zaradi strokovne pomoči. V dogovoru z republiškimi svetom za zdravstvo bo okoli 100 otrok padlih borcev, v starosti do 14 let, ki so zdravstveno ogroženi, letovalo v posebnih zdravstvenih kolonijah, na račun Sveta za zdravstvo. Za okoli 700 otrok, starih nad 14 let, ki so tudi zdravstveno ogroženi, pa bo Svet za zdravstvo LRS priredil na račun Glavnega odbora ZB Slovenije zdravstveno letovanje. Vsi ostali otroci padlih borcev, okoli 6000, kolikor se jih je prijavilo, pa bodo letovali ali taborili. Vsekakor je pri letošnjih taborjenjih ta novost, da bodo otroci imeli okoli 2400 ležišč pod šotori, katere je nabavil Glavni odbor ZB NOV Slovenije, in jih po določenem ključu razdelil okrajnim odborom Zveze borcev.

Okrajni občni zbori Zveze borcev so vnovič opozorili na potrebo po istični materialni in moralni skrbi za otroke padlih borcev. Poglobljeno vzgojno skrb za te otroke narekujejo zlasti njihovi nezadovoljlivi uspehi v letošnjem prvem polletju. Tako so n. pr. ti uspehi zelo slabi v osnovni šoli Štanjel in Hrastovlje v sežanskem okraju. V tem okraju je to stanje na splošno takšne: od 252

štipendistov Zveze borcev je z odličnim uspehom izdelalo 14, s prav dobrim 34, z dobrim 105, zadostnim 37 in nezadostnim 76 otrok(!). V odstotkih je izdelalo v osnovnih šolah z nezadostnim uspehom 24%, v gimnazijah pa okrog 40% štipendiranih otrok padlih borcev. Na občnem zboru ZB v Sežani so zato delegati predlagali, naj komisije za skrb za otroke padlih v tesnejšem sodelovanju z učiteljstvom prouče vzroke za slabe učne uspehe in pokrenejo vse potrebno za izboljšanje tega stanja.

Zelo prisrčno pismo je našemu uredništvu poslal tovariš Martin Štepan iz Kranja, in v njem med drugim piše: «V prilogi Vam pošiljam fotografijo — grob narodnega heroja Martina Južne, ki je padel, oziroma je bil ranjen 29. junija 1943 v Radovici (in ne v Radovčah!). Njegov grob sem

fotografiral novembra 1954. Od tedaj, kar je bil pokopan, je že 12 let, a do danes še nima spominske plošče. Pokopan je na pokopališču Sv. Jakob, Suhor-Metlika. Pokopan je skupaj s svojim bratom Janezom, katerega so ustrelili Nemci. Razgovarjal sem se tudi z Martinovo materjo in mi je potožila, da se tamkajšnje organizacije ZB nič ne zanimajo za grob heroja Južne. Okrajni odbor ZB v Črnomlju bi se moral za grob Južne vsaj nekoliko bolj zanimati, saj je bil Martin med tovariši in soborci zelo priljubljen (tudi jaz sem bil njegov soborec in kurir, in sem bil zraven, ko je bil ranjen). Martin pa je tudi v resnici junak Suharčanov. 30. junija letos pa bo 12. obletnica njegove smrti. In ob koncu še tole! „Borec“ je zelo zanimiva revija. Naj bi jo naši otroci, ko bodo odrasli, vneto prebrali!»

V letih 1953/54 so bili v vseh občinah kočevskega okraja razen v Kočevski

Grob narodnega heroja Martina Južne

reki z odloki občinskih odborov proglašeni pomembni zgodovinski dnevi za občinske praznike. Tako praznuje Kočevje 3. oktober kot spomin na dni, ko je v Kočevju leta 1943 zasedal Zbor odposlancev slovenskega naroda. Ta zbor je, kakor je znano, položil temeljni kamen slovenski državnosti. Zatem praznujejo: občina Marezij 23. september kot dan ustanovitve Cankarjeve brigade v Lapinju leta 1942; občina Kostel 27. april v spomin na dan, ko so Italijani požgali prvo vas Kuželčki (tudi leta 1942); občina Osilnica praznuje 21. maj, ko so partizani leta 1942 prvič obkolili in napadli Osilnico; občina Draga praznuje 19. april, ko je bil množičen odhod fantov in mož k partizanom leta 1942; občina Loški potok praznuje 30. julij, ko je v Sodolu leta 1942 padlo več talcev, Italijani pa so do temeljev požgali vas Travniki; občina Sodražica pa praznuje 25. maj, ko je bila leta 1942 Sodražica prvič osvobodjena; občina Velike Lašče praznuje 19. september kot dan zmage naših brigad v Turjaku, kjer so doživeli svoj poraz domači izdajalci, utrjeni na turjaškem gradu; občina Dobrepolje praznuje 17. maj, ko se je v dobrepoljski občini začelo množično gibanje za osvoboditev; občina Ribnica praznuje 26. marec kot dan zmage v Jenenovem žlebu leta 1943, ko so naše brigade izbojevale eno največjih zmag proti Italijanom; občina Dolenja vas pa praznuje 1. avgust, ko so leta 1942 Italijani odpeljali iz občine 156 mož in fantov v italijansko internacijo. Letos prvič praznujejo svoj praznik občine Draga, Osilnica in Dobrepolje.

Kakor je našim bralcem najbrž znano, so pred dvema letoma v Kočevju odprli muzej Narodne osvoboditve. Delokrog tega muzeja pa se je začel že tako širiti, da bo treba kmalu ustanoviti tudi oddelke okrajnega muzeja v zgodovinsko pomembnih krajih kot sta Turjak in Ribnica. Vodstvo okrajnega muzeja teži še ena skrb, kako obvarovati rekvizite pred propadanjem, ker so sedanjí prostori zelo tesni in vlažni. Začasno bi bilo to vprašanje moč rešiti tako, da bi muzej dobil še gornje prostore, kjer trenutno stanujejo tri družine. Žal le-teh za zdaj še ni mogoče preseliti, ker ni zanje primernih stanovanj. Prav tako nujna je tudi ure-

Detajl s spomenika v Begunjah

ditev turjaškega in ribniškega gradu, za kar bi okrajni muzej potreboval najmanj 2 milijona din.

Okrajna odbora Zveze borcev NOV v Kranju in Radovljici sta skupaj z uredništvom »Glasu Gorrenjske« razpisala nagradni natečaj za prispevke, ki bi obravnavali čas osvobodilnega boja in ljudske revolucije. Nagradni razpis (nagrade za literarna dela in dokumentarno gradivo znašajo 100.000 dinarjev, za izvirne fotografije, ki doslej še niso bile objavljene pa 23.000 din), traja do 15. julija letos. Posebna komisija pa bo izid nagradnega natečaja objavila 22. julija, na Dan vstaje. Pobudo za ta razpis je vsekakor pozdraviti, saj je pričakovati, da bodo mnogi bivši borci z Gorrenjske poslali nekaj prispevkov, ki bodo ostali kot trajen dokument bodočim rodovom na čas velikega junaštva in trpljenja slovenskega in jugoslovanskih narodov.

Razstavo slik in dokumentov iz narodnoosvobodilne borbe so odprli 27. aprila v prostorih Mestnega muzeja v Kranju, v počastitev III. kongresa Zveze borcev NOV Jugoslavije in ob 10-letnici osvoboditve. Razstava, ki sicer zasluži pohvalo zaradi dobre pobude, pa je bila, žal, dokaj pomanjkljiva in nepopolna. Tudi to je vsekakor

dokaz, da bo treba v bodoče mnogo več sistematičnega dela pri zbiranju zgodovinskega gradiva iz NOB.

Zadnji okrajni plenum Osvobodilne fronte, še v bojih za osvoboditev, je bil za sedanjí mariborski okoliški okraj 27. aprila leta 1945 na Tojzlovem hribu v občini Srednje. Zato so v občini Srednje proglasili ta dan za svoj občinski praznik. Tedaj se je na plenumu zbralo 80 delegatov s Kozjaka in Slovenskih goric. Med njimi sta bila tudi Srečko Globačnik in Leon Zalaznik. V spomin na tiste dni so na Tojzlovem hribu konec aprila odkrili spomenik.

Notranjski muzej v Postojni (mimogrede omenimo: ali ni naslov tega muzeja nekoliko preozek, saj se vanj stekajo številni predmeti tudi iz sežanskega okraja, torej iz področja, ki je precej oddaljen z Notranjske!), je v svojem oddelku iz NOB zbral doslej že nad 9000 raznih predmetov iz narodnoosvobodilne borbe in iz časa italijanske okupacije. Lani sta Muzej podprla tudi Glavni odbor ZB, ki je prispeval 100.000, okrajni odbor pa 50.000 dinarjev. Kar se tiče zbiranja zgodovinskega gradiva iz NOB, katerega potem tudi odstopijo Muzeju v shranitev, so se najbolj izkazali v Cerknici, Rakeku in v Postojni. Skoraj povsod drugje pa, kot pravijo, se to delo nikakor ne »premakne«.

V začetku aprila letos so se v domu »Tončce Čečev« na Kleku nad Trbovljami zbrali nekdanji borci Stajerske brigade VDV. V imenu okrajnega odbora Zveze borcev Trbovlje jih je pozdravil predsednik Iva Sorn-Bojan, nato pa je govoril borec VDV brigade Jože Štok-Korotan. Po kulturnem programu so se borci dogovorili, da se bodo odslej pogosteje sestajali in vsako leto organizirali proslavo brigade. To srečanje je bilo uvod v letošnjo proslavo, ki bo meseca avgusta v Radmirju, kjer je bila ustanovljena Stajerska brigada VDV. Vsekakor bo to srečanje zelo pri srčno, kakor pač znajo bivši borci taka srečanja pripraviti!

Čestokrat je bilo na letošnjih okrajnih občnih zborih slišati pritožbe, češ da mnogi (in mnogokje) prosvetni kadri nepravilno ravnavajo z otroki padlih borcev, da jih zapostavljajo itd. Toda to so

bile le splošne ugotovitve, ne da bi en sam delegat, recimo, rekel: »... pri nas je ta in ta učitelj ali profesor nepravilno ravnal s tem otrokom...« Skratka, kjerkoli so o teh nepravilnostih govorili, je bilo to le na splošno. Vendar, ali ne bi v bodoče delegati raje vsak primer navedli, ga razložili, pri tem pa tudi upoštevali okoliščine. Kajti šele tedaj je in bi bilo moč ukrepati proti prosvetnemu kadru, ki se svoje vloge ne zaveda. Tako pa je vse izzvenelo, kot da so vsi »prosvetarji« — zanič, vsi zapostavljajo otroke padlih borcev, jim ne pomagajo itd. Priznajmo: temu pa vendar le ni tako! Tudi sam prosvetni kader bi bil hvaležen delegatom, če bi le-ti pomagali odkriti tiste prosvetne delavce, ki v resnici ne razumejo položaja otrok padlih borcev, zaradi svojega nepravilnega dela pa potem mečejo slabo luč na vse ostale.

Na Okroglem pri Kranju so konec aprila odkrili spomenik na grobu Staneta Zagarja (sina narodnega heroja) in njegovim 8 tovarišim, borcev Kokoške čete, ki so leta 1942 padli v jami nad Okroglim. Svečanosti je prisostvovalo precej ljudi, med njimi tudi številni svojci padlih borcev, ki so se tedaj dva dni borili proti mnogo močnejšim nemškim silam. (Naj mimogrede omenimo, da smo prvi del te borbe v Okrogelski jami priobčili že leta 1953; ta del, pod naslovom »Trinajstoric«, je napisal Vinko Hafner.) Ob odkritju spomenika je imel govor edini preživeli borec takratne Kokoške čete, Vlado Peračič-Planin iz Tržiča, ki je tudi pripovedoval o borbi partizanov v jami pri Okroglim. Organizaciji ZB iz Nakla gre vse priznanje za ureditev groba in dohoda k jami. Resnično — ob deseti obletnici osvoboditve so se dostojno oddolžili spominu padlih borcev!

Svoj občinski praznik so na predlog organizacije Zveze borcev proglasili tudi v Osilnici, in sicer 21. maj. Tega dne leta 1942 so partizanske enote Kočevskega odreda prvič izvedle oboroženo borbeno akcijo na fašistično postojanko v Osilnici. Zato je bil ta dan zgodovinskega pomena za kolp-sko dolino (Osilnica je zahodni del Slovenije ob Kolpi in Cibranki). Tedaj so partizanske enote dale s svojo akcijo ljudem pobudo, da je oboroženo borbo še bolj podpirale.

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA

Sami so se kaznovali

LETA 1942 je že kazalo, da so partizani izgubili zaupanje pri kmetih v Mirni. Noč za nočjo se je namreč dogajalo, da je zdaj enemu, zdaj drugemu zmanjkala kaka stvar, lojterski voz, prašič ali celo krava. Po vasi so se brž razširile govorice, da tatovi niso nihče drugi kot partizani. Nedorodni, nič krivi, so bili borci ob gostoljubno streho in prijazno besedo. Partizani — pa tatovi! Marsikateremu treznemu očencu to ni šlo v glavo. Vendar, kar začno na vasi vztrajno govoriti, to običajno ni povsem brez osnove. Bodi kakor koli, partizani se niso dali! Odločili so se, da se bodo neke noči skrili po vasi in čakali tatov. Rečeno, storjeno! Ko so po Mirni ugasile luči, jih je nadomestil svetel mesec. Bilo je kot podnevi. Vtem so se priplazile od nekod tri dolgo pričakovane sence in začele vlačiti iz hiš, kar se je dalo odnesti. Nabrano blago so tatovi znosili za zadnjo hišo v vasi. Ko pa so ga hoteli odpeljati, so od vsepovsod planili nanje partizani, jim pobrali blago in jih trdo prijeli.

Naslednji dan se je dvignilo po Mirni v srce segajoče tarnanje. Kraje so bili seveda spet krivi partizani! Kujoni nemarni pa so se, ne da bi jim očitala vest, kmalu zatem pojavili v vasi. Ljudi so celo veselo pozdravljali in jih vabili na sestanek pred cerkvijo. Le kaj so spet pripravljali! Ker je Mirence le dajala radovednost, so se zbrali pred cerkvijo v velikem številu. Nekateri so prišli s pripravljenimi psovkami in očitki, drugi spet zaradi drugih pritožb. Ob določen uri so se prikazali partizani. S seboj so privlekli dolgo klop in jo svečano položili na tla. Nato se je nanjo popel tovariš Prlek. Ta je spregovoril o kraji in o tem, kako po nedolžnem so ljudje obsodili partizane. Od nekod je nato privlekel še beležnico, iz katere je bral, kdaj in kje so partizani kupili to in ono

in koliko so za tisto stvar plačali. Kmete je imenoval po imenu in tudi, kaj so pri njih partizani kupili, nakar so seveda le-ti hočeš, nočeš odgovarjali pritrdilno.

Ko je bilo »izpraševanje vesti« pri kraju, so presenečeni Mirenci zagledali tatinsko trojico, ki so jo privedli pred nje trije borci. Vse so priznali. Kmetje pa so zagnali takšen krik, da je tatovom znoj stopil na lice. Vsi so zahtevali, da jih je treba streljati. Tovariš Prlek pa jih je miril in jim zatrjeval, da se bodo že sami kaznovali.

Kmetje niso vedeli, kako naj bi se kaznovali sami tatovi. Mnogi so pričakovali čudeža, kajti bili so pred cerkvijo. »Čudež« pa se je tudi zgodil, kajti tički so začeli kaznovati drug drugega in sicer tako, da je eden legel na klop, druga dva pa sta morala udrihati po njem. To je trajalo toliko časa, dokler se niso vsi zmenjali v vseh vlogah. To je bilo smeha, vpitja in odobravanja. »Le mlati po njem, da ne bo več kradel! Le udri, kaj se ti smili! Le dajta, izprašita mu hlače! Kaj se ti smili, saj ne tolčeš po svoji!« Takšne in

Faksimile dela naslovne strani ciklostiranega humorističnega časopisa »Jež za žico«, ki so ga osvobodjeni jugoslovanski inter-niranci izdali v Dachau po osvoboditvi taborišča

podobne »vzpodbudne« besede je bilo slišati krog in krog. Včasih je kdo palico za hip pridržal, upajoč, da bo tudi sotrpin njemu prizanesel. Pa so ga že vzpodbujali navzoči: »Le kresni ga, tudi on bo tebi temeljito hlače sčistil!« In tako je šlo skoraj brez konca in kraja. Pretepeni tatovi so od sramu zbežali. Na račun partizanov pa posledje niso kradli več. Ti in domačini so imeli pred njimi mir.

Ni maral umreti

Ko je bilo leta 1942 prvo osvobodeno ozemlje v Loški dolini, tja od Grahovega do Babnega polja, in ko so partizani napadali Prezid, je neka partizanska patrulja srečala starega možakarja ter ga pozdravila: »Smrt fašizmu!«

Mož je bil nekoliko naglušen, videl je do zob oborožene fante in si je mislil: »Bolje je dati čizme kakor smrt.« Vse del se je na obcestni rob in se začel sezuvati. Eden izmed partizanov je menda mislil, da je možiček opešal ali pa da ga je mogoče čevljev ožulil, in je pristopil k možu. Mož mu je ponudil čevlje, ki niso bili več dosti prida.

»Kaj pa vam je, oče?« je začudeno vprašal partizan.

»Ja, rekli ste smrt al' čizme. Tu imate čizme, jaz pa bi rad živel.« In ga je partizan komaj prepričal, da se je mož zopet obul in odkrevsal svojo pot.

Stjenka in mali Boris

Ko je mali Boris iz Bilj prišel k partizanom, se je zdel Stjenki prešibak, da bi vzdržal vse te napore in se je namenil, da ga pošlje domov.

»Prešibak si, dečko!«

»Kaj?« je protestiral fant. »Doma sem vedno nosil težke vreče z dvorišča na kaščo.«

Ta preprosti odgovor je bil Stjenki všeč in mladenič je ostal pri partizanih.

Tri iz Loža

Partizani so 19. oktobra 1941 napadli Italijane v Ložu. Italijani so bili tedaj popolnoma prestrašeni... V neki hiši so

se štirje Lahi skrili pod postelje in preden so jih partizani zvlekli ven, je trajalo precej dolgo... V Matazinovem hlevu, kjer so Lahi imeli konje in mule, pa se je neki Lah zaril v slamo in je tri dni trepetal notri. Tudi potem ko so se partizani umaknili in so Italijani z velikimi silami spet zavzeli Lož, je ubogi Lah še mislil, da v hlevu gospodarijo partizani. Ker pa so Lahi slamo potrebovali za ležišča, se je kup slame pred Lahom vse bolj manjšal in končno so napol mrtvega »kamerata« privlekli na svetlo. Potem pa je bil mož, seve, odlikovan.

*

Prav tedaj se je usoda s partizani takole pošalila: Na poti v Ložu so Lahi imeli skladišče. Ko so partizani pošto zavzeli, so si brž napravili nekaj težkih zabojev. Za gradom, ko so na umiku premagali najhujši klanec, so sklenili, da si zaplenjeno strelivo razdele. Toda — bili so le praz-

ni, izstreljeni tulci in maneversko strelivo...

*

Tiste dni po napadu so se Lahi pripravljali zapustiti Lož, prej pa so ga po stari navadi še temeljito izropali. Vse jim je prišlo prav. Pa tudi drva, ker se v gozd niso upali. Prišli so tako k kmetu Prevcu, ki je imel na dvorišču osem metrov dolg javorov hloh. Hoteli so hloh naložiti na voz, pa ga niso mogli, čeprav ga je vzdigovalo kar 16 junakov. Vsi so prijemali na sredi hloda in drug drugemu delali napoto, vpili kot doma na sejmu, pa ga vendar niso mogli spraviti na voz. Gospodar jih je gledal skozi okno in se smejal. Ni mu dala žilica miru. Odsel je ven, vzdignil hloh najprej na enem koncu in ga zrinil na voz, potem pa še na drugem koncu. Potem je pljunil in obrisal roke. Lah pa so strmeli, češ glej ga kanjalja — pravi Peter Klepec, in ga občudovali.

»Šürce« in uniforma

»Šürce«, tako ga imenujejo v okolici Ptuja, je predpasnik modre barve. Pred vojno nisi videl ob delavnikih kmečkega moža ali fanta brez »šürca«, ob nedeljah pa so nosili celo lepo izrezane »šürce«. »Šürce« je postal del »narodne noše« na vzhodnem Štajerskem. Sele proti koncu vojne, ko je primanjkovalo blaga, okupatorji pa so ljudem raje ponujali delovne obleke, so pričeli ljudje opuščati nošnjo »šürca«.

Organizatorji NOB na Štajerskem, ki so se gibali med kmečkim prebivalstvom, so se morali pač po »kmečko« obleči, da so vzbujaali manj pozornosti. Najlaže pa je bilo priti do »šürca«. Če si si pripasal »šürce«, so se domači kaj lahko izgovorili, da je prišel k hiši stric ali kak iboter. A tudi nemški žandarji te niso izpraševali za »Ausweis«, če si imel »šürce«.

Meseca julija 1941, ko so bile priprave za oboroženo partizansko borbo na Štajerskem v največjem razmahu, sta prišla v Ptuj dva organizatorja NOB na Štajerskem, Slavko Šlander in Štefan Kovač. Razumljivo: oba sta imela pripasan »šürce«, saj brez njega ni mogel in ni smel biti noben ilegalce.

Z njima sem se sestal pri starem komunistu, članu par-

tijske organizacije pri železnici, Leopoldu Vode v Novi vasi. Seveda, tudi jaz sem se moral prepasati s »šürcem«. Frančeka Vodovega sem poslal še po Jožeta Lacka, ki je kaj kmalu prišel, razumljivo, tudi s »šürcem«. Toda ta »šürce« pri njemu ni bil nič nenavadnega, saj je bil kmečki človek.

Ko je narodni heroj Jože Lacko prišel k nam, smo vsi vstali, da ga pozdravimo. Lacko pa, ko nas je zagledal, nas tri meščane v »šürcih«, je obstal pri vratih, pogledal naokoli, v obeh pa se mu je vžgala hudomušna iskrica. Premeril nas je z očmi, pogledal na naše »šürce« in lice se mu je razlezlo v poreden nasmeh. Nato je pogledal še na svoj »šürce« in v smehu dejal: »Ja, ja, »šürce« pa bo sestavni del uniforme naše bodoče vojske!«

Zvonko Sagadin

TEHNIKA IN VOJAŠKA VEDA

Propeler brez bodočnosti?

S tem ko je dandanašnji prevladalo reaktivno letalo, saj poleg lovcev celo bombarderji in potniška letala dosegajo hitrost 800 km na uro, se mnogim zdi, da je usoda propelerja zapečaten ali vsaj nedorejena. Na podlagi nesoglasnosti med zagovorniki letal na reaktivni pogon in zagovorniki letal s propelerji pa strokovnjaki ugotavljajo, da nimajo prav ne prvi ne drugi. Dejstvo je namreč, da je propeler v družbi turbinskega motorja postal nepogrešljiv. Zmerom so graditelji letal napovedovali, da bo propeler v prihodnosti poganjal le motorje lažjih, razmeroma počasnih in težkih prevoznih letal. Vendar prodorni uspehi potniških letal »Viscount« in »Britannia« kažejo, da so motorji na propeler prav tako primerni in učinkoviti kot ob rojstvu prvega letala bratov Wright.

Seveda so nastopile pri propelerjih razne spremembe, zaradi katerih je moderni propeler postal izredno kompliciran in popoln mehanizem. Izpopolnili so, na primer, sistem ročnega upravljanja s propelerjem v času, ko se letalo še ni odlepilo od zemlje. To bo vsekakor olajšalo rokovanje z motorji in letali na zemlji, saj ta spopolnjeni sistem omogoča veliko rotorno hitrost, ki jo merijo na podlagi obratov v minuti, istočasno pa daje zanesljivo in občutljivo kontrolo ter olajšuje vožnjo po zemlji ali vodi.

Praviho, da porabi turbinski motor zelo malo goriva, medtem ko je učinkovitost propelerja do hitrosti 800 km na uro, zlasti glede operativne okretnosti, nezamenljiva. Motor s turbinsko propulzijo, nekakšen spopolnjeni reaktivni motor, je poskus, združiti dobre lastnosti obeh. Zlasti ugodno vpliva propeler na zmanjšanje ropota, ki ga povzroča turbinski motor. Motor z ventilatorjem v žlebu pomeni nekakšno prehodno fazo med motorjem na čisti reaktivni

Reaktivni lovci, ki jih vidimo na sliki, so ameriška letala tipa F-86 »Sabre«

pogon in motorjem s turbinsko propulzijo. Njegova teža in poraba goriva sta nekako na pol poti med skrajnostjo obeh tipov, zaradi česar je čedalje resnejši tekmelec motorja s turbinsko propulzijo za prevozna letala velikih hitrosti in akcijskih radijev. Konstruktorji opozarjajo na nadzvočni propeler, katerega večji del se giblje hitreje od zvoka, čeprav letalo, ki je vanj vgrajen takšen propeler, brzi s hitrostjo, manjšo od zvoka. Zaradi prednosti, ki jih ima »nadzvočni propeler«, ni daleč čas, ko ga bodo začeli na splošno uporabljati zlasti v vojnem letalstvu.

»Seafiri« so odšli v pokoj

Letala tipa »Seafire«, slovita mornariška zvrst Spitfirejev, so konec preteklega leta do-

končali svojo kariero. Uvrstili so jih med zgodovinske, muzejske predmete pomorskega vojnega letalstva. Na neki slovesnosti v pomorski bazi Yeovilton v Somersetu se je pomorsko vojno letalstvo dostojno oddolžilo Seafirejem, ki so z velikim prestižem vladali nebu med preteklo vojno in še precej časa po njej. Osem letal, pripadajočih eskadrili št. 764, zadnji enoti operativnih Seafirejev je v paradni formaciji preletelo Yeovilton, nato pa so se spustila na letališče, odkoder se ne bodo nikdar več dvignila. Od konca vojne so se namreč angleški piloti šolali na letalih tega tipa, zdaj pa se bodo gojenci iz lovskega tečaja vadili na reaktivnih letalih. Kakor vidimo, so letala tudi podvržena zakonom staranja, kakor, denimo, športniki ali filmske zvezde. Vsake pesmi in slave je enkrat konec!

Hitrejši od zvoka

Letalo De Havilland 110, proizvod istoimenske tovarne, je konec preteklega leta prestalo vrsto preizkušenj v vseh vremenskih prilikah. Konstruktorji trdijo, da so se zlasti obnesle nekatere posebnosti tega letala, kot na pr. električna krmila in gibljivi rep, kar omogoča letalu predvsem varnejše spuščanje na katalpulte letalonosilk. De Havilland 110 je namreč namenjen za zračne napade nad morjem v višini nad 15.000 m, zaradi česar ima montirana dva posebno močna motorja Rolls-Royce, ki lahko delujeta skupaj ali pa posamez. Oborožitev tega novega letala, ki leti z nadzvočno hitrostjo, je zelo močna, saj so ga opremili s topom kalibra 30 mm in z dirigiranimi projektili. Zanimivo je tudi to, da so projektanti računali tudi na temo in goste oblake ter letalo opremili z najnovejšimi radarskimi aparati. Akcijski radij tega lovskega letala, ki je namenjen v prvi vrsti za uničevanje sovražnih bombnikov, je mnogo večji od njegovega pobratima Sea Venoma, dosedanjega angleškega lovca za operacije v vseh vremenskih pogojih.

Novi sovražnik podmornic

Če bi zavezniki v minuli vojni imeli dokaj preprosto napravo, ki jo imenujemo zvočna plutača, bi nemška podmorniška kampanja ne želela toliko uspehov, a zavezniki bi rešili na milijone ton ladij, ki leže na dnu morja. Zdaj, ko je vojne konec in se potenciali velesil mrzlično pripravljajo na morebitni nov spopad, pa so to tolikanj zaželeno napravo končno le izdelali. Gre za aparat, pritrjen na kos plutovine, ki plava na morski površini, nad mestom, kjer naj bi pod vodo krožila sovražna podmornica. Na morje jo vržejo iz letala. Brž ko pade na pravo mesto, začne slediti gibanje podmornice in oddajati znake s točno lego podmornice, ki se po njih letalo ravna. Naprava je seveda v radij-

skem stiklu z letalom, ki razpolaga s prejemnikom.

Ni dvoma, da je »zvočna plutača« doslej najuspešnejše sredstvo za borbo proti podmornicam. Toda, kakor je naprava sama hud udarec za podmorniško vojno, tako so tudi konstruktorji podmornic začeli razmišljati, kako bi podmornico napravili neslišno. Tekma med obema smerema pa se za zdaj še vedno nagiba v prid protipodmorniškim letalom, kajti dosihmal se še ni posrečilo nikomur izdelati podmornico, ki ne bi povzročala šuma.

V letalskem inštitutu angleškega vojnega letalstva, od koder je ta izum tudi izšel, nadaljujejo raziskave zvočnih plutač. Zadnji čas so angleškim znanstvenikom priskočili na pomoč še ameriški radijski delavci. Tekma med orožjem in protiorožjem se torej vneta nadaljuje.

Poskusni let transportnega velikana

V začetku februarja so v Angliji preskusili 60 ton težko transportno letalo, ki zanj ni treba graditi obsežnih letališč, kakršna so dandanašnji v navadi. Dvigne se lahko tudi z zemljišča, ki je obraslo s travo in ne daljše od nekaj nad 900 m, kar štejejo med njegove največje prednosti. To letalo je vrh tega zelo praktično, saj so mu ob prvem poletu naložili okrog 10 ton težek stroj za kopanje zemlje. Pripravno bo tudi za prevajanje strojev za niveliranje zemljišč, ki jih rabijo, kadar grade nova letališča, kar je v vsaki vojni nujna stvar. Iz tega letala, imenovanega Beverley, bo moč s padali spuštiti na zemljo tudi topove in havbice z granatami, težkimi 12 kg, dalje vse vrste protitankovskih orožij in vozila, ki služijo za topovsko vprego. En sam Beverley bo mogel naložiti 70 padalcev v popolni bojni opremi, kar hkrati pomeni, da eskadrila teh transportnih letal lahko pretovori ves bataljon zračne pehote do zaželenega mesta. Beverleya bodo uporabljali tudi kot cisternsko

letalo, ki bo lahko naložilo hkrati 2727 l goriva, a kot navadno transportno letalo bo moglo prepeljati okrog 15 vagonov živine. Tehnične lastnosti tega letala so naslednje: povprečna hitrost 362 km na uro, razpon kril 49 m, akcijski radij 2366 km. Kljub razmeroma veliki teži se Beverley lahko popne do 1500 m v višino, pri čemer od štirih motorjev lahko enega ali celo dva izključi.

Indija napoveduje izvoz šolskih letal

V Indiji imajo precej razvito proizvodnjo šolskih letal. Hindustan Aircraft (Indijske zračne sile), tovarna za letala tipa HT-2 napoveduje skorajšnji izvoz svojih letal, namenjenih za osnovno šolanje pilotov. Zlasti primerna so letala za zračne akrobacije. Indijci so ponosni nanj, ker je izdelano po načrtih domačih konstruktorjev, ki imajo komaj 15-letno tradicijo. Zanimivo je, da je indijska tovarna letal do nedavnega proizvajala letalske tipe le po licencah; prvo jadralno letalo so Indijci izdelali med minulo svetovno vojno. Med 60 tipi šolskih letal, kolikor jih je tovarna Hindustan Aircraft izdelala po angleški licenci, so povečini letala vrste »Prenice«, znamke Percival in letala de Havilland za potrebe indijskega zrakoplovstva. HT-2 je najmodernejša konstrukcija, ves izdelan iz snovi, katere poraba zaradi vremenskih pogojev je zmanjšana na minimum. Letalo je opremljeno z nožnimi hidravličnimi zavorami tako kot težja šolska letala, na katerih letalski gojenci nadaljujejo šolanje.

Za borbo na morju in kopnem

V Angliji so pred kratkim dogradili novo univerzalno letalo za borbo na morju in kopnem. V prvi vrsti bo namenjeno za borbo proti podmornicam in je v ta namen tudi zgrajeno tako, da se lahko dvigne in pristane na kakršni koli letalonosilki, vključ-

no na trgovskih ladjah, predelanih v letalonosilke. Za lov na podmornice je letalo zelo primerno, ker se lahko dvigne tudi s kopnega, in sicer celo z zemljišča, ki ni ravno. Opremljeno je z aparatom, ki z zvoki naznači lego podmornice in jo potem napade z vsemi vrstami orožja od torpeda do raketnih projektilov. Letalo bo primerno tudi za izvidniško službo na kopnem, za obalno obrambo, zračne meritve in odkrivanje topniških položajev. Za te namene bo nosilo s seboj tudi bombe in mine. Posadka tega letala, ki so mu dali ime »Seamew«, šteje 2 moža, pilota in navigatorja, predvideno pa je tudi mesto za rezervnega pilota.

Avtomatsko krmilo

Na prvi nacionalni pomorski razstavi so lani decembra v Londonu prikazali novo avtomatsko krmilo za manjše ladje in čolne. Aparat je čisto enostavno in zelo učinkovito »elektronsko krmilo«, nazvano »Martinet«, ki ga je izdelala družba Marconi za potrebe jaht in čolnov, pa tudi večjih ladij, ki imajo električno krmilo. Z vdanim elektromagnetnim instrumentom deluje neodvisno od žiro-kompasnih naprav. Omenjeni instrument se napaja iz baterij 12 voltov ali pa 24 voltov oziroma s tokom 110 voltov od glavnega električnega voda. Martinet se vključi hipoma, čim ladja zaplove v ustaljeno smer, ki jo potem ohrani do želene spremembe. Popravo smeri izvršuje Martinet v vseh vremenskih prilikah točno in zanesljivo.

Prednost tega aparata je, da ga je moč upravljati iz daljave oziroma iz katerega koli dela ladje s pritiskom na gumb. Martinet temelji na sistemu zemeljskih magnetnih sil. Kakor hitro je ladja uravnana v neko smer in se začne valjati v vetru ali nasprotnih valovih, aparat aktivira elektronski tok, ki deluje na osnovi razlike med premcem in Severnim magnetnim polom. Mali električni motor, ki je povezan s krmilnim kolesom,

Najnovejši angleški 65-tonske tank »Conqueror«, ki doseže hitrost 20 milj (32 km) na uro

obrača krmilo levo ali desno in ladjo povrne v odredeni kurs.

Široki tir na Kitajskem

Potem ko se je zvedelo, da so Kitajci zaključili razgovore s Sovjeti glede povezave obeh dežel z železniškim omrežjem, so iz Hong Konga prišle vesti o graditvi nove železniške proge s širokim tirom kot ga imajo v Sovjetski zvezi. Po teh vesteh so se gradbena dela že začela; železnica bo tekla od meje SZ 320 km daleč v notranjost Kitajske. Zanimivo je, da so kitajske radijske postaje poročale, da so to progo že dokončali, da pa jo bodo zdaj predelali na rusko širino tirov z namenom, da jo prilagodijo železnicam v Mongoliji in Sovjetski zvezi. Nova železniška proga je izredne strateške važnosti, saj bo povezala sovjetsko republiko z

velikimi kitajskimi pristanišči, kot so Šanghaj, Kanton in druga. Hkrati bo ta proga povezovala veliko strateško pot, ki vodi od zahodne Kitajske do glavnega tibetskega mesta Lhasa in se konča kakih 100 km pred indijsko mejo. Zdi se, da so te vesti kot naročene v času, ko je še zmerom aktualno ugibanje o nesporazumih med Kitajci in Sovjeti. Poročila o tej progii tako iz kitajskih kot ruskih virov namreč poudarjajo, da bo nova proga še bolj utrdila prijateljske vezi med dvema velikima azijskima državama.

Tekma med potniškimi ladjami in letali

Z razvojem letalske potniške službe so mnogi ljudje napovedovali, da se obetajo ladijskemu potniškemu prometu slabi časi. Takšne napovedi nikakor niso bile neosnovane,

saj ima letalo v primerjavi s potniško ladjo prednosti, ki jih ni moč zanikati. Zlasti poslovnim ljudje dajejo prednost letalu, saj jih le-to, na pr. iz Anglije v Avstralijo, ponese v štirih dnevih, medtem ko ladja porabi za to pot kar šest tednov. Kaj to pomeni za ljudi, ki jim je »business« (opravek, kupčija) cilj ali namen, ni treba posebej naglasiti.

Vzlic temu pa se je izkazalo, da letalstvo ladijskega prometa ne more povsem spodriniti. Udobja na ladji, na priliko, ni moč primerjati z utesnjenim življenjskim prostorom v letalu in z neudobnostjo, ki se mora z njo sprizniti letalski potnik. Dejstvo je, da se potemtakem ladij poslužujejo največ tisti potniki, ki jim za čas ni mar, ampak, ki žele čim udobneje prebiti vožnjo. Večidel z ladjami potujejo tudi izseljenci vseh narodnosti in povratniki v domovino.

Bodi torej kakor koli, ladij vsaj v bližnji prihodnosti ne bo še konec! O tem priča nezmanjšana dejavnost ladjedelniških družb, ki grade nove in nove ladje. Samo v Angliji so lani splovili novo veliko potniško ladjo »Saksonija«, ki sta ji sledili »Ivernija« in »Iberia«. Kraljica sama pa je krstila potniško ladjo z 20.000 tto reg. tonami »Saudern Cross«.

Sadovi tekme med ladjami in letali so tudi težnje, da bi potovanje napravili udobno za čimširši krog ljudi. Tako dovolj luksuzni prostori za turiste čedalje bolj spodrivajo aristokratski prvi razred, ki ga mnoge sodobne potniške ladje sploh nimajo.

Baileyev most je dobil tekmeča

Pred nekaj tedni je angleški tisk zabeležil nekaj podatkov o novem mostu za vojne potrebe, ki je nekakšna razsežnejša in masivnejša verzija znanih Baileyevih mostov, ki so jih doslej uporabljali in sestavljali pontonirji. Trdijo, da so ti mostovi težji in večji ter da preko njih lahko vozijo tudi najtežja vojna vozila.

Za nameščanje mosta nad vodami je moč uporabiti navadne žerjave in dvižne naprave na komprimirani zrak. V zelo nujnih primerih je moč most tudi ročno zgraditi, saj konstrukcije mosta niso tako težke, da jih pontonirji ne bi mogli prenesti do zaželenega mesta. Potreba, zgraditi most, ki bi bil težji od Baileyevega in ki bi imel tudi večjo nosil-

nost, se je pokazala zlasti izza pretekle vojne. V ta namen so izpopolnjevali Baileyeve konstrukcije in jih prilagojevali za težja vozila. Vendar je sčasoma postalo jasno, da bi bilo nadaljnje prilagojevanje Baileyevega mostu za večje teže utegnito imeti nevarne posledice. Zato so tudi napravili načrt za most, o katerem smo napisali pričujoče vrstice.

Po sklepu OLO Slovenj Gradec razpisuje Svet za prosveto in kulturo Slovenj Gradec v počastitev 10. obletnice osvoboditve

natečaj

za zbiranje zgodovinskega materiala in za proučevanje zgodovine NOB na področju slovenjegraškega okraja, še posebej za Slovensko Koroško.

Svet za prosveto in kulturo okrajnega ljudskega odbora bo razdelil:

1. Nagrado 100.000 din za disertacijo ali drugo znanstveno delo iz zgodovine NOB na Slovenskem Koroškem.

2. Dve nagradi v skupnem znesku 35.000 din za diplomsko oziroma seminarsko delo za isto temo.

Žirijo sestavljajo: univ. prof. dr. Franc Zwitter, univ. prof. dr. Metod Mikuž in ing. Pavle Žaucer. Višino nagrad, rok predložitve in ostale pogoje za sodelovanje pri natečaju določi žirijski odbor. Prijave za sodelovanje je poslati žirijskemu odboru ali Svetu za prosveto in kulturo pri OLO Slovenj Gradec do 1. julija 1955.

3. Več nagrad v skupnem znesku 35.000 din za najboljše prispevke iz partizanstva, zaporov, taborišč, izseljenišva itd., objavljenih v domačih ali zamejskih časopisih ali revijah za obdobje NOB s področja slovenjegraškega okraja ali Slovenske Koroške.

4. Po eno nagrado za 10.000 din, 5000 din ter pet nagrad po 1000 din za najboljše zbiralce vsestranskega gradiva, predmetov iz NOB, spominov, življenjepisov in kronik, ki jih bodo prispevali v zbirko muzeja NOV Slovenj Gradec do konca leta 1955. Tukaj lahko sodelujejo tudi gimnazije, osnovne šole, pionirski odredi, odbori ZB in vsak posameznik.

Žirijo sestavljajo: dr. Franc Sušnik, profesor Bogdan Zolnir in Ferdo Fišer. Prispevke pod točko 3 in 4 je poslati do 31. decembra 1955 muzeju NOB Slovenj Gradec. Avtorju pripada pravica do objave svojega dela.

Svet za prosveto in kulturo
OLO Slovenj Gradec